بۇلاق

BULAK

1992

2

سپهر اوزره بولدوز ایتدی اوتاق
شبابین سپهر اوزره قیلدی هوا
ایا بیلدی نجو سپهر
سؤال ایلدی شخصی بیر موزه دن
بنا ایلدی در زمین نیزه ایکی
بوینی ... درزون ایلدی
جواب ایلدی شخصی کای موزه دن
اشتیکیل انکله ایلدی جواب
نکیم ... بیلدی هوا
زمینک ... ریلدی کوک فی
از ... قفسی دیار
کدای ... اولدی
عبادت اکبد ... ایدر
بیان ایلدی ... بند
جواب ایلدی شخصی کای ...
خدا بولیدار ... یار
عبادت اهلی ... ستار

فلک طاقی اوزره ... اوزره
فلک دیر کواکب اسیلفای انکا
بو دولدن شخصی ... کیم
سوز دور
بهاخانه سی بیدرون نیزه ایکا
... سید
دینکه بندی ظاهر ... دور
سوز دون دها ... بوی
بر سوزه بو عادتی ... قبول
کوراسین ... دن
موجود هر ... ایلدی کردکار
فیوضه ... خوب دور
... سید
ندامت ... تری اکر ... زم
ولیکن ... افقنی ... دور
حقیقت دریا ... دریا

شیاطین مذکور ... قیلدی نجوم
فلک ... ساقی قویا غای
قوبار ... لنباک کنبذ ... بلند
سوال
اکر ... دیار
جواب
زمان نیزه کیدن سوال ایلدی
دیدی حکمت ایلی ... زندن
زمین نیزه کبی ... جواب
زمین ... انکا ...
فرشته ... جب ...
سوال
عبادت از کیسی ... ننی
جواب
اشتیکیل انکلی ایلدی ...
جمع عبادت ... دور
جلال ایلدی ... ایکی

فلک بینی بولدی دانی نجوم
ملائک ... انی قوشی غدای
انکا سوبکای مکر شیطان کمند
کرای شوق ارجشم ... نور
جنبش ... اندن اوزکا ... دیار
بیان ... بقین
بواسن ... ایلادی
زمین تیراکی بو ... ادن
بوابرینی ... نه
انکا فرشته ... ایمش
انکا بن قیلور شول ... افلاک
کرای راهبر قیل سوالیم بیان
که نوری ... قیلدی
فیوضه ... خدا ... نه
سوزدم انکا ... خوش
انکا ... عبادت ... قبول
عبادت اولدی ... بونهر

سوال ایلادی شخصی دین ... شنک
سپهر اوزره قویر طلوع اختر اکر
بو بولیالف ... دیش ... مو
بر ... اولنشته ... شخصی جواب
... خلاق سوزنی ای خدام
طلوع ... ایکر
کیشی ... قیده ... دنبنی
سوال ایلدی شخصی دین سپهر
بیان ایلدی ... فنی
سوزیده شخصی ... نور
خداوند ... بستان
... دلیدا ولوم ... دور
اولوم ... دیکل
کره ... کنی ... دیل
جوابی فکری ... قیتم
بو ... شخصی دین ... سوال
نور شهدا ... بوردن

دشنه ... زنکه
طلوع ... دیر
... زنکه
دیدی کانی جهانک ... غفلت
جهت ... بیدا ... ایکارام
انا ... ایلدی ... اوکشتکر
کای ... ازدنی ... خوب
دیکی ... ضیافتی
بو ... ملکوم ...
اولوم فکر ... کوکنی ... دیه
دلیدا کوز ... دیکیل
دلینک ... تابا قبل
کای ... زمره کریا ... جل
نور شهدا ... طیلغل ...

سوال
داغی دیر ... اوعلامت دور
جواب
بونور طلوع اختر طلوع ایلا
محمد بو عالم کا للکان زن
جعفار لور قیلدی اهر انسری
سوال
خدا بو ... فنسی
... بابا ...
جواب
اشتیکیل انکلی ایلادی
اولوم ... دنیا ...
اولوم ... فلک ... کی
ایا ... بادقیل
سوال
کیشی ... بونی کورا
قیلو ... اوقمو

کرای کمر ... لارا راهبر
زمانه آخرینه ... دور
فلک ... زینت ایسنه مو
خلایق اند ... اکر دور
نجوبت دیکان قالمادی ...
... کیم ... خبر شری
کورونک ... بیر ... نور
جوابا ... خدیسی دید
جهانک ... دان ... قسمی
کرده ... ترانه
دلینک ضعفی مانفی بو سوز دور
همیشه اولوم ... دنیسی
انکیدوق ... اسی
خیال ... بیر بادقیل
زمانه ... استالار
ولی نبی ... تیر
تو ... شرط ...

بۇلاق

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى
پەسىللىك ژۇرنىلى

13 - يىل نەشرى

ئومۇمىي 39 - سان

AltunOq

1992

باش مۇھەررىر: ئوبۇل ئىسلام.
مۇئاۋىن باش مۇھەررىر: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن.
مۇھەررىرلەر: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت، پەرىدە ئىمىن.

تەھرىر ھەيئەت ئەزالىرى (ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە)

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، ئابدۇسالام ئاببас، ئابدۇشۈكۈر تۇردى، ئابدۇۋېلى خەلپەتوپ، ئابلەت ئۆمەر، ئەخەت ھاشىم، رەخمەتۇللا جارى، شەرىپىدىن ئۆمەر، قەييۇم تۇردى، قۇربان بارات، مەمتىمىن يۇسۇپ، مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن، مەھەممەت رېھىم، مەھەممەت زۇنۇن، ئوبۇل ئىسلام، ئىبراھىم مۇتىئى، ئىمىن تۇرسۇن.

بۇلاق

1992 - يىل 2 - سان

مۇندەرىجە

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

«شەھنامەئى تۈركىي» دىن .... (5)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: رەھمەتۇللا جارى

شېئىرلار .... تۇردۇش ئاخۇن غەرىبى (41)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ھەسەن سېلىم

سەيفۇل - مەلىك ۋە بەدىئۇل - جەمال .... مەجلىسى (57)

نەشرگە تەييارلىغۇچىلار: ئىسراپىل يۈسۈپ، سۇلايمان يۇنۇس

شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

يۈسۈپ ئەمىرى شېئىرلىرىدىن .... (77)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: قادىر ئەكبەر

ئەدەبىي مۇھاكىمە

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن بىر تامچە.........مەمتىمىن يۈسۈپ (82)

ئەلىشىر نەۋائى ئەسەرلىرىنى كۆچۈرگەن خەتتاتلار.....مۇھەممەتجان ھەكىموۋ (91)

ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ئابدۇقەييۇم خوجا

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن

گۈلشاھ - ۋەرەقە (داستان) .... (110)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابدۇقادىر سادىر
شاھزادە بەھرام ۋە مەلىكە دىلرىز (داستان) .... (146)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئەخمەت ھېمىت
تۆل خوتۇنىنىڭ ئوغلى (چۆچەك) .... (159)
توپلاپ رەتلىگۈچى: مۆيىدىن سايىت
قابىل پالۋان (چۆچەك) .... (170)
توپلاپ رەتلىگۈچى: مۇھەممەتئىمىن قۇربان
ئوتۇنچىنىڭ جاسارىتى (چۆچەك) .... (180)
توپلاپ رەتلىگۈچى: تۇنىساخان
رىۋايەتلەر .... (186)
ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ھەسەن سېلىم
ئىبرەتلىك ھېكايەتلەر .... (195)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەتتاسىم ئەكرەم
بېيىت - قوشاقلار .... (200)
توپلاپ رەتلىگۈچى: ئەنۋەر مەتسەيدى

* *

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات
جەمئىيىتى قۇرۇلدى .... مېھرىگۈل تۇرسۇن خەۋىرى (207)
ئىراندا فىردەۋسىنى خاتىرلەپ خەلقئارا مۇھاكىمە يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى .... (208)
.... دىلشاد سۇلتان تەرجىمىسى

* *

مۇقاۋىنىڭ بىرىنچى، بېتىدە: غېرىب - سەنەم

ئىككىنچى، بېتىدە: «نىزارى كۈللىياتى» لېنىنگراد نۇسخىسىدىكى غەرىبى غەزەللىرى كۆچۈرۈلگەن بەتلەرنىڭ فوتو سۈرىتى.

ئۈچىنچى، تۆتىنچى بەتلىرىدە: ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ قۇرۇلۇش مۇراسىمىدىن كۆرۈنۈشلەر.

""شەھنامەئى تۈركىي""دىن

نەشىرگە تەييارلىغۇچى: رەھمەتۇللا جارى

ئىككى ئاكىنىڭ ئۆز ئىنىسى ئىراجنى ئۆلتۈرگەنلىكى

شېرىن سۆزلۈك قىسسە سۆزلىگۈچىلەر شۇنداق ھېكايە قىلىدۇكى، شەرقىي رۇم ۋىلايىتى سەلىمگە ۋە تۇران زېمىنى تۇرغا تەقسىم قىلىنغانىدى. بۇلارنىڭ ھەر بىرى ئۆز تەختىدە مۇستەھكەم ئولتۇرۇشتى. نەچچە مۇددەتتىن كېيىن سەلىم ئاتىسى فەرىدۇننىڭ تاجۇ تەختىنى ئىراجغا بەرگەنلىكىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ھەسەت ئوتى ۋۇجۇدىغا چاقماقتەك تەگدى. ناپاك تۇرمۇ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاش بىلەن غەزەپ ئوتى ئۆرلەپ، پۈتۈن ئەزايىنى كۆيدۈردى. سەلىم تۇرغا نامە ئەۋەتتى. مەزمۇنى مۇنداق ئىدى:

نەزمە

فەرىدۇن ئىراجغا بېرىپ تاجى زەر،
ئۇنى بىزدىن ئاۋۋال قىلىپ شاھى سەر،
دېدى بىلگىل، ئەي شاھى تۇركانە چىن،
سەنۇ مەندىن ئەيلەپ ئىراجنى گۇزىن.
ئاتا بىزگە تەختىن رەۋا كۆرمەگەن،

....

ياراشۇرمۇ قالساق ئىكەۋمىز دىژەم،
بۇ يەڭلىغ ئاتا بىزگە قىلغاي سىتەم.

....

....

بېرىپدۇر ساڭا دەشت تۇركانە چىن،
ئىراجنى قىلىپ شاھ ئىران زېمىن.
بۇ قىسمەت ئەمەس ئەقىل تەدبىر نەپىز،
ئاتا باشىدا يوق ئىكەن ھېچ مەغىز.

ئەلقىسسە، سەلىمنىڭ خەۋەرچىسى تۇرنىڭ دەرگاھىغا كېلىپ، ئۇنىڭ كۆڭۈل سىرىنى باشتىن-ئاياغ بايان قىلدى. تۇرنىڭ ۋۇجۇدىغا يەنە خەس خەشەكتەك ئوت تۇتاشتى. دەرھال كاتىپنى چاقىرتىپ، نامە يېزىشقا بۇيرۇق قىلدى. خەتنىڭ مەزمۇنى مۇنداق ئىدى: «ئەي شەرقىي رۇم پادىشاھى، بىزنى ئاتىمىز ئەزەلدىن بۇيان ئالدىغانىكەن. ئىراجغا قارشى ئۇرۇشقا بەل باغلايلى.»

خەتنى بىر چاپارمەندىن ئەۋەتتى. ئۆزىمۇ چاپارمەن ئارقىسىدىن شەرقىي رۇم ۋىلايىتىگە كەلدى. بۇ ئىككى قارا نىيەت تۇرلۇك مەسلىھەتلەرنى قىلىشىپ، ئاتىسى فەرىدۇنغا خەت يازدى، بۇ خەتنى بىر سۆزمەن ئادەمدىن ئەۋەتتى. خەتنىڭ مەزمۇ-

AltunOq

نى مۇنداق ئىدى: «ئەي يۇقىرى مەرتىۋىلىك ئالىي پادىشاھ، بىز سەندىن ئۈچ ئوغۇل ئىدۇق، ھەسەب ـ نەسەبدە ئىراج بىلەن باراۋەرمىز. ئىككىمىزنى ئەجدىھاغا يەم قىلىپ بەرمەكچى بولدۇق، يەنە بىرىمىزگە يار بولۇپ، ئۈستۈن ئورۇن بەردىڭ. ئىراجدىن تاجۇ تەختىنى ئېلىپ، ئۆلتۈرگىنىڭ تۈزۈك، ئۇنداق بولمىغاندا، شەرقىي رۇم ۋە غەربىي تۇران، ماچىن لەشكەرلىرى ئىرانغا جەڭ تەييارلىقى بىلەن بارىدۇ.»

نەزمە

رەسۇل ئېلىپ كەلدى بۇ نامەنى،
نەدەي نامە كىم، تۇرفە ھەڭگامەنى.
كىشى رازى بولماس ئۆزى قىسمىغە،
نەدەيكىم، بېرۇر تاپ ئۆز جىسمىغە.
دېدى: ئەي فەرىدۇن فەررۇخ نەژاد،
ئىراج بىرلە كۆڭلۈڭ دۇرۇر ئەسل شاد.
ئايا دادگەر، بىز ساڭا ئۈچ ئوغۇل،
ئوغۇل دېسە ئوغۇللىكى، قۇل دېسە قۇل.
بۇ قىسمەتدە سەن كۆپ ربيا ئەيلەدىڭ،
تۈزۈك ئوقنى بىزگە رەھا ئەيلەدىڭ.

ئەلقىسسە، خەتنى ئەلچىگە بېرىپ، تاپىلىدىكى، ئەگەر تەختۇ تاجنى ئىراجدىن ئېلىپ، ئۇنى بىر ياققا ئەۋەتمىسە، خاۋەر زېمىنىنىڭ لەشكىرى بىلەن تۇران زېمىنىنىڭ لەشكەرلىرى ئىرانغا باستۇرۇپ بارىدۇ. جەڭگە تەييار بولۇپ تۇرسۇن.

ئەلقىسسە، ئەلچى فەرىدۇن دەرگاھىغا كېلىپ، سالام ـ تەزىم ئادا قىلىپ قول قوشتۇرۇپ تۇردى. شاھ پەرزەنتلىرىنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى. بۇ ئەلچى سەلىم بىلەن تۇرنىڭ خەت ـ خەۋىرىنى بىر ـ بىر بايان قىلدى. شاھ بۇ ناپاكلارنىڭ سۆزىدىن بېشى ئايلىنىپ: «ئۇلاردىن بۇنداق بىۋاپالىقنى ئۈمىد قىلمىغانىدىم»

دېدى ـ دە، دەرھال كاتىپقا بىر نامە يېزىشقا پەرمان قىلدى. بۇ خەتنىڭ مەزمۇنى مۇنداق ئىدى: «ئەي پەرزەنتلىرىم، ئاۋۋال خۇدايىتائالادىن قورقۇڭلار ۋە ئاتاڭلاردىن شەرم ـ ھايا قىلىڭلار. خۇدايىتائالا فەرىدۇننى ئورۇق ـ ئاجىز قىلىپتۇ، سىلەرمۇ شۇنداق بولۇڭلار. قېرى ئاتاڭلارغا، كىچىك ئىنىڭلارغا رەھىم قىلىڭلار، جاپا قىلماڭلار، سىلەرگە مەملىكەتنى تەقسىم قىلغان بولسام، ئۆز رايىم بىلەن قىلمىدىم. تەبىرچىلەر، دانىشمەنلەرنىڭ ئىلتىپاتى بىلەن بولغان ئىش ئىدى. بۇ سۆزگە ئەمەل قىلساڭلار، خۇدايىتائالا رازى بولىدۇ. كامال تاپىسىلەر، ئەگەر ئۇنىمىساڭلار خۇدايىتائالا جازايىڭلارنى بېرىدۇ.»

ئەلچى فەرىدۇن بارگاھىدا بۇ گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ھەيرەتتە ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ قالدى. فەرىدۇندىن رۇخسەت ئېلىپ، غەرب زېمىنىغا راۋان بولدى. فەرىدۇندىن ئاڭلىغان ھەممە سۆزنى سەلىم بىلەن تۇرغا بىر ـ بىر بايان قىلدى. بۇ يارىماسلارغا غەم ئۈستىگە غەم، ئەلەم ئۈستىگە ئەلەم بولۇپ، ھەسەتخور كۆڭلىگە تۈزدەك تەگدى.

ئەلقىسسە، شاھ فەرىدۇن سەلىم بىلەن تۇرغا جاۋاب خەت يېزىپ، ئەلچىنى ماڭدۇرغاندىن كېيىن ئىراجنىڭ بارگاھىغا كېلىپ، سەلىم بىلەن تۇرنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىنى بىر ـ بىر ئېيتىپ بەردى ۋە ئاخىرىدا ئاگاھلاندۇرۇپ قويدى:

— ئەي ئىراج، سەنمۇ غاپىل بولما، خەزىنە ئىشىكىنى ئېچىپ، لەشكەرلەرنىڭ قورال ـ ياراغلىرىنى تولۇقلا، ئاكىلىرىڭ بىلەن جەڭ قىلىشقا تەييارلىق

كۆر. ئۇنداق بولمىغاندا، ئۇلار ۋاقىت تاپسا قېنىڭنى تۆكىدۇ.

ئىراج تولىمۇ سەۋرچانلىق بىلەن مۇنداق دېدى:

— ئەي پەدەر بۇزرۇكۋارىم، دۇنيانىڭ پەسلىكىگە ۋە ئاكىلىرىمنىڭ ئاداۋىتىگە بەرداشلىق بېرىشكە كەمەر باغلاي، ئەڭ ياخشىسى، تەختنى تاشلاپ ئاكىلىرىم قېشىغا باراي، ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىن دۈشمەنلىك ـ ئاداۋەت كۆچىتىنى مۇلايىملىق بىلەن يۇلۇپ تاشلاشقا تىرىشاي.

شاھىنشاھ ئىراجدىن بۇ سۆزنى ئىشىتىپ، يەنە ئۆز پىكرىنى ئېيتتى:

— ئەي ئەزىز پەرزەنتىم، ئاكىلىرىڭدىن دوستلۇق تەمە قىلما، بۇ ئۈمىد بىلەن لەھەڭنىڭ ئاغزىغا ئۆزۈڭنى ئۇرما. نەزمە:

بىئەجەل ئۆلمەگەي كىشى ھەرگىزە
سەن قەدەم قويما ئەژدەر ئاغزىغا تېز.
قەترە قانىڭغە تەشنە ئەرمىشلەر،
تولا لەشكەر يىغىپ ئىبەرمىشلەر.
تۆئمە ئەيلەر سېنى گۆر گىلىكىگە،
توختاغايسەن، بارىپ تېزلىكىگە.
بۇ نەسىھەت ئال قۇلاغىڭغە، تۇرما،
تىنچ يانغىل، ئاغاڭ سارى بارما.

ئەلقىسسە، خۇدانىڭ تەقدىرى بۇ تەدبىرگە يول بەرمىدى. ئىراجغا شاھنىڭ نەسىھەتى كار قىلمىدى. ئۇ سەپەر تەييارلىقىنى قىلىۋەردى. شاھ ئىراجنىڭ توختاپ تۇرۇشقا تۈرى يوقلۇقىنى كۆرۈپ، سەلم بىلەن تۇرغا ئۆزىنىڭ سالامەتلىكىنىڭ نىشانى سۈپىتىدە يەنە بىر پارچە خەت يېزىپ، تىنچلىققا ئۈندىدى:

— ئەي كۆزۈمنىڭ نۇرى بولغان پەرزەنتلىرىم، ئىراج تەختۇ تاجنى تاشلاپ، سىلەرنىڭ مېھرى ـ مۇھەببىتىڭلار ئۈچۈن خىزمىتىڭلارغا كەتتى. ئەگەر خۇدا ۋە رەسۇلنىڭ مەمنۇن بولۇشىنى ۋە قېرى ئاتاڭلارنىڭ رازى بولۇشىنى ئىستىسەڭلار ئىراجغا ياخشى مۇئامىلىدە بولۇپ، ئۇنى مېھرىبانلىق بىلەن ياندۇرۇڭلار، ئەگەر ئۇنداق بولمايدىكەن، مېنىڭ قارغىشىمغا گىرىپتار بولىسىلەر.

ئىراج ئاتىسىنىڭ خېتىنى يارلىق كۆكسىگە باستى، ئاندىن ئاتىسىنىڭ ئايىغىنى قۇچاقلاپ، يۈز ـ كۆزلىرىگە سۈردى. بۇلار باھار بۇلۇتىدەك زار ـ زار يىغلىشىپ، جۇدا بولۇشتى.

شاھ فەرىدۇن كۆز يېشى قىلغان پېتى تۇرۇپ قالدى. ئىراج قانچىلىغان مەنزىل ـ ئۆتەڭلەرنى بېسىپ، خاۋەر زېمىنىنى كۆرگەچ شۈكرى سانا ئېيتتى.

سەلم ئىراجنىڭ كېلىشىدىن ۋاقىپ بولۇپ، تۇر بىلەن بىللە ئالدىن مەسلىھەتلىشىۋالغانىدى، ئىككى ئاكا ـ ئۇكا قانخورلار ئىراجنى بارگاھىغا ئېلىپ كەلگەندىن كېيىن قوپال سۆزلەر بىلەن سوراققا تارتتى. ئىراج مۇلايىم سۆزلەر بىلەن جاۋاب بەردى. ئاندىن بۇ يەردىن چىقىپ ئۆز بارگاھىغا كەلدى. بۇ ئىككى ياۋۇز ناھەق قان تۆكۈش قەستىگە چۈشۈپ، ئاتىلىرىدىن مېھرىنى ئۈزۈشتى ۋە ئىنىسىغا زۇلۇم، جاپا قىلىشنى تېزلەتتى. دىندىن، ئاخىرەتتىن يۈز ئۆرۈپ، ئاتا ـ ئانا ۋە بىر تۇغقان ئىنىسىنىڭ مېھرىنى دۇنيانىڭ پۇچەك پۇلىغا ئەرزىمەيدىغان مېھرىگە سېتىپ، جىنايەت قىلىش ۋاقتى

نى ئارزۇقىپ كۆتتى.

ئاخىر بۇ ئىككى قارا يۈرەك ئاتا، ئانىسىنى داغدا قويۇش ئۈچۈن، ئىراجىنىڭ ياتقىغا كەلدى. ئىراج بۇلارنىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، دەرھال ئالدىغا چىقتى، ئاكىلىرىنى تەخت ئۈستىگە ئولتۇرغۇزۇپ، ئۆزى پەگاھتا قول باغلاپ تۇردى. يارىماس تۇر سۆز باشلاپ ئىراجغا ئەيىب قويۇشقا باشلىدى:

— بىز تۇرۇقلۇق تەختى سەلتەنەتتە ئولتۇرۇشقا سىنىڭ نىمە ھەددىڭ؟

— ھەر نىمە قىلغان بولسام، ھازىر ھەممىنى تاشلىدىم، — دېدى ئىراج، — تاجۇ تەختتىن كېچىپ، خىزمىتىڭىزلارغا كەلدىم. ئەگەر خىزمەتكە بۇيرۇساڭلار، خىزمەتكار خادىمەن، ئەگەر جاپا قىلساڭلار، جاپاغا لايىقمەن. ئەگەر شەپقەت قىلساڭلار، بىر خىلۋەت يەردە جاي تۇتۇپ، ئالەمنى يارىتقۇچىنىڭ ئىبادىتىگە مەشغۇل بولىمەن.

تۇر غالجىرلىق بىلەن سەندەلدىن چۈشۈپ، ئىراجنىڭ بېشىنى سەندەلگە چاقتى. ئۇنىڭ باش - كۆزىدىن قان ئېقىشقا باشلىدى. ئىراج يالۋۇردى. نەزمە:

«دېدى مېنى ئۆلتۈرمەڭىز زىنھار،
ئاتا قاشىدا بولماڭىز شەرمىسار.
ماڭا قىلماڭىز ئۇيىلە بىدادلىق،
ئاتا كۆڭلىدىن كەتكۈسى شادلىق.
ۋەفا قىلمادى بۇ جەھان بىل ماڭا،
مۇقەررەر دۇرۇر قىلماغاي ھەم ساڭا.
ھەلاك ئەتمەگىل كۆڭلى شاد مۇرنى،
خەيال ئەيلەسەڭ گەر قارا گورنى.
مېنىڭ قانىمە باغلاما سەن كەمەر،
كۆيەر ئوت ئارا، قالماسۇن ئول پەدەر.
جەھاندارلىقدۇر ئىشىڭ تۆكمە قان،
چۇ مەن بىگۇناھ قۇلغە قىلما زىيان.»

ئىشىتىپ بۇ سۆزنى، بەرمەي جەۋاب،
بەرەھنە قىلىپ خەنجەرى تىغى ئاب.
ئىراجنى بۇ قاتىل ھەلاك ئەيلەدى،
گىرىبان كەبى سىينە چاك ئەيلەدى.
يىقىلدى يەر ئۈستىگە سەرۋ سەھى،
ئۆزۈلدى كەمەر بەندى شاھىنشەھى.
كېسىپ باشىنى، مەغزىنى قىلدى خۇشك،
چىقىپ مەغز باشىغە پۇر قىلدى مۇشك.
ئاقىزىپ يۈزىدىن قانى ئەرغەۋان،
بېرىپ جانىنى شەھرىيارى جەھان.
جەھاندا يامانلىق تاپىپ پەرۋەرىش،
قىلىپ ئاخىرۇل - ئەمر بۇ قىسمى ئىش.

ئەلقىسسە، رىۋايەتچىلەر خەۋەر قىلمىدۇكى، بۇ زالىملار ئىراجنىڭ بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلىپ، مېڭىسىنى چۇۋۇپ، ئۇنىڭ يېقىن ئادەملىرىگە بەردى. تامام لەشكەر قارا كىيىشتى. سەلىم بىلەن تۇرنىڭ ۋىلايىتىدە ياش پادىشاھنىڭ ماتەمى ئۈچۈن قارا كىيمىگەن ئادەم قالمىغانىدى.

ئەلقىسسە، بۇ لەشكەرلەر ئىراجنىڭ ھەسرىتىدە كۆپ نالە - پىغان، يىغا - زار قىلىپ، تابۇت بىلەن بىللە ئىران تەرەپكە راۋان بولدى.

فەرىدۇن فەرروخ ئىراجنىڭ قەتل قىلىنغانلىقى خەۋىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۇنىڭ پىراقىدا زار - زار يىغلايتتى. ھازىدارلارنىڭ كەلگەنلىكى ھەققىدىكى خەۋەر يېتىپ كېلىشى بىلەنلا شاھ تامام ئەمەلدارلار بىلەن ئالدىغا چىقىپ تۇردى.

ئاخىر يىراقتىن چاڭ - توزان كۆتۈرۈلدى، چاڭ - توزان ئارىسىدىن قارا

تۇغ ـ ئەلەملەر كۆرۈندى. ئۇزۇن ئۆتمەي، هازىدارلار قاتتىق نالە ـ پەرياد بىلەن يېتىپ كېلىشتى. شاھ فەرىدۇن كۆز تىكىپ قارىسا، ئىراجنىڭ لەشكىرى قارا لىباس كىيگەن، تاۋۇتنى تۆگىنىڭ ئۈستىگە يۈكلەپتۇ. ھەممە ئاھۇۋاۋەيلا چېكىپ كېلىۋاتىدۇ. شاھ بۇ مەنزىرىنى كۆرۈپ، ئاتنىڭ ئۈستىدىن بىھوش بولۇپ يىقىلدى. بىر سائەتتىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ ئىراجنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى، كەلگۈچىلەر كۆرگەنلىرىنىڭ ھەممىسىنى بايان قىلدى. شاھ ياقىسىنى يىرتىپ، ئىراجنىڭ بېشىنى قۇچاقلاپ، ھەسرەت قولىنى بېشىغا ئۇرۇپ يىغلايتتى. نەزمە:

ئايا دادگەر بىگۇناھ قانىنى،
تۆكۈپدۇر، ئالىپ ھەم ئەزىز جانىنى.
ئۇشۇل ھىن تىلەپدۇر ئۆزىنى ئۆزى،
كى جان ۋەھشەتىدە يۇمۇلغان كۆزى.
شەفىئ كەلتۈرۈپدۇر سېنى ھەم مېنى،
قوبۇل ئەتمەيىن ئۆلتۈرۈپدۇر ئانى.
كېسىپ باشىنى خەنجەرى تېز ئىلە،
قالىپدۇر تەنى ئاندا خۇنرىز ئىلە.
باشىنى ئىبەرتىپ ماڭا ئول گۇرۇھ،
ئاتا ۋە ئوغۇل كۆڭلىن ئەيلەپ سۇتۇھ.
ئىلاھا، بۇ بىدادگەرلەر جانىن،
ھەيال قىلماي ئالغىل، ئاقىزىپ قانىن.
ئىلاھا، بۇ بىدادگە بەرگىل جەزا،
ئەگەر رەنج بەرسەڭ، ساڭا مەن رىزا.

ئەلقىسسە، فەرىدۇن بېشىدىن تاجىنى ئېلىپ تاشلاپ، ماتەم لىباسى كىيدى. ئىراجنىڭ بېشىنى بىر چەتكە ئېلىپ، ھەزرىتى پەرۋەردىگارغا سەجدە قىلىپ، نالە قىلاتتى:

«ئى ئادالەتلىك ھۆكۈمدار، زالىملار بۇ بىگۇناھنىڭ بېشىنى كېسىپ ماڭا ئەۋەتىپ، تېنىنى ئۇ ياۋۇز شىرلار ماكانىدا تۆئىمە قىلىپتۇ.»

فەرىدۇن ئاھ ـ پىغانلار بىلەن ئەرزىنى خۇدايىتائالاغا ھاۋالە قىلىپ، لەشكەرلەرگىمۇ كۆز قىرىنى سالماي، بىر خىلۋەت جايدىن ئورۇن تۇتتى. خالايىققا كۆرۈنمەسلىك ئۈچۈن يولنى بېكىتىۋەتتى. قالغان دۆلەت كاتتىلىرى ۋە چوڭ ـ كىچىك ۋەزىپىدارلار، ياش ـ قېرى ھەممە خەلق، شاھقا ھېسداشلىق بىلدۈرۈپ، ماتەم لىباسى كىيىپ هازا تۇتۇشقا مەشغۇل بولدى.

شاھ شۇ تەرىقە بىر يىل مۇددەت ئۇيقۇنى ئۆزىگە هارام قىلدى. كۆزىدىن ئاققان ياشلىرىدىن ئەتراپىدا گىياھلار ئۈندى. قالغان ئۆمرىنى هازىدارلىق بىلەن ئۆتكۈزەتتى.

ئىراجنىڭ قىز پەرزەنتى دۇنياغا كەلگەنلىكى

ئىراجنىڭ ھەرەمخانىسىدا بىر ئاي يۈزلۈك ھۆرلىقا بار ئىدى. ئىراجنىڭ ھەسرەت پىراقىدا يىغلاپ كۈننى ئۆتكۈزەتتى. ئۇنىڭ هامىلدارلىقىنىڭ ئاي ـ كۈنى توشۇپ، خۇدايىتائالانىڭ پەرمانى بىلەن بىر ئاي يۈزلۈك قىز ۋۇجۇدقا كەلدى. بۇ قىزنى تۈرلۈك نازۇ نېمەتلەر بىلەن پەرۋىش قىلاتتى. بۇ گۈلچېھرىدىن شاھنىڭ كۆڭلى تەسەللى تاپاتتى. لېكىن ئۇزۇن ماتەمدىن ھەممىنىڭ

كۆڭلى پاراكەندە بولدى. ئىككى يىلغىچە
شاھ كىشىگە كۆرۈنمىدى. مەملىكەت ئىـ
چىدە چوڭ جېدەل ـ ماجىرا پەيدا بولدى.
بارچە خەلق ئىسيان كـۆتـۈرۈپ، سـەلىم
بىلەن تۇرغا قـارشى جەڭگـە ئـاتلاندى.
بەزىسى سەلىم بىلەن تـۇرغا قـوشۇلدى.
بـۇ زالىمـلار بـەزى مەلىـكىلەرنـى ئۆز
ئىـلـكىگـە ئـالـدى. ئەمـما ئىـراجنىڭ
بېشى ئالـتۇن تاۋۇت ئىچىدە ساقلىنىپ
قالدى.

نەرىماننىڭ ئالەمدىن ئۆتكەنلىكى

بىر كۈنـى ئەھلىئـالەم جەم بولۇپ،
فەرىدۇن دەرگاھىغا ئەرز ـ داد ئېيتىش
ئۈچۈن كېلىۋاتقانلىقىنى خەۋەر قىلىشتى.
شاھ كۆرۈنۈش قىلىش ئۈچۈن ئىشىكنـى
ئېچىپ، تەختكـە چىقىپ ئـولتۇردى. شـۇ
ئەسنادا ئەرز ـ دادغا كەلگۈچىلـەر يېتىپ
كېلىپ، داد ـ پەرياد كۆتۈردى: «بىر بۆـ
لۈك كەرگىسارلار پەيدا بـولۇپ، يۇرتنى
تالان ـ تاراج قىلىپ، ۋەيران قىلىۋەتتى.
ئەگەر شاھ بىزنىڭ بېشىمىزدىن بۇ بالاـ
نى يوقاتمىسا، ھالىمىز خاراب بولىدۇ.»
فـەرىـدۇن پـالۋانـلارنـى ھـازىر
قىلدۇردى.
— ئاراڭلاردىن بۇ تائىپىلەرنى نابۇت
قىلىشقا بـارىدىغان كىشـى چىقماسمۇ؟ —
دەپ سورىدى شاھ.
شۇ زامان پـالۋان نـەرىمـان ئور ـ
نىدىن قوپۇپ، رۇخسەت سورىدى:
— شاھىم پەرمان بولسا، بۇ ئىشـ
نى مەن بىر تەرەپ قىلىپ كېلەي.
شاھ رۇخسەت بەرگەندىـن كـېـيـن
نەرىمان كەرگىسارلار تەرىپىگە راۋان بولـ
دى. نەچچە كېچە ـ كۈندۈز مەنزىل، ئۆـ
تەڭلـەرنى بېسىپ، كەرگىسارلار ماكانىغا
يېـتىپ باردى. نەرىمان ۋاقىتنى ئۆتكۈزـ
مەستىن، دەرھال ئۇلارغا تاشلىنىـپ، شىر
يۈرەكلىك بىـلەن كاۋە گۈرزىسـىنـى ۋە
سۈپەرنى ئىشقا سالدى. ئۇلار بىلەن جەڭ
قىلا ـ قىلا، ئـاخىر دۈشمـەنـنـىڭ بىتـ ـ
چىتىنى چىقاردى، ئۇيانىدىن قاچسا، بۇيانـ
دىن ئالدىغا سېلىپ قوغلاپ، قەلئـە ئىـ
چىگە سولىۋەتتى. كەرگىسارلار دەرۋازىنى
مەھكەم ئېتىۋالدى. پالـۋان قەلئەنى ئۈچ
يىل قامال قىلدى. كەرگىسارلار پـالـۋانـ
نىڭ ھەيۋىتىدىن سېپىلنىڭ ئۈسـتىـگـە
چىقالمايتتى. بۇ جەرياندا نەرىمان قىلغان
ئىشلىرىنى شاھقا مەلۇم قىلىپ، نەچـچـە
قېتىم خەت ئەۋەتتى. شاھ ئاپىرىن ئوقۇپ،
ھەققىگە دۇئا قىلدى. نەرىمان قەلـئـەنى
شۇنداق ئېغىر ئەھۋالغـا چۈشـۈردىـكـى،
شەھەر ئىچىدىن پاشىمۇ چىقالمايتتى.
بىر كـۈنى پـالـۋان: «مۇنـداق كېـ
تىۋەرسەك بولماس، بارچە لەشكەر قورالـ
لىنىپ جەڭگە تەييـارلانسـۇن» دەپ خەت
يازدى.
پـالـۋانـلار، باتۇرلار مۇكەممەل قوـ
راللىنىپ، تەييار بـولـۇپ تـۇرۇشـتـى.
نەرىمان ئۆزى دەرۋازىغا يېقىن كەلدى ـ
دە، ئېغىر گۈرزىسىنى بېشىدىن ئايلاندۇـ
رۇپ، دەرۋازىغا شۇنـداق ئۇردىكـى، تۆت
بۇرجىكىدىن پارە ـ پارە بولدى.
پـالـۋان دەرۋازىـدىن كىرىش بىلەنـ
لا كەرگىسارلار سېپىل ئۈستىگە چىقىپ،
يوغان تاشلارنى مەنجەنىقتىن ئېتىشقا باشـ

لىدى. پالۋاننىڭ بۇ مەلئۇنلارنىڭ ھىيلىسىدىن خەۋىرى يوق ئىدى. لەشكەرلىرىگە: «دەرۋازىنى مەھكەم تۇتۇڭلار، ھېچبىر جان ئىگىسى چىقمىسۇن» دېدى ـ دە، ئۆزى ئىتىنى چاپتۇرۇپ، قەلئە ئىچىگە راۋان بولدى. كۈتۈلمىگەندە تاغدەك بىر تاش بېشىغا چۈشۈپ، دۇبۇلغىسى ئۈستىدىن مېڭىسىنى يانجىپ تاشلىدى. پالۋان جېنىنى جاھاننى ياراتقۇچىغا تاپشۇردى.

بۇ خەۋەر فەردۇنغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن شاھنىڭ يۈرىكى غايەت سىقىلدى. نەرىمانىنىڭ ئوغلى سامنى چاقىرتىپ كېلىپ، ھەشەمەتلىك كىيىم، ئالتۇن، گۆھەر ۋە باشقا پاراۋان نېمەتلەرنى بېرىپ، ئاتىسىنىڭ ئورنىغا ئولتۇرغۇزدى. ئاندىن: «خاتىرجەم بول، كۆڭلۈڭدە نېمە مۇددىئايىڭ بولسا، سېنىڭ خاھىشىڭچە بولىدۇ» دەپ تەكىتلىدى.

بىر كۈنى فەردۇن: «بىر كىشى سامغا داستان، ھېكايە سۆزلەپ بەرسۇن» دەپ بۇيرۇدى. گۇرشەسىپ مىنھىراس دىۋىنى ئۆلتۈرگەندە، ئۇنىڭ ئوغلىنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ ئېلىپ كەلگەنىدى. بۇ دىۋە بالىسىنى بىر دىدەكگە ئۆيلەندۈرگەنىدى. ئۇنىڭدىن بىر پەرزەنت تۇغۇلۇپ، ئىتىنى پەرھەڭ قويغانىدى. لېكىن دىۋە بەچچە دەپ ئاتىشاتتى. بالا دىۋە ھەر كۈنى سامغا ھەر خىل ھېكايىلەرنى ئېيتىپ بېرەتتى. بىر ھېكايىسىنىڭ مەزمۇنى مۇنداق ئىدى. نەزمە:

كىمەرسە جەھاندىن ۋەفا كۆرمەدى،
ئەگەر كۆردى ھەم ھېچ بەقا كۆرمەدى.
كېلىپ بۇ جەھانغە قىلىپ شاھلىق،
بولۇپ زوق ھالىدىن ئاگاھلىق.
ئۆلەر چاغىدا يوقكى شاھلىق ئەسەر،
نە شاھلىقكى تاپماي ئۆزىدىن خەبەر.

شاھنىڭ دەرگاھىدا يەنە بىر ياش يىگىت بار ئىدى. سام بۇنىڭ بىلەن ئېمىلداش ئىدى. ئۇنىڭ ئىتى قەلۋاد ئىدى. سام بىلەن بىللە چوڭ بولغانىدى. ئىراجىنىڭ قىزىنى ئاشۇ قەلۋاد دېگەن يىگىتكە ئەقدى نىكاھ قىلىپ بەرگەنىدى. خۇدانىڭ پەرمانى بىلەن بۇنىڭدىن ھامىلىدار بولغانىدى. بۇ قىزنىڭ ئىتى ماھافەرىد ئىدى.

ئەمما موللا فىردەۋسى (خۇدا ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن!) مەزكۇر يىگىتنىڭ ئىتىنى پەشەڭ دەپ ئاتاپتۇ. ئۇ جەمشىد ئۇرۇقىدىن بولۇپ، فەردۇننىڭ يېقىن كىشىسى ئىدى. نەزمە:

ئىدى بۇ پىسەر تۇخمى جەمشىد شاھ،
سەزاۋارى شاھى تەختى كۇلاھ.
بېرىپ ئول پەرى روينى بۇ شاھغە،
كىيگۈزدى ئىكەۋنى خەير گاھغە.

شۇ كۈنلەردە يىگىت لەشكىرى بىلەن ئوۋدا ئىدى. تاغ، جەزىرىلەرنى كېزىپ، بۆرە، يولۋاس، شىرلارنى ئوۋ قىلىپ يۈرەتتى. تۇساتتىن ئاجايىپ كېلىشكەن، شامالدەك يۈگۈرۈك بىر كېيىك جىلغا ئارىسىدىن چىقىپ، تېزقاچتى. ھەممە لەشكەر تۇش ـ تۇشتىن قوغلاشتى. ئەمما كېيىك كۆزدىن غايىب بولدى. يىگىتنىڭمۇ نام نىشانىنى ھەرقانچە ئىزدەپ تاپالمىدى. بۇلار ئالىي دەرگاھىغا كېلىپ،

AltunOq

ئەھۋالنى شاھىنشاھقا بايان قىلدى. شاھ تولىمۇ غەم - قايغۇغا چۆمدى. ئەمما دەرگاھتىكىلەر: «ئى شاھ، دۆلىتىڭ بار بولسۇن، قازاغا رىزا بولماق كېرەك» دەپ تەسەللى بېرىشەتتى.

مەنۇچېھر

ئەلقىسسە، ئاي يۈزلۈك بانۇ ئۇ يىگىتتىن ھامىلدار ئىدى. فەرىدۇن شادخۇرام ۋە تولىمۇ كۆڭلى خۇش ھالدا جىمى ئىنىكئانىلار ۋە كېنىزەكلەرنى ئاي يۈزلۈكنىڭ خىزمىتىدە قويدى. قىزغا بولغان پاسىبانلىقىنى كېچە - كۈندۈز بوشاشتۇرمايتتى. ئاخىر ھامىلدارلىق مۇددىتى توشتى. نەزمە:

سەدەف قارنىدىن تۇشۇپدۇر خۇشاپ،
فەلەكتىن تۇشۇپدۇر ۋەيا ئاپتاپ.
تۇغۇلدى ئانادىن ئەجەب بىر پىسەر،
نەدەيكىم ئانى گويىيا شېرى نەر.

ئەلقىسسە، بۇ ئاي يۈزلۈك بەك ئازاب چېكىپ، مۇشەققەتتە شۇنداق چىرايلىق بىر ئوغۇل تۇغدىكى، ھۆسنىدىن كۈن خىجىل، سالاپىتىدىن يولۋاس بىلەن شىر يەرگە قارايتتى. بۇ گۆدەكنىڭ تۇغۇلغانلىق خەۋىرىنى فەرىدۇنغا يەتكۈزۈشتى، شاھ ئالتۇن - كۈمۈش چاچقۇ قىلىپ ھەممە كوچىلارغا زىننەت بەرگۈزدى. ئالەم ئەھلىنى ئىنئام، ئېھسان بىلەن خۇرسەن قىلدى. جىمى يۇلتۇزشۇناس، مۇنەججىملەرنى يىغىپ، ئون ئىككى بۇرج ۋە يەتتە يۇلتۇزدىن پال ئاچقۇزدى. مۇنەججىملەر پال نەتىجىسىنى بايان قىلدى:

— ئەي شاھ، بۇ ئوغۇل كەلگۈسىدە ئۇلۇغ پادىشاھ بولغۇسىدۇر. بوۋىسىنىڭ خۇن ئىنتىقامىنى دۈشمەنلەردىن ئالغۇسىدۇر.

فەرىدۇن بۇ سۆزنى ئىشىتىپ بەكمۇ خۇش بولدى. مەھرەم سارايغا كىرىپ، بۇ ئوغۇلغا كۆزى چۈشۈش بىلەنلا مېھرمۇھەببىتى جۇش ئۇردى. قېشىغا كېلىپ، بىردەم خەندان بولۇپ ئاندىن جايىغا قايتىپ كەلدى. ئوغۇلنىڭ تەربىيىسى ئۈچۈن ئانا قېشىدا ئون نەچچە كېنىزەك خىزمەتتە تۇراتتى. شاھزادە كۈندىن - كۈنگە چوڭ بولۇشقا باشلىدى. ئالتە ياشقا كىرگەندە ئۇستازغا ئىلىم ئۆگىنىشكە بەردى. ئازغىنا پۇرسەت ئىچىدە ئىلمۇ ئەدەبتە كامالەتكە يەتتى. نەزمە:

بولۇپ ئىلىم ئىلە تۇرفە ئاراستە،
ئەدەب بىرلە فەزل ئىچرە پىراستە.

ئەلقىسسە، بۇ ئوغۇلنىڭ يېشى ئونبەشتىن ئۆتكەندە فەرىدۇن تەخت يېنىدىن ئورۇن بەردى. ھەر تەرەپلىمە ئىمتىھان، سىناق ئۈچۈن سوئال سورايتتى. شاھزادە توغرا، دۇرۇس جاۋاب بېرەتتى. شاھنىڭ كۆڭلى خۇش بولاتتى.

بۇ ئوغۇلدا تەن قۇرۇلۇشى جەھەتتە ئۇلۇغۋار سالاپەت، ھەر بىر ھەرىكىتىدە غەيرەت - شىجائەت، ئىلمۇ ئەدەبتە زور كامالەت يېتىلگەنلىكى جۇلا چاچقاندىن كېيىن شاھ جىمى دۆلەت كاتتىلىرىنى، مەملىكەتنىڭ تۆرە - ئەمەلدارلىرىنى دەرگاھىغا چاقىردى. بۇ سورۇندا ئوغۇلغا

مەنۇچېھر دەپ ئات قويۇلدى. مەنۇچېھرنىڭ تەخت ۋارىسى بولغانلىقى توغرىسىدىكى ۋەسىيەتنامە ئوقۇلغاندىن كېيىن، بېشىغا جەمشىد تاجىنى كىيگۈزۈپ، شاھلىق تەختى ئۈستىگە ئولتۇرغۇزدى. فەرىدۇن ئاۋۋال ئۆزى مەنۇچېھر ئالدىدا باش قويدى. ئاندىن كېيىن تامام لەشكەر سالام، ئالقىش ياغدۇرۇپ، مۇبارەك باد قىلىش ئۈچۈن سەجدە ئادا قىلدى. مەنۇچېھر شاھلىق تەختى ئۈستىدە ئولتۇرغاندىن كېيىن جاھان يېپيېڭى خۇش پۇراققا تولدى. فەرىدۇن باشلىق تامام خاسۇئام مەنۇچېھر بېشىدىن ئالتۇن، جەۋھەرلەرنى چاچقۇ قىلدى. نەزمە:

ياڭى باشتىن ئولدى بۇ كوھنە جەھان،
تاپىپ قۇۋۋەتى تازە بولدى ئايان،
قەفەسدىن چىقىپ ئېردى جان تۇتىسى،
كىرىپ ئول قەفەسدىن ۋەتەن قىلدى
جان.

ئەلقىسسە، مەنۇچېھر سەلتەنەتىدىن بىر مۇددەت ئۆتكەندى. بىر كۈنى فەرىدۇن ئۇنىڭغا مۇنۇ سۆزنى قىلدى:

— ئەي مەنۇچېھر، بوۋاڭ ئىراجنىڭ خۇن ئىنتىقامىنى ئېلىش ئۈچۈن سەلم بىلەن تۇرغا قارشى جەڭگە بېرىپ، ئۇلارنىڭ بېشىنى ئېلىپ، ماڭا ئەۋەتىپ بەر، ئۇ زالىملارنىڭ بېشىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرەي. چۈنكى ئۇلار ئىراجنىڭ بېشىنى كېسىپ ماڭا ئەۋەتكەندى. خۇدايتائالا ساڭا پەتھى نۇسرەت ئاتا قىلسۇن، سېنى جاھان ئىچىدە غالىب قىلسۇن.

— ئىنشائاللاھ، — دېدى مەنۇچېھر، — ئەگەر ئاسماندىن ئىنايەت بولسا، ئاز ۋاقىت ئىچىدە بوۋامنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىپ، بېشىنى ھۇزۇرىڭىزغا ئېلىپ كەلگەيمەن. نەزمە:

سېنىڭ ھىممەتىڭ بىرلە، ئەي شەھرىيار،
بابام قانىن ئالىپ بولۇپ كامكار،
ئىبەرگۈم قاشىڭغە بولار باشىنى،
بوياپ قان بىلە بارچە ساي تاشىنى.

شۇندىن كېيىن فەرىدۇن سامنى چاقىرىپ كېلىشىنى بۇيرۇدى. سام كېلىپ، سالام ـ تەزىم ئۈچۈن بېشىنى شاھنىڭ ئايىغىغا قويدى. ئۇندىن كېيىن شاھ ئۇنىڭغا خىتاب قىلدى:

— ئەي سام، ئىراجنىڭ ئىنتىقامىنى پەقەت سەن ئالالايسەن. ئۇلارنىڭ بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلىپ ماڭا ئەۋەتكىن، مەن بۇ باشلارنى كۆرۈپ، ئىراجنىڭ ماتىمىدىن قۇتۇلغايمەن. نەزمە:

ئىراجنىڭ قانىنى تۆكۈپ سەلم، تۇر،
ئىراجنىڭ فىراقى ماڭا قىلدى زور.
ئۇ چاغدىنكى دەرد ئىچرە پەژمۇردەمەن،
تىرىك دەر خەلايىق، تىرىك مۇردەمەن.
مۇرادىم ئىشىتسەم ئۇلار ئۆلگەنىن،
تەمۇغ ئىچرە كۆرسەم ئۇلار كۆيگەنىن.
ئىراج ماتەمىدىن ئىدىم دەردمەند،
ئۇلار ئۆلگەنىدىن بولاي نۇش خەند.

سەلم بىلەن تۇرنىڭ فەرىدۇنغا نامە يازغانلىقى

شۇ ئارىدا، سەلم بىلەن تۇردىن فەرىدۇنغا نامە كەلدى. مەزمۇنى مۇنداق ئىدى: «ئەي ئالىي مەرتىۋىلىك ئۇلۇغ شاھىنشاھ، بىز خۇدانىڭ تەقدىرى ۋە شەي-

تانىنىڭ ئازدۇرۇشى بىلەن كۆڭلىمىزدە ئىراجىغا دۈشمەنلىك ۋە ئاداۋەت ساقلاپ، نادانلىق بىلەن ئىراجىنى سەندىن جۇدا قىلدۇق. بۇ قىلمىشىمىزدىن تولىمۇ ئۇسال ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدۇق ۋە ھەددىدىن تاشقىرى خىجىل بولدۇق. ئەمدى پۇشايمانلىقنىڭ دېغىنى ئىزھار قىلىپ تۆگمەلەيمىز. گەرچە سېنىڭ دەرگاھىڭدا قارا يۈز بولغان بولساقمۇ، گۇناھىمىزنى ئەپۇ قىلىپ، مەنۇچېھرنى بىز تەرەپكە ئەۋەتسەڭ، كونا ئاداۋەت يۇيۇلغان بولاتتى. گۇناھىمىز ھەرقانچە ئېغىر بولسىمۇ، بۇنىڭغا نادانلىقىمىز سەۋەب بولغان، ھېلىمۇ بىزگە مەرھەمەت نەزەرىڭنى ئايىما. بۇ تەتۈر ئايلىنىدىغان پەلەكنىڭ ئىشى گاھى كۈلكىلىك، گاھى قەدىرلىكتۇر.»

ئەلقىسسە، سەلىم بىلەن تۇرنىڭ ئەلچىسى مۇلازىملار بىلەن بىللە ياسىداق يوغان پىلنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، شاھنشاھنىڭ دەرگاھىغا ئالدىراش يېتىپ كەلدى، بۇ چاغدا شاھ كەيانىي تاج كىيىپ ئالتۇن تەختنىڭ ئۈستىدە ئولتۇراتتى. بارچە پالۋانلار سەپ تارتىپ قاتار ئولتۇرۇشقان. شۇ ئەسنادا ئەلچى ئالىي دەرگاھقا كىرىپ، سالام-تەزىم رەسمىيىتىنى ئادا قىلىپ، شاھنىڭ ئايىغىنى سۆيدى. ئالىيجاناب شاھ ئۇلارغا لايىقىدا ئورۇن كۆرسەتتى. ئەلچى مەدھىيە-سانادىن كېيىن سەلىم بىلەن تۇرنىڭ نامىسىنى شاھقا تۇتتى.

شاھ يارىماس پەرزەنتلىرىنىڭ ئېتىنى ئاڭلاش بىلەنلا غەزىپى ئۆرلەپ:

— بۇ ئىپلاسلار ئىراجغا نېمىلەرنى قىلمىدى؟ ئەمدى مەنۇچېھرگە قەست قىلىپتۇ، — دېدى. ئاندىن تامام لەشكەر باشلىقلىرىغا تاج-كۇلاھ، ئېسىل كىيىملەرنى ئىنئام قىلدى. مەنۇچېھرگە كاۋىيانە بايراق تاپشۇردى. سام ئىبنى نەرىماننى لەشكەرگە سەردار قىلدى. شۇ يوسۇندا جەڭگە تەييارلىق ئىشى باشلاندى.

فەرىدۇن سەلىم بىلەن تۇرنىڭ ئەلچىسىگە جىددىي جېكىلەپ:

— ئىراجىنىڭ پىراقى مېنى تولىمۇ قايغۇغا چۆمدۈردى. ئەمدى بۇ زالىملار مەنۇچېھرگە قەست قىلماقچىمۇ؟ بۇ يەردە كۆرگەن-بىلگەنلىرىڭنىڭ ھەممىسىنى قايتىپ بارغاندىن كېيىن ئېيت! — دېدى.

ئەلقىسسە، ئەلچى نەچچە كېچە-كۈندۈز مەنزىل-ئۆتەڭلەرنى بېسىپ ئۆتۈپ، خاۋەر پايتەختىگە يېتىپ كەلدى-دە، كۆرگەن-ئاڭلىغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى سەلىم بىلەن تۇرغا بىر-بىر بايان قىلدى. بولۇپمۇ فەرىدۇننىڭ ئەھۋالىنى، لەشكەرلەرنىڭ كېلىشىنى، سەردار ۋە قوشۇن باشلىقلىرىنىڭ سانىنى تەپسىلىي سۆزلىدى.

«ئەي شاھىم، — دېدى ئەلچى، — مەنۇچېھر شۇنداق بىر پادىشاھكى، بۇنداق پادىشاھ تېخى جاھانغا كەلمىگەن. مەملىكىتى خۇش ھاۋا، خۇددى جەننەتنىڭ ئۆزى. ئايۋان-سارايلىرىدىن بېھىشت رەشك قىلىدۇ. بۇ ئايۋانلار شۇنچىلىك ئېگىزكى، كۆپ قەۋەتلىك، قۇببىلىرى يۇلتۇزلار بىلەن مۆڭدىشىپ تۇرىدۇ. مەيدان تەرەپتە كاتتا باغ بار. بىر چەتتە پىللار، يەنە بىر چەتتە شىرلار جايلاشتۇرۇلغان. شىر سۈپەت پالۋانلار ئالتۇن كۇرسى ئۈستىدە ئولتۇرۇشىدۇ، پادىشاھ مەنۇچېھر ياقۇتتەك ۋال-ۋۇل نۇر چېچىپ تۇرغان تاجىنى بېشىغا قويۇپ، گۆھەر تاشلار ئورنىتىلغان ئالتۇن تەخت ئۈستىدە ئولتۇرۇپتۇ. يەنە مەنۇچېھرنىڭ

يىنىدا چاچ ـ ساقاللىرى كافۇردەك ئاپئاق، چىرايى ساماندەك سارغايغان پادىشاھ فەرىدۇن تەختتە بەرقارار ئولتۇرغان. نەزمە:

جەھانغا بىرىپ دەست ئۆممىد ھەم،
گويا كى تىرىك شاھى جەمشىد ھەم.
شەھىكى، جەھان ئىچرە يەزدان پەرەست،
سىپاھ تە ئالىمىدە بولۇپ ھەم نەشەت.

ئەلقىسسە، ئالتۇن كۇلاھ كىيگەن، قوللىرىدا كاۋە گۈرزىسىنى تۇتقان پالۋانلار ئوڭ قول تەرەپكە زىننەت بېرىپتۇ. شاھ فەرىدۇنىنىڭ سام ئىبنى نەرىمان باشلىق شىر، يولۋاس ۋە باشقا يىرتقۇچ ھايۋانلار تېرىسىدىن كىيىم كىيگەن، بېلىگە ئالتۇن كەمەر باغلىغان شىجائەتلىك پالۋانلىرى چەپ قول تەرەپكە زىننەت بېرىپتۇ...»

ئەلقىسسە، بۇ ئىككى زالىم ئەلچىنىڭ بىر ـ بىر بايان قىلغان سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئوتقا چۈشكەن قىلدەك تولغىنىپ كەتتى. كۆپ مەسلىھەت قىلغان بولسىمۇ، ئىشنىڭ يولىنى تاپالماي باشلىرى قاتتى.

— بۇ ئىشقا پۇرسەت كۈتۈپ تۇرۇش كېرەك ئەمەس، — دېدى سەلم، — لەشكەرنى جەڭگە تەييارلاش كېرەك. بۇ ئىككى لەشكەر جەيھۇن دەرياسى تەرەپتە ئۇرۇش قىلىشۇن.

ئەلقىسسە، بۇ تەرەپتىن ئىران لەشكىرى تاغۇ دەشتنى لەرزىگە كەلتۈرۈپ، سەلم بىلەن تۇر لەشكەرلىرىنى قورشىۋالدى. ئىراندا مەنۇچېھر خىزمىتىگە كەمەر باغلىمىغان كىشى قالمىدى. نەزمە:

شەھى نامداران جەھان دىدە كەي،
كى بولسا ھەياتىكى فەرخۇندە پەي.
بەرابەر ئەمەس شىرۇ گۈرگۈ گەزەن،
پەرىكىم بۇلار ئالدىدا پىرى زەن.
مەنۇچېھر فەرھەڭگى ھۇشى خىرەد،
قىلۇر ئالەم ئەھلىن مۇتىئى ئەبەد.
كىشى بولسا ناگاھ ئاگا بەدسىگال،
ئۇرۇج ئالماغاي، ئولغايۇ ئول زەۋال.

ئەلقىسسە، مەنۇچېھرنىڭ سان ـ ساناقسىز لەشكىرى ئاتقا سۇۋارە بولۇپ، بىپايان مەنزىل، ئۆتەڭلەرنى بېسىپ ئۆتكەندىن كېيىن جەيھۇن قىرغىقىغا يېتىپ بېرىپ، شەھەرگە يېقىن بىر جايغا چۈشتى. سودا ـ سېتىق ئۈچۈن شەھەرنىڭ بىر دەرۋازىسى ئوچۇق قويۇلغانىدى.

مەنۇچېھر بۇ يەردە ئىككى كۈن تۇرغانىدى، تۇساتتىن سەلم بىلەن تۇرنىڭ دۈشمەنلىك بىلەن تولغان بىر خېتى يېتىپ كەلدى. مەزمۇنى مۇنداق ئىدى:

«ئەي مەنۇچېھر، كىمنىڭ ئەجىلى يەتكەن بولسا، ئۇ دۇنياغا يولغا سالىمىز. سەن قاچانغىچە پادىشاھلىق تاجىنى كىيىپ، كەيانى تەخت ئۈستىدە ئولتۇرىسەن؟ ساڭا قارشى جەڭگە بېرىپ، جاھاندىن نامۇ نىشانىڭنى يوقىتىش كۆڭلىمىزگە كەچكەنىدى، تەقدىر سېنى بۇ يەرگە ئۆلۈم گىردابىغا كەلتۈرۈپتۇ، بېشىڭغا كەلگىنىنى كۆرەرسەن.»

خەتنى بىر پالۋان ياۋايى قىياپەتتە مەنۇچېھرنىڭ ھوزۇرىغا ئېلىپ كىردى. جاھاننىڭ بۇئۆسمۇر شاھى خەتنى ئوقۇپ كۆرگەندىن كېيىن دەرھال جاۋاب بەردى:

— بۇ زالىملاردىن بوۋام ئۈچۈن قىساس ئالىمەن. بېشىمغا خۇدادىن نېمە كەلسە كۆرىمەن. جەڭ تەييارلىقىنى قىلىڭلار!

سەلىم بىلەن تۇر مەنۇچىھرنىڭ جاۋابىنى ئىشىتىپ، غەزەپ ئوتى ئۆرلەپ، ھېسابسىز لەشكەر بىلەن مەنۇچىھر ئۇستىگە ئاتلاندى.

سەلىم بىلەن تۇرنىڭ لەشكىرى ئۇ تەرەپتىن يېتىپ كېلىشى بىلەنلا بۇ تەرەپتىن مەنۇچىھر نامدار گەردەن كەشان پالۋانلار بىلەن سەپ تۈزۈپ تۇردى.

جاھاننى يورۇتقۇچى ئاپتاپ زەر بايرىقىنى مەيداندا پەلەككە تاقاشتۇرۇپ تىكتى. ئىككى دەريايى لەشكەر بىر-بىرىگە تاقابىل بولۇپ تۇرۇشتى. مەنۇچىھر تەرەپتىن ئالىي ماقام سام مەيدانغا كىرىپ:

— مەرد بولساڭ مەن بىلەن جەڭ قىلىشقا كەل! — دەپ ئوتتۇز ئىككى خىل سىپاھگەرلىك ھۈنىرىنى كۆرسىتىپ، باتۇرلۇق ۋە پالۋانلىقىنى نامايان قىلدى. ئەمما شەرقىي رۇم ۋە غەربىي تۇران لەشكىرىدىن ھېچكىم مەيدانارلىق قىلىشقا جۈرئەت قىلالمىدى.

سەلىم بىلەن تۇر نائىلاج بىچارە ھالەتتە تۇرغان لەشكىرىگە: بىر «ئۆلگۈرجى ئات سېلىڭلار!» دەپ پەرمان قىلدى. لەشكەر پەرمانغا بىنائەن بىراقلا ئات قويدى.

ئۇچ كېچە-كۈندۈز جەڭ بولدى. دەريادەك ئۇلۇغ ئىككى لەشكەرنىڭ جېڭىگە ئاسمان-زېمىن ئاپىرىن ئوقۇدى، ئۆلۈكتىن تاغ ياسالدى. قان دەريادەك ئاقتى. ئاچ ئاچقا، يالىڭاچ ئېگىنىگە ئۆزىنى ئۇرغاندەك، قومۇشزارلىققا ئوت تۇتاشقاندەك، كالا پادىسىغا شىر بىلەن بۆرە چۈشكەندەك قاتتىق جەڭ بولدى. نەزمە:

چاپىپ سام چەپدە، چاپىپ گاھى راست،
ئۇرۇپ، ئۆلتۈرۈر ئېردى ئول كىنە خاس.
تەقابۇل بولۇپ سەلىم ئاشۇفتەراي،
ئۇرۇپ گۇرزسامى جەھان كەد خۇداي.
بېرىپ سەلىم ئىكى گۇرز ئاراسىدا جان،
جەھان بولدى بازارى ئاھەڭگىران.

ئەلقىسسە، يەنە بىر رىۋايەتتە سەلىم بىلەن تۇر بۇ جەڭدىن قېچىپ قۇتۇلۇپتۇ، دېيىلىدۇ.

سەلىم بىلەن تۇرنىڭ مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغانلىقى

ئەلقىسسە، سەلىم بىلەن تۇر مەنۇچىھرنىڭ غەلىبىسىگە تاقەت قىلالماي، قېچىپ كېتىشتى. سام بۇلارنىڭ كەينىدىن قوغلىدى. شۇ ئەسنادا قايتىش دۇمبىقى چېلىنىپ، ھەر ئىككى تەرەپنىڭ لەشكىرى ئۆز جايىغا بېرىپ، ئارام ئالدى.

ئالەمنى يورۇتقۇچى قۇياش مەغرىبدە پەردە ئىچىگە يوشۇرۇندى. تۈن شاھى ئاسمان مەيدانىدا قارا لىباس كىيدى.

سەلىم بىر بۇلۇڭدا شەرمەندە بولۇپ، بېشىنى كۆتۈرەلمىدى. ئۇ ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ، مەنۇچىھر ئۈستىگە تۇيۇقسىز كېچىلىك ھۇجۇم قىلىش قارارىغا كەلدى، بۇ زالىم ئۆز قەستىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن لەشكىرىنى تەييارلاپ بولغاندا، ئىران شاھىنى ھوش-

يار بولۇشقا ئاگاھلاندۇرۇشتى.

مەنۇچېھر بۇ سۆزنى ئىشتىپ، چارە - تەدبىر ئويلاپ، تامام سىپاھىنى ۋە گەردەن كەشان پالۋانلارنى پىستىرما قۇرۇشقا ۋە سەپ تۈزۈشكە بۇيرۇق قىلدى. سەلىم بىلەن تۇر بۇلارنىڭ ئوقۇپ قالغانلىقىنى بىلىپ، مەنۇچېھرگە يەنە خەت يازدى. ئەمما خەت پۈتمەي قالدى. ئاخىردا سەلىم بىلەن تۇر پاراكەندىچىلىككە چۈشتى.

ئەلقىسسە، ئىككى تەرەپتىن دەريا لەشكىرى يەنە سەپ تۈزۈشتى. پالۋان سام مەيدانغا كىرىپ، شەرقىي رۇم ۋە غەربىي تۇران لەشكىرىدىن مەرد تەلەپ قىلدى. ھېچكىم مەيدانغا كەلمىدى ۋە سام ئىبنى نەرىمان بىلەن جەڭ قىلىشقا ھېچكىمدە ھەد يوق ئىدى. سەلىم بىلەن تۇرغا تىترەك ئولاشتى. نائىلاج پالۋان سام شەرقىي رۇم بىلەن غەربىي تۇران لەشكىرىگە يەككە ئۆزى ئات سېلىپ، سەلىم بىلەن تۇرنىڭ لەشكىرىنىڭ بىتچىتىنى چىقاردى. يەتمىش مىڭ لەشكەرنى يېرىپ ئۆتۈپ، تۇغ تۈۋىگە يېتىپ باردى - دە، قىلىچىنى يالىڭاچلاپ، ئۇلارنىڭ ئەجدىھادەك ھەيۋەتلىك تۇغىنى پارە - پارە قىلىۋەتتى.

سەلىم بىلەن تۇر قاچتى. سام ئارقىسىدىن قوغلاپ بېرىپ، ھەر ئىككى قانخورنى تىرىك تۇتۇپ، شاھ مەنۇچېھر ھۇزۇرىغا كەلتۈردى. شاھ بۇ ئىككى يارىماسنى قىساس ئۈچۈن ئۆلتۈرۈپ، بېشىنى نەيزە ئۇچىغا سانجىپ، شاھ فەرىدۇن دەرگاھىغا ئەۋەتتى. ئاندىن شەرقىي رۇم ۋە غەربىي تۇران زېمىنىغا ساپ ھاۋا ۋە خۇش پۇراق بۇي بەرگەندىن كېيىن بوۋىسىنىڭ خىزمىتىگە غەلىبە، نۇسرەت بىلەن يېتىپ كەلدى.

شاھىنشاھ فەرىدۇن مەنۇچېھر باشلىق ھەممە باتۇرلارغا، سام ئىبنى نەرىمان باشلىق گەردەنكەشان پالۋانلارغا ئىلتىپات كۆرسىتىپ خەزىنىدىن كۆپ ئىنئام - ئېھسانلارنى بەردى. مەنۇچېھرنى كەيانىي تەخت ئۈستىگە ئولتۇرغۇزدى. تامام ئالەمنىڭ پادىشاھلىقىنى مەنۇچېھرگە تاپشۇردى. ئۆزى ئالەمنى ياراتقۇچىنىڭ ئىبادىتىگە مەشغۇل بولدى.

فەرىدۇننىڭ ئالەمدىن ئۆتكەنلىكى

بىر كۈنى فەرىدۇن خىلۋەت جايغا كىرىپ، يۈزىنى ئاسمانغا قىلىپ دۇئا قىلدى: «ئەي خۇدا، سەندىن كۆپ نەرسە تىلىدىم، بەردىڭ. بۇنىڭدىن ئارتۇقىنى تەلەپ قىلمايمەن.»

ھەق سۇبھانەھۇ ۋەتائالا شاھنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىپ، ئۇنىڭغا ئەجەل شارابىنى ئىچۈردى. ئۇنىڭ روھىنى تەن ئۆيىدىن چىقىرىپ، ئەرۋاھلار بەزمىسى ئىچىگە كىرگۈزدى.

شاھ مەنۇچېھر پەرياد كۆتۈرۈپ، پىغانىنى پەلەككە يەتكۈزدى. خالايىق بۇ پىغان، ۋاۋەيلانى ئاڭلاپ، شاۋقۇن - سۈرەن بىلەن دەۋرەپ كەتتى. نەزمە:

فەرىدۇن ئۈچۈن بولدى ئەل سوگۋار،
ياقا چاك ئېتىپ، يىغلابان زار - زار.
بارىپ ئول ئۆزى، قالىبان ياخشى ئات،

AltunOq

بۇ ئاتتىن تاپىپ، جاۋدانى ھەيات.
فەرىدۇنى فەررۇخ فەرىشتە ئەمەس،
ىشەك ئول بەخەيرى سەرىشتە ئەمەس.
تاپىپ خەيرى ئېھسان بىلەن بەخشىلىق،
ئۆلەر چاغدا قىلدى جەھان ياخشىلىق.

ئەلقىسسە، فەرىدۇننىڭ تەزيىسىدىن كېيىن ئۇنىڭ جەسىتىنى تاۋۇتقا سېلىپ، قەبرىستانلىققا ئېلىپ بېرىپ شۇ يەردە دەپنە قىلىشتى. شاھ مەنۇچېھر ئالتۇن، كۈمۈش، ئىشلىتىپ، قەبرىسىنى زىننەت بىلەن ياساتتى ۋە شاھانە چېدىرلارنى تىكتۈردى. جاھان ئەھلى دۇئا ۋە تەكبىردىن كېيىن ئارامگاھلىرىغا ياندى.

نەزمە:

جەھاندا ئىشىڭدۇر فۇسۇن بىرلە باد،
قەنى ئېيتكى، سەندىن بۆلەك كىمسە شاد.
كىشى بولسا شەھلىقغە مەغرۇرلۇق،
يېتەر ئاقىبەت ئاڭا رەنجۇرلۇق.

ئەلقىسسە، مەنۇچېھر بىر كېچىسى يۈز يىگىرمە بۇرجەكلىك بىر تاج كىيىپ چۈش كۆردى. تەبىرچىلەر شاھنىڭ بۇ چۈشىگە يۈز يىگىرمە يىل پادىشاھ بولىسەن دەپ تەبىر بېرىشتى.

سامنىڭ جاھان كەزگەنلىكى

بىر كۈنى تەقدىرنىڭ ئىشى بىلەن سام باشقا پالۋانلار بىلەن شىكارغا چىقىپ، يولۋاس، شىر، بۆرىغا ئوۋلاپ يۈرەتتى. تۇساتتىن بىر كېيىك لەشكەر ئارىسىدىن قېچىپ چىقىپ، چاققانلىق بىلەن بىر ياققا ئۆتۈپ كەتتى. سامنىڭ كۆزى كېيىككە چۈشۈشى بىلەنلا كەيانىي كامانىنى تارتىپ، ياۋايى ھايۋاننىڭ كەينىدىن قوغلاپ كەتتى. شۇ قوغلىغانچە بىپايان دەشت-سەھرالارنى كەزدى. ئاخىر ئۇ كېيىككە يېتىشىۋېلىپ، ئوقيانى بەتلەپ ئاتتى، كىيىك يۇمۇلۇپ، كۆزىنى غەلەت قىلىپ قاچتى، پالۋان يەنە بىر قېتىم قوغلاپ يەتتى-دە، ماگلىيىنى چەنلەپ ئوق ئاتتى. ئەمما كېيىك ھەرگىز ئۆزىگە ئوق تەگكۈزمىدى. يەنە يۇمۇلۇپ پالۋاننىڭ كۆزىدىن غايىب بولدى. ئوق زايە كەتتى.

ئەلقىسسە، سام ئوقىنىڭ ئۈچ قېتىم خاتا كەتكەنلىكىنى كۆرگەندىن كېيىن سالمىسىنى ھالقا-ھالقا قىلىپ، كېيىكنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كەتتى. ئۇ ئەنە يېتىمەن، مانا يېتىمەن دەپ، بارغانسېرى يىراقلىشىپ كەتتى.

ئەلقىسسە، مەغرىبتە كۈنمۇ پاتتى. ھەر تەرەپتىن دىۋىلەرنىڭ ئاۋازى ۋە جادۇلارنىڭ غەۋغاسى ئاڭلىناتتى. پالۋان ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ، ئۇ يەردىن ياندى. ئەمما لەشكەرنىڭ يېنىغا بارىدىغان يولنى يىتتۈرۈپ قويۇپ، پۈتۈن كېچە تاغۇ دەشتىنى ئايلىنىپ يۈردى.

تاڭمۇ ئاتتى، قۇياش كېچىنىڭ پەردىسىدىن جامالىنى كۆرسىتىپ، ئالەمنى يورۇتۇۋەتتى. پالۋاننىڭ كۆزى يىراقتىن تاۋلىنىپ تۇرغان ئېگىز بىر ئىمارەتكە چۈشتى. يېقىن بېرىپ قارىسا، بۇ ئىمارەت خۇش ھاۋا بىر باغنىڭ ئىچىدە ئىكەن. ئۇنىڭغا تۈرلۈك لەئل ياقۇت، دۇررى گۆھەر، ھەرخىل ئېسىل تاشلار بىلەن زىننەت بېرىلگەن. باغنىڭ ھەشـ

مەتلىك دەرۋازىسىغا كېلىپ، ئىچىگە قاردى. سۇلار شىلدىرلاپ ئېقىپ تۇرۇپتۇ، مايسىلار مەخمەلدەك كۆكەرگەن، گۈللەر پورەكلەپ ئېچىلغان، بۇلبۇللار ھەر تەرەپتە نەۋا قىلىپ تۇرۇپتۇ.

شۇ ئەسنادا باغنىڭ ئىچىدە غايەت چىرايلىق، قەددى-قامەتى سەرۋىدەك كېلىشكەن بىر جانان جىلۋە قىلىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قالدى بۇ بىر كېنىزەك ئىدى. بۇ جانانىڭ كۆزى پالۋانغا چۈشۈش بىلەنلا ئالدىغا كېلىپ تەزىم قىلدى:

— ئەي پالۋان بۇ يەرگە كېلىپسەنغۇ، كېچىچە سەھرادا يۈرگەن ئوخشىماسەن؟

شۇ سۆزدىن كېيىن كېنىزەك پالۋاننى باغقا ئېلىپ كىردى. سام باغ ئىچىدە سەيلە قىلىپ يۈرۈپ، بىردىن ئالتۇن راۋاققا كۆزى چۈشتى. بۇ راۋاق زەبەرجەد ئاسمان بىلەن بويى تالاشقان.

ئەلقىسسە، ئاي يۈزلۈك كېنىزەك مەلىكىنىڭ قېشىغا بېرىپ مەلۇم قىلدى:

— ئىشىككە بىر پالۋان كەلدى، چىرايىدىن ئۇلۇغلۇق چىقىپ تۇرىدۇ. قايسى باغنىڭ گۈلى ۋە قايسى چىمەننىڭ بۇلبۇلى ئىكىن، كىرىشنى ئىلتىماس قىلىۋاتىدۇ.

— كىرسۇن، — دەپ پەرمان قىلدى مەلىكە.

ئەلقىسسە، سام كىرىپ، تەخت ئۈستىدە بەختلىك بىر نازىنىننىڭ ئولتۇرغانلىقىنى، گويا تۆتىنچى ئاسماندىكى نۇرلۇق قۇياشتەك جامالىدىن نۇر يېغىپ تۇرغانلىقىنى كۆردى.

پالۋان كىرىش بىلەنلا مەلىكە مىڭبىر ناز بىلەن ئورنىدىن قوپۇپ ئۇنىڭ قولىدىن تۇتتى-دە، ئالتۇن كۇرسى ئۈستىگە ئولتۇرغۇزدى. ئاندىن نام-نەسەبىنى سورىدى. پالۋان ئۆزىنىڭ جاھاننى كېزىپ يۈرگەنلىكىدىن خەۋەر بەردى. شۇندىن كېيىن مەلىكىنىڭ پەرمانى بىلەن ئىشرەت بەزمىسى قۇرۇلۇپ جام-قەدەھلەر ئايلىنىشقا باشلىدى.

قىلدىلار تۇرفە مەجلىس بۇنيادە،
غەم-قايغۇنى قىلدىلار بەرباد.

قەلۋادنىڭ سامنى ئىزدەپ كەلگەنلىكى

ئەلقىسسە، بەزمە-ئىشرەت قىزىغان پەيتتە قەلۋاد سامنى ئىزدەپ، چۆل-سەھرالاردا ۋە تاغ-باياۋانلارنى كېزىپ يۈرەتتى. تۇساتتىن كۆزى بىر باغقا چۈشتى. كېلىپ قارىسا، شۇ ياقىسىدا سامنىڭ مىنگەن ئېتىنىڭ ئىزى تۇرۇپتۇ. شۇ ئىز بىلەن يۈرۈپ، باغنىڭ ئىچىگە كىردى. يىراقتا، زەپىرانزارلىق ئارىسىدا سەمەن ئات ئوتلاپ يۈرۈپتۇ.

تولىمۇ خۇش بولۇپ بىر سائەتكىچە ئاتقا قاراپ تۇردى. بۇ ئات قەلۋادنى كۆرۈپ، تونۇش كىشىسى كەلگەندەك كىشنەپ قويدى. قەلۋاد بۇ جانىۋارنى سىلاپ-سىيپاپ تۇرغاندى. مۇلازىملار بۇ خەۋەرنى سام بىلەن مەلىكىگە يەتكۈزدى. جاھان پالۋان قەلۋادنىڭ كەلگەنلىكىدىن خۇشال بولۇپ، ئالدىغا چىقتى ۋە ئۇنى قەسىرگە تەكلىپ قىل-

دى. قەلۋادمۇ بەزمىگە داخىل بولۇپ، مەي ـ شاراب ئىچتى.

سام بۇ باغدىن تاپىپ ئارام،
ئاي يۈزلۈك بىلە ئىدى خۇشكام.

سامىنىڭ چۈش كۆرگەنلىكى

ئەلقىسسە، ئالەم قۇياشى مەغرىب
دىيارىدا ئابنۇس تەخت ئۈستىگە چىقىپ
ئولتۇردى. سام ئىشرەت بەزمىدە مۇرادـ
مەقسىتىنى ھاسىل قىلغاندىن كېيىن
كۆزلىرى پاراغەت ئۇيقۇسىغا كەتتى.
كۈتۈلمىگەندە پالۋان بىر چۈش كۆرـ
دى: بىر باغقا كىرگەنىمىش، مايىسلىرى
مەخمەلدەك جۇلا چېچىپ تۇرغان، كۈـ
مۈشتەك سۇلار ھەر تەرەپكە ئېقىپ
تۇرۇپتۇ. يۈز تۈمەن گۈللەر رەڭگارەڭ
ئېچىلغان. بىر چەتتە تاماشا قىلىپ
تۇرغانىدى. يىراقتىن بىر بارگاھ ناماـ
يان بولدى. بۇ بارگاھ زەڭگەر يىپەك
تاناپ بىلەن زېمىن ئۈستىگە بەرپا
قىلىنغان. پالۋان چۆرۈلۈپ يۈرۈپ،
زەپىرانلىق تەرەپكە ئېچىلغان بىردېرىزىـ
نىڭ يېنىغا بېرىپ قالدى. قارىسا،
باغ ئىچىدە ئالتۇن تەخت ۋە ئالتۇن
كۇرسى قويۇقلۇق، ھەر تەرەپكە رەڭگاـ
رەڭ زىلچىلار سېلىنغان. بۇ چېدىرنىڭ
ئىچى شۇنچىلىك زىننەتلەنگەنكى،
ھېچبىر جان ئىگىسى كۆرمىگەن. قۇلاقمۇ
ئىشىتىپ باقمىغان. تۆت يۈز ئاي يۈزـ
لۈك كېنىزەك نەغمە ـ ناۋالارنى قىزىتىپ،
پەگادا ئولتۇرۇپتۇ. بۇلارنىڭ كۈي
ساداسىدىن ھەممە بۇلبۇل بىھوش بولۇپ،
ئۆزىنى يوقىتىپ قويغان.
بىر تەختنىڭ ئۈستىدە بىر نازىـ
نىن ئاي ئولتۇرۇپتۇكى، جامالىدىن
قۇياش خىجىل، قامىتىدىن سەرۋ ـ شەمشاد
خىجالەتتە قالغان. چېچىنىڭ ھەر ھالقىـ
سىدا يۈز مىڭ جان ئېسىقلىق.
سام بۇ گۈزەل ئاينى بىر كۆرۈش
بىلەنلا ئىشق كامانىدىن بىر ئوق كۆكـ
سىگە تېگىپ، تېشىپ ئۆتۈپ كەتتى. بىچارە
سام بىر سوغۇق ئۇھ تارتىپ، بىھوش
بولۇپ يىقىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇيقۇـ
سىدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتى. قارىسا،
ئاخشامقى ئولتۇرۇشتىن نىشان يوق. ئەمما
ئۇيقۇدىن ئويغانغانلىقىغا كۆڭلى تولىمۇ
خۇش بولدى. ئاخىر قىزنىڭ ئۈستىگە
يىقىلدى.
ئەلقىسسە، سام ياقىسىنى يىرتىپ،
رەسۋالىق دەشتىگە يۈزلەندى. قەلۋادمۇ
باغنىڭ بىر بۇلۇڭىدا ئىستىراھەت ئۇچۇن
باش قويۇپ، راھەت قىلىپ ئۇخلاۋاتاتتى.
ئۇمۇ ئويغاندى. قۇلىقىغا ئاجايىپ بىر
ئاۋاز ئاڭلاندى. ئاۋاز كەلگەن تەرەپتە
بىر راۋاق كۆرۈندى. يېقىن بېرىپ
قارىسا، ئاھ ـ ۋاھتىن بۆلەك ھېچ گەپ
يوق. بۇنىڭدىن ھەممە ئەھۋالنى بىلىـ
ۋالدى. ئاھ تارتقۇچىدىن باشقا جاۋاب
ئاڭلانمىدى. قەلۋاد مۇلايىملىق بىلەن
نەسىھەت قىلاتتى. نەزمە:

قىلماغىل پىنھان كۆڭۈلدە ھەرنە ئەسراـ
رىڭدۇرۇر،
ئاھى سەردۇ رويى زەردەكدىن خەبەردار
ئولغاسەن.
نالەلەر كۆپ قىلماغىل، ئەي سام پەھلىۋانى

جەھان،
سىررى ھالىڭنى دىمەي مەندىن نىگە يالۋارغاسەن.

— ئەي سام، كۆڭلۈڭدىكى سىرنى مەندىن يوشۇرما، كىيىن ئىلاجىنى قىلارمىز. ئېھتىمال بۇ مۇشكۇللۇكمۇ ھەل بولۇپ قالار.

پالۋان بۇ سۆزنى ماقۇل كۆرۈپ، ھالىنى ئىزھار قىلدى. قەلۋاد سامغا دىدى:

— بۇ يەردە تۇرۇشنى مەسلىھەت كۆرمەيمەن. ئەڭ ياخشىسى، تاغۇ دەشت تەرەپكە بارايلى، ئاشىقلارنىڭ ئىشى سەھرا كىزىشتۇر. شايەدكى، سابا مۇرادمەقسەتتىن بىزى كەلتۇرگەي. بۇ ھىدايەت بىلەن مۇرادىمىزغا يىتىمىز.

جاھان پالۋان قەلۋادنىڭ سۆزىنى ئىتىبارغا ئىلىپ، شۇ زامان قورال-ئەسلىھەلىرىنى يىنىغا ئاستى. قەلۋاد بىلەن ئىككىيلەن سەھراغا باش ئىلىپ كىتىشتى. نەگە بارىدىغانلىقىنى ھىچ قايىسى بىلمەيتتى.

بىر كۈنى بىر يەرگە يىتىپ بارغاندى، قارىسا، بۇ يەرگە چوڭ بىر كارۋان چۈشۈپتۇر. بۇ ئىككى پالۋانمۇ كارۋان قىشىغا چۈشتى. كارۋانلار ھەيۋەتلىك بۇ ئىككى ئادەمنىڭ پەيدا بولغانلىقىنى كۆرۈپ، قاراقچى بولۇپ قالمىسۇن يەنە، نىمە ئىلاج قىلارمىز، دەپ ئويلاشتى.

— نەدىن كەلدىڭلار، بۇ باياۋاندا نىمە قىلماقچى؟ — دەپ سورىدى كارۋانلاردىن بىرى.

قەلۋاد جاۋاب بەردى:

— بىزمۇ سىلەرگە ئوخشاش سودىگەر ئىدۇق. يولدا قاراقچى ئۇچراپ، ھەممە مېلىمىزنى تاران-تاراج قىلدى. ئۇلار بىلەن جەڭ قىلىپ، ئاران قۇتۇلۇپ چىققتۇق. ئەمما ھەمراھلىرىمىز ئۇلارنىڭ قولىدا ئۆلدى. شۇندىن بۇيان بۇ باياۋاندا كىزىپ يۈرىمىز. خۇداغا شۈكرى، سىلەرنىڭ جامالىڭلارغا مۇشەررەپ بولدۇق. خوش، سىلەر نەگە كىتىۋاتىسىلەر؟

— بىز شەرق زىمىنىدىن. يۇرتىمىز خاۋەرانغا كىتىپ بارىمىز، — دەپ جاۋاب بەردى كارۋانچىلار.

پالۋان سام قەلۋادتىن سورىدى:

— ئەمدى قانداق قىلىش كىرەك، نىمە مەسلىھەت بىرىسەن؟

— مەن سىنىڭ قول ئاستىڭدىكى ئادەممەن. سەن نىمىنى خالىساڭ، شۇنداق قىلايلى، — دىدى قەلۋاد.

— مىنىڭ كۆڭلۈم خاۋەر تەرەپكە مايىل، — دىدى سام، — ئىنشائاللاھ مۇرادىمىنىڭ گۈلى شۇ يەردە ئىچىلىدۇ.

ئەلقىسسە، كارۋانلار بۇ سۆزنى ئىشىتىپ، كۆڭلى ئەمىن تاپتى. شۇندىن كىيىن بۇ ئىككىيلەن كارۋانلار ھەمراھلىقى بىلەن خاۋەر تەرەپكە راۋان بولدى.

بۇلار دەريا لىۋىگە يىتىپ بارغاندىن كىيىن تەييار كىمىلەرنى كۆرۈشتى. ھەممەيلەن كىمىگە چۈشۈپ، بۇ قانخور دەريادا كىتىپ باراتتى. قادىر جەببارنىڭ ئەمرى بىلەن تەتۇر شامال چىقىپ، دەريا يۈزىدە چوڭ دولقۇن كۆتۈرۈلدى. كىمىلەر چاك-چىكىدىن ئاجراپ، پارە-پارە بولۇپ كەتتى. خالايىقنىڭ بەزىسى دەريا قەرىدە ھالاك بولدى. بەزىسى

سۇ يۈزىدە هەسەن-هۈسەندەك هەيران ئىدى.

سام ئىبنى نەرىمان بىر تاختا پارەگە ئولتۇرۇپ، ئېتىنىڭ تىزگىنىنى مەهكەم تۇتۇپ، ماهىر سۇچىدەك دەريانىڭ قىرغىقىغا چىقىۋالدى. قىزىق قۇمنىڭ ئۈستىدە بىر سائەتچە ئارام ئېلىپ تۇرغانىدى. ئاڭغىچە قەلۋاد ئېتىنى تۇتۇپ سۇدىن چىقتى. سام بۇ ئىشتىن ئاجايىپ خۇرسەن بولدى. خۇدايىتائالاغا شۈكرى بەجا كەلتۈردى:

مۇرادىمغا يەتكۈزدى يەزدانى پاك،
ئەگەر يۈز بەلا كەلسە ئەمدى نەباك.

ئەلقىسسە، بۇ ئىككىلەن بۇ يەردىن سەهرا تەرەپكە يۈزلەندى. بۇلار دەرەخنىڭ ياپرىقىنى غىزا قىلاتتى. يا يول بىلمەيتتى، ياكى يىراقتىن مەنزىل كۆرۈنمەيتتى. شۇ هالەتتە تۇرغاندا، تۇساتتىن چاڭ-توزان پەيدا بولدى. چاڭ-توزان ئارىسىدىن ئۇلۇغ لەشكەر نامايان بولدى. سام بىلەن قەلۋاد بەك خۇشال بولۇشتى. چۈنكى ئۇلار يولنىڭ نەگە ئېلىپ بارىدىغانلىقىنى سوراپ بىلىپ، شەهەرگە يېتىۋالىمىز، بەلكىم ئۇلاردىن يەيدىغان ئوزۇق ئالارمىز، دەپ ئويلاشقانىدى.

هېلىقى كۆرۈنگەن لەشكەر يېقىن كەلگەندىن كېيىن، ئۇلارغا سەپسېلىپ قارىسا، يەتمىش مىڭ ئادەمخور زەڭگى ئىكەن. بۇلار سام بىلەن قەلۋادنى مۇهاسىرىگە ئالدى.

— ئەي قەلۋاد، — دېدى سام، — ئىشىمىز باشقىچە بولۇپ چىقتى، ئەمدى قانداق قىلارمىز؟

— ئۆزىمىز قىلغان ئىشنىڭ باشقا تەدبىرى يوق. سەن ئالدىدا ماڭ، مەن كەينىڭدىن يۈرەي، خۇداغا تەۋەككۈل قىلىپ، هەرىكەت قىلىپ كۆرەيلى، — دېدى قەلۋاد.

ئەلقىسسە، سام نەيزىسىنى قولىغا ئالدى. قەلۋادمۇ ئوقياسىنى ئالدى. هەر ئىككىسى شامالدەك يۈگۈرۈك ئاتلىرىنى قويۇندەك چاپتۇرۇپ دەريايى لەشكەر ئىچىگە چۆكتى. نەچچە مىڭ زەڭگىنىڭ قېنىنى تۆكتى. نۇرغۇن زەڭگىلەرنىڭ جېنىنى دوزاخقا يوللىدى. شۇنداق قىلىپ، بۇ زەڭگىلەر تىرىپىرەن بولدى. سام بىلەن قەلۋاد بۇلارنىڭ قورشاۋىدىن چاقماقتەك تېز چىقىپ، ئۆزلىرىنى بىر ياققا ئېلىشتى. زەڭگىلەر بۇ ئىككى پالۋاننىڭ ئۆزلىرىنى ياققا ئالغانلىقىنى كۆرگەن بولسىمۇ، قوغلاشقا جۈرئەت قىلالمىدى.

سامنىڭ شەرقتىكى بىر مەملىكەتكە پادىشاھ بولغانلىقى

سام بىلەن قەلۋاد نەگە بارمىسۇن، بارغان يېرىنىڭ قەيەر ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى. ئاچ قالسا كېيىك، قۇلانلارنى ئوۋ قىلىپ، ياخشى يەرگە چۈشۈپ كاۋاپ قىلىپ يەيتتى. بىر ئاي ۋاقىت شۇ يوسۇندا يول يۈرگەندىن كېيىن بىر كۈنى سەهەر ۋاقتىدا يىراقتىن بىر قەلئە كۆرۈندى. بۇلار يېتىپ بېرىش بىلەنلا قەلئە دەرۋازىسى ئېچىلدى. سام بىلەن قەلۋاد قەلئەنىڭ ئىچىگە كىرىپ

قارىسا، قىرىق-ئەللىك مىڭ ئاتلىق ئەسكەر مۇكەممەل قوراللىنىپ تۇرۇپتۇ. بۇلارنىڭ كۆزى سامغا چۈشۈش بىلەنلا ھەممىسى ئاتتىن چۈشۈپ، سامنىڭ ئالدىغا كېلىشتى ۋە باشلىرىنى ئۇنىڭ ئايىغىغا قويۇپ، سالام-ئالىقىش رەسمىيىتىنى ئادا قىلدى. ئاندىن سامغا قاراپ دېدى:

— ئەي ئالىي بەخت ئىگىسى، ئاگاھ ۋە دانا بولغىنىڭكى، بىزنىڭ پادىشاھىمىز ئۆلەر ۋاقتىدا: «پالان ئاي، پالان كۈندە بىر ئادەم بۇ دەرۋازىدىن شەھەرگە قەدەم قويىدۇ. شۇ چاغدا سەلتەنەت تاجىنى ئۇنىڭ بېشىغا قويۇپ، بۇ مەملىكەتنى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇڭلار. ئاشۇ ئادەم پادىشاھ بولغىسىدۇر» دەپ ۋەسىيەت قىلغانىدى.

سام ئۇلاردىن بۇ سۆزنى ئىشىتكەندىن كېيىن قەلۋادغا سۆز ئاچتى:

— مەن مەملىكىتىم زابۇلنى تاشلاپ چىقىپ، ئەمدىلىكتە بۇ مەملىكەتنىڭ پادىشاھلىقىنى تەمە قىلىپ، ئۆزۈمنى بۇ ئىشقا باغلاپ قويامدىمەن؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە فەرىدوختنىڭ ئىشق ئوتى يۈرىكىمدە يالقۇنجاپ تۇرۇپتۇ.

— بۇلار سىنى پادىشاھ قىلغۇسى بار، — دېدى قەلۋاد، — ئەگەر ئىختىيار قىلمىساڭ، بىرىگە بەرگىن. قەيەرنى كۆڭلۈڭ تارتسا، شۇ يەرگە بارغىن. يەنە بىر گەپ شۇكى، شۇ كۈنلەردە سەن فەرىدوختنىڭ نام-دېرىكىنى ئالالىدىڭمۇ، ئۇنىڭ توغرىسىدا بىرەر خەۋەر ئىشىتتىڭمۇ؟

سام قەلۋادتىن بۇ سۆزنى ئىشىتىپ، بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن ئۇنىڭ سۆزىنى قوبۇل قىلدى. شەھەرگە كىرىپ، شاھلىق تاجىنى بېشىغا قويۇپ، تەخت ئۈستىگە چىقىپ ئولتۇردى. شەھەر خەلقى توپ-توپ، گۇرۇھ-گۇرۇھ بولۇپ كېلىپ، سامنى مۇبارەك باد قىلىشتى.

سام ئالىي ئورۇنغا چىققاندىن كېيىن قەلۋادنى ۋەزىر قىلىپ، مەملىكەتنى ئادالەت بىلەن سوراپ، خەلقنىڭ دادىغا يېتىپ، يۇرتنى ئاۋات قىلدى. لېكىن فەرىدوختنىڭ ئىشقى ئارام بەرمەي، كۈنىنى كېچە-كۈندۈز يىغا-زار بىلەن ئۆتكۈزەتتى. بۇ مەملىكەتكە كەلگەن ھەربىر كىشىدىن فەرىدوختنىڭ خەۋىرىنى سورىسا، ھېچكىم ئۇنىڭ نام-نىشانىنى دەپ بېرەلمەس ئىدى. ئاخىر كۆڭلىنى بىردەم بولسىمۇ خۇش ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ئەمىرلەر، ۋەزىرلەر، ئاكابىر، ئەشرەپلەر ۋە يۇرت كاتتىلىرىنى جەم قىلىپ، بەزمە-مەشرەپ قۇرۇشقا، سازەندىلەرنى چاقىرتىپ، مەي-شاراب ئىچىش بىلەن مەشغۇل بولۇشقا مەجبۇر بولاتتى.

سامنىڭ يەنە چۈش كۆرگەنلىكى

ئەلقىسسە، ئۈچ كېچە-كۈندۈز ئۆتكەندى، پالۋاننى ئۇيقۇ بېسىپ، بىر خىلۋەت جايدا خوپ راھەت ئۇيقۇسىغا غەرق بولدى. پالۋان بىر چۈش كۆردى: ئۆزى بىر سەھرادا سارا-سىمە ئىچىدە نېمە قىلىشىنى بىلمەي،

ھەيران بولۇپ يۈرەر ئىمىش، بىر سائەتتىن كېيىن بىر تۈپ ئادەم پەيدا بولدى. ئۇلار ئارىسىدىن ئالتۇن مەپە كۆرۈندى. بىر چاغدا بۇ مەپىنى چۈشىدە كۆرگەنىدى. ھازىر يەنە شۇ مەپىنى كۆردى. پالۋان خۇدىنى يوقاتقان ھالدا تارتىنىپ تۇرماستىن، ئۆزىنى مەپىگە ئاتتى ۋە داد-پەرياد بىلەن ئەرز-ئەھۋال ئېيتىپ، كۆز يېشىنى تۆكتى. مەپە ئىچىدىن بىر پەرى يۈز پەردىنى كۆتۈرۈپ، جامالىنى كۆرسەتتى.

پالۋان مەلىكىدىن سورىدى:

— قايسى تەختىنىڭ شاھى سەن، قايسى كۆكنىڭ ماھى سەن؟

— ئەي پالۋان، — دەپ جاۋاب بەردى مەلىكە، — سەن ئاشىق ئەمەس ئىكەنسەن، مەگەركى، پەرۋانە شامنىڭ قانداق ئورۇندا ئىكەنلىكىنى سوراپ تۇرمايدىغۇ، گۈلىستاننىڭ يولىنى بۇلبۇلغا كىم كۆرسىتىپتۇ؟

قەلۋەشنىڭ سامنى ئىزدەپ كەلگەنلىكى

پالۋان ئۇيقۇدىن ئويغاندى. ئەتراپقا سەپسېلىپ قارىسا، ئۇ گۈزەلدىن ھېچبىر نىشان يوق، سام خەلق ئارىسىدىن چىقىپ كەتمەكچى بولۇپ، تەرەت سۇندۇرۇش باھانىسى بىلەن ئورنىدىن قوپتى-دە، تاشقىرىغا چىقىپ، ئېتىغا مىندى. ئاندىن ئېتىنى قامچىلاپ سەھرا تەرەپكە چېپىپ كەتتى.

بارۇر ئېردى بىلمەي يولىن ئول دەلىر،
شىكار ئەيلابان يول ئۆزە بەبىر، شېر.

ئەمما قەلۋەش سام بىلەن قەلۋادنى ئىزدەپ، نەچچە يىل سەرگەردان بولۇپ يۈرگەنىدى. سام ئاشۇ يىللاردا ئۆز مەملىكىتىنى تاشلاپ چىققاندىن كېيىن خاۋەرگە كېلىپ، قەلۋاد بىلەن تېپىشتى. قەلۋەش بۇ يەرگە كېلىپ، ھەممە ئىشتىن خەۋەر تاپتى. قەلۋاد بىلەن قەلۋەش بۇ بەزمە ئولتۇرۇشنى تارقىتىۋەتكەندىن كېيىن يىگىرمە مىڭ ئاتلىق ئەسكەر بىلەن سامنىڭ ئارقىسىدىن راۋان بولدى. يېتىپ بارغان يەرنىڭ ھەممىسىدىن ئىز-دېرىكىنى ئالالمىدى.

تاپالماي يۈرۈر ئېردىلەر بۇ ئۇلۇس،
كېزىپ دەشت، شاھۇ كېزىپ رۇم، ئورۇس.

سامنىڭ سودىگەر خوجارەشىدكە يولۇققانلىقى

ئەمما سام بۇ يەردىن چىققاندىن كېيىن كېچە-كۈندۈز يول يۈردى. ئاخىر يىراقتىن بىر كارۋاننىڭ قارىسى كۆرۈندى. جاھان پالۋان يېتىن بېرىپ قارىسا، بىر بۆلەك كارۋان دەم ئېلىشقا ئولتۇرغانىكەن. قانچىلىغان غۇلام، ئالتۇن كەمەر باغلىغان نۆكەرلەر سەپ تۈزۈپ، قول باغلاپ تۇرۇپتۇ.

ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن بىر قېرى كىشى سامنى كۆرۈپ، ئالدىغا چاقىردى. پالۋان كېلىپ سالام قىلىپ تۇردى. بۇ ياشانغان كىشىمۇ سامنى كەمتەرلىك

بىلەن كۆتۈۋالغاندىن كېيىن بىر غۇلامغا ئاتنى تۇتۇپ تۇرۇشقا بۇيرۇق قىلدى. پالۋان كېلىپ چالنىڭ قېشىغا ئولتۇردى. چال پالۋاندىن گەپ سورىدى:

— قەيەردىن كەلدىڭ، نەگە بارماقچىسەن؟ نېمە ئادەمسەن، قايسى يۇرتتىن، كىمنىڭ پەرزەنتىسەن؟

نەسەب بىرلە كىمدۇر سېنىڭ گەۋھەرىڭ،
ھەسەبتىن ئايان قىل ئۇرۇغ-جەۋھەرىڭ.

پالۋان چالغا مۇنداق جاۋاب بەردى:

— ئاتام سودىگەر كىشى ئىدى. ئىران زېمىنىدىن بولىمەن. تۇران تەرەپكە كېتىۋاتىمەن. يولدا قاراقچى ئۇچراپ، ئاتامنى ئۆلتۈرۈۋەتتى. مەن قېچىپ قۇتۇلدۇم. بارىدىغان يېرىمنى بىلمەيمەن. قادىر ئىگەمگە تەۋەككۈل قىلىپ، كېچە-كۈندۈز بۇ چۆل-جەزىرىدە سەرگەردان بولۇپ يۈرىمەن. تەلىيىم مېنى نەگە باشلاپ باراركىن. بەختىم مېنى قەيەرگە يەتكۈزەر ئىكىن. خۇداغا شۈكرى، ئەمدى ھەممە غەم-ئەندىشىلىرىم خۇشاللىققا ئايلاندى. ئەي ئاتا، ئېتىڭ نېمە؟ ماڭا ئېيتساڭچۇ، كۆڭلۈم تەسەللى تاپاتتى.

— ئېتىم خوجا رەشىد، — دېدى سودىگەر، — جۇرجان زېمىنىدىن بولىمەن، شۇ كۈنلەردە خاقان چىنىنىڭ قىزى فەردۇخت ئۈچۈن سودىگەرچىلىك قىلىۋاتىمەن. مېنىڭ پەرزەنتىم يوق. ئەگەر سەن مېنى ئاتا ئورنىدا كۆرسەڭ، مەنمۇ سېنى پەرزەنتىمدىنمۇ ئارتۇقراق كۆرەتتىم ۋە ئەزىز تۇتاتتىم.

— تولىمۇ ياخشى، — دېدى پالۋان، — بۇ ماڭا بىر بەختىيارلىق، سەندەك بىر ئۇلۇغۋار كىشى ماڭا ئاتا بولىمەن دېسەڭ قانداقمۇ ماقۇل كۆرمەيمەن.

شۇندىن كېيىن خوجا رەشىد پالۋاننى پەرزەنتلىككە قوبۇل قىلدى. ئۇلار بۇ يەردىن يولغا چىقىپ، چۆل-سەھرالار ئىچىدە مەنزىل-ئۆتەڭلەرنى بېسىپ ئۆتۈپ نەچچە كۈندىن كېيىن بىر يەرگە يېتىپ باردى. بۇ يەردە نە دەرەخ، نە سۇ، نە ئادەمدىن ئەسەر بولسۇن. شۇنداق بولسىمۇ بۇ يەرگە چۈشمەي بولمىدى. ئەمما سودىگەرنىڭ پۈتۈن ئەزالىرىغا تىترەك ئولاشتى. ھەممىنىڭ كاللىسىدىن ھوشى كەتتى. ئۇلار بىر-بىرىگە دېيىشەتتى: «بۇ يەر دىۋىلەرنىڭ ماكانى ئىكەن. بۇ يەردىن تېز كېتىپ، ئۆزىمىزنى چەتكە ئالمايدىغان بولساق، دىۋىلەرنىڭ قولىدىن بىر جانىمۇ خالاس تاپالمايدۇ...»

سام كارۋانلارنىڭ دەككە-دۈككىگە چۈشكەنلىكىنى كۆرۈپ، خوجا رەشىد سورىدى:

— سىلەرگە نېمە بولدى، نېمىدىن ئەندىشە قىلىۋاتىسىلەر، يا مەندىن ئەندىشە قىلىۋاتامسىلەر؟

— بۇ تاغلار، — دېدى خوجا رەشىد، — تامامەن دىۋىلەرنىڭ ماكانى، جادۇگەرلەرنىڭ ئۇۋىسى. شۇنىڭ ئۈچۈن دەل-دەرەخ ۋە سۇلارنى ئەل كۆزىدىن پىنھان قىلىۋەتكەن. ئەگەر سەپەرگە چىققان بىرەر ئادەملەر توپىنىڭ بۇ يەرگە كېلىپ قالغانلىقىدىن خەۋەر تاپسا بىر جانىمۇ تىرىك قويمايدۇ.

سامنىڭ دىۋە ماكانىغا بارغانلىقى

سام بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن بىرەر سائەت هېچ كىشىگە تىنماي، خوجا رەشىدنى غەپلەتتە قالدۇرۇپ ئېتىغا ئاستا مىندى-دە، تاغ تەرەپكە راۋان بولدى. بىر دارا ئىچىگە كىرگەندىن كېيىن ئازراق يول ماڭغانىدى، توساتتىن يىراق يەردە بىر دىۋە پەيدا بولدى. بۇ دىۋىنىڭ دىمىغىغا ئادەمنىڭ بۇي-هىدى كېلىپ، تالاغا چىققانىدى. ئۇ ئادەمزاتنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ بىر نەرە تارتىش بىلەن پولات خىشنى سامغا ئاتتى. سام ئىبىنى نەرىمان گۇرشەسىپ سۇ پەرىنى تۇتۇپ دىۋىنىڭ پولات خىشىنى رەت قىلدى. ئاندىن قانىغا تەشنا قىلىچى بىلەن دىۋىنىڭ بېلىگە بىر ئۇرۇپ ئىككى پارە قىلىۋەتتى.

جاهان پالۋان دىۋىنىڭ ئىزىنى بويلاپ تاغ ئارىسىدا كېلىۋاتاتتى، يولدا جۇش ئۇرۇپ ئېقىپ تۇرغان سۇ ئۇچرىدى. سۇنىڭ ئۈستىدە ئىككى يوغان تاش ئىككى ياقتا چايقىلىپ تۇرۇپتۇ. سام بىر ئاز ئويلىغاندىن كېيىن بىر پارچە تاختا تاشنى دەس كۆتۈرۈپ، سۇ ئۈستىگە كۆۋرۈك قىلىپ قويدى-دە، سۇدىن ئۆتتۈۋالدى. ئاڭغىچە هېلىقى چايقىلىپ تۇرغان تاشلار كۆۋرۈك قىلغان تاختا تاشقا تېگىپ، يۇمشاق سۇرمىدەك قىلىۋەتتى.

سام بۇ يەردىن ئاتلىنىپ يولدا كېتىۋاتاتتى. توساتتىن ئالدى تەرىپىدە بىر ئۆي كۆرۈندى. ئەتراپى باغ، هەر تەرەپتىن ئېقىپ كەلگەن سۇلار قاينام هاسىل قىلىپتۇ. پالۋان ئېتىغا بىر قامچا ئۇرۇپ، سۇدىن ئاتلىتىپ ئۆتتى. باغنىڭ ئەتراپىنى ئايلىنىپ، هەر ياققا كۆز سېلىپ، بىر يەرگە يەتكەندە، بىر تەختنى كۆرۈپ قالدى. تەختنىڭ قېشىدا بىر گۈزەل پەرى، چېچى بىلەن قولى مەهكەم چىرمالغان هالدا تەختنىڭ يان يۆلەنچۈكىگە باغلاپ قويۇلۇپتۇ. سام يېقىن كېلىپ سورىدى:

— سەن كىم، پەرىمۇ ياكى دىۋىمۇ؟

— سېنىڭ مەن بىلەن نېمە ئىشىڭ بار؟— دېدى پەرى يۈزلۈك،— بۇ يەردىن تېزرەك كەت، ئۆزۈڭنى چەتكە ئال! بۇ دىۋىنىڭ ماكانى، شۇ تاپتا دىۋە كېلىپ قالسا سېنى پارە-پارە قىلىۋېتىدۇ.

— بۇ يەردە نەچچە دىۋە بار؟ — دەپ سورىدى سام.

— بىر دىۋە بار.

— ئەگەر بىر دىۋە بولسا ئۆلتۈرۈپ ئىشنى تامام قىلىمەن،— دېدى پالۋان.

— سىز نېمە كىشى، بۇنداق يەرگە نېمىشقا كەلدىڭىز؟— دەپ سورىدى پەرى يۈزلۈك.

— مەن فەرىدوختىنىڭ ئىشتىياقىدا خانىۋمانىمدىن جۇدا بولدۇم،— دېدى سام،— بۇ باياۋان، تاغ ئېتىكىدە جانۇ دىلىمنى ئۇنىڭ جىڭگىلەك چېچىنىڭ سودىسىدا باج ئۈچۈن ئاتاپ قويغانمەن. سودىگەر خوجا رەشىد مېنىڭ ئاتامدۇر. ئۇ هازىر سەهرادا قالدى.

— ئەگەر سەن مېنى خالاس قىلىپ، خوجا رەشىدنىڭ قېشىغا ئېلىپ بارساڭ،— دېدى ئەقىللىك قىز،— مەهبۇبەڭ فەرىدوخت بىلەن سېنى كۆرۈشتۈرۈپ،

ۋىسال رىشتىسىنى چىگىتاي، ئۇ مىنىڭ ئىگىچەم بولىدۇ.

شۇ ئەسنادا تەختىنىڭ يېنىدا شاھ سۇپا بارلىقىنى كۆرۈپ قالدى. سۇپا يېنىدا دەرۋازا بار ئىكەن. دەرۋازىغا يوغان قۇلۇپ سېلىقلىق تۇرۇپتۇ.

— بۇ دەرۋازىنىڭ ئىچىدە نېمە بار، بۇ قۇلۇپنى كىم سالغان؟ — دەپ سورىدى سام.

— مېنى بۇ يەرگە ئېلىپ كەلگەنلەرنىڭ ھېچبىرى بۇ دەرۋازىنى ئاچالىغان ئەمەس، — جاۋاب بەردى پەرىزەش، — بۇ قۇلۇپنىڭ قېشىدا بىر لەۋھە بار. ھەممە نەرسە شۇ لەۋھەگە پۈتۈلگەن، سەن شۇ پۈتۈلگەنلەر بويىچە ئىش كۆر.

سام يېقىن كېلىپ قارىسا، قۇلۇپقا سېپىسلىق پولات لەۋھە بېكىتىلگەنىكەن. لەۋھەگە مۇنۇ خەت پۈتۈلگەن: «قۇلۇپقا بىر چاڭگال توپا ئېلىپ، قۇلۇپقا چاچ، دەرۋازا ئېچىلىدۇ.»

سام شۇنداق قىلدى، دەرۋازا ئېچىلدى. ئىچكىرى كىرىپ قارىسا، بۇ يەردە ئالتۇن، گۆھەر، مەرۋايىت، زەبەرجەد، زۇمرەت قاتارلىق ئېسىل تاشلار نەقىش قىلىنغان دۇبۇلغا، قىلىچ، خەنجەر، ئوقيا، سۇپەر قاتارلىق قوراللار تولۇپ يېتىپتۇ. ھەممە نەرسە تىلسىم قىلىنغان. ئەمما تىلسىمنى قانداق يېشىش كېرەك؟ خەزىنىنى قانداق چىقىرىش لازىم. شۇ ئارىدا بىر لەۋھەگە سامنىڭ كۆزى چۈشتى. لەۋھەگە مۇنۇ سۆزلەر يېزىلغان:

«بۇ لەۋھەدە يېزىلغان ئىسىمنى بىر ئۈچ‌ۈم توپىغا ئوقۇپ سۈپ قىل، ئاندىن توپىنى تىلسىمنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا چاچ، شۇ چاغدا تىلسىم يېشىلىپ، خەزىنىنى ئېلىش ئاسان بولىدۇ. ئەمما بۇ لەۋھەنى قولۇڭدىن چىقىرىپ قويساڭ، تولا يەردە كارغا كېلىدۇ...»

ئەلقىسسە، سام ھېلىقى پەرى پەيكەرنى ئاتقا مىندۈرۈپ، ئۆز جايىغا راۋان بولدى.

بۇ چاغدا كارۋانلار دەل-دەرەخ، ئوتلاق، چىمەن، دەريالار قايتا پەيدا بولغانلىقىنى كۆرۈپ، ھەممىسى ھەيران قېلىشتى: «مۇشۇ سائەتتە ئاشۇ دىۋىنى كىم ئۆلتۈرگەندۇ؟ ئالدىمىزدا بۇ نەرسىلەر يەنە پەيدا بولدى، ئۇنداق بولمىغاندا، تاغ، دەريا، باغۇ بوستان، دەل-دەرەخنىڭ كۆرۈنۈشى مۇمكىن بولمايدىغان ئىش ئىدى...»

شۇ ئەسنادا سودىگەرلەرنىڭ پېشىۋاسى سورىدى:

— مېنىڭ جانجىگەر پەرزەنتىم نەگە كەتكەندۇ؟

شۇ گەپ بىلەن خوجا رەشىد ئىككى غۇلامنى ئەگەشتۈرۈپ، سامنى ئىزدەپ چىقىپ كەتتى. بىر مۇنچە يول يۈرۈپ بىر دارا ئىچىگە كىرگەندىن كېيىن سامنىڭ ماڭغان ئىزىنى كۆردى. شۇ ئىز بىلەن ماڭا-ماڭا ئاخىرىدا كۆھقاپ تېغىدەك يوغان بىر دىۋىنىڭ ئۆلۈكى ياتقان يەرگە كېلىپ قالدى. خوجا رەشىد بۇنى كۆرۈپ ھەيران قالدى. شۇ ئەسنادا يىراقتىن سام كۆرۈندى. ئۇ ئۆزى پىيادە مېڭىپ ماھى پەيكەر قىزنى ئاتقا مىندۈرۈپ كېلىۋاتاتتى.

ئەلقىسسە، سام تاغنىڭ ئىچىدىن چىقىپ بىر ياشانغان كىشى بىلەن ئىككى غۇلام تۇرغان يەرگە يېقىن كېلىپ سالام

بەردى. خوجا رەشىد سامىنى كۆرۈپ ناھايىتى خۇرسەن بولدى ۋە ئەھۋال سورىدى. پالۋان كۆرگەن-بىلگەن ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى، پەرىزاتنىڭ ئەھۋالىنى ۋە ھېلىقى تىلسىم ئىچىدىكى خەزىنىلەرنى بىر-بىر سۆزلەپ بەردى. خوجا رەشىد بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن دەرھال تۆگە، قېچىرلارنى ئەكەلدۈرۈپ، بۇ تىلسىمدىن ئۈچ مىڭ تۆگە ۋە بەش مىڭ قېچىرغا لازىملىق ئوبدان نەرسىلەرنى يۈكلەپ، قالغان مال-خەزىنىلەرنى ئۆز ئورنىدا سەرەمجانلاشتۇرۇپ، يېنىپ كەلدى. ئاندىن مەنۇچېھرگە مۇنۇ مەزمۇندا نامە يازدى: «ئوغلۇم ئىران زېمىنىدىن ئىزدەپ كېلىپ، پالانى جايدا مەن بىلەن تېپىشتى. بۇ يەردە تىلسىم بار ئىكەن، ئۇنى بىرياقلىق قىلدى. تىلسىمغا قارايدىغان دىۋىنى ئۆلتۈردى. شاھىنىڭ بويىغا يەتكەن پەرىزاتتەك قىزى ئاشۇ دىۋىنىڭ قولىدا بەنت قىلىنغانىكەن، ئۇنى خالاس قىلدى. بۇ مەلىكە ھازىر مېنىڭ قېشىمدا تۇرۇۋاتىدۇ. ئىنشائاللا يېقىن ئارىدا پادىشاھ ئالىيلىرىنىڭ دەرگاھىغا يېتىپ بارغايمىز...»

ئەلقىسسە، بۇ نامە مەنۇچېھرنىڭ ھۇزۇرىغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن باشتىن-ئاياغ ئوقۇپ چىقىپ، جاۋابنامە پۈتۈشكە پەرمان قىلدى. جاۋاب خەتتە «شاھى جاھاندىن خوجا رەشىدكە ۋە ئۇنىڭ ئوغلىغا دۇئا ۋە سالام. پاتىراق كېلىڭلار. سىلەرگە تىرىكلىكىنىڭ نىشانىسى ئۈچۈن ھەشەمەتلىك تون، كىيىم-كېچەك قاتارلىق نەرسىلەر ئەۋەتىلدى» دەپ يېزىلغانىدى. شاھ يەنە ھەرقايسى ئۆتەڭ، مەنزىللەردە خوجا رەشىد بىلەن ئۇنىڭ ئوغلىغا چاچقۇ قىلىش ئۈچۈن بىرمۇنچە نەرسىلەر يوللىدى.

ئۇزۇن ئۆتمەي شاھتىن خوجا رەشىدكە جاۋابنامە خەت كەلدى. بۇلار مەزمۇنىدىن ۋاقىپ بولۇپ، تولىمۇ خۇرسەن بولۇشتى. پەرىزات ئۈچۈن گۈللەر تاپشۇرۇلدى. بۇلار بۇ يەردىن يولغا چىقىپ شەھەرنىڭ جەنۇبىغا يېتىپ كېلىشتى.

سامىنىڭ مەنۇچېھر ھۇزۇرىغا قايتىپ كەلگەنلىكى

ئەلقىسسە، ئۇلارنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكى ھەققىدىكى خەۋەر ئىشتىلگەندىن كېيىن شاھىنىڭ پەرمانى بىلەن چوڭ-كىچىك يۇرت كاتتىلىرى، ئاكابىر-ئەشرەپلەر، ئاتاقلىق زاتلار شەھەردىن ئۇلارنىڭ ئىستىقبالىغا چىقىپ، تامامى ئىززەت-ھۆرمەت بىلەن شاھىنىڭ خىزمىتىگە ئېلىپ كېلىشتى.

خوجا رەشىد سامغا «ھۇماي» دەپ ئات قويغانىدى. بۇ ئىككىيلەن شاھنىڭ دەرگاھىغا كىرىپ، «دۆلىتىڭىز زىيادە بولسۇن!» دەپ دۇئا قىلىشتى. سالام-تەھىيەت ئاداسىدىن كېيىن شاھ پالۋاننىڭ قەددى-قامىتىگە سەپسېلىپ ئاپىرىن ئوقۇدى ۋە سەلتەنەت تەختىنىڭ يېنىدىكى ئالتۇن كۇرسىدا ئولتۇرۇشقا رۇخسەت بەردى. ھۇمايمۇ تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ، شۇ جايدا ئولتۇردى.

مەنۇچېھر سامدىن سوئاللار سورىدى. سام مەمنۇنىيەت بىلەن جاۋاب بەردى. ئاندىن كوزىلاردا ساپ مەي كەلتۈرۈلۈپ، پىيالىلەر نۆۋەتمۇ نۆۋەت ئايلىنىشقا باشلىدى. شاھ ئالاھىدە ئىلتىپات كۆرسىتىپ، سامغا مەي ئىچۈرەتتى، ھۇماي خۇش كەيپ بولدى. ئۇ مەست بولغانسېرى شاھ سىناش ئۈچۈن ئارقا - ئارقىدىن سوئال بېرەتتى. سام ھوشيارلىق بىلەن جاۋاب بېرەتتى. شاھ ئۇنىڭ ئىلمۇ ئەدەب، ھەربىي ماھارەتتە كامالەتكە يەتكەنلىكىنى كۆردى. نەزمە:

كۆرۈپ سامنى شاھ ئاراستە،
جەھان پەھلىۋان لەئب پىراستە.
قەۋى ھەيكەلى مىسلى شىرى ژەيان،
دېسە ھەرنە ئانىڭكى ياخشى جەۋان.

ئەلقىسسە، جاھان شاھى ئەمىرلەر،

يۇرت كاتتىلىرى ۋە دۆلەت ئەربابلىرىنى يىغىپ سورىدى:

— بىر چوڭ ئۆي نەرسە - كېرەكلىرىمنى خوجارەشىدىنىڭ ئوغلىغا بەرسەم، نېمە دەيسىلەر؟

بارچە بىردەك جاۋاب بېرىشتى:

— دەرۋەقە مۇنداق باتۇر يىگىتنى ھېچكىم كۆرگەن ئەمەس. ئۇ ھەممە ئىشلاردا مۇكەممەل. مەلىكىلەر خىزمىتىدە بولسا ئەرزىيدۇ. بىزنىڭ دىياردا بۇ يىگىت بىلەن پەنجىمۇ پەنجە ئېلىشالايدىغان ھېچكىم يوق. ھېلىقى جەمشىد تىلسىمىغا قارايدىغان دىۋە بىلەن ئېلىشىش ئۈچۈن جاھاندا ھېچكىم چىقمىغانىدى. خۇداۋەندى ئالەمنىڭ ئىنايىتى بىلەن پالىۋان ئۇنى ئۆلتۈردى. جەمشىد تىلسىمىنى ئۇ ئاچتى. دىۋىنىڭ قولىغا چۈشكەن شاھنىڭ قىزىنى خالاس قىلدى.

ئەلقىسسە، ھۇماي چۈشىدىغان كاتتا ئۆيىنى بېزەتتۈردى. ھەشەمەتلىك تون، كىيىم - كېچەكلەر بىلەن بەختىيار قىلدى ۋە ئارغىماق ئاتلار، كېنىزەك، خىزمەتكارلارنى تەيىنلەپ يولغا سالدى. پادىشاھنىڭ خىزمىتىدىكى لەشكەرلەر پالۋاننى ئىززەت - ئىكرام بىلەن شۇ سارايغا ئەكىلىپ قويدى.

شېرىن سۆخەن راۋىيلار شۇنداق خەۋەر بېرىدۇكى، پەرىزات دىۋىنىڭ بەندىدىن خالاس بولۇپ، ئاتىسىنىڭ خىزمىتىگە كەلدى، ئاندىن پەرىدوختنىڭ قېشىغا باردى. پەرىدوخت پەرىزاتنى كۆرۈش بىلەنلا سۆيۈنۈپ كەتتى.

— كىمنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغانىدىڭ؟ — دەپ سورىدى پەرىدوخت.

— مېنى ئېلىپ قاچقان دىۋە بەد قىياپەت مەخلۇق ئىدى. ئۇنى بىر كۆرۈش بىلەنلا كىشىنىڭ كۆڭلى ئاينىيدۇ، پۈتۈنلەي كەيپى كېتىدۇ. بىر مەھەل ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغان ئادەمنىڭ ھاياتىدا بىر ئۆمۈر مەزە قالمايدۇ. ئۇل دىۋىنىڭ گۈمبەزدەك ئاجايىپ يوغان بېشى بار. يۈزى قازاننىڭ رەڭگىدەك قارا، بۇرنى تۈگمەننىڭ نورىدەك، ھەربىر تۈكى مىسالى نەيزە، قۇلىقى پىلنىڭ قۇلىقىغا ئوخشايدۇ، چىشلىرى توڭگۇزنىڭ چىشىدەك، لېكىن ئۇنىڭدىن چوڭ. ئۇنىڭ بەتقىيابەتلىكىنى بىر - بىر ئېيتىپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ. مەن شۇ دىۋىنىڭ قولىغا گىرىپتار بولغانىدىم. ئۇ ھەر كۈنى مەندىن بەھرە ئېلىشنى تەلەپ قىلاتتى. مەن بىر يىل مۆھلەت بېرىشنى سورايتتىم. ئەلقىسسە، بىر يىلىمۇ تامام

AltunOq

بولدى. يەنە تەلەپ قىلدى. مەن رەت قىلسام، قامچا بىلەن ئۇراتتى. ئىككى قولۇمنى چىپچىم بىلەن چىرماپ زۇمرەت تەختىنىڭ پايىسىغا مەھكەم تېڭىۋەتتى، دىۋە تاشقىرىغا چىقىپ كېتىپ، تېخى بىر سائەتمۇ ئۆتمىگەندى، بىردىن كۈچلۈك بەدەن، شىر سۈپەت، قەددى-قامىتى كېلىشكەن بىر زىبا يىگىت تاغدەك ئېگىز ئاتقا مىنگەن ھالدا باغنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەلدى-دە، مەن بار يەرگە كېلىپ سورىدى:

— سەن كىم، نام-نەسەبىڭ قانداق، كىمنىڭ ئەۋلادى سەن، نېچۈك بۇ يەرگە چۈشتۈڭ؟

يىگىتكە كۆزۈم چۈشكەندە ئىچىمدە: «ئاپلا، بۇنىڭ كەلگىنىدىن لەنىتى دىۋە ۋاقىپ بولسا ئۇنى يەم قىلماي قالمايدۇ...» مەن يىگىتكە جاۋاب بەردىم:

— مېنىڭ نامۇ نىشانىمنى سوراپ نېمە قىلىسەن؟ بۇ يەردىن تېزرەك كەت، ئۆزۈڭنى دەرھال ياقىغا ئال. بۇ يەر دىۋىنىڭ ماكانى، ئۇ كەلسە سېنى تىرىك قويمايدۇ.

ئۇ كۈلۈمسىرەپ دېدى:

— بۇ يەردە نەچچە دىۋە بار؟

— نەچچەۋۇ نەچچە ئەمەس، پەقەت بىرلا دىۋە بار. بۇنىڭ بىلەن نېمە ئىشىڭ بار؟ — جاۋاب بەردىم مەن، — ئەگەر سەندە يۈز جان بولسىمۇ سالامەت قۇتۇلالمايسەن.

— پەردوخت ھەققى، مەن دىۋە بىلەن جەڭ قىلىمەن، — دەپ قەسەم قىلدى.

— قايسى پەردوختنى دەۋاتىسەن؟ — دەپ سورىدىم ئۇنىڭدىن.

— ھەقىقىي پەردوختنى دەۋاتىمەن.

— پەردوختنى سەن قانداق بىلىسەن؟

بۇ سۆزنى دېيىشىم بىلەن يىگىت سوغۇق بىر ئاھ تارتىپ، دەككە-دۈككىدە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. نەزمە:

بولۇپمەن بەسى ۋالەۋۇ زار ئاڭا،
كۆيۈپ ئىشق ئوتىدا ھەر بار ئاڭا.

— ئەي ئاي يۈزلۈك، مەن پەردوختنىڭ زۇلپى كەمەندىنى چۈشۈمدە كۆرۈش بىلەنلا ئاشىق بىقارار بولغانمەن. بىلمەسمەنكى، ئۇ ئادەممۇ، يا پەرىمۇ ياكى جەننەتنىڭ ھۆرىمۇ؟ مەن خوجارەشىد سودىگەرنىڭ ئوغلىدۇرمەن، ئاتام بۇدەشت ئىچىدە كارۋان چۈشكەن يەردە قالدى، — دېدى يىگىت.

مەن دېدىم:

— ئەي پالۋان يىگىت، مېنى دىۋىنىڭ بەندىدىن خالاس قىلىپ، خوجارەشىدنىڭ قېشىغا ئېلىپ بار، ئۇ ئادەم مېنى ئاتا، ئانام ۋە ئىگىچەم قېشىغا يەتكۈزۈپ قويىدۇ.

بۇ سۆزدىن كېيىن پەردوختنىڭ كۆڭلى غەش بولۇپ، ئورنىدىن قوپتى، پەرىزاتمۇ تۇرۇپ، بۇ ئىككىيلەن باغنىڭ ئىچىگە كىردىشتى، بەزمە قۇرۇلدى. گۈليۈزلۈك ساقىيلار مەي پىيالىلىرىنى قولمۇ قول ئايلاندۇرۇپ تۇردى. رەڭگارەڭ گۈلزارلىق ئىچىدە خۇش ئاۋاز ناخشىچىلار ماھىر چالغۇچىلارغا جور بولۇپ، ناۋا كۈيلەشكە باشلىدى. پىيالىلەر نەچچە نۆۋەت ئايلانغاندىن كېيىن ھەممە خۇش كەيپ بولۇشتى، شۇ ئەسنادا پەردوخت ھەمشىرىسى پەرىزاتتىن سورىدى:

— سېنى دىۋە قولىدىن خالاس

قىلغان ھېلىقى يىگىت قېنى؟ ھازىر
ئەھۋالى قانداق؟ ئۇنى بىر كۆرۈش لازىم
ئىكەن.

— شاھ خىزمىتىگە كەتكەنىدى، — دەپ
جاۋاب بەردى پەرىزات، — شۇ تاپتا مۇشۇ
تەرەپ بىلەن ئۆيىگە قايتىپ كېلىۋاتـ
قاندۇر.

ھەر ئىككىلىسى تەكچە ئۈستىگە
چىقىپ، دېرىزىدىن قاراپ تۇرۇشقانىدى.
ھايال ئۆتمەي جاھان پالۋان ئۆز ھەمـ
راھلىرى ۋە پادىشاھ قوشقان نۆكەرلەر
بىلەن ياندى.

پەرىدوختىنىڭ نەزەرى جاھان پالـ
ۋانغا چۈشۈشى بىلەنلا ئاشىق شەيدا
بولدى. ئەمما ئىشقىنى كۆڭلىدە پىنھان
تۇتاتتى.

سام مەنزەر ئۆيىنىڭ ئۇدۇلىغا كەلـ
گەندە يالت قىلىپ قارىغانىدى، خۇددى
مەشرىق ئۇپۇقىدىن قۇياش يۈز كۆرسەتـ
كەندەك پەرى پەيكەر دېرىزىدىن باش
چىقىرىپ تۇرۇپتۇ، بۇنى كۆرۈش بىلەنلا
بىھوش بولۇپ، ئاتتىن يىقىلىشقا تاس
قالدى، ئەمما مەردانىلىك بىلەن ئۆزىنى
تۇتۇۋالدى. خوجا رەشىدنىڭ يېنىدا بوـ
لۇشى ئۇنىڭغا كۈچ ـ مەدەت بولدى.

پەرىدوختمۇ سامغا ئۇنىڭدىن زىياـ
دىرەك ئاشۇپتە بىقارار بولغانىدى. پەرىزات
«ئەھۋالىڭنى ماڭا بايان قىل» دەپ ھەرـ
قانچە قىستىغان بىلەنمۇ پەرىدوخت ھېچ
نەرسە ئىزھار قىلمايتتى.

ئاشىقدۇركى، يار قاچان قىلماغاي نەزەر،
ئەي خوجا، دەرد يوقكى، ۋەگەرنە تەبىب بار.

نەچچە كۈن مۇشۇ تەرىقىدە ئۆتتى.
شاھ ئوۋغا چىقىشنى خالاپ قالدى. لەشـ
كەرلەرگە جاكار قىلىندى. ئىككى ئايلىق

ئوۋ ئۈچۈن سەپەر تەييارلىقىنى قىلىشقا،
شىكار مەيدانىغا چېدىر ـ بارگاھلارنى تىـ
كىشكە بۇيرۇق بېرىلدى. تەييارلىق پۈتـ
كەندىن كېيىن ئەتىسى شاھ ئاتقا مىنىپ
تامام دۆلەت ئەركانلىرى بىلەن سەپەرگە
ئاتلىنىپ، بىرنەچچە كۈندىن كېيىن چېـ
دىر ـ بارگاھقا ئورۇنلاشتى، لەشكەرلەر
يىغىلىپ بولغۇچە يەنە بىرنەچچە كۈن
ئۆتتى.

پەرىدوخت شەھەر تېشىدىكى ئۆزىـ
نىڭ كۆكۈلگە راھەت بېغىشلايدىغان
خۇش ھاۋا چار بېغىدا تۇراتتى. ئۇمۇ ئىشق
سەۋداسىنى يېڭىش ئۈچۈن خاس ھەرەم
ئۆيىدىن چىقىپ، خىزمەتكارلىرى بىلەن
بىللە تاغ تەرەپكە راۋان بولدى.

بۇ تەرەپتىن شاھ ئوۋنى باشلىۋەتـ
تى. مۇلازىملىرىغا: «ھۇمايىغا خەۋەر قىـ
لىڭلار!» دەپ پەرمان قىلدى. سام ئوۋـ
دىن خەۋەر تېپىپ، ئالدىراشلىق بىلەن
جابدۇنۇپ، شاھ خىزمىتىگە راۋان بولدى.
ئۇ يولدا كېلىۋاتاتتى، بىردىن كالتەكچىـ
لەر ئۈچرىدى. ئۇلار: «يولدىن يىراق
بول!» دەپ ھەتتا ئۈچار قۇشلارنىڭ ئۇـ
چۇشىغىمۇ يول بەرمەيتتى. ھۇماينى كۆـ
رۈپ، يېقىن كەلتۈرمەسلىككە ھەرىكەت
قىلدى. سام ئېتىغا بىر قامچا ئۇرۇپ،
بىر كونا تامنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈۋالدى ـ
دە، خەنجىرى بىلەن ئالدىراش تامنى
تېشىپ، تۆشۈكتىن قاراپ تۇردى.

يولدىن ئون ئىككى مىڭ ئاتلىق
ئۆتتى، بۇلارنىڭ كەينىدىن ئىككى يۈز
ئىنىكئانىلار رەڭگارەڭ مەپە ـ ھارۋىلار
بىلەن ئۆتتى. بۇلارنىڭ ئارقىسىدىن تۆتـ
بەش يۈز ساھىبجامال، سەرۋ بويلۇق
مەھبۇبلار غاز بويۇن مەي ئىدىشلىرى

بىلەن چىنە-پىيالىلەرنى كۆتۈرۈشۈپ، يولغا خۇش بۇي مۇشك-ئەنبەر، زەئپىرانلارنى چېچىپ ئۆتۈشتى. شۇ ئاردا قىممەتباھا ئالتۇن، مەرۋايىت ئورنىتىلغان بىر مەيدە ئولتۇرغان ئىككى ئاچا-سىڭىل پەرىدوخت بىلەن پەرىزات ئۆتۈپ قالدى. بۇ ئىككىيلەن بىر-بىرى بىلەن سۆزلىشىپ، تاغ كەكلىكىدەك چاقىلداپ كۈلۈشەتتى.

شۇندىن كېيىن جاھان پالۋان شاھ خىزمىتىگە راۋان بولدى. بىر يەردىن پەيدا بولۇپ، شاھقا كۆرۈنۈش قىلدى. بىردەمدىن كېيىن سام پەرىدوختىنىڭ باشقا يول بىلەن ماڭغانلىقىنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى-دە، بىر باھانە تېپىش ئۈچۈن قورسىقىنى سىلاپ، چىرايىنى ئۆزگەرتتى، شارتلا ئېتىنى توختاتتى.

— ئەھۋالىڭ قانداق؟ — دەپ سورىدى شاھ.

— قورسىقىم ئاغرىۋاتىدۇ، — دېدى پالۋان.

شاھنىڭ پەرمانى بىلەن بۇ يەردە دەرھال چېدىر-بارگاھ تىكىلدى. شاھ پالۋانغا:

— شۇ يەردە مەلۇم ۋاقىت ئارام ئال، ئاغرىقىڭ ساقايغاندىن كېيىن ئوۋغا چىقارسەن، — دېدى.

سام شۇ يەردە قونۇپ قالدى. كەچ كىرىش بىلەنلا ساپ قىزىل مەي كەلتۈرۈشكە بۇيرۇق قىلدى. بەزمە تەييارلىقى پۈتتى. سام پادىشاھ قوشۇپ بەرگەن بىر توپ كىشىلەرگە مەي ئىچكۈزۈپ مەست قىلىۋەتتى. ئىشىق ئوتى پالۋاننى بارغانسېرى ئۆز ئىلكىگە ئېلىپ، ئارام بەرمىگەچكە، ئورنىدىن دەس قوپۇپ، كەمەرىنى باغلىدى، مۇكەممەل قوراللىنىپ، ئوۋ ئارقىنىنى ھالقا-ھالقا كەمەن قىلدى. ئېتىغا مىنىپ، مۇناردەك نەيزىسىنى قولىغا ئالدى. شۇ يوسۇندا پەرىدوختىنىڭ بېغى تامان راۋان بولدى.

تۈننىڭ ئىككى ھەسسىسى ئۆتكەندى. باغقا يېقىن كېلىپ قارىسا، تامنىڭ ئەتراپىدىكى خەندەككە لىق سۇ توشقۇزۇلغان. تامنىڭ ئۈستىدە ساقچىلار كۆپ ئىدى. ئۇلار ھەرقايسىسى ئۆز ئالدىغا ناغرا قويۇپ چالاتتى. پات-پات «ساق بول!» دەپ توۋلايتتى.

ئەلقىسسە، سام ئاستا خەندەك لېۋى بىلەن باغ ئەتراپىنى چۆرۈلۈپ، تار بىر يەردىن يول تاپتى-دە، باغنىڭ ئىچىگە كىرىشكە ئۇرۇندى. جىسەكچىلەر ھەممە يەردە ھازىر ئىدى. پالۋان بىر يەرگە يەتكەندە پاسىبانلار كۆرۈپ قېلىپ، «بۇ كىم؟» دەپ ھەيران قېلىشتى.

سام ئېتىغا بىر قامچا ئۇرۇپ، خەندەكتىن ئاتلىتىپ ئۆتتى-دە، باغنىڭ تۈۋىگە بېرىۋالدى. ھېلىقى كەمەن قىلىنغان ئارقاننى تامنىڭ ئۈستىگە ئاتقاندى، بىر چوققىغا ئىلىنىشىپ قالدى. ئۇ ھەش-پەش دېگۈچە يامىشىپ تامنىڭ ئۈستىگە چىقىۋالدى. بىر پاسىبان ناغرىسىنى چالاي دېگەندە، پالۋان دەرھال ئۇنى تۇتۇۋېلىپ بېشىنى ئۈزدى-دە، تېنى بىلەن بېشىنى خەندەككە تاشلىدى. ئۆزى ئۇنىڭ ئورنىدا ئولتۇرۇپ، ناغرا ئۇرۇشقا باشلىدى.

بىر سائەتتىن كېيىن ئۇيقۇدا ياتقان ساقچىلارنىڭ بەزىسى ئويغىنىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ كەتتى. پالۋان تامدىن چۈشۈپ، باغنىڭ ئىچىگە كىردى. قارىسا،

هەيهات، هەممەيەر بوستان، چىمەن. نەزمە:

ئاپ جارىيۇ سەبزە رەڭگارەڭ،
بۇلبۇلۇ قۇمر ئېردى خۇش ئاهەڭ.
گۇللار ئاچىلمىش ئېردى باغ ئىچرە،
مەھ جەبىنلەر ئىدى فەراغ ئىچرە.
باغنىڭ هەر گۇشەسىدە يۈز رەئنا،
بادە نۇش ئەتكەلى تۈزۈپ ئىدى جاھ.

ئەلقىسسە، پالۋان باغنى تاماشا ئەيلەپ، ئەتراپقا كۆز تىكەتتى: هەر تۈپ دەرەخنىڭ تۈۋىدە بىر سۇپا، هەر سۇپىنىڭ ئەتراپىدا رەڭگارەڭ غۇنچە-گۈل. بۇ سۇپىنىڭ ئۈستىدە ئايجامال مەهبۇبلار قىزىل مەيدىن مەست بولۇپ سولاشقان گۈلدەك يېتىشاتتى. بەزىسى پەردە يېپىنغان، بەزىسى يالىڭاچ.

پالۋان بۇ ئالما-ئانارزارلىقتىن ئۆتۈپ قەسىرگە يېتىپ باردى. قەسىرنىڭ چوققىسى پەلەك ئايۋىنىدىن ئاشقان، بوستان سارايلار ئابنۇس دەرىخىدىن ياسالغان بولۇپ، ئىمارەت لايىھىلىگۈچىلەر قەسىرنىڭ پېشايۋانلىرىغا قۇياشتەك دۆگىلەك، كېچىنى كۈندۈز قىلىدىغان پارلاق گۆھەرلەرنى نەقىش قىلغانىكى، توققۇز ئاسمان گۈمبىزى بۇنى كۆرگەندە خىجىل بولىدۇ.

ئەلقىسسە، جاھان پالۋان هەيرەتتە قېلىپ تۇرغاندى، شۇ ئەسنادا ئالتۇن بىلەن بېزەلگەن قەسىردىن بىر هۆر سۈپەت پەرى پەيكەر چىقىپ، سامنى كۆردى-دە، سورىدى:

— سەن كىم، بۇ شاهنىڭ بېغىغا كىمنىڭ رۇخسىتى بىلەن كىردىڭ؟

— مەن بىر مۇساپىرمەن، — دېدى پالۋان، — يولدىن ئېزىپ بۇ باغنىڭ ئىچىگە كىرىپ قاپتىمەن.

پەرى يۈزلۈك يېقىن كېلىپ قارىسا، بۇ باشتىن-ئاياغ هەربىي ئەسلىھەلەر بىلەن قوراللانغان غەيۇر بىر پالۋان ئىكەن.

— بۇ باغقا نېمىشقا تارتىنماستىن كىردىڭ؟ — دېدى قىز، — پاسىبانلار كۆرۈپ قالسا، سېنى هالاك قىلىدۇ. دەرهال ئۆزۈڭنى چەتكە ئال، ئۇنداق بولمىغاندا بىر بالاغا گىرىپتار بولىسەن.

ئاڭغىچە مۇشۇ گەپ-سۆزنىڭ ئۈستىدە تۇرغان بىرى پەرىدوختقا خەۋەر قىلدى. پەرىدوخت شۇ زامات لەشكەرلىرىنى جەم قىلىپ: «باغقا ئەيمەنمەستىن كىرگەن ئاشۇ ئادەمنى تۇتۇپ كىرىڭلار!» دەپ بۇيرۇق قىلدى. لەشكەرلەر بۇ ۋەقەدىن خەۋەر تېپىپ، هەرقايسىلىرى بىر تەرەپكە راۋان بولۇشتى.

هېلىقى پالۋان بىلەن سۆزلەشكەن قىز بۇ باغنىڭ باشقۇرغۇچىسىنىڭ قىزى ئىدى. ئىسمى ماهىرۇخسار بولۇپ، ئاتىسىنىڭ ئىسمى دەرەج ئىدى. دەرەج بۇ ئەهۋالنى ئۇققاندىن كېيىن:

— ئاپلا، بۇ خەۋەرنى پەرىدوخت ئاڭلاپ قاپتۇ، ئەمدى ماڭا كايىيدۇ، — دەپ قورقۇنچىدىن تېز يۈگۈرۈپ دەرۋازىنىڭ ئالدىغا كەلدى. قارىسا، شۇنداق مەهكەم دەرۋازىنى ئېچىپ چىقىپ كېتىپتۇ. ئاڭغىچە پەرىدوختنىڭ پالۋانلىرىمۇ يېتىپ كېلىپ، دەرۋازىنىڭ ئوچۇق تۇرغانلىقىنى كۆرۈشتى. بۇ چاغدا ماهىرۇخسار بىر تەرەپكە، سام يەنە بىر تەرەپكە كېتىپ قالغانىدى.

ئەلقىسسە، پەرىدوختنىڭ پالۋانلىرى دەرۋازىۋەندىن:

— بۇ يەردىن كىم چىقتى؟— دەپ
سوراشتى.

— ماھىرۇخسار بىلەن بىر پال-
ۋان چىقىپ كەتتى،— دەپ جاۋاب بەر-
دى دەرۋازىۋەن.

تامام پالۋانلار كەينىگە قايتىش-
تى. جاھان پالۋان قەلئەنىڭ ئارقىسى-
غا ئۆتۈپ، خەندەكنىڭ ئىچىگە كىرىپ
تۇرغانىدى. بۇ باغقا كىرگەن چاغدا ئېتى-
نى شۇ يەردە قويۇپ قويغانىدى. ئۇ پە-
رىدوختىنىڭ مۇھەببىتىدىن بىئارام بولۇپ،
سەمەن ئېتىغا مىندى-دە، نەيزىسىنى قو-
لىغا ئېلىپ، دەرۋازىنىڭ ئالدىغا كەلدى.
قارىسا، دەرۋازا ئوچۇق تۇرۇپتۇ. باغنىڭ
ئىچىگە كىرىپ، بىردەم يۈردى. باغنىڭ
ئىچى خىلۋەت ئىدى. ھەممە بۇلارنى
ئىزدەپ چىقىپ كېتىپتۇ.

سەھەر ۋاقتى بولغاندا، يۈزىگە نى-
قاب تارتقان بىرى ئەرەب نەسىللىك
چاپقۇر ئاتقا مىنگەن ھالدا قولىغا نەيزى-
سىنى ئېلىپ يۈزمۇيۈز چىقىپ كەلدى.
ئۇ ئاۋازىنى ئۆزگەرتىپ:

— ئەي ئادەم، شاھنىڭ بېغىغا
رۇخسەتسىز نېمىشقا كىردىڭ؟ ھازىر، سې-
نى قوشۇن باشلىقلىرى ئالدىغا ئېلىپ
بارسام، نېمە دەپ جاۋاب بېرىسەن؟—
دېدى.

— ئەي ئالىيجاناب كىشى، كەرەم
قىلىپ، مېنى كەچۈرگىن، مەن بۇ باغقا
بىلمەي كىرىپ قاپتىمەن،— دېدى
پالۋان.

— سەن قەيەرگە كىرسەڭ، بىلمەي
كىرىپ قالامسەن،— دېدى نىقابلىق كىشى،—
لېكىن سەن بۇ باغقا كىرىپ، دەرەج-
نىڭ قىزى ماھىرۇخسار بىلەن چىقىپ
كەتكەن ئادەم ئەمەسمۇ، ھازىر لەشكەرلەر
سېنى ئىزدەپ يۈرىدۇ. سەن تېخىچە بۇ
يەردە ئىكەنسەن.

— ئۇ ئادەم مەن ئەمەس،— دېدى
پالۋان،— بۇ يەرگە ھازىر كېلىشىم.
تېخى شەھەرگە بارغىنىم يوق.

پەرىدوخت: «پەرىزاتنى خالاس قىل-
غان كىشى سەن بولىسەن» دەپ، سى-
ناق ئۈچۈن ئىككى قامچا ئۇردى. پال-
ۋاننىڭ غەزىپى كېلىپ، ئېتىنى چاپتۇ-
رۇپ باغدىن چىقىپ كەتمەكچى بولۇۋى-
دى، بۇ نىقابلىق كىشى نەيزە بىلەن
پالۋاننى توستى. پالۋان ئۇنىڭ
نەيزىسىنى قايتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ نەيزىسى-
نىڭ سېپى بىلەن بىر تۈرتكەنىدى،
قىز ئېتىدىن يىقىلدى. پالۋان ئاتتىن
چۈشۈپ، ئۇنىڭ كۆكسىگە مىندى-دە،
خەنجەر بىلەن ئۇنىڭ بېشىنى تېنىدىن
جۇدا قىلماقچى بولدى. قىز يۈزىدىن
نىقابىنى ئېچىپ:

— ئەي پالۋان، مېنى ئۆلتۈرەم-
سەن؟ — دېدى.

— پالۋان ئۆز مەھبۇبىسىنى
كۆرۈپ بىر ئاھ تارتتى-دە، بۇ گۈ-
زەل يارىغا تەگلىگەن خەنجەرنى ئۆزىگە
سالماقچى بولدى. پەرىدوخت دەرھال ئۇ-
نىڭ قولىنى تۇتۇۋېلىپ، خەنجەرنى يۇلۇپ
ئالدى-دە، يىراققا چۆرۈۋەتتى.

— نېمىشقا قامچا بىلەن ئۇرىسەن،
نېمە ئۈچۈن ئىسمىڭنى ئېيتمىدىڭ؟—
دەپ سورىدى پالۋان،— مۇبادا تونۇ-
ماي، سېنى ھالاك قىلغان بولسام، تولى-
مۇ قاباھەتلىك ئىش بولماسمىدى؟ خۇ-
دايىتائالا سېنى بىر ساقلىدى. مېنىمۇ
داغۇ ھەسرەتكە قويمىدى.

شۇ گەپ-سۆز بىلەن تۇرغاندا يىراقتىن چاڭ-توزان پەيدا بولدى. چاڭ-توزان ئىچىدىن ئوردا لەشكەرلىرى نامايان بولدى. «پەرىدوختنىڭ قېشىغا كېلىۋاتقان ئوردا لەشكەرلىرى بولۇپ قالمىسۇن يەنە؟!» دەپ ئويلاشتى.

پالۋان سام ئەتراپقا كۆز يۈگۈرتۈپ، باغنىڭ نېرىسىدا بىر بۇتخانا بارلىقىنى كۆردى-دە، ئىككىيلەن ئاشۇ بۇتخانا تەرەپكە راۋان بولۇشتى. بۇلار يېتىپ كەلگەندىن كېيىن بۇتخانىنىڭ ئۆگزىسىگە چىقىپ، ئوقياسىنى قولىغا ئېلىپ تۇرۇشتى. لەشكەر يېقىن كەلگەندە، سام قەلۋاد بىلەن قەلۋەشنىڭ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ خۇشال بولدى، بۇلار خاۋەر شەھىرىدىن پالۋاننى ئىزدەپ كەلگەنىدى. سام ئوقياسىدىن قەلۋاد بىلەن قەلۋەش تەرەپكە بىر پاي ئوق راۋان قىلدى. ئوق يەرگە چۈشكەندىن كېيىن ئۇنى قەلۋادقا ئېلىپ كېلىشتى. قەلۋاد ئوقنى تونۇغاندىن كېيىن ئەتراپقا كۆز يۈگۈرتۈپ، پالۋاننىڭ بۇتخانا ئۈستىدە تۇرغانلىقىنى كۆردى-دە، قەلۋەش بىلەن ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ بۇتخانا ئالدىغا كېلىشتى. بۇ يەردە ئاتلىرىدىن چۈشۈپ، سالام-تەزىم رەسمىيىتىنى ئادا قىلىشتى. شادلىق دۇمباقلىرى چېلىندى. پالۋان سام بۇتخانا ئۈستىدىن چۈشكەندىن كېيىن بۇ يەردە شادىيانە بەزمە ئويۇشتۇرۇلدى. بۇ شاھانە بەزمىدە خېلى ۋاقىتقىچە ئەيش-ئىشرەتكە مەشغۇل بولۇشتى. بۇنى تەسۋىرلەشكە تىل ئاجىزلىق قىلاتتى. لېكىن گۈلچېھرە پەرىدوخت سامغا مۇنداق تەكلىپ قويدى:

— سېنى ئاتام تازا تونۇمايدۇ، ئاتامغا نامە يېزىپ، تامام ئەھۋالنى بايان قىل، مېنى سوراتقىن. ئەگەر خۇش كەلسە، نۇر ئۈستىگە نۇر بولىدۇ. ئەگەر خۇش كەلمىسە، مەن يەنىلا قېشىڭدا تۇرىۋېرىمەن. سەن خاۋەر شەھىرىنىڭ پادىشاھىسەن. شۇ يەرگە بارايلى. شۇ شەھەرنىڭ قائىدىسى بويىچە توي رەسمىيىتىنى بەجا كەلتۈرەيلى. ئەگەر ئۇنداق بولمىغاندا، سەن بىلەن ماڭيا بولغان بەتنام خەلق ئارىسىدىن كەتمەيدۇ...

شۇندىن كېيىن چىن شەھىرىدىن سۈزۈك شاراب كەلتۈرۈلۈپ، مەي پىيالىلىرى خۇشلۇق بىلەن ئايلاندۇرۇلۇشقا باشلىدى. شۇنداق قىلىپ، بۈگۈنمۇ ئۆتتى. كېچىنى يەنە شارابخورلۇق بىلەن ئۆتكۈزدى. جاھان پالۋان نامە يېزىشقا بۇيرۇق قىلدى. مەزمۇنى مۇنداق ئىدى: «ئەي يۇقىرى مەرتىۋىلىك شاھ، مېنىڭ ئېتىم سامدۇر، پارلاق نەسەبلىكمەن. ھازىر پەرىدوخت مېنىڭ قېشىمدا تۇرۇۋاتىدۇ. بۇنى ئادەمگەرچىلىك يۈزىسىدىن ساڭا مەلۇم قىلدىم. ئۈمىدىم شۇكى، بۇ كۈمۈش بەدەننى خۇشال-خۇراملىق بىلەن توي قىلىپ، مېنىڭ ئەقدى نىكاھىمغا كىرگۈزسەڭ. ئۆمرۈمنىڭ ئاخىرىغىچە ساڭا خىزمەتكار بولىمەن. ئەگەر قوبۇل قىلمىساڭ، مېنىڭ جاھان پالۋان سام ئىكەنلىكىمنى بىلىپ قوي.

ۋەگەرنە بەھەققى خۇدايى جەھان،
ئېرۇر ئول شەھەنشاھ، بىز بەندگان.
ياراتىپ دۇرەخشەندە كۈن بىرلە ماھ،
ياراتىپ ئەزىزى مەنۇچېھر شاھ.

....

....

ھەقتائالا دانادۇر. مەن جەمشىد ئەۋ-

لادى، نەرىمان گـۆھەردە بولمەن. مەن
بۇ ماچىن شەھـرى خـوتەنـدە بىر ئىش
قىلايكى، ئالەمدىن مەڭدىن يادىكـار قـالـ
سۇن...»

سام خەتكە تامغا باسقاندىن كېيىن،
ئۇنى تېز يۈرەر بىر چاپارمەننىڭ قولـ
غا تۇتقۇزۇپ، خاقاننىڭ ھۇزۇرىغا ئەۋەتـ
تى. نامـە يېتىپ بارغاندىن كېيـىن چىن
خاقانى كاتىبىنى چاقىرتىپ، باشتىن ـ ئاخىرـ
غىـچە ئـوقۇتتى. خاقان خەتتە بايان قىـ
لىنغان سۆزلەردىن ۋاقىپ بولغاندىن كېـ
يىن ئەلچىگە غەزەپ قىلماقچى بـولۇۋىدى،
ئوردىدىكـى پـالۋانلار، دۆلەت كاتتىلىرى
يۇقىرى ئاۋاز بىلەن تەسەللى بەردى:

— ئەي شاھىم، بۇ سام ئىبنى نەـ
رىمان ئىكەن. بىزدە بۇنىڭ بىلەن تاقـاـ
بىل تۇرغۇدەك كۈچ يوق. مۇبارەك دۆلـ
تىڭ ئاماندا بولسۇن، بىز ئـۇنىڭ بىلـەن
جەڭ قىلىپ كەلسەكمۇ پەرىدوختنى يەنىلا
ئېلىپ كېتىدۇ. بۇنىڭدىن ئارتۇق قولـ
ىمىزدىن ئىش كەلمەيدۇ. ئەگـەر ئىرانغـا
ئېلىپ كەتسە، پەرىدوختنى ئىران زېمىنىـ
دىن خاھـى سۈلھ بىلەن، خاھى جەڭ بىـ
لەن بولسۇن ئېلىپ كېلەلمەيمىز. بىزنىڭ
بېرىدىغان مەسلىھىتىمىز شۇكـى، قىـزنى
ھىيلە بىلەن ئۆيگە ئېلىپ كېلىۋالايلـى.
ئۇندىن كېيىن بىر گەپ بولار.

دەرھال نامە پۈتۈلدى. نامە خۇدانىڭ
ئىسمى بىلەن باشلىنىپ، جاھـان پـالۋان
بىر قۇر ماختالغاندىن كېيـىن مۇنۇلار باـ
يان قىلىنغانىدى: «ئەي يۇقـىرى نەسەبـ
لىك سام، ئۇ كۈنى بىز سېنى تونۇمـاپـ
تۇق. سەن نامۇ نەسەبىڭنى مەلۇم قىلمىـ
دىڭ. مەلۇم قىلغان بولساڭ، خـىزمىتىڭـ
نى بەجا كەلتۈرگەن بولاتتۇق. پەرىدوختـ
نى ماڭا بەرسۇن دېيىشـىڭمـۇ ھاجىتـى
يوق ئىدى. ئۆزۈڭنىڭ بۇ دىيارغا كېلىشـ
تىڭكى مۇددىئايىڭ شۇ بولسـا، بىر پارچـە
نامە يېزىپ، ئەلچىدىن ئەۋەتكەن بولساڭ،
پەرىدوختنى ئىران زېمىنىغـا يولغـا سېـ
لىپ، خىزمىتىڭدە قويغان بولاتتىـم. ھېـ
لىھەم بولسا سۆزۈڭنـى قوبـۇل قىلدىـم،
پەرىدوختنـى ساڭـا بېرىمـەن. ھازىرمـۇ
ۋاقىت ئۆتكەن يوق، بىرقانچە كۈنلـۈك
پۇرسەت بەرگىن. كىشىلىرىم توي تەييارـ
لىقىنى قىلىۋالسۇن. پەرىدوختنـى ياخشـى
سائەت ۋە ياخشى كۈنلەردە پادىشاھلار يوـ
سۇنىدا ساڭا بەرگەيمەن. ھازىرچە پـەرىـ
دوختنى بىزگە ئەۋەتكىـن. بـىر ئايدىـن
كېيىن توي ئىشىنى ئادا قىـلايلـى. بـۇ
نامىنى قەسەم بىلەن شەرت قىلىپ ئەۋەتـ
تىم...»

بۇ نامە يېتىپ بېرىپ، سام مەزمۇـ
نىدىن ۋاقىپ بولغاندىن كېيىن پەرىدوختـ
نى ئالتۇن بىلەن بېـزىتىلگـەن مەپىگـە
سېلىپ، ئىززەت ـ ئىكـرام بىلـەن يولغـا
سالدى.

پەرىدوخت شاھنىڭ قەسرىگە كـەلـ
گەندىن كېيـىن پـالـۋان بىر كـۈنـدە
ئىككى قېتىم شاھنىـڭ قېشىغـا سالامغـا
كېلىپ تۇردى. بىر ئاي ئۆتتى، ئىككـىـ
ئۈچ ئايمۇ ئۆتۈپ كەتتى. پالـۋان سەۋر
بىـلەن كـۈتـۈپ تـۇردى. قـارىسا، تـويـ
نىـڭ ھـېـچـقانـداق ئىـشـىـغـا قەدەم
قويمـايـۋاتىدۇ.

ئاخىر بىر كـۈنى پـالۋان پادىشاھـقا
سـۆز ئېـچىـشـقا مەجبۇر بولدى:

— مېنى مەلۇم مۆھلەت بىلەن پەرـ
زەنتلـەر قاتارىغا قوشۇپ، بەختـىيـار قىـ
لىمەن دېگەنىـدىڭ، ھـازىـر ئۈچ ـ تـۆت

ئاي بولۇپ قالدى. تېخىچە ئۈمىد كۈتۈپ تۇرۇپتىمەن. سەن يۇقىرى مەرتىۋىلىك شاھ بولغانلىقىڭ ئۈچۈن ئېھتىياتسىز سۆزلەرنى ئىزھار قىلمىدىم. ۋەدىگە خىلاپلىق قىلماي، پەرىدوختنى بەرگەن بولساڭ ياخشى بولاتتى. بۇنداق كېچىكتۈرۈشنىڭ سەۋەبى نېمە؟ ئەگەر بەرمەيمەن دېسەڭ جاۋابىنى بەر. ئۇ چاغدا پېقىر ئۆز قىلىنۇلۇقىنى قىلىدۇ.

سام قەھرى غەزەپ بىلەن ئۆز سۆزىنى ئاشۇنداق تۈگەتتى.

چىن خاقانىنىڭ سامنى ئالدىغانلىقى

— سەۋەبى شۇكى، — دەپ جاۋاب بەردى خاقان، — مەن قىزىقتانلىقىمدىن بەرمىگەنىدىم. ئەمدى ساڭا ئېيتماسلىقنىڭ ئىلاجى يوق، ماڭا ناھايىتى قىيىن بىر ئىش دۇچ كېلىۋاتىدۇ. بۇ مۇشكۇل ئىشنىڭ كىمنىڭ قولىدا ھەل بولىدىغانلىقىنى بىلمەيمەن. بۇ ئىش پەقەت سەن شىر يۈرەك پالۋاننىڭ قولىدىن كېلىدۇ. ئۇنداق بولمىغاندا بۇ ئىش ماڭا ناھايىتى قىيىن بولىدۇ. بۇ يېقىندا بىر دىيار بار بولۇپ، ئۇنىڭدا بىر دەريا بار. دەريا ئىچىدە بىر ئارال بار. بۇ ئارالدا ئون مىڭ دىۋە ماكان تۇتقان. بۇ دىۋىلەرنىڭ باشلىقىنى نەھەڭگال دىۋە دەپ ئاتىشىدۇ. بۇ كۈنلەردە ئۇلارنىڭ پادىشاھى ئاشۇ نەھەڭگالدۇر. بۇ بەتبەخت پەرىدوختقا ئاشىق بولۇپ قاپتۇ، ھەر ئايدا بىر قېتىم كېلىدۇ. ئەگەر پەرىدوختنى كۆرمىسە ھەممىمىزگە ئامان بەرمەيدۇ. نائىلاج پەرىدوختنى ئۇنىڭ قېشىدا قويىمىز. ئۇ ئاخشامدىن سەھەرگىچە دىۋىنىڭ قېشىدا بولىدۇ. لېكىن ئۇنى بىزگە سالامەت تاپشۇرۇپ كېتىدۇ. ئەگەر پەرىدوختنى كۈيۈۋگە بەردۇق دېسەك، ئالەمنى ئاستىن-ئۈستۈن قىلىۋېتىدۇ. نەزمە:

كى دىۋە مەقسەدى ئۇشبۇ بانۇدادۇر،
بۇ بانۇغا زانۇ بەزانۇدادۇر.
ئەگەر لەھزەئى تاپماسا ماھنى،
چېكىپ نالەئى تارتىبان ئاھنى.
كېلىپ خەلقى ئالەمنى ھەيران قىلىپ،
كېتۇر دەشت سەھرانى ۋەيران قىلىپ.
ئىشىتكەچ بۇ سۆزنى يەلى نامدار،
بولۇپ خەشمگىن دېدى: ئەي خاكسار.
ساڭا يوقمۇدۇر ئەقل بىرلە خىرەد،
كى سۆزىگە تۇرماس لەئىن تائەبەد.

— ئەگەر شاھنىڭ رۇخسىتى بولسا، — دېدى پالۋان، — ئول دىۋىنىڭ ئۈستىگە بېسىپ بېرىپ، بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلاي، تامام ئۇرۇق ئەۋلادىنى قۇرۇتۇپ، بىتچىت قىلىۋېتەيكى، دۇنيادا نامۇ نىشانىنى كىشى بىلمەيدىغان بولسۇن.

قىيامەتكە تەگرۇ بەرى ئىنسۇ جان،
ساراي ئىچرەكى تاپماغاي نام نىشان.
نىشان قالماسۇن بارچە ئەۋلادىدىن،
ئۇرۇغۇ قاياش ھەمدە ئەھفادىدىن.

— قولۇڭدىن مۇنداغ ئىش كەلسە، — دېدى چىن خاقانى، — بارساڭ بار، نەھەڭگال دىۋە بىلەن جەڭ قىل. ئەگەر لەشكەر ياكى خەزىنە لازىم بولسا، قانچە ئالساڭ ئالغىن. ئىشقىلىپ ئاشۇ دىۋ-

نىڭ ئىسمىنى جاھاندىن پاك - پاكىز يوق قىلغىن. ئىنشائاللا سەن شىر يۈرەك پالۋان تۈپەيلى تۇرمۇشۇمىدىكى بۇ قىيىنچىلىق يوقالسا ئەجەب ئەمەس. سەندىن باشقا ئۇنىڭ بىلەن ئېلىشقۇدەك مەدەتكارىم يوق.

سام ئىبنى نەرىمان بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن كۆڭلى بۇزۇلۇپ:

— مەن باراي ۋە ئۇنى ماكانىدىن قۇرۇتاي، — دېدى - دە، سەپ ئارىسىدىن قوپۇپ، ئۇچقۇر ئېتىغا مىنىپ، ئۆز بارگاھىغا كەلدى. ئۇنىڭ بۇيرۇقى بويىچە قەلۋاد بىلەن قەلۋەش ۋە باشقا لەشكەر باشلىقلىرى بىر يولى ئاتلىرىغا مىنىشتى. ئۇلار بىرقانچىلىغان مەنزىل - ئۆتەڭلەرنى بېسىپ ئۆتۈپ، بىر دەرياغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن جاھان پالۋان بۇ يەردە بىرنەچچە كۈن توختاپ تۇرۇشقا بۇيرۇق قىلدى. شۇ جەرياندا دىۋىنىڭ تۇرغان يېرىدىن ئەھۋال ئىگىلىدى. دىۋە ماكان قىلغان ئارال دەريانىڭ خېلى ئىچكىرىسىدە ئىكەن، جاھان پالۋان بىرقانچىلىغان كېمىنى ئوزۇق بىلەن تولدۇردى. كۆپلىگەن جەسۇر پالۋانلارنى جەڭگە ئاتلاندۇردى. ئۇلار ئارال تەرەپكە قاراپ يول ئېلىپ، كېچە - كۈندۈز يۈرەتتى.

يۈرۈر ئېردى تىنماي سۇ ئۈزرە رەۋان،
«يۈرۈڭ تېز يېتەيلى» دېدى پەھلەۋان.

ئەلقىسسە، جاھان پالۋان بۇ ئارالغا يېتىپ كەلگەندىن كېيىن دىۋىلەر دەرھال نەھەڭگالغا خەۋەر يەتكۈزدى:

— بىر بۆلۈك ئادەملەر سەن بىلەن جەڭ قىلىش ئۈچۈن كېلىپتۇ. سەردارىنىڭ ئىسمى سام ئىبنى نەرىمان ئىكەن، جەمشىد ئۇرۇقىدىن بولۇپ، غايەت جەسۇر، زەبەردەست ئىكەن.

نەھەڭگال دىۋە بەش يۈز كېمە تەييارلاشقا بۇيرۇق قىلدى. دىۋىلەر بۇ كېمىلەرگە چۈشۈپ، سام بىلەن جەڭ قىلىش ئۈچۈن راۋان بولدى. بىر ھەپتە يۈرۈپ سامنىڭ لەشكىرىگە يېتىشتى.

بۇ تەرەپتىن پالۋان سام بىلەن دىۋىلەرنىڭ كېمىسىگە كۆز تىككەندى، ھەر بىر كېمىنىڭ ئىچىدە قىرىق - ئەللىك دىۋە بار ئىكەن. سامنىڭ لەشكەرلىرى بۇنى كۆرۈپ ھەيران قېلىشتى. بۇلار پولات نەيزىلىرىنى قولىغا ئېلىپ تەييار بولۇپ تۇرۇشتى. بۇ لەشكەرلەر دىۋىلەرنىڭ يېقىن كەلگەن ھەربىر كېمىسىنى پارە - پارە قىلىۋېتەتتى، دىۋىلەر پالۋان سامنىڭ زەربىسىدىن قورقۇپ، ئارقىسىغا قاچاتتى. قېچىپ كەلگەن دىۋىلەر نەھەڭگال دىۋىگە ئەھۋالنى بايان قىلاتتى:

— ئەي شاھىم، بۇ ئادەمزاتلار بىلەن جەڭ قىلغۇدەك بىزدە مادار يوق، ئۇلارنىڭ شۇنداق زەبەردەست ئادەملىرى باركى، نەيزە بىلەن كېمىنى بىر زەربە بىلەن ئاغدۇرۇپ، قىرىق - ئەللىكمىزنى سۇغا غەرق قىلىپ ھالاك قىلدى. بىز نائىلاج قېشىڭغا قېچىپ كەلدۇق. بۇلارغا تاقابىل تۇرغۇدەك ھېچكىم يوقلۇقىنى ئۆزۈڭ ياخشى بىلىسەن. پەقەت سەنلا تاقابىل تۇرالايسەن.

نەھەڭگال دىۋە سام لەشكەرلىرىنىڭ تەرىپىنى ئىشىتىش بىلەنلا چېچىلىپ، ۋارقىراشقا باشلىغاندى، قېشىغا مىڭغا يېقىن دىۋە يىغىلدى. بۇيرۇق بويىچە بارچە دىۋىلەر تولۇق قوراللىنىپ، كېمىلەرگە چىقىپ ئولتۇرۇشتى. نەھەڭگال دىۋە

ئۆزى يالغۇز بىر كېمىگە ئولتۇردى.
ئازغىنا پۇرسەتتە دىۋىلەرنىڭ كېمىسى پالۋانلارنىڭ كېمىسىگە يېقىنلاشتى، نەھەڭگال دىۋە ئۇدۇل سام تەرەپكە راۋان بولدى. سام ئىبنى نەرىمانمۇ كېمىسىنى دىۋە تەرىپىگە باشقۇردى، شۇنداق قىلىپ، بۇ ئىككى كېمە بىر ـ بىرىگە روبىررو بولدى. دىۋىنىڭ كېمىسى يېقىن كېلىش بىلەنلا جاھان پالۋان ئۇنى ئىككى پارە قىلىپ سۇغا چۆكتۈرۋەتتى. دەريانىڭ سۈيى دىۋىنىڭ كىندىكىگە كەلدى. پالۋان سام دىۋىنىڭ بېشى بولۇتتىن ئاشقانلىقىنى كۆرۈپ، دەرھال قولىغا ئوقياسىنى ئالدى ـ دە، دىۋىنىڭ كۆزىگە قارىتىپ بىر پاي ئوق ئاتتى. دىۋىنىڭ كۆزى كور بولدى. يەنە بىر ئوق ئاتاي دېۋىدى، دىۋە ۋارقىراپ:
ـــئەي ئادەمزات ھەرگىز ئاتما! ـــ دېدى.
ـــ ئۇنداق بولسا، تۇۋا قىل! ـــ دېدى پالۋان، ـــ چىن خاقانىنىڭ ئىسمىنى ئىككىنچى ئاغزىڭغا ئالما، ئۇلار تەرەپكە بارما. بۇيىتۇ ساڭا ئامانلىق بېرەي.
ـــ نە چىن خاقانىنى، نە پەرىدوختنى بىلمەيمەن، ـــ دەپ قەسەم ئىچتى دىۋە، ـــ بۇ ئىككى ئىسىمنى سەندىن ھازىر ئاڭلاۋاتىمەن. ئۇ قەستەن سېنى ماڭا قارشى جەڭگە ئەۋەتىپتۇر. چۈنكى ئۇ ئۆزىنى ۋە باشقا پالۋانلىرىنى ساڭا تەڭ قىلمايدۇ. ئۇ كالۋانىڭ سۆزىگە ئالدانما. قېشىمدىن نېرى بول، ماڭا ئازار بەرمە. ئۆز ۋەتىنىڭگە يان.
نەھەڭگال دىۋە سام ئىبنى نەرىماننى دەريانىڭ قىرغىقىغا ئاپىرىپ، قۇرۇقلۇققا چىقىرىپ قويدى. بۇ يەردە نەھەڭگال چىن خاقانى توغرۇلۇق ئاڭلىغانلىرىنى سامغا بىر ـ بىر بايان قىلدى:
ـــ مەن بىر دىۋىمەن. ئۇ ئادەم ھەرقانچە چوڭ بولسىمۇ، مېنىڭ بىر چىمچىلىقىمغا تەڭ كەلمەيدۇ. ئۇ ئالدىن ئويلانغان مەسلىھەت بىلەن سېنى بۇ جەڭگە ئەۋەتىپتۇ. خۇدا ساڭا يار بولۇپ، مېنىڭ ئۈستۈمدىن زەپەر تاپتىڭ. ئۇنداق بولمىغاندا ئادەم ئەۋلادى جەم بولۇپ، ماڭا نەيزە، تەبەر، خەنجەرلەرنى ئۇرغان بولسا ھەرگىز كار قىلماس ئىدى. سەن ھازىر قايتىپ كېتىۋاتىسەن. ئەگەر ئىختىيار قىلساڭ ياردەم ئۈچۈن قانچىلىك دىۋە لازىم بولسا، مەن بېرەي. مېنى ياردەمگە چاقىرساڭمۇ مەن باراي، ھەرقانداق خىزمىتىڭ بولسا بەجا كەلتۈرەي...
ـــ ساڭا مەن موھتاج ئەمەسمەن، سېنىڭ ياردىمىڭگىمۇ ئېھتىياجىم يوق، ـــ دېدى سام ئىبنى نەرىمان، ـــ ئىنشائاللا ئۆزۈم چىن شەھىرىگە بېرىپ، ئۇلارنى بىتچىت قىلىپ تاشلايمەن.
پالۋان سام دىۋە بىلەن ۋىدالاشتى. نەھەڭگال نۇرغۇن سوۋغاتلارنى دىۋىلەرگە كۆتۈرتۈپ، سامغا تارتۇق قىلدى.

چىن خاقانىنىڭ يەنە بىر ھىيلىسى

ئەلقىسسە، جاھان پالۋان نەچچە كۈن يول يۈرۈپ، مەنزىل ـ ئۆتەڭلەرنى بېسىپ ئۆتۈپ چىن شەھىرىگە يېتىپ كەلدى. كەچ بولۇپ، كۈن قارا پەردە ئىچىـ

گە، يوشۇرۇندى. بۇ كېچە چىن خاقانى پالۋان سامنىڭ كەلگەنلىكىدىن خەۋەر تاپتى-دە، يەنە بىر ھىيلە-مىكرىنى ئىشقا سېلىشقا كىرىشتى.

تاڭ يورۇپ، قۇياش ئابنۇستەك قارا پەردە ئىچىدىن چىقىپ، شەرق تاغلىرى ئۈستىدىن باش كۆتۈردى. جاھان يورۇدى. سام ئالدىراش ئاتلىنىپ چىن خاقانى ھۇزۇرىغا كېتىۋاتاتتى، شەھەرگە يېقىن قالغاندا، توساتتىن شەھەر كوچىسىدىن يىغا-زارە، نالە-پىغان ئاۋازى كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدى. سام بىرىدىن سورىدى:

— بۇ نېمە يىغا-زارە، شەھەردە بىرەر توپىلاڭ بولدىمۇ؟

— پادىشاھنىڭ كۆز نۇرى پەرىدۇختىنىڭ روھىي قۇشى بۇ كېچە باغى ئىرەمگە پەرۋاز قىلدى، — دەپ جاۋاب بەردى بىرى، — بۇ تاۋۇت ئاشۇ قىزنىڭ تاۋۇتىدۇر.

سام يىراقتا كۆز تىكتى. قارىسا جىمى ئەمىرلەر، ۋەزىرلەر، يۇرت كاتتىلىرى، دۆلەت ئەمەلدارلىرى قارا كىيگەن بولۇپ، تاۋۇت ئالدىدا ئاھ-ۋاھ چېكىپ پىيادە كېلىۋاتاتتى. جاھان پالۋان بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئارغىماق ئۈستىدىن ئۆزىنى تاشلاپ، خۇدىنى يوقاتقان ھالدا تاۋۇت تەرەپكە يۈگۈردى. ئۇ تاۋۇتنىڭ ياغىچىنى خەلق قولىدىن ئېلىپ، پەرى يۈزلۈكنىڭ دىدارىنى كۆرمەكچى بولۇۋىدى، چىن خاقانى:

— نامەھرەمنىڭ كۆزى چۈشسە بولمايدۇ، — دېدى.

سام ئىبنى نەرىمان نائىلاج تاۋۇتتىن قولىنى تارتتى. خالايىققا ھەمراھ بولۇپ، قەبرىستانلىققا باردى. مېيىت دەپنە قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن پادىشاھ ھەممە ئۇلۇغلار ۋە پالۋانلار بىلەن ياندى. پالۋان سام ھەممە كىيىملىرىنى ئوتقا يېقىپ، مەجنۇنلارچە تاغ تەرەپكە قاراپ يۈز تۇتتى. قەلۋاد بىلەن قەلۋەش ۋە بارچە لەشكەر توسۇۋالسىمۇ، ئۇلارنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىدى. سامنىڭ لەشكەرلىرى پەرىشان بولۇپ بارگاھلىرىغا يېنىپ كەتتى. «خۇدادىن بىزگە نېمە ئىشلار كېلەركىن، بۇ كۆك گۇمبەز يەنە قانداق ھىيلىلەرنى كۆرسىتەركىن؟» دېيىشەتتى ئۇلار. نەزمە:

نەلەر كۆرسەتۇر بىزگە بۇ چەرخى دۇن؟
كېلىپ بەختىمىز سەربەسەر ۋاژگۇن.
ئۇمىد ئۇلكى، بۇ كۇن خۇدايى جەھان،
تەرەھھۇم قىلىپ، ئەيلەگەي شادمان.

ئەلقىسسە، پەرىدۇختنى ۋەزىرنىڭ ئۆيىدە پىنھان ساقلاشقانىدى، بىر كېنىزەك ئۆلگەن بولۇپ، ئۇنى پەرىدۇخت دەپ تاۋۇتقا سېلىپ، مۇشۇنداق ھىيلە-مىكىرلەرنى ئىشقا سالغان.

شېئىرلار

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ھەسەن سىلىم

مۇھەررىردىن: تۇردۇش ئاخۇن كاتىپ غەرىبىي ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن ۋەكىللىرىدىن بىرى. ئۇ ئابدۇرېھىم نىزارى ۋە نورۇز ئاخۇن كاتىپ زىيائى قاتارلىق نامايەندىلەر بىلەن زامانداش بولۇپ ئۆتكەن.

غەرىبىينىڭ «بەھرام ـ دىلئارام» ۋە «كاسسىپلار مۇنازىرىسى» ناملىق ئىككى پارچە ئەسىرى زامانىمىزغىچە يېتىپ كەلگەن. غەرىبىي ئەسەرلىرىدە روشەن كۆرۈنۈپ تۇرغان بەدىئىي مۇۋەپپەقىيەتلەر ئۇنىڭ يەنە كۆپلىگەن ئەسەرلەرنى ئىجاد ئەتكەنلىكىنى قىياس قىلىشىمىزغا ئىمكان بېرىدۇ. جۈملىدىن، لېنىنگراد قول يازمىلار فوندىدا ساقلىنىۋاتقان «نىزارى كۈللىياتى»نىڭ فوتو نۇسخىسى غەرىبىينىڭ ئىجادىي پائالىيىتى توغرىسىدا بىزنى يېڭى مەلۇماتلار بىلەن تەمىنلىدى.

مەزكۇر نۇسخىغا غەرىبىينىڭ يوقىرىدا تەلقىن قىلىپ ئۆتۈلگەن ئىككى پارچە ئەسىرى كىرگۈزۈلۈشتىن تاشقىرى، شۇ نۇسخىنىڭ ھاشىيەسىگە شائىرنىڭ تەخەللۇسى بىلەن 41 پارچە غەزەل كۆچۈرۈلگەن. تەكشۈرۈپ كۆرۈشىمىزچە بۇ غەزەللەر مەشھۇر ئەزەربەيجان شائىرى مۇھەممەد سۇلايمان ئوغلى فۇزۇلىنىڭ غەزەللىرى ئىكەنلىكى مۇئەييەنلەشتى. غەرىبىي بۇ غەزەللەرنى فۇزۇلى دىۋانىدىن تاللاپ ئالغان ۋە ئەسلى ۋەزىن، قاپىيە، رادىفىنى ئەينەن ساقلاپ قالغان ئاساستا ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇپ چىققان. ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇش جەريانىدا ئايرىم كۇبلېت، مىسرا ۋە سۆزلەرنى ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق غەزەللەرنىڭ مەزمۇنىنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇشقا ۋە بېيىتىشقا تىرىشقان. غەرىبىينىڭ فۇزۇلى غەزەللىرىنى ئۇيغۇرچىلاشتۇرغاندىن كېيىن، «فۇزۇلى» دېگەن تەخەللۇس ئورنىغا ئۆز تەخەللۇسىنى ئالماشتۇرغانلىقىنى تەتقىق قىلىپ كۆرۈشكە ئەرزىيدۇ.

يېڭىدىن تېپىلغان بۇ غەزەللەر غەرىبىي ئەسەرلىرى ئۈستىدىكى تەتقىقاتنى چوڭقۇرلاشتۇرۇشتا، شۇنىڭدەك ئۇنىڭ فۇزۇلى بىلەن بولغان ئەدەبىي مۇناسىۋەتلىرىنى تەتقىق قىلىشتا بەلگىلىك ئىلمىي قىممەتكە ئىگە. شۇ ۋەجىدىن بىز «غەرىبىي» تەخەللۇسى بىلەن كۆچۈرۈلگەن بۇ غەزەللەرنى تەتقىقاتچىلارنىڭ ۋە كەڭ كىتابخانلارنىڭ ھۇزۇرىغا تەقدىم قىلدۇق.

بۇ غەزەللەر لېنىنگراد قول يازمىلار فوندىدا ساقلىنىۋاتقان «نىزارى كۈللىياتى»نىڭ فوتو نۇسخىسى ئاساسەن نەشرگە تەييارلاندى.

AltunOq

*   *

زىھى زاتىڭ نىھانۇ ئول نىھاندىن ماسىۋا پەيدا،
بەھارى سۇنئۇڭە ئەمۋاج پەيدا، قەئر نا پەيدا.
جەھان ئەھلىغە تا ئەسرار ئىلمىڭ قالماغاي مەخفى،
قىلىپدۇر ھىكمەتىڭ كۇففار ئىچىندە ئەنبىيا پەيدا.
گەھى تۇفراغقە ئەيلەر ھىكمەتىڭ مىڭ مەھلىقا پىنھان،
گەھى سۇنئۇڭ قىلۇر تۇفراغدىن مىڭ مەھلىقا پەيدا.
دەمادەم ئەكس ئالۇر مىرئاتى ئالەم قەھرۇ لۇتفۇڭدىن،
نىبدىنكىم گەھ كۇدۇرەت زاھىر ئەيلەر، گەھ سەفا پەيدا.
بەلەندۇ پەست ئالەم شاھىدى فەيزى ۋۇجۇدۇڭدا،
ئەمەس بىھۇدە بولماغلىقدا بۇ ئەرزۇ سەما پەيدا.
نىشانى شەفقەتىڭدۇركىم بولۇر ھەمدىڭ ئۇچۇن، يا رەب،
غەرىبى تىيرە تەبئىدىن كەلامى جانفەزا پەيدا.

*   *

پايى بەند ئولدۇم سەرى زۇلفى پەرىشانىڭ كۆرۈپ،
نۇتقدىن قالدىم لەبى لەئلى دۇر ئەفشانىڭ كۆرۈپ.
ئوتغە ياقتىم شەمئىدەك جانىم باقىپ رۇخسارىڭە،
ئاسمانغە دۇدى دىل چەكتىم خىرامانىڭ كۆرۈپ.
ئاقتۇر ھەريان كۆزۈم ئەشك ئۆزرە باغرىم پارەسى،
جامەئى گۇلگۇن بىلە رەخش ئۆزرە جەۋلانىڭ كۆرۈپ.
ھەر زەمان كەچمەسكى دىل تىغىڭدىن ئولماس چاك ـ چاك،
ئاچىلۇر ھەر دەم تۇتۇلغان كۆڭلۈم ئىھسانىڭ كۆرۈپ.
بەندى غەم، زىندانى مىھنەت قەيدىدىن تاپسام خەلاس،
ئاھكىم، تۈشتۈم يەنە چاھى زەنەخدانىڭ كۆرۈپ.
ئەي غەرىبى، ئانچەكىم تۇتتۇڭ نىھان ھالى دىلىڭ،
ئاقىبەت فەھم ئەتتى ئەل چاكى گىرىبانىڭ كۆرۈپ.

*   *

سەبا، ئەغياردىن پىنھان غەمىم يارىمغە ئىزھار ئەت،
خەبەرسىز يارنى ھالى خەرابىمدىن خەبەردار ئەت.
مېنى رەشك ئوتىغە پەرۋانەدەك، ئەي شەمئ، كۆيدۈرمە،

يېتەر خورشىد رۇخسارىڭ چەراغى بەزم ئەغيار ئەت.
كۆڭۇل غەم تۈنلەرىن تەنها كەچۇرمە ئىستەبەر هەمدەم،
ئەجەل خابىدىن ئەفغانلار قىلىپ مەجنۇنى بىدار ئەت.
گىرىفتارى غەمى ئىشقىڭ بولۇپ ئازادەلىغ كۆردۇم،
غەمى ئىشقىڭ بىلە مۇندىن بەتەر، يا رەب، گىرىفتار ئەت.
چۇ يوق ئىشىق ئاتەشى بىر شۇئلە چەكسە تاقەتىڭ، ئەي نەي،
باش ئاغرىتمە، دەمى ئىشق ئۇرماغىل، كۆپ نالەئى زار ئەت.
غەرىبى، قىلماغىل كۆپ فىكر دۇنيانىڭ مەئاشىدىن،
نە ۋەجهىلەكى بولسە كۈن كېچەر فىكر شەبى تار ئەت.

* *

بولۇر قەددىم دۇتا ئىشقىڭ يولىدا بىر بەلا كۆرگەچ،
تەرىق ئەهلىغە ئادەتدۇر تەۋازۇئ ئاشنا كۆرگەچ.
نىهان ئىشقىمنى مەئلۇم ئەتسە ئالەم دۇدى ئاهىمدىن،
ئەجەب يوقكىم گۇمانى گەنج ئېتەر خەلق ئەجدىها كۆرگەچ.
غەمىڭ هەرلەهزەكىم جانىم تىلەر، كۆڭلۇم قىلۇر ئەفغان،
بەئەينە ئۇيلەكىم فەرياد ئېتەر ئىتلەر گەدا كۆرگەچ.
مەنى مەهزۇنغە ئەل هەم جەۋرى قىلماقدىن تۆكەر قانىم،
كىم ئەيلەر جەۋر مەنئىن، پادىشاهىم، سەن رەۋا كۆرگەچ.
غەرىبىنى ياشۇر، ئەي رەشك، مەهۋەشلەر جەفاسىدىن،
كى مەهۋەشلەر قىلۇرلار مىڭ جەفا، بىر مۇبتەلا كۆرگەچ.

* *

كىرىپ مەيخانەغە مۇغبەچچە بىرلە كىمكى خۇ ئەيلەر،
بولاي كافىر ئەگەر جەننەتغە كىرمەك ئارزۇ ئەيلەر.
دەما ـ دەم قەترە ـ قەترە قان ياشىمدۇركىم چىقار كۆزدىن،
ۋە يا پەيكانلارىڭكىم ئاتەشى دىل ئانى سۇ ئەيلەر.
دېسەم: كىمدۇر فەرىشان ئەيلەگەن ئاشىقلار ئەهۋالىن،
سەبا زۇلفى پەرى رويۇم ئاچىپ ئايتۇركى: بۇ ئەيلەر.
مەگەر دىۋانەدۇر سەۋدايى ئەبرۇسى بىلە زاهىد
باقىپ مېهراب ئىچىندە ئۈز ـ ئۈزىلە گۇفتىگۇ ئەيلەر.
غەرىبى زۇلفىغە باغلاندى ئانداغ، خەستەهال ئولدى،
كى گويا زەئىف ئانى هەم زۇلفىغە بىر تار مۇ ئەيلەر.

*　　*

خەتتى رۇخسارىڭ ئېتەر لۇتفدە رەيھان بىلە بەھس،
ھۇسن سۇرەتدە جەمالىڭ گۇلى خەندان بىلە بەھس.
كويۇگە زوھد ئېلى جەننەتنى مۇناسىب دېسەلەر،
نە مۇناسىب قىلايىن بىر نەچە نادان بىلە بەھس.
قىلسە جان لەئل بىلە فەيز يەتۇرمەك بەھسىن،
جانىبى لەئلىنى ـ تۇت، ئەي كۆڭۆل، ئەت جان بىلە بەھس.
ۋەسفى ھۇسنۇڭنى قىلۇر خەستە غەرىبى، نە ئەجەب،
ھۇسن ئارا ئەيلەسە خۇرشىدى دۇرەخشان بىلە بەھس.

*　　*

مۇقەۋۋەس قاشلارىڭكىم ئوسمە بىرلە رەڭ تۇتمىشلار،
قېلىچلاردۇركى كۆپ قان تۆكمەكىدىن زەڭ تۇتمىشلار.
قىلۇر تەغيىر سۇرەت ئوسمەدىن تاراج ئېتەرلەر دىل،
بۇلانچى قاشلارىڭكىم رەسمىدە نەيرەڭ تۇتمىشلار.
فەزايى ئۆمردىن گويا ئەمەسدۇر غۇنچەدەك ۋاقىف
كىشىكىم ئۆزنى دۇنيا شۇغلىدىن دىلتەڭ تۇتمىشلار.
سەھەر بۇلبۇللار ئەفغان ئەيلەمەس بىھۇدە گۇلشەندە،
غەرىبى نالەئى دىلسوزغە ئاھەڭ تۇتمىشلار.

*　　*

شىفايى ۋەسل قەدرىن ھەجر ئارا بىمارلاردىن سور،
زىلالى زەۋق ـ شەۋقىن تەشنەئى دىيدارلاردىن سور.
كۆزى ياشلارنىڭ ئەھۋالىن نە بىلسۇن مەردۇمى غافىل،
كەۋاكىب سىررىنى شەب تا سەھەر بىدارلاردىن سور.
خەبەرسىز بولمە فەتتان كۆزلەرىڭ جەۋرىدىن، ئەي زالىم،
خەبەرسىز مەستلەر بىدادنى ھۇشيارلاردىن سور.
غەمىڭدىن شەمئىدەك كۆيدۆم، سەبادىن سورمە ئەھۋالىم،
بۇ ھالىمنى شەبى ھىجراندا بولغان يارلاردىن سور.
مۇھەببەت لەززەتىدىن بىخەبەردۇر زاھىدى غافىل،
غەرىبى، دەردى ئىشقىن دەردى ئىشقىڭ بارلاردىن سور.

* *

قىغانىكىم باغرىمە ئول لالە رۇخ قان بولغانىن بىلمەس،
جىگەر پەرگالەسىدە داغى پىنھان ئولغانىن بىلمەس.
پەرى روىۇم دىلىم جەمئ ئەيلەەس رۇخسارى دەۋرىدە،
مەگەر زۇلفى كەبى ھالىم پەرىشان ئولغانىن بىلمەس.
قىلۇر تەقسىر ئىيتىپ بىر لۇتف ھەر دەم كۆڭلۇم ئالماقدا،
ۋەفا رەسمىن بىلۇر دىشۋار، ئاسان ئولغانىن بىلمەس.
غەرىبى خەستەنى دۇشمەن سۆزىدىن دوست جەۋر ئەيلەر،
ئىتاب ئەيلەر غەزەبدىن قۇلغە بۇھتان ئولغانىن بىلمەس.

* *

كۆڭۈلدە مىڭ غەمىم باردۇركى پىنھان ئەيلەمەك بولماس،
بۇ ھەم بىر غەمكى ئەل تەئنىدىن ئەفغان ئەيلەمەك بولماس.
نە مۇشكىل دەرد ئىرۇر ھەجرىڭگە يوق ئالەمدە دەرمانى،
نە مۇشكىل دەرد ئىمىش ئىشقىڭگە دەرمان ئەيلەمەك بولماس.
فەنا كويىغە كۆپ ئەزم ئەتمە، ئەي دىل چەكمە زەخمەتكىم،
بۇ تەدبىر ئەيلەمەكدىن دەفئ ھىجران ئەيلەمەك بولماس.
غەرىبى، قەيدى ئالەم ئىچرە سەن دەم ئۇرمە ئىشقىدىن،
كەمالى جەھل ئىلە دەئۋايى ئىرفان ئەيلەمەك بولماس.

* *

قانىمنى تۆكسە خەنجەرىڭ ئول ئاستان ئىچەر،
ئول يەرگە مەن ئەسىركى، تۇپراغى قان ئىچەر.
ئەھلى زەمانە قانىغە كۆپ تەشنەدۇر زەمىن،
كىمىنىڭ قانىنى تۆكسە فەلەك ئول زەمان ئىچەر.
مەي ئىچمەيىن ئاچىلماس ئىمىش بابى مەئرىفەت،
سەۋگەندلەر بۇ بابدا پىرى مۇغان ئىچەر.
غەمزەڭ ھەمىشە قان ئىچەر ئەل چەشمىدىن نىھان،
زاھىد كەبىكى بادەنى ئەلدىن نىھان ئىچەر.
مەيدىن ئەگەرچە تەۋبە بىرۇر ئەل غەرىبىغە،
ئەي يار، سەن قەدەھ تۇتار ئولساڭ رەۋان ئىچەر.

* *

مىنى زىكر ئەتمەس ئەل ئەفسانەئى مەجنۇنغە مايىلدۇر،
نىچۇك ئوخشار ماڭا دەردى ئانىڭ، دەرمانغە قايىلدۇر.

بەيابانلاردە مەجنۇندىن غەمۇ دەردىم سۇئال ئەتمەڭ،
نەبىلسۇن بەھر ھالىن ئۇلكى مەنزىلگاھى ساھىلدۇر.
فىراق ئەيىامى سىلابى سىرىشكىمدىن خەبەر تاپماس،
شەبى ھىجراندا ئاھۇ نالەشىمدىن يار غافىلدۇر.

....

*　　*

يا رەب، ھەمىشە لۇتف ئىلە بول رەھنەما ماڭا،
كۆرسەتمە ئول يولىكى كىرەكمەس ساڭا، ماڭا.
قەتئ ئەيلە ئاشنالىغىم ئاندىنكى غەيرىدۇر،
رەھم ئەيلە ئاشنالارىڭ ئەت ئاشنا ماڭا.
تايدۇرمە كويۇڭ ئىچرە كۆزۈم خىرە، پايى لەڭ،
شەرئى ھەبىبىڭ ئەيلەگەسەن مۇقتەدا ماڭا.
ھەر نې ساڭا مۇراد ئىسە، ئولدۇر ماڭا مۇراد،
يوقتۇركى سەندىن ئۆزگە يەنە مۇددەئا ماڭا.
يوق مەندە بىر ئەمەل ساڭا شايىستە، ئاھ، ئەگەر
قىلغان گۇنەھغە بۇيرۇسە [ئاخىر] جەزا ماڭا.
دىل ئىزتىراب خەۋف ۋەلى بار ئۇمىدكىم،
لۇتفۇڭ بىرۇر بىشارەتى ئەفۋ ئەتا ماڭا.
چاھى ھەۋادا قويمە غەرىبىنى كۆپ ئەسىر،
يا رەب، ھىدايەت ئەيلە تەرىقى فەنا ماڭا.

*　　*

ھەمدىن ئۆلدۈم دىمەدىم ھالى دىلى زار ساڭا،
ئەي گۇلى تازە، رەۋا كۆرمەدىم ئازار ساڭا.
ئىچ مەيى نابكى باغرىمدىن ئىتەي پارە كەباب،
ئاتەشى ئىشق ئارا ئۇششاق چىكەر خار ساڭا.
مەيى گۇلگۇندا ئەمەس نەرگىسى مەستىڭ ئەكسى،
قەدەھ ئولمىش كۆز ئاچىپ ئاشىقى دىدار ساڭا.
مەن گىرىفتارغە ئازادەلىغ ئولماس غەمدىن،
ھىچكىم ئولماسۇن، ئەي سەرۋ، گىرىفتار ساڭا.
لەئلى نابىڭ ھەۋەسىدىن جىگەرىم خۇن بولدى،
ئاھ، قان بولدى ياشىم، قىلمادى ئىزھار ساڭا.

باغ ئارا غۇنچەۋۇ گۈل دېمە، غەربىي تۆكمىش،
شەۋقىدىن خۇنى دىلى دىيدەئى خۇنبار ساڭا.

*　　*

غەم دىيارىدىن ئەجەل پەيكى گۈزار ئەتمەس ماڭا،
يوق بىلىپ باردىم مەگەركىم ئېئتىبار ئەتمەس ماڭا.
يار جەۋر ئەتمەس، ماڭا، ئەغيار تەئنى قەتل ئېتەر،
ۋاي، ئەغيار ئەيلەگەن ئېھسانىنى يار ئەتمەس ماڭا.
كۆيدۈرۈر ھەر لەھزە ئەيشىم رەختىنى ئاھىم ئوتى،
قايسى ناھەق زۇلمدۇركىم روزگار ئەتمەس ماڭا.
ئىشق زەۋقى خۇش ماڭا، تەركى نەسىھەت قىل رەفىق،
مەنكى تەرياكى ۋۇجۇدۇم، زەھر كار ئەتمەس ماڭا.
نەقد جان تاراج غەمدىن ئاسىراماق دىشۋار ئېرۇر،
ئىشق تا سەڭگى مەلامەتدىن ھىسار ئەتمەس ماڭا.
لەئلى يادىدىن غەربىي كۆزلەرى راھى ئەدەم،
لەئل جان بەخشى ئەدەم نې ئاشكار ئەتمەس ماڭا.

*　　*

مېنىڭدەك ھېچكىم زارۇ پەرىشان ئولماسۇن، يا رەب،
ئەسىرۇ دەردى ئىشقۇ داغى ھىجران ئولماسۇن، يا رەب.
....
قىلىپ ئەندىشەسىن قەتلىمىغە، مەن ھەم بۇدۇر ئەندىشىم،
كى بۇ ئەندىشەدىن ئول مەھ پۇشەيمان ئولماسۇن، يا رەب.
جەفاۋۇ جەۋرىغە مۇئتاد ئەيلەرمەن دىلۇ جاننى،
جەفاسىغە ھەدۇ جەۋرىغە پايان ئولماسۇن، يا رەب.
دېمەنكىم ئەدل يوقتۇر زۇلم كۆپ ھەرجان ئىلە ئولسە،
كۆڭۈل تەختىغە ئاندىن ئۆزگە سۇلتان ئولماسۇن، يا رەب.
غەربىي بولدى گەنجى ئافىيەت مەيخانە كۇنجىدە،
مۇبارەك مۇلكدۇر، ئول مۇلك ۋەيران ئولماسۇن، يا رەب.

*　　*

ئەلگە ئەيلەر بىسەبەب مىڭ ئىلتىفات ئول نۇش لەب،
ئىلتىفات ئەتمەس ماڭا مۇتلەق، نېدۇر بىلمەن سەبەب.

Altunoq

جەۋر ئولۇر ئادەت، غەزەب ۋەقتىكی ئادەتدۇر بۇ ئىش،
جەۋرىن ئاز ئەيلەر ماڭا، ئول ماھ چۇن ئەيلەر غەزەب.
جەۋرىنی كۆڭلۈم چېكەر كۆرگۈزگۇسی رۇخسارىنی،
كامی دىل كۆز تاپسە، نېدىن دىل چېكەر رەنجۇ تەئەب.
يار بىداد ئەيلەمەس، ئۇششاق فەرياد ئەتمەيىن،
هەر نەچە روزی مۇقەددەر بولسە ۋاجىبدۇر تەلەب.
مۇترىبا، چەكمە سۇرۇدۇڭنی، غەرىبی يىغلاتۇر،
سىبلی ئەشكىم ئاقىتۇر گەر بولسە بىيناۋۇ تەرەف.

* *

ئەي، ناۋەكی غەمزەڭ سىپەهری سىنەئی ئەهباب،
زۇلفۇڭ خەمی ئەرباب ۋەفا سەيدىغە قۇللاب.
مىهرابىنی قاشىڭ خەمىغە ئوخشاتىبان ئەل،
ۋاجىب بۇ جىهەتدىن بىلەدۇر سەجدەئی مىهراب.
سۆبھ ئەچرە فەلەككە يەتەدۇر مەۋج سىرىشكىم،
غەرق ئەيلەدی ئەنجۇملارىنی سىل ئىلە گىرداب.
جەمئىيەت ئەسبابىغە كۆڭلۈڭنی بۇيۇرمە،
كىم تەفرىقەدۇر خاتىری جەمئىيەتی ئەسباب.
چۇن ئاقىبەتی كاری ئەجەل زەهرىنی چەكمەك،
غەفلەتدە غەرىبی نەدۇرۇر مۇنچە شەكەر خاب.

* *

ئەي، غۇباری قەدەمىڭ ئەرش يەرىن باشىغە تاج،
شەرەفی زاتىڭە ئۇ نامی مۇراتىب مىئراج.
خازىنی گەنجی شەفائەت سېنی قىلمىش ئىزىد،
هېچكىم يوقكی ساڭا ئولمادی ئاخىر مۇهتاج.
ئەلگە تەقلىدی سۇلۇكۇڭدا يېتەر فەيزی نەجات،
تائەتىڭ مۇئسىيەت ئەمرازىغە تەدبىری ئىلاج.
مۇنتەها شەرئىڭ ئېرۇر بارچە رۇسۇل مەسلەكی،
بەهر سەن سايىری ئەرباب رىسالەت ئەمۋاج.
ئاقىبەت خەۋفی غەرىبی دىلىنی چاك ئەتتی،
تۇت قولۇم دائىرەئی خەۋفدىن ئەتكىل ئىخراج.

* *

مۇنهەرىفدۇر، ساقىيا، ئەندۇهى دۇنيادىن مىزاج،
بادە تۇت، ئەندۇهۇ غەمگە مۇندىن ئۆزگە يوق ئىلاج.
فەقر مۇلكىدە مۇقىم ئولغىل گەر ئىستەرسەڭ كەمال،
سەلتەنەت تەرك ئەيلەگىلكىم ئاندا كۆپدۇر ئىھتىياج.
بىسەرۇپا ئولكى، تەختۇ تاجغە قەيد ئولماغىل،
كىم ئاياغقە بەند ئېرۇر تەختۇ بەلادۇر باشقە تاج.
كەسب تەجرىد ئىختىيار ئەتكىم دىمارى ئىشق ئارا،
فەقر بازارىدا ئەسبابى فەنادىندۇر رەۋاج.
بىر پەرى زۇلفىن تۇتۇپ خالىدىن ئەتسە كامى دىل،
گويىيا چىن مۇلكىنىڭ ئالدىڭ بەنددىن ئالدىڭ خىراج.
ئەي غەرىبى، مەن مەلامەت مۇلكىنىڭ سۇلتانىمەن،
بەرقى ئاهىم تاجۇ زەر سىيىمى سىرىشكىم تەختى ئاج.

* *

ئەي كۆڭۈل، ئول خەنجەرى مىژگاننى ئەيلەرسەن هەۋەس،
جانغە قەسد ئەتتىڭ بەقائى مۇردەدىن ئۆمىد كەس.
هالى زارىمدىن سېنى فەريادىم ئاگاھ ئەيلەدى،
شۇكرى لىللاھ، ئولكى فەريادىم ماڭا فەرياد رەس.
بىر - بىرى ئۈستىگە سانچىلدى تەنىمدە ئوقلارىڭ،
مۇرغى روهۇم قەيدىغە گويا ياسالدى بىر قەفەس.
تەئنەئى ئەهلى مەلامەتدىن نە غەم ئىشق ئەهلىغە،
شۇئلەنى دەڧ ئەيلەيەلگەيمۇ هۇجۇمى خارۇخەس.
ئەي غەرىبى، گەر ساڭا جەمئىيەتى دىلدۇر مۇراد،
باغلا دىلدارىڭغە كۆڭلۈڭ غەيرىدىن پەيۋەند كەس.

* *

هۇبابى ئەشك ئارا جىسمىم خەلايىقدىن نىهان ئەتمىش،
غەمى ئىشقىڭ مېنى ئالەمدە بىنامۇ نىشان ئەتمىش.
كۆتەرمىش خاكدىن تۇغيانى ئەشكىم خار ئىلە خاشاك،
باشىم ئۆزرە مەلامەت قۇشلارىغە ئاشيان ئەتمىش.
بۇكۇپ مېهنەت يۈكى قەددىمنى، چىقمىشدۇر تەنىمدىن جان.

تەۋافى كويۇڭ ئەتمەك قەسدىغە تەييى مەكان ئەتمىش.
مەگەر تەركىبى ئيسا گەردى خاكى دەرگەھىڭدىندۇر،
كى چىقمىش خاكدىن، قەدر ئىلە ئەزمى ئاسمان ئەتمىش.
قادالغان ئوقلارىڭ گويا ئېرۇر جان باغىغە ئىشقىڭ،
بەلا سەرچەشمەسىدىن ھەر تەرەف سۇلار رەۋان ئەتمىش.
غەرىبىنىڭ مىزاجى مۇنھەرىفدۇركىم بۇ كۇن ئاخشام،
مەگەر فۇرسەت تاپىپ بىر شەررى ھالىدىن بەيان ئەتمىش.

*　　*

تەشنەئى جامى ۋىسالىڭ ئابى ھەيۋان ئىستەمەس،
مايىلى مورى خەتىڭ مۇلكى سۇلەيمان ئىستەمەس.
زۇلمەتى زۇلفۇڭ گىرىفتارى دەم ئۇرماس دەۋرىدىن،
تالىبى شەمئى رۇخۇڭ خۇرشىدى تابان ئىستەمەس.
ئەيلەمەس مەيلى بىھىشت ئەفتادە خاكى دەرگەھىڭ،
ساكىنى كۇنجى غەمىڭ سەيرى گۇلىستان ئىستەمەس.
جەۋرىدىن مەنئ ئەتمە ئاشىقنىكى ئەينى لۇتف ئېرۇر،
دوست ئەسبابى كەمالى تاپسە نۇقسان ئىستەمەس.
ئىشق كۆڭلۈمنى يىقىتغاي دەپ، غەرىبى، غەم يېمە،
ھېچ سۇلتانىكىم ئۆزىنى مۇلكىنى ۋەيران ئەيلەمەس.

*　　*

بۇ جەھان تەختىگە مەغرۇر ئولماغىل ئول بىسەبات،
فەقر كويىدا مۇقىم ئولغىلكى تاپقايسەن نەجات.
سەبىت ئىتەلمەس لەبلەرىڭ ۋەسفىن تەمامى ئۇمر ئارا،
خىزر ھەيۋاندىن قەلەم، گەر تاپسە زۇلمەتدىن دەۋات.
مەن گەدايىڭ، سەن غەنى، بەرگىل زەكاتى ھۇسنىڭىم،
شەرئ ئىچىندە ھەم ماڭا ھەم ساڭا ۋاجىبى زەكات.
مەزھەرى ئاسارى قۇدرەتدۇر ۋۇجۇدى كامىلىڭ،
فەيزى فىترەتدىن غەرەزسەن، سەن تۇفەيلىڭ كائىنات.
ئىشق ئارا تۇشدۇڭ، غەرىبى، چەكمەدىڭ دۇنيا غەمىن،
ئىشق ئارا تۇشكەن تاپار دامى تەئەللۇقدىن نەجات.

*　　*

رۇزگارىم بولدى دەۋرانى فەلەكدىن ئىنقىلاب،
قان ئىچەر بولدۇم ئاياقىڭ ئۆزدى بەزمىمدىن شەراب.

لەئلىك ئىلە بادە بەھس ئەتمىش زىھى گۇمراھلىغ،
ئولدى ۋاجىب ئەيلەمەك ئول بىئەدەبدىن ئىجتىناب.
شۇئلەئى ئاھىمدە كۆيدۇردۇم دىلى سەرگەشتەنى،
بىر ئوت ئولدۇم چەرخدەك گەردىدە ئولدى دىل كەباب.
كۆزگە پەيكانىڭ خەيالىدا ساچار ھەريان سىرىشك،
دۇرغە تولدۇرغان سەدەفدۇر قەترە ئاندا دۇررى ناب.
بولدى ئاھىم ماھى رۇخسارىغە ئانداغكىم بۇلۇت،
ئاھكىم، ئالماس جەمالىدىن ھەنۇز ئول مەھ نىقاب.
بولمادى ئول ئايغە رەۋشەن كۆيگەنىم ھىجران كۈنى،
تا سەھەر ــ شەب شەمئ ئۆرتەنسە نە بىلسۇن ئافتاب.
كىم ئەمەس مەندىن رەقىب ئازارى ئول ئاي كويىدە،
ئەي غەرىبى، جەننەت ئىچرە بار ئىكەن مۇنداغ ئەزاب.

* * *

رەفىقا، قىلماغىل ئەسباب جەمئ ئەيلەرگە نادانلىغ،
تەرىقى فەقر تۇتكىم، فەقر ئىرۇر ئالەمدە سۇلتانلىغ.
مۇرادىڭ سەلتەنەت گەر بولسە، بىل نەفسىڭگە تابىئ سەن،
نە ھاسىل سەلتەنەت تەختىدە قىلماق بەندە فەرمانلىغ.
نىچۇك تالىبدۇرۇر ئالەمدە ئاغاز ئەتمەدىم بىر ئىش،
ئول ئىش ئەنجامىدىن تا قىلمادىم ئاخىر پۇشەيمانلىغ.
پەرىشانلىغدىن، ئەي خەلقى جەھان، خاتىرنى جەمئ ئەيلەڭ،
كى مەن جەمئ ئەيلەدىم ھەر يەردە بولسە بىر پەرىشانلىغ.
ماڭا ھەر زۇلمكىم ئول كافىر ئەيلەر، كىمسە مەنئ ئەتمەس،
غەرىبى كۇفر ئالۇرمۇ گەر دىسەم: يوقتۇر مۇسۇلمانلىغ.

* * *

شەۋق ئىلە بارى جەھان چەككەن كىشى رەھمەت چېكەر،
ئەھلى شەۋق ئولدۇركى ئاندىن دامەنى ھىممەت چېكەر.
سەرۋ قامەتلەر، سۇمەن رۇخسارلار تۇپراغىدۇر،
ھەر سۇمەنكىم ئاچىلۇر، ھەر سەرۋكىم قامەت چېكەر.
كۈن چېكەر يەردىن فەلەككە رەھگۇزارىن گەردىنى،
تۇتىيا ئەتمەككە كۆكدىن يەرغەچە مىننەت چېكەر.
دىلنى خالى قىلسە زۇلفۇڭكىم خەيالى غەيرىدىن،

نى ئەجەب كەشق ئەهلى بىرلە ئۇمر ئارا خىلۋەت چېكەر.
ئەيكى، قىلدىك غەيرى بىرلە بەزم پىنهان گاه ـ گاه،
ئانى ياد ئەتكىم غەرىبى ئاگلاسە هەسرەت چېكەر.

* * *

لەهزە ـ لەهزە لەبى يادىدا كېلور ئەفغانلار،
قەترە ـ قەترە ساچىلۇر دىيدەلەرىمدىن قانلار.
قەترە ـ قەترە دېمە قاندۇركى چىقار چەشمەمدىن،
دەم ـ بەدەم كۆڭلۈم ئوتىدىن ئېرىگەن پەيكانلار.
قاشلارىڭ ياسىغە مەيل ئەتكەن ئۇچۇن ئىشق ئەهلى،
يەتكۈرۈر باشىغە غەمزە ئوقىدىن ئېهسانلار.
يار كويىدا دېمەك ئىتلەرى غەۋغا قىلادۇر،
كېچەلە قاقشالادۇر ئەهلى ۋەفادىن جانلار.
سورماغىل زۇهد ئېلىدىن ئىشق يولىنىڭ رەسمىن،
نە بىلۇر ئەهلى خىرەدلەر رەۋىشى نادانلار.
ئاتلانىپ چىقسە جەهان خەيلىنى تاراج ئەتكەي،
بەلكى ئىسلام ئىلىدىن ئولجالادى ئىمانلار.
يىغلا، بىچارە غەرىبى، تىلەسەڭ ئەيشى ۋىسال،
ۋەسل زەۋقىدە گەدالىق قىلادۇر سۇلتانلار.

* * *

مېنىڭكىم بىرلەبى خەندان ئۇچۇن گىريانلىغىم باردۇر،
پەرىشان تۇررەسى دەۋرىدە سەرگەردانلىغىم باردۇر.
باشىم تەختىراۋاندۇر، تاجى زەررىن شۇئلەئى ئاهىم،
كورۇڭكىم دەۋلەتى ئىشق ئىچرە نى سۇلتانلىغىم باردۇر.
سىرىشكىم كۆر مېنىڭ، ئەي ئەبر، ئۆزۈڭدىنكىم خەيال ئەتمە،
هەۋايى ئىشق ئارا يۈز سەنچە ئەشك ئەفشانلىغىم باردۇر.
يۇمۇلماس ئەشك تۇغيانىدا ئانىسىز چەشمە خۇنبارىم،
خەيالى سۇرەتى جانانغە خۇش هەيرانلىغىم باردۇر.
غەرىبى، جامى مەي تەرك ئەيلەدىم زۇهد ئەهلى پەندىدىن،
تەفەككۇر ئەيلەسەم، بۇ ئىشدا كۆپ هەيرانلىغىم باردۇر.

* * *

قىل سەبا، كۆڭلۈم پەرىشان ئولغانىن جانانغە ئەرز،
هالىن ئايت، بۇ مۇلك ۋەيران ئولغانىن سۇلتانغە ئەرز.

بولغۇسى سۈرەت پەرەستلەردەك بارى سۈرەت پەرەست،
قىلسەلەر جەننەتدە تەسۋىرىك چىكىپ غۇلمانغە ئەرز.
خەلق كۇفر ئەھلىغە ئىمان ئەرز ئېتەرمەن دەم ـ بەدەم،
كۇفر زۇلفۇڭ ئەيلەرەم كۆكسۈمــداقى ئىمانغە ئەرز.
تەندە جانىم بىر پەرىنىڭدۇر، ئەمانەت ساقلارەم،
ئول زەماندىنكىم ئەمانەت قىلدىلار ئىنسانغە ئەرز.
ئەي غەرىبى، ئاھۇ ئەشكىڭ ئەسرۇ پىنھان ئەيلەمە،
كۆڭلۈڭ ئىچرە ھەرنە باردۇر ئول گۈلى خەندانغە ئەرز.

* *

گەھ كۆزدە، گەھ كۆڭۈلدە خەدەڭىڭ مەكان تۇتار،
قانلىغىنى قايدە بولسە مۇقەررەركى قان تۇتار.
دىل چەكسە نې ئەجەب تەنۇجاننى يولۇڭ ئارا،
خارۇخەس ئېلتەر ئانداكى قۇش ئاشيان تۇتار.
خۇرشىد خىرمەنىغە ئۇرار شۇئلە ـ شۇئلە ئوت،
ئاھىمكى لەھزە ـ لەھزە يولى ئاسمان تۇتار.
زىكر لەبىدە زۇلفۇغە جان تاپدى دەست رۇس،
ئانىڭ كەبى فۇسۇن ئوقۇماقدىن يالان تۇتار.
مەيل ئەيلەسە، غەرىبى، تاماشايى قامەتىڭ،
كۆزدىن سىرىشك سەل يولىنى رەۋان تۇتار.

* *

دەھر ئەسبابىغە ھەرگىز قىلمە كۆڭلۈڭ ئىرتىبات،
سەن بىر ئەۋۋارە مۇسافىرسەن، بۇ بىر ۋەيران رەبات.
ئەھلى ئىرفان بۇ جەھان كەيفىييەتىن تەھقىق ئېتەر،
كىم نىشاتىدىن بولۇر يۈز غەم، غەمىدىن يۈز نىشات.
ئىشق دەۋرانى ماڭا تاپشۇردى مەجنۇن نەۋبەتىن،
ئىشق ئارا خالى ئەمەس ئەھلى ۋەفادىن بۇ بىسات.
بۇ چەمەندە غۇنچەلەر گۈللار سىڭنى مەغرۇر ئېتەر،
ئەي كۆڭۈل، ھەرگىز جەھان باغىغە بولمــە ئىنبىسات.
ئەي غەرىبى، ئەھلى دەۋران بىرلە ئۆمرۈڭ قىلمە سەرف،
بىــۋەفادۇر ئەھلى دەۋران، تۇت تەرىقى ئېھتىيات.

AltunOq

*　　*

تەنىمدە تىغى زەخمى چەشم خۇن ئەفشانغە ئوخشايدۇر،
قادالغان ئوقلارى دەۋرىدە دۇر مىژگانغە ئوخشايدۇر.
گۇداز ئەتكەن كۆڭۈلدە ئىشق ئوتى پەيكانىنى كۆردۇم،
سەدەفدە گەۋھەر ئولغان قەترەئى بارانغە ئوخشايدۇر.
شىكاف ئولغان دىلىم غەمزەڭ خەيالى مەنزىل ئەتمىشدۇر،
قاراقچىلار ياتاغى مەنزىلى ۋەيرانغە ئوخشايدۇر.
ھەياتى جاۋىدان فەھم ئەيلەدىم لەئلىڭ خەيالىنى،
بۇزۇغ كۆڭلۈم ئارا ئول چەشمەئى ھەيۋانغە ئوخشايدۇر.
تەنىمدىن چەكمەگىل ئول قاشى يا پەيكانىن، ئەي ئەھباب،
غەرىبى جىسمى ئىچرە بىر ئوتى بىر جانغە ئوخشايدۇر.

*　　*

ئەي، غەمىڭ ئوقلارىغە سىينەئى ئەھباب ھەدەف،
مۇنتەزىر خەنجەرى مىژگانىڭە جانلار سەف ـ سەف.
خاكى دەرگاھىڭغە ھەر سۇبھى سۇرەر كۈن يۈزىنى،
بۇ جىھەت بىرلە ئاڭا ھاسىل ئولۇپدۇر بۇ شەرەف.
ساڭا رەڭ ـ رەڭ كۆرۈنۈر مالۇجەھان، بولمە غۇرۇر،
خاكدۇركىم ئانى گەھ لەئلى قىلۇر گاھى خەزەف.
سالدى دەرياغە سەبا خەنجەرى غەمزەڭ ۋەھمىن،
تىشىلىپ كۆكسى تۆكەر دۇررىنى دەرياغە سەدەف.
جەھد قىلغىلكى غەرىبى، تىلە مەقسەد يولىنى،
قىلماغىل جەھل ئىلە ئەۋقاتى شەرىفىڭنى تەلەف.

*　　*

بەقا مۈلكىن تىلەرسەڭ فانى ئەت بارىڭنى دۇنيادەك،
جەھاندىن دامەنىڭ چەك ئافتابى ئالەم ئارادەك.
تەئەللۇق زۇلمەتىن تەجرىد خۇرشىدىغە قىل مەتلەئ،
ئەگەر ئالەم ئارا كۈن كۆرمەك ئىستەرسەن مەسىھادەك.
كۆڭۈل ھەر سۇرەتى شىرىنغە بەرمە، ئىچ مەيى مەئنى،
ھەزەر قىل تاشغە تىشەڭ ئۇرماغىل فەرھادى شەيدادەك.
قىلىپ مەن كائىنات ئەسبابىنىڭ بارى تەماشاسىن،
نەدامەتسىز تەنەئئۇم يوق، تەسەررۇفسىز تەماشادەك.
غەرىبى قىلمە تەغيىرى تەبىئەت تىلسالار باغرىڭ،
قەرار ئەت ھەر ھەۋادىن بولمە شور ئەنگىز دەريادەك.

* *

مەقسەدىم بۇدۇركى جەۋلانىڭ كۆرۈپ بولسام ھەلاك،
گەردى نەئلى باد پايىڭ ئۇرسەلەر جىسم ئۇزرە خاك.
چۇن جەفا مۇئتاد مەن، بىلمەن نەدۇر جەۋرۇ جەفا،
بىلمەسە مېھرۇ ۋەفا رەسمىن، جەفا كارىم نە باك.
ھەر كۇدۇرەتدىن مېنى پاك ئەتتى سېلى خۇنى دىل،
شۇكر لىللاھ، ئاتەشى ئىشقىڭ مىنى كۆيدۇردى پاك.
ئاھ، بىلمەن نەيلەيىم جانىمدە راھەت قالمادى،
كۆزلەرىم نەمناك، سىينەم چاك، كۆڭلۇم دەرد ناك.
مەست جان بەردى غەرىبى، چەشم مەستىن ياد ئېتىپ،
قەبرە باشىغە ئېكىڭ، ئەھبابلار بىر نەچچە تاك.

* *

چەرخ ھەر ئاي باشىغە سالمىش قاشىڭدىن ھەر خەيال،
بۇ جىھەتدىندۇر ھەر ئاي باشىدە بولماق بىر ھىلال.
ماھى نەۋ بولمىش قاشىڭ سەۋداسىنىڭ سەرگەشتەسى،
گەردى ئالەمنى كېزەر ئەۋۋارەلەردەك ماھى سال.
دەرگەھىڭغە باشىنى سۈرمەك ئۈچۈن ماھى تەمام،
زەئف ئېتىپ جىسمىنى كۈن-كۈندىن قىلۇر تەغيىر ھال.
ھۆسنۈڭ ئالىدا كەمال ئىزھارى كۈن قىلغان ئۈچۈن،
بىر كۈن ئولماسكىم ئاڭا گەردۇن يەتۈرمەس بىر زەۋال.
قىلماغىل كۆزدىن نىھان خالىڭنى، ئەي مەھ، بۇ كېچە،
دۇدى ئاھىم بولماغاي تاڭلا قوياش ئۈيىغە خال.
ئەي غەرىبى،ماھدەك مەھۋ [ئەيلە] بارىڭنى تەمام،
گەر تىلەرسەن بولماق ئول خۇرشىد بىرلە ئىتتىقال.

* *

جەمالىڭ ھەسرەتىدىن باشىمە تۈن ئانچۇنان ئۇردۇم،
كى تاڭ ئاتقۇنچە، پەژمۇردە تەنىم تۇفراقغە تاپشۇردۇم.
پۈكۈلدى قەددىم، ئاھىم كۆككە يەتتى، ئەي كۆڭۈل، ۋەھم ئەت،
بۇ ھىجران ئىچرە ئەشكىم سېلىنى باشىمدىن ئاشۇردۇم.
تەجەررۇد سەيرىدە سايەمدىن ئۆزگە يوقتۇرۇر ھەمرەھ،
ھەۋاۋۇ ئاررزۇ تەرك ئەيلەدىم، كۆڭلۈمنى تىندۇردۇم.
ھەۋايى ئىشق سەرگەردانى بولمىش گەردى بادىمكىم،
ساۋۇردۇم كۆككە تۇفراغىنى مەن ھەر يەردە كىم تۇردۇم.

غەرىبى، دەردى مۇھلىكدۇر، دېسەم، ئول ئاي ئىشەنمەيدۇر،
بەھەممدۇللاھكى، جان بەرمەك تەرىقىلە ئىشەندۇردۇم.

* *

يۈنبەئى مەرھەمى داغ ئىچرە نىھاندۇر بەدەنىم،
گەر ھەيات ئولسە لىباسىم بۇدۇر، ئۆلسەم كەفەنىم.
جانىنى جانان تىلەمىش بەرمەمەك ئولماس، ئەي دىل،
جان ئانىڭ سەدقەسىدۇر، ئىتلارىنىڭ خەستە تەنىم.
تەشتىلەر ئاھىم ئوتى شەھد لەبى شەۋقىدىن،
يوق ئەجەب زەنبۇر ئوتىدەك ئېسە بەيتۇل ـ ھەزەنىم.
بۇلبۇلى غەمزەدەمەن، باغى بەھارىم سەنسەن،
دەھەنىڭ، قەددۇ خۇيۇڭ، غۇنچەۋۇ سەرۋى ـ سەمەنىم.
ھەرزە ناز ئولمە، غەرىبى، دېگەسەن كوچەئى يار،
ۋەتەنىمدۇر، ۋەتەنىمدۇر، ۋەتەنىم.

☆ ☆

نالەدىن بەند يەك قىلىپمەن، ئىشقىم ئاۋازىم بەلەند،
نالەنى تەرك ئەيلەمەسمەن گەر كېسىلسەم بەند ـ بەند.
ئاچىلۇر كۆڭلۈم نېچۈككىم گىريەئى تەلخىم كۆرۈپ،
ئاچسا ئول گۇلرۇخ تەبەسسۇم بىرلە لەئلى نۇشخەند.
خاكى راھىڭدىن تەنىمنى ئايرىيالماس سايەدەك،
ئەيلەسە گەردۇن قۇياشنىڭ ھەر شۇئائىن بىر كەمەند.
فەقر يولىدا ۋۇجۇدۇڭ خاك ئېتىپ بولغىل ئەدەم،
بۇ ھۇنەر كەسبىدە شايەد بولغاسەن سۇلتان پەسەند.
نائۇمىد ئولغىل، غەرىبى، كامى دىل مۇمكىن ئەمەس،
نېگەكىم، ئول دىلرەبا بى دەرددۇر، سەن دەردمەند.

* * *

جىلۋە ئەيلەپ كىرسە گۇلشەن ئىچرە ئول رۇخسارگۇل،
كۆيدۈرۈر ھەيرەت ئوتىدىن رەڭگىنى ناچار گۇل.
كىمسە ئول گۇليۈز خەيالىدىن چەمەندە خاب ئېتەر،
تا قىيامەت رەشكىدىن قىلغاي ئۆزىن بىدارگۇل.
شەمئىدەك بۇ نۇكتە رەۋشەندۇر ۋەفا بەزمى ئارا،
داغ زىبى گۇل نېچۈككىم زىينەتى دەستار گۇل.
تانەفەس باردۇركى ئاسايىشتىن ئۈمىد ئەيلەمە،
سانجىلۇر بوغزىغە ئۆز بويى نېچۈككىم خار گۇل.
غۇنچەلەر لەئلىڭ خەيالىدىن ياقاسىن چاك ئېتەر،
ۋەرنە بۇ گۇلشەندە يوقتۇر بىر تەبەسسۇمدار گۇل.
شوخىيۇ نەشئۇ ـ نەما ئاخىر خىجالەت يەتكۈرۈر،
سەبزەسىن مىژگانى بىدىلدەك قىلۇر سەرشار گۇل.

4-جىلدىسى

نەشىرگە تەييارلىغۇچىلار: ئىسراپىل يۈسۈپ، سۇلايمان يۇنۇس

شەھزادە بىر يولۋارسىغە ئۇچراغانى

قەرىبى بىر يىل ئول تاغ ئىچرە قالدى،
كېتە بىلمەي يامان داغ ئىچرە قالدى.
بولۇپ ھەيران قايان بارۇرنى بىلمەي،
ھەمان يىغلار قەدەم سالۇرنى بىلمەي.
ئۇلۇق تاغۇ بەھەيبەت باسەياسەت،
بولۇر تاغلاردا ھەم يۈز تۈرلۈك ئاپەت.
كېلۇر ئەژدەرلەرۇ ئارسلانلار ئۈنى،
تەقى يولبارسلارۇ قاپلانلار ئۈنى.
دېدى: «بويۇن سۇنۇپدۇرمەن قەزاغە،
رىزا بىرىپدۇمەن ھۆكمى خۇداغە.»
چىقىپ ئولدى دېگەندە تاغ باشىغە،
سۇ بولۇپ تاشلار كۆزى ياشىغە.
قاراۋۇلدەك قارار تاغۇ تۈزىنى،
كۆرەر دەريا تۈبىدۇر يەر يۈزىنى.
ۋەلى بىر جايدۇركىم دەشتۇ سەھرا،
كى بولماس ئاندا بىر بىھبۇدە پەيدا.
بۇ يان باقسە تېڭىزدۇر ھېچ ئۇچى يوق،
ئەگەر چۆلگە كىرەي دېسە كۈچى يوق.
كېلۇر ھەر ياندىن ئارسلانلار تاۋۇشى،
يىلانلار بىرلە قاپلانلار تاۋۇشى.
تەۋەككۈل قىلدىيۇ كىردى دەرەغە،
چىقار چىقماسدا ئۇچرادى بەلاغە.
كۆرەر ئالدىدا بىر يولبارس ناگاھ،
بولۇتدەك گۆكىرەدى ھەسرئولدى ئول شاھ.
بار ئېردى بىر تەبەر تىشەسى بارى،
ئىلىكدە زەڭگىلەرنىڭ يادكارى.
دېدى قاچقان بىلەن قۇتۇلسە بولماس،
باقىپ تۇرۇپ خاتۇندەك ئۆلسە بولماس.
يۈرۈر ئالدىغە تۈغرا شەھەنشاھ،
ئاچىپ ئاغزىنى چاچراپ تەبرەتىپ ئاھ.
خۇدانى ياد ئېتىپ ئول شاھى غازى،
ئۇچۇپ قوندى مەگەركىم شاھبازى.
تەبەر تىشە بىلەن ئۇردى ئېڭەككە،
كېسىپ ئاغزىن ئۆتۈپ بويۇن سۆڭەككە.
يىقىلدى ئالدىغە ھەيۋانى ھەربى،
تېگىپ شەھزادەنىڭ دەستىيۇ زەربى.
كى مىررىخ ئاپەرىن قىلدى ئىشىگە،
نە تىغ ئۇرماق، نە قان تۆكمەك كىشىگە.
ئانىڭ تېرىسىنى بىر تاسمە تىلدى،
ئۆزۈن چۇستۇ مىيان يەر بەستە قىلدى.
يۈرۈدى نەچچە كۈن بۇ دەشتى چۆلدە،
قۇش ئۇچماس بىر قۇلە، تۈزدەۋۇ يولدە.

* بېشى ئۆتكەن ساندا

يۇرۇردى چۇستۇ چابۇك چىقتى تاغدىن،
كۆتەردى مىۋەلەرنى مىسلى باغدىن.
يۇرۇ يۇمشاق ئاياغلارى ئۈيۈلۈپ،
تەقى نازۇك تاپانلارى سىيۈلۈپ.
ياگى ئايدەك بولۇپ ئىچكە پۈكۈلۈپ،
يۇرۇر يىغلاپ كۆزىدىن دۇرنى تۆكۈپ.
ئاياقچى كۆز ياشىدۇر، ھەمدەمى ئاھ،
ھەمىشە دەركى، يا ئەللاھۇ مەۋلاھ.
مېنىڭ ھالىمنى ئۆزگە سەن بىلۈرسەن،
نەكىم تەقدىر قىلساڭ سەن قىلۇرسەن.
كەل، ئەي ساقى، كەتۈرگىل بادەئى نار،
رىۋايەت قىلدى راۋىئى خۇش ئەخبار.
دېدى راۋى ئىشتىكىل خۇش خەبەرنى،
ۋەلى كۆرسەتمەگەي تەكرى زەرەرنى.
قىلىپ مەنزىل-مەراھىللار بەسى تەي،
نە بىزگە يەتكۈزۈر ئول سانىئى ھەي.
كۆرۈندى ئالدىدا بىر بىيشە ناگەھ،
يۇرۇپ جان ھەۋلىدە يەتتى شەھەنشەھ.
كى چىقتى بىيشەنىڭ ئالدىغە ئولدەم،
كۆرەر ئالدىدا بىر مەيدانى خۇررەم.
ياقىن تۇشۇپدۇرۇر دەريا لەبىندە،
ئاقار- قاينار تىڭىز ئانىڭ تۇبىدە.
تەفەررۇج قىلسا جانۋەر ئۈنى كەلىمەس،
تەفەھھۇس قىلسە [كۆزگە] ھېچ كۆرۈنمەس.
چۇ قۇۋۋەت يوق ئىدى بىر زەررە تەندە،
يېتىپ بىيشە ئۆزە ئولتۇردى ئاندە.
دېدى: «مۇندا بەشەر ئېرمەس يېرىدۇر،
ئەگەر يوقتۇر پەرى دىۋەنىڭ يېرىدۇر،
ئانىڭ ئىشكىنى كۆردىيۇ كۇشادە،
خۇدا دەپ كىردى ئاندا شاھزادە.
كۆرۈك شەھزادەنى شىرانە كىردى،
كى باش ئويناغالى مەردانە كىردى.
كۆرەركىم چار باغى خۇب رەئنا،
نە تۈرلۈك مىۋەلەر بار ئاندا پەيدا.
ئاچىلىپ گۇللارۇ نازۇك چېچەكلەر،
كى چولغاشىپ نىھالى ئۆز چېچەكلەر

يۇرۇبان سەير قىلدى ھېچ خان يوق،
بەسى رەئنا چەمەن دۇررى جەھان يوق،
تەقى ئوتراسىدا بىر كۇشىك ئالىي،
مۇنەققەش ھۇجرەلەردۇر بارچە خالى.
كى ناگەھ چىقتى بىر شىرى تىلىسمى،
ئوقۇدى شەھ خۇدانىڭ بۇزۇرگ ئىسمى.
باھادۇرشاھ قاچماي ئوترۇ تۇردى،
خۇدانى ياد ئېتىپ باشىغە ئۇردى.
كېسىلدى شىر باشى يەرگە تۇشتى،
ئانىڭ تەزۋىرو مىكىرى كۆككە ئۇچتى.
كۆرەركىم كاغەزۇ بىر پارە سېھرىش،
قىلىپ تەزۋىر ئىلە دىۋەلەر ئاگا رىش.
كى كۆڭلىن تىندۇرۇپ كىردى شەھەنشاھ،
ئەجايىب مەنزىل خۇش كۆردى ئول شاھ.
ھەۋەس بىرلە ياساپدۇرلاركى بىر ئەۋ،
ھەرەم قىلغان ئىمىش ئانى شەھى دىۋ.
سالىپتۇر ئىشكىگە قۇفلىگە ئالتۇن،
كى مۇنداق يەرگە كەلدى شاھ مەجنۇن،
كىلىدى يوق ئانىڭ قۇفلىنى ئاچقاي،
نەدۇر بۇ ئۆي ئىچىندە ئانى بىلگەي.
سۇغۇردى شەمشىرىن قۇقلىنى ئۇردى،
ئىشىكىن ئاچىيان ئول ئۆيگە كىردى.
لەتىف ئۆي كۆردى لەئلۇ جەۋھەر ئاندا،
نەكىم قىيمەت باھالىق گەۋھەر ئاندا،
تەقى ئوتراسىدا بىر كۇشىك ئۇرغان،
تۇبىدە بىر مۇرەسسەئ تەخت قويغان.
نە كۆردى شاھ ئول ئۆيدە ئىشتىكىل،
قۇلاق سالۇ فەراغەت قىل فەرەھ قىل.
كى تەخت ئۆزرە ياتىپدۇر بىر نىمەرسە،
كى شەھ كۆرگەن ئەمەس مۇنداغ كىمەرسە.
ئالىپ شاھ چادىرىنى ئاچتى يۈزىن،
كۆرەر بىر نازەنىنۇ جانى شىرىن.
ياپىتمىدۇر تەخت ئۆزە بىر ماھ فارە،
يۈزىن كۆرگەچ ياقاسىن قىلدى فارە.
كى يەئنى بو تىرىك بولسا قويپاردى،

مېنى كۆرۈپ تەقى يۈزىن ياپاردى.
ئەگەر ئۆلۈك دېسە ئاندا نەفەس بار،
ۋەلې تۇتىسى ئالدىدا قەفەس بار.
يىلاندەك پېچ ئۇرۇپ ساچى يانىدە،
كى جانى بار ھەرەكەت يوق تەنىدە.
باشى ئۈستۈنىدە بىرلەۋھى ئالتۇن،
بەسى قىلغان بۇ تەختەغە جىگەرخۇن.
دېدى كۆپ تۇرماغىم ھىكمەتدىن ئېرمەس،
بۇ تەختە قالسە ھەم دەۋلەتتىن ئېرمەس،
بارىپ بۇ تەختەنى ئىلىكىگە ئالدى،
تەقى بىر پارەدۇر قوينىغە سالدى،
ئالىپ چىقتى ئىشىككە لەھزە تۇزدى،
بۇ قىز ئۆينىڭ ئىچىدە ئەتسە ئۆردى.
چىرۇ باقسە ئولتۇرۇپدۇر نازەنىنى،
يانىپ كىردى ساغىندى ئۇيقۇسىنى.
يانا تەختە بولۇپ باردى ئۆزىدىن،
كۆزى يۇمدى تەقى قالدى سۆزىدىن.
تەفەھھۇس قىلدى بۇ لەۋھ ئىچرەدۇر بەند،
قىلىپدۇرلار ئانىڭ ئۇيقۇسىنى بەند.
بۇ كەز تەختەنى ئاتتى تاشقارى شاھ،
قويۇپ ئولتۇردى تەخت ئۈستىدە ئول ماھ.
سەلام ئايدى تەۋازۇ بىرلە سۇلتان،
يۈزىگە باقتىيۇ شاھ بولدى ھەيران.
دېدى: «يارا، پەرى، يا ئادەمىسەن،
كى مۇنداق يەردە دىۋنىڭ ھەمدەمى سەن؟
بولۇپ ھەيران بۇ قىز ھەم دېدى ئولدەم:
«كىملە بىلمەس پەرى ھازىرگە ئادەم.
دېدىكىم: «ئەي يىگىت، سۆزلە نە جانسەن،
مەگەر مەئلۇم ئېرۇر دىلگىرجان سەن.

ئايىتتى شاھ ئەۋۋەل دەي بارى سەن،
بەشەر سەنسەن چۇ يا شاھى پەرىسەن.»
قىز ئايتۇر: «ھەۋۋل قىلما ئادەمىمەن،
زەرۇرەتدىنكى بۇ دىۋ ھەمدەمىمەن.
تۇرۇپ يىغلاپ كۆرۈشتى ئىككىلەسى،
ۋەلې قۇرقاركى كەلمەگەي ئىگەسى.
دېدى شەھزادە: «مەندەك زار ئىكەنسەن،
فىرا ئىلىكىدە ھەم ئەفگار ئىكەنسەن.
نەدۇر ھالىڭ ماڭا دېگىل سەراسەر،
كى بولغايمۇ ماڭا دەردىڭ بەرابەر.
ئاتىڭ ھەم نىدۇرۇر قايدىن بولۇرسەن،
سەبەب نېدۇر كېلىپ مۇندا يۈرۈرسەن؟»
قىز ئايتۇر: «كىمسەن ئەۋۋەل سۆزلە ھالىڭ،
ئىشتەيكىم نەدۇر بۇ مۇژدە فالىڭ.»
دېدى شەھزادەكىم: «قىسسە ئۇزۇندۇر،
كى دىۋنىڭ ئالدىدا ئادەم زەبۇندۇر.
غەرەز قۇرقۇنچ ئەمەستۇر كەتمەگەي ئۆلسەم،
بولۇر ئەرمان خەبەر ئىشىتمەگەي ئۆلسەم.»
دېدى قىز: «دىۋ يانا ئۈچ كۈندە كېلۇر،
كېلىپ ياخشى يامان ھالىمنى بىلۇر.
تۇرار ئۈچ كۈن تەقى ئەۋۋارە بولۇر،
كېلۇر مىسئادى يەتتە كۈندە كېلۇر.
مېنى ئول بەند ئېتىپتۇ ھېچ بىلمەن،
ياتىپمەن ئىشتۇرەم، سۆزلەيەلمەن.
بىلۇرمەن ھەم ئانىڭ كېلۇر كۈننى،
قويارمەن ئىشىتىپ ئانىڭ ئۈنىنى.
چۇ ئۇن بىر يىل بولۇپدۇركىم مەنى زار،
بۇ ھال بىرلە كېچە-كۈندۈز گىرىفتار.»

شەھزادە ئۆز ھالىنى مەلىكەغە ئايتقانى

ئىشىتىپ ئېرسە قىزنىڭ سۆزىنى شاھ،
ئىچى كۆيۈپ يىلاندەك ئۆردى بىر ئاھ.
دېدى: «ئەمدى مېنىڭ ھالىم ئىشىتكىل،
غەلەت ئېرمەسدۇر، ئەي جانىمكى، پۇتكىل.
ئاتامىنىڭ ئاتى ئاسىم ئىبنى غوفران،
ئېرۇر ئول مىسىر ئىقلىمىدا سۇلتان،
مېنىڭ ئاتىم تۇرۇر سەيفۇل - مەلىك بىل،
ئېشىتىڭ ھالىمە ياخشى سۆلۈك قىل.

AltunOq

كى مىسر ئىقلىمىنىڭ شەھزادەسىمەن،
كى بىر سۇرەت كۆرۈپ دىلدارەسىمەن.
كۆيەر ئوتقا سالىپ ئۇل جانىلىقىمنى،
قۇلى بولدۇم قويۇپ سۇلتانلىقىمنى.
ئاتى بەدىئۇل ـ جەمالۇ بىنتى شەھبال،
يېرى ئانىڭ ئېرەم باغى بۇدۇر ھال.
ئىكى يىل مىسر ئىچىندە زار بولدۇم،
دەۋا تاپما بەسى ئەفگار بولدۇم.
مېنىڭ ئۈچۈن تەمام ئىقلىمى بەر ھەم،
بولۇپ ئېردى تەمامى مىسر دەرغەم.
ئاتام قىلدى ئەساسى پادشاھى،
ياساپ تۆرت يۈز كېمە يۈز مىڭ سىپاھى
قوشۇپ بەردى ماڭا بىچارە بولدى،
مېنىڭ ئۈچۈن بارى ئەۋارە بولدى
توشۇپ باشىمە ئوتدەك ئۇشبۇ سەۋدا،
يولۇم بولدىكى بۇ خۇنخار دەريا.
قوپۇپ توپان چاقىلىپ رەئدە ھەم بەرق،
ئۇشۇل خەلقۇ ئەساسۇ بولدىلا غەرق.

كوكەلداشىم بار ئېردى سائىد ئاتلىغ،
ئارامىزدا يوق ئېردى ھېچ ياتلىغ.
ئاتاسى ئېردى ئاتامىنىڭ ۋەزىرى،
ئۆزى ئېردى بۇ كۆڭلۈم دەستگىرى.
ئەگەر كۆرمەسەم ئېردى بىر زەمانى،
كۆيەر ئېردىم يانا كۆرگۈنچە ئانى.
ئۇن ئىككى يىل تۇرۇر ئاندىن جۇدامەن،
بۇرۇن سۇلتان ئىدىم، ئەمدى گەدامەن.
بۇ غۇربەت كويىدا بەس مۇبتەلامەن،
يۈرۈپ يالغۇز گىرىفتارى بەلامەن.
قويۇپ ئېردى بەدىئىم كۆكسۇمە داغ،
يەنە سائىد قويۇپ داغ ئۈستىدە داغ.
ئەگەر كۆرسەم ئىدى بەدىئۇل ـ جەمالىم،
كۆتەرۈرمەن ئۆگۈن بارچە خەيالىم.
بۇ ساغاسىن ئانىڭكىم تەخت دەرمەن،
قۇلى بولسام زىھى خۇش بەخت دەرمەن.»
نە ئىش تۇشكەنلەرى دېدى سەراسەر،
ئىشتىپ يىغلادى قىز ھەم بەرابەر.

بەدىئۇل ـ جەمالنىڭ ئاتىنى ئىشتىپ قىز فەرياد قىلغانى

بەدىئىمنىڭ ئاتىنى قىز ئىشتتى،
ياقاسىن چاك ئېتىپ فەرياد ئەتتى.
ئاتىنى ئىشتىپ يىغلادى بىسيار،
ئانىڭ بىرلە تەقى بۇ ئاشىقى زار.
دېدى قىزكىم: «ئىككەۋلەن بىر ئېمىلداش،
ئېرۈرمىز بىر كېچە تۇغقانۇ تەڭ ياش.
بۇ ئۇن بىر يىل ئېرۇر ئايرىلغالى مەن،
ھېيلە يوقتۇر نېتەيىن بارغالى مەن،
ئانىڭ ھەجرىدە كۆيەر جىسمۇ جانىم،
قاراڭغۇدۇر فىراقىدا جەھانىم.
نەچە يىللار ئانىڭ بىرلە يېتىشكەن،
ئانا سۈتى ئانىڭ بىرلە ئىمىشكەن.
كىم ئۇل مەندىن خەبەر بىلمەي يۈرۈر ھېچ،
مېنى قويماس ئىدى مۇندا ئۇلار ھېچ.

ئەگەر ئۇچراساڭ ئېردى ئاندا بىزگە،
كى يەتكۈرەر ئىدىم مەقسۇدۇڭىزگە.
نېتەيىن نەيلەيىن بىچارەدۇرمەن،
ئۆزۈمنىڭ ئېلىدىن ئەۋارەدۇرمەن.»
ئىشتكەچ دىلبەرىنىڭ سۆزىنى شاھ،
سۆيۈنۈپ دەرد بىرلە ئۇردى بىر ئاھ.
دېدى: «يا رەب! نە خۇش ئەخبار ئىشتتىم،
توشۇمدۇر يا ئوكۇم دەۋلەتغە يەتتىم.
قويۇپ سۆزىن ئاياغىغە دېدى زار:
«ئايتغىل ئۇشبۇ سۆزنى ئەي ۋەفادار.
ئۆزۈڭ بىرلە ھەزىن جانىم ئاۋۇندى،
سۆزۈڭ بىرلە غەمىن كۆڭلۈم سۆيۈندى.
ئىنانىمانكىم ماڭا بولغاي بۇ تالىئ،
مۇنەججىم بىلمەدى بولغاي بۇ ۋاقىئ.

بۇ سۆزۈڭ چىنمۇدۇر دېدىڭ ماڭا سەن،
نە تۈرلۈك ھەمنىشىن بولدۇڭ ماڭا سەن.
مۇھەببەت يەدى كېلەدۇر ئۆزۈڭدىن،
كى دەۋلەت ۋەسفىن ئىشتتىم سۆزۈڭدىن.
ئايتقىل ئۇشبۇ سۆزنى بىنىھايەت،
چىن ئايتقىل چىنمۇدۇر ئۇشبۇ ھېكايەت؟»
دېدى قىزكىم: «قۇلاق تۇت ئايتايىن مەن،
سۆزۈمنى ياخشى تىڭلا ـ ئاڭلاغىن سەن.
كى شايەد تۈشكەسەن ئول سارىلارغە،
دېگەيسەن بۇ خەبەر ئانداغىلارغە.
ئاتام ئاتى بەدىئۇل ـ مەلىك، بىلگىل،
ئېرۇر تەخت ئىگەسى شاھى سەرەندىل.
تەقى بىر ئىنىسى تاجۇل ـ مۇلۇك ئول،
قىلۇر بارچە بىلەن ياخشى سۇلۇك ئول.
ئانىڭدۇر پايتەختى شەھرى سەڭگىن،
ئېرۇر شەھرى لەتىفۇ بەسكى رەڭگىن.
بۇ ئالەمدە تىرىك بولساڭ بارۇرسەن،
ئەگەر مەندىن خەبەر دېسەڭ بارۇرسەن.
مېنىڭ ئاتىم مەلىكە بۇ جەھاندا،
ئۆزۈم مۇندا ۋەلې كۆڭلۈمدۇر ئاندا.
ساغىنۇرمەن بەدىئىمنى ھەمىشە،
زەرۇرەتدىن قىلىپمەن سەبر پېشە.
مەن ئايتاي ئەمدى سۆت ئەمگەن سەبەبنى،
ئىشىت تەھقىق ئېرۇر قويمە تەلەبنى.
ئۇشۇل كۈنكىم ئاتام ھەملى يېتىپدۇر،
كى توي ئەتمەك ياراغىنى ئىتتىپدۇر.
كى باردۇر چار باغى مىسل ئىرەمۋار،
لەتافەتلىك چەمەندۇر باغى گۈلزار.
بەدىئىمنىڭ ئاناسى كەلگەن ئىكەن،
مۇنۇڭدەك ياخشى مەنزىل كۆرگەن ئىكەن.
ئانىڭ ھەملى يېتىپ ئىكەن ئۇشۇندە،
بەدىئىمنى تۇغۇرغان ئېرمىش ئاندە.
ئاتام ئاندا قىلىپ تويى ھەشەملەر،
مۇئەتتەرلەر قىلىپ تىكىپ ئەلەملەر.
نەچە كۈن ئول ھەم ئاندا ئولتۇرۇپدۇر،
بۇلارنىڭ تويىنى كۆرۈپ تۇرۇپدۇر.
قىلىپ تويىنى ئەداۋۇ ئول ھەشەمنى،
ۋىداع ئەلگە بېرىپ يىغىپ ئەلەمنى.
ئانام قالغان ئىمىش ئاق ئۆيدە خىلۋەت،
كىرىپدۇر ئالدىغە بىر خۇبى ئەۋرەت.
كۆرۈشۈپ، سورۇشۇپ ياخشى بىلىشىپ،
بىرى بىرىسىنى تەھقىق قىلىشىپ.
مېنىڭ يۈزۈمنى ئول ئاچىپ كۆرۈپدۇر،
ماڭا مېھرى كېلىپ ئول ئېمىزىپدۇر.
ئانام دەپدۇركى سۆت بەردىڭ قىزىمغە،
كى مەن ھەم سۆت بېرەي سېنىڭ قىزىڭغە.
چىنار ئۈستىدە بىر جىنىغە بۇيۇرمىش،
كى بىر ياقۇتدىن بۆشۈك تېشۇرمىش.
كى بولغاي بىر ـ بىرى بىرلە ئىمىلداش،
ئۇلارنى دېسە ھەم بولغاي قارىنداش.
ئانام ئاچىپ كۆرۈپدۇر گۈل يۈزىنى،
سۆيۈپ جان بىرلە ئېمىزىپ قىزىنى.
ئانام دەپدۇركى، ئەي شاھى پەرىزاد،
قىلۇرمەن بۇ بەدىئىمنى بەسى ياد.
كۆرەي دېسەم تاپا بىلمەن، نە قىلاي،
ئىرەم باغى قاياندۇر، مەن نە بىلەي.
قىلىپدۇر شەرت ئانام بىرلە پەرىزاد،
چىن ئايتۇرمەن مۇنى ئەي ئادەمىزاد.
كى ھەر ئۈچ ئايدا بىر سىزگە يىبەردەي،
كېلىپ سىزنى ئۆزى ئول مۇندا كۆرگەي.
بەھىللىكلەر بىلە كېتىپدۇر ئاندىن،
بولۇپ بىر سۆت ھەقى ئۇشۇل زەماندىن.
ئۈچ ئاي بولسە كېلىپ بىزنى كۆرەر ئول،
نەچە كۈنلەر ئۇشۇل باغدا تۇرار ئول.
نەچە يىللار ئانىڭ بىرلە فەراغەت،
قىلۇر ئېردۈك ئۇشۇل مەنزىلدە راھەت.
مەن ئايرىلغالى ئاندىن ئۇنۇ بىر يىل،
تەقى يۈز ئانچە بولدى ھۇسن بىلكىل.
ئەگەر دىيدارىنى مەن كۆرگەي ئېردىم،
مەقسۇدۇڭغە سېنى يەتكۈرگەي ئېردىم.

خۇدا بەرگەن مۇرادىڭنى، ئايا شاھ،
يانا مىسىر ئېلىگە سەن بولغاسەن شاھ.
مەنى بىچارە بولۇپمەن گىرىفتار،
بۇ دىۋنىڭ ئىلكىدە ئۆلگۈمدۈرۈر زار.»
مەلىكزادە ئىشىتىپ باردى ئۆزدىن،
باغىرقانىن ئاقىزىپ ئىككى كۆزدىن.

يانا يىغلاپ دېدىكىم: «ئەي مەلىكە،
نەچۇك تۈشتۈڭ بۇ دىۋگە ئەي جانىگە.
كى مۇنداق تۈشكەنىڭدىن قىل ھېكايەت،
فەلەكنىڭ جەۋرىغە يوقتۇر نىھايەت.
ئاتاڭ - ئاناڭ سېنى ئاندا يۈتۈردى،
بۇ زالىم دىۋ نېچۈك مۇندا كەتۈردى»؟

مەلىكە دىۋەگە گىرىفتار بولغانىنى شەھزادەغە ئايتقانى

مەلىكە دېدى: «ئەي سۇلتانى ئالەم،
سېنىڭ بولسۇن تىفەيلىڭ جانى ئالەم.
جانىم بولسۇن فىدا بۇ سۆزگىنەڭگە،
ئۆزۈم قۇربان كۆڭۈل ئاۋلاغانىڭغە.
بەدىئىم بىرلە ئويناپ يۈرۈر ئېردىم،
ئوشۇل باغدا ھەمىشە تۇرۇر ئېردىم.
بۇ زالىم بىزنى ئاندا كۆرگەن ئېرمىش،
بىزنىڭ غافىللىغىمىز بىلگەن ئېرمىش.
ماڭا بولغان ئىكەندۇر ئاندا ئاشىق،
ئالىپ قاچقالى كۆرگەن ئىكەن چۇ لايىق.
بەدىئىمغە بۇ دىۋنىڭ تىشى پاتماس،
ئالاي دېسە تۇتارغە ئىلكى يەتمەس.
يۈزۈمدە كاشكى قالغايدى چېچەك،
رۇخۇمدا قالغاي ئېردى داغى ئايدەك.
ساچىم بولغاي ئىدى ئەي كاش ئەفئى،
كى بولغايمۇ ئىدى بۇ قىسسە دەفئى.
يۈزۈم بولغاي ئىدى قاپقارا جۇۋال،
قەلەم بىرلەكى باغلاغاي ئىدىم سال.
بارى كۆز سالماغاي ئېردى بۇ زالىم،
چۇ زۇلفۇمدەك فەرىشان بولدى ھالىم.
كى قۇرماغاي ئىدى كۆز، قاش ياسىن،
چېكەدۇرمەن، بىلىڭ، ھۇسنۇم بەلاسىن.
بويۇم بولماغاي ئىدى سەۋرى ئازاد،
بارى بولغاي ئىدىم بۇ غەمدىن ئازاد.
كى بولماس غۇنچەدەك ئاغزىم شۇكۇفتە،
لەبىم لەئلۇ تىشىم دۇررۇ نىھۇفتە.

مەن ئەمدى ئايتايىن ھالىمنى سىزگە،
كى بولغايمۇ مۇۋافىق دەردىڭىزگە.
كى بىر كۈن باغ ئىچىندە كېزەر ئېردىم،
ساچىمنى گۈل بىلە ھەم بۇرار ئېردىم.
قالىن قىزلار بىلەمەن سۇغە تۈشتۈم،
ئۆزۈمدىن باردىمۇ مەن كۆككە ئۇشتۇم.
قاراڭغۇلۇق بولۇپ تۇفان يېلىدىن،
يىراق تۈشتۈم تەمامى شەھر ئېلىدىن.
كۆزۈم ئاچتىم ئۆزۈمنى مۇندە كۆردۈم،
كى ئالدىمدا مۇقابىل دىۋە كۆردۈم.
كى قورقۇپ ھالىدىن بىھۇش بولدۇم،
كۆزۈمنى يۇمدۇمۇ خامۇش بولدۇم.
نەچە كۈنلەر مېنى ئالدى بۇ دىۋە،
بۇزۇق كۆڭلۈمنى ئاۋلادى بۇ دىۋە.
بۇ ھەم دىۋلەر ئېرۈر شاھزادە،
ئېرۈر سۇلتان ۋەلى گۇمراھزادە.
مۇنىڭ ئاتىنى دەرلەر شاھ ئاسۇد،
كى يوقتۇر بىر مۇنىڭدەك كافىرى بەد.
بۇلارنىڭ يۇرتى قۇلزۇم كوھى ئېرمىش،
كى كافىرلىق بۇلارنىڭ كويى ئېرمىش.
ئېرۈر شەھبال ھەم شەھرۇخ مۇسۇلمان،
بۇلار بىرلە ياغى بولۇپ تۆكۈپ قان.
دېدى ‹ئاتاڭ، ئاناڭنى سەن ئۇنۇتغىل،
غەنىمەت تۇت مېنى كۆڭلۈڭ ئاۋۇتغىل.›
كى مۇندىن ئىككىسىگە يەتسە بولماس،
مېنىڭ ئالىكىمدىن ئەمدى كەتسە بولماس.

پەرىلەرغە ئېرۇر بىر ئايلىق يول،
ئاراسىدا مۇھىتۇ تاغ ھەم چۆل.»
تەسەررۇف مەئنىسىدىن سۆز ئايتۇر،
كى سابىرنام بۇ سۆزدىن داغى قايتۇر
كۆڭۈل ئاۋلاپ ماڭا ھەرگىز قاتىلماس،
كىم ئول مەئنى بىلەن جانىمغە تەگمەس.
رىزا بەرمەم ئاڭا ئۆلگۈنچە ھەرگىز،
بويۇن سۇنمام رىزا بىرلە بىلىڭىز.
چۇ ئول زالىم تۇرۇر زۇلمىنى بىلمەن،
كىم ئول كافىر تۇرۇر جەۋرىنى بىلمەن.
تىلەرمەن كېچە-كۈندۈز تەڭرىدىن مەن،
ئىلاھىم، دىۋە زۇلمىدىن ساقلاغايسەن.»
ئىكەۋلەن ئولتۇرۇپ يىغلاشتىلار زار،
ئىشتكەنلەر بۇلار ھالىغە يىغلار.

شەھزادە دىۋەنى ئۆلتۈرگەلى مەلىكەدىن كەڭەش تىلەگەنى

دېدى شەھزادە كىم: «بىر فىكر ئېيتەلى،
بۇ دىۋنى ئۆلتۈرۈپ مۇندىن كېتەلى.»
مەلىكە دېدىكىم: «نې فىكر ئېيتەرمىز
بۇ زالىم ئىلكىدىن نېچۈك كېتەرمىز.
كى ھەر فىكرىكى قىلساڭ باردۇرمەن،
سېنىڭ ھالىڭ ئۈچۈن غەمخاردۇرمەن.
خۇدايىم قىلغاي ئۇشبۇ فىكرىمىز راست،
خەلاس ئەتكەي ئىلاھىم بىزنى بىخاست.»
مەلىكزادە دېدىكىم: «ئەي مەلىكە،
سەۋەرىم، خاھەرىمسەنسەن خانىكە.
بۇ تەختەنىكى ئورنىدا قويايىن،
چادىرشەبنى يۈزىگە ھەم ياپايىن.
ئىشىكنىڭ قۇفلىنى ھەم بۇرناغىدەك،
تۈزۈپ بەركىتەيىن ئەۋۋەل چاغىدەك.
كېلۇر ۋەقتى بولۇپدۇر كەلسە ناگاھ،
مۇبادا كىم بۇلارنى بىلسە ناگاھ.
ئۆزۈمنىڭ فىكرىنى ھەم مەن بىلۇرمەن،
ياشۇنۇر فىكرىنى ھەم مەن قىلۇرمەن.
كېلىپ سېنىڭ بىلە ھەمراز بولسە،
كۈلۈپ-ئوينەپ يانا دەمساز بولسە.
ئانىڭ بىرلە مۇھەببەت ساز قىلغىل،
لەتافەت بىرلە خوب پەرۋاز قىلغىل.
قاراق بىرلە ئانى مەشغۇل قىلىبان،
ئويۇن بىرلە ئۆزۈڭنى گول قىلىبان.
قىلىپ تەقرىب ئىلە ياشىنى سورغىل،
كى بۇ دۇنيادا ھەم جانىنى سورغىل.
دېگىلكىم دىۋەنىڭ ئۇزۇن ياشى بار،
بىلە ئالمام ئانىڭ نەچچە جانى بار.
ئۇلارنىڭ جانى تەندە يوقتۇر بولغاي،
ئانىڭ ئۈچۈنكى كۆڭلى يوقتۇ بولغاي.
دېگىلكىم، جانىڭىزلار قايدا تۇرۇر،
مەگەر سىزلەر بىلەن ئول بىرگە يۈرۈر.
بىزىڭكى جانىمىز ئەزرائىل ئالۇر،
سىزىڭ جانلارنى بىلمەسمەن كىم ئالۇر؟
بۇ سۆزلەرنى ئىشتىپ قەھر قىلسا،
ئاچىغلانىپ ئانىڭ گەر زەھرى كەلسە.
سەن ئاندا ناز ئەيلەپ يىغلاغايسەن،
غەرىبلىق دەردىغە ئاڭا دېگەيسەن.
ئىشتكىل ئول نەدەر بۇ مەئنىلەردىن،
تەقى ئاخىر تىرىكلىكلەر ئۇلاردىن.»

مەلىكە دىۋەدىن فەند بىرلە جانىنىڭ بەندىنى سوراغانى

مەلىكە دېدى: «بۇ سۆزلەر سورۇپمەن،
ئۈمىد ئۈزۈپ كۆڭۈلنى تىندۇرۇپمەن.
كى بىر كۈن دىۋ ماڭا ھەمراز بولدى،
مۇھەببەت بىرلە ئول دەمساز بولدى.

فىراق ئەنگىز قىلدى ئاسرادى دىۋ،
ئۆزى سۆيۈپ، نە دەرسەن دىدى ھەم دىۋ.
مەن ئاندا مەسلەھەت ئۈچۈن كۆلەردىم،
زەرۇرەتدىن سۆيۈپ، ئەمما ئۆلەردىم.
بۇ سۆزلەرنى ماڭا كىم سىز دىدىڭىز،
سورۇپمەن بىر كۆنى سىز ئىشتىڭىز.
چۇ سوردۇم جاننى ئۈردى تەبانچە،
نە سۆزدۆركىم سورارسەن مەندىن ئانچە.
ئاڭا مەن يىغلادىمۇ ناز قىلدىم،
ئانىڭ بىرلە گىلىھ ئاغاز قىلدىم.
ئاڭا دىدىم: ساڭا مەندىن نە كەلگەي،
مەنى بىچارە جانىڭغە نە قىلغاي.
سىنى دەپ جۆملە ئالەمدىن كىچىپمەن،
مۇھەببەت جامىنى سەندىن ئىچىپمەن.
فىراق ئەتكەندە سەن مىنى ئۈرارسەن،
ئۆزۈمنى ئۆلتۈرۈرمەن سەن كۆرەرسەن.
كىتىپ فىئلى بۇ دىۋەنىڭ دىدى: ئەي جان،
سىنىڭ كۆز ياشىڭا جاندۇر فەراۋان.
مىنىڭ جانىمغە ئىلكىڭ قايدا يىتەر،
ئەگەر بىلسە تەقى ئادەم نە ئىتەر.
تۈرۈر جانىم بۇ دەريانىڭ تۈبىدە،
كى بىر چاھ ئىچرەۋۇ ساندۇق ئىچىدە.
ئەگەر بولسە سۇلەيمان ھىكمەتىدىن،
ۋە يا بولسە نىگىنى ھۆرمەتىدىن.
چىقار دەريا يۈزىگە دىۋە جانى،
ئۆزى قانى سۇلەيمان، مۇھرى قانى.
سۇلەيمان ئۆلدىيۇ دىۋلەر قۇتۇلدى،
ئانىڭ دەۋرىدە كۆپ غۇسسەلەر پۈتۈلدى.
ھىكايەت ئۇشبۇدۇر قىلدىم سەراسەر،
دىدىكىم: سەن ماڭا ئۆلتۈر بەرابەر.
كۆلۈپ ئالدىغە كەلدىم مەسلەھەتدىن،
بەسى ھەيران ئىرۇرمەن بۇ نىيەتدىن.
مەلىكە دىدى: ئەي يارى ۋە فادار،
مىنىڭ ھالىم بۇدۇر دەپ يىغلادى زار.
قۇتۇلماس بولدۇم ئەي دىلدار مۇندىن،
ئۆمىد ئۈزگىل بوگۈن ئەي يار مەندىن.
بوگۈن سىز قوپىڭىزۇ يولغە تۈشۈڭ،
ئاتام - ئانام بىلە بارىپ كۆرۈشۈڭ.
مۇنىڭ جانىغە كىمنىڭ ئىلكى يىتەر،
بۇ مىسكىن ئادەمى ئاڭا نە ئىتەر.
سۇلەيمان قاندادۇر، مۇھرى قانىكىم،
كى چىققاي دىۋە ئاسۇدنىڭ جانىكىم.»

شەھزادە دىۋەنى ئۆلتۈرۈپ مەلىكەنى ئالىپ كەلگەنی

مەلىكە سۆزلەرنى دىدى بىر - بىر،
مەلىكزادە قوپۇپ چەرخ ئۈردى پىر - پىر.
دىدى: «سۆيۈنچى بەرگىل، ئەي مەلىكە،
تىلەكلەرىڭ خۇدا بەردى جانىكە.
سۇلەيمان مۇھرى مەندە ھازىر ئىرۇر،
ئىنايەت قىلغۇچى ئۇل قادىر ئىرۇر.
قۇتۇلغايمىز بەلالار مىھنەتىدىن،
سۇلەيمان يۈزۈكىنىڭ ھۆرمەتىدىن.
قوپ ئەمدى، مەسلەھەت تۇرماقغە يوقتۇر،
فەراغەت بىرلە ئولتۇرماقغە يوقتۇر.
يىغىپ ئازۇقىۇ كۆللى مىۋەلەردىن،
چىغارىپدۇر نەمەكۇ دانەلەردىن.
چىقىپ ئەۋۋەل بارىبان باغلادى سال،
قۇتۇلغاچ تۈشكەمىز دەرياغە فىلھال.»
بارى ئىشلارنى قىلىپ سەرەنجام،
كىرىپ دەرياغە ئۇل ئىككى دىلئارام.
دىدىلەر: «ئەي تىڭىز، تەڭرى ئاتىدىن،
سۇلەيمان يۈزۈكىنىڭ ھۆرمەتىدىن.
كى سەن بىر مەۋج ئۇرۇپ تۈزگە كەتۈرگىل،
بۇ دىۋنىڭ جانىنى بىزگە يەتۈرگىل.»
يۈزۈكنى سۇغە ئۇرغاچ جۇش قىلدى.
كى سەندۇقى چىقىپ سەر پۇش قىلدى،

بولۇپ خۇررەم ئېكەۋلەن چۈن گۈلى تەر،
ئاچىپ كۆردىلەر ئاندا بىر كەبۈتەر.
كەبۈتەرنى كېسىپ فىلهال باشىن،
پۈشۈردىلار بۈ كۈن ئاسۈدىنىڭ ئاشىن.
ئوشۇل هالەتدە ناگەھ قوپتى تۈفان،
هەۋادىن ياغا باشلادى قىزىل قان.
كېلىپ يەقىلدى ئول زالىم هەۋادىن،
ئۈزۈلۈپ باشى تەقدىرى خۇدادىن.

قۇتۇلدىلار بۈلار دىۋ ئافەتدىن،
پەرىلەر كەتتىلەر دىۋنىڭ يېرىدىن.
قىلىپ سەجدە دېدىلەر: «ئەي ياراتقان،
بەلالارنى كەرەم بىرلە يىراتقان.
ئىنايەت سايەسى سال باشىمىزغە،
تەرەھھۇم قىل يانا كۆز ياشىمىزغە.
غەرىبلەر كۆڭلىنى ئەمدى كۆزەتكىل،
مۇخالىف يولۇمىزنى سەن تۈزەتكىل.»

شەهزادە مەلىكە بىلە دەرياغە كىرگەنى

خەلاس ئەتتى شەهەنشەھ خاهەرىنى،
كى دىۋنىڭ بەندىدىن گويا پەرىنى.
كېچە ـ كۈندۈز يۈرۈپ سالىن سۈرەرلەر،
ئوقۇبان ئىسمى ئەئزەمنى هۈرەرلەر.
كىشىگەكىم خۇداۋەند يار بولۇر،
ئوشۇل قۇلغە بارى غەمخار بولۇر.
كى يۈز مىڭ مۇبتەلالىقتىن قۇتۇلۇر،
كى بۈ توسۇر بەلالاردىن قۇتۇلۇر.
سېغىنساڭ گەر خۇدانىڭ ئىسمەتىغە،
سېنى تارتار ئۆزىنىڭ رەهمەتىغە.
دىلى ئوت ياقماغۇنچە جۇش بولماس،
جەفانى چەكمەگۈنچە نۇش بولماس.
نە خۇشدۇركىم كىشى يۈز رەنج چەكسە،
چېكىبان رەنج مەقسۇدىغە يەتسە.
تېگىمىزگە كىردىلەر چۈن ئىككى ماهى،
نەهەڭنى كۆيدۈرۈپ بۈلارنىڭ ئاهى.
دېدى راۋىكى: ئۈچ ئاي تىنمادىلار،
قايان بارۇرلارىنى بىلمەدىلەر.
ئوشۇل بىچارەلەركىم سۇدا ئېردى،
كى بىر كۈنى شەھ يانا ئۇيقۇدا ئېردى.
قەزادىن بىر نەهەڭگى بولدى پەيدا،
مەلىكە قىچقىرىپ دەر: «ۋاي ۋەيلا.»

قۇتۇلدۇق دىۋەدىن بۈ نە بەلادۇر،
كى ئويغاندى يەنە شادى باهادۇر.
كۆرەركىم بىر نەهەڭدۇر ئاغزىن ئاچىپ،
ياتىشىپدۇر بۈلارغە ئاغزىن ئاچىپ.
ئۈلار ئىككىسى دەر: «سۇببۇهۇ قۇددۇس،»
دېدىلەركىم: «ساڭا رەۋشەندۇر ئەي دوس.
باقىپ تۇرغۇنچە بىر زەخمى ئۇرالى،
نەكىم بولسە قەزا، ئۆزگە كۆرەلى.»
تەبەر تىشەنى ئالدى شاھ تۇردى،
خۇدانى ياد ئېتىپ باشغە ئۇردى.
ئانىڭ ئۇردى باشغە پارە بولدى،
بۆلۈندى باشىيۇ ئاۋارە بولدى.
شۈكر بىرلە خۇدانى قىلدىلار ياد
كى بولدىلار يانا بىچارەلەر شاد.
نەچە كۈنلەر يۈرۈدىلەر يېمەي غەم،
كۆرۈندى بىر جەزىرە سەبز خۇررەم.
دېدىلەر: «نەچچە كۈن مۇندا تۇرالى،
نە كېلۈر تەگرىنىڭ سۇنئى كۆرەلى.
سەناۋۇ شۈكر ئېتەلى تەگرىمىزگە،
خۇدانىڭ زىكرى قۇرغان مەكرىمىزگە.
بولۇبان توغرى يۈزىدىن بىر ئاهى،
قەزادىن كۆرنەدۇر فەزلى ئىلاهى.

AltunOq

شەھزادە بىرلەن مەلىكە بىر بۆلۈك كارۋانغە ئۇچراغانى

كەل، ئەي ساقى، كەتۈر راۋىغە قەرقەف،
مۇغەننىلەر بىلەن چەڭگۈ نەيۇ دەف.
دېدى راۋى رىۋايەتدۇر بۇ داستان،
ئۆتۈپ قىش، بولۇبان ۋەقتى گۈلىستان.
گۈلىستاندا گۈل ئاچىلىپ ساچىلۇر،
بۇ داستاندىن كۆڭۈل دائىم ئاچىلۇر.
گۈلىستان ۋەقتىدۇر بىر نەچچە كۈنلەر،
بۇ داستان تازەدۇر ئۆتسە چۈ يىللار.
كېلىپ ئىشرەت يانا مېھنەت تۈگەندى،
كېتىپ نەكبەت يانا دەۋلەت ئۇلاندى.
قەزادىن تەڭرى تەقدىرى بىلەن راست،
كېلىپ بىر كارۋانى مۇندا بىخاست.
بۇلار ھەم كۆردىلەر بۇ مەنزىلى خۇش،
كېلىپ تۈشتى يانا بۇ مەھفىلى خۇش.
ئىشىتىپ ئۈنلەرىن شەھزادە كەلدى،
يىراقدىن تۇرۇبان نەززارە قىلدى.
يانا قورقتى مۇخالىف بولماغاي دەپ،
قىلۇر تەھقىق خايىف بولماغاي دەپ.
كۆرۈپ ئەۋزائلارىن سۇننەت مۇسۇلمان،
بارىپ سەۋداگەرۇ ھەم نۇرى ئىمان.
مەلىكزادە يۈرۈپ ئىلگەرى كەلدى،
سەلام ئېيتىپ بەسى تەئزىم قىلدى.
بۇلار قورقار قاراقچى بولماغاي دەپ،
كى بىزنى چاغلاغالى كەلمەگەي دەپ.
بىلىپ تەھقىق قىلدىلار بۇلارنى،
بۇلار ھەم بىلدىلەر مۇئمىن سىنىنى.
بارىپ بۇ ھەم ئۆيىدە ھەر نە بارىن،
مەلىكە بىرلە ئول كەلتۈردى ئارىن.
ئولتۇردىلار قوشۇلۇپ كۆڭلى تىنىپ،
فەلەكنىڭ جەۋر ئېتەردىن بويىنى سىنىپ.
بۇ ئەل كۆڭلىنى ئاۋلاپ سۆز قاتارلار،
تەئەججۈب بىرلە يۈزىگە باقارلار.
مۇنىڭ ساچى تۈشۈپ يۈزى ـ كۆزىگە،
باقارلار كارۋانىلار يۈزىگە.
چۇ دەرلەركىم ئۇلار ھۈر سىمادۇر،
مۇنىڭدەك سارغارىپ نۇرى تامادۇر.
كى بىلدىيلەر مۇنىڭ فېئلىيۇ زادى،
كۆرۈپ مەئلۇم قىلدىلارچۇ زادى.
چۇ سوردىلار مۇنىڭ ھالىن سەراسەر،
بۇ ھەم ھالىنى دېدى دەر بەرابەر.

كارۋانلار ئۆز شەھرىنى ۋە پادشاھلارىن ئىسمىنى شاھ مەلىكەغە ئايتقانى

ئىشىتىپ كارۋانلار بۇ سۆزنى،
بولۇپ تەقرىب ياد ئەتتى بۇ قىزنى.
بىرىسى دەر بىزنىڭ سۇلتانىمىزنىڭ،
ئاغاسىنىڭ قىزى ئول خانىمىزنىڭ.
كى ئونبىر يىل تۇرۇر غايىب بولۇپتۇر،
كىشى بىلمەس ئۆلۈكتۇر يا تىرىكتۇر.
بۇلار سوردى: «سىزنىڭ سۇلتانىڭىز كىم؟
ئانىڭ ئۇلۇغ ئاغاسى خانىڭىز كىم؟»
دېدى: «تاجۇلمەلىك سۇلتانىمىزدۇر،
رەبىئۇلمەلىك ئاغاسى خانىمىزدۇر.
ئىسمى پادشاھى شەھرى سەڭگىن،
ئاغاسى خانى ئېرۇر شەھرى سەرەندىل»
ئىشىتكەچ چۇن مەلىكە يىغلادى زار،
ئوشۇل ئەۋۋارە مەندۇرمەن گىرىفتار.
فىغان قىلدى تەمامى كارۋانى،
سۆيۈنۈپ ئۇچراغانغە شاھ جانى.
كى بولدىلار بۇ كۈن بىچارەلەر شاد،
تەمامى قايغۇدىن بولدىلار ئازاد.

دېدىلەر: «كارۋان بارۇر يېرىمىز،
ئوشۇل ئىقلىمدا باردۇر ئۆيلەرىمىز.
مۇسۇلمانلار بارى ئېرۇر تەلەبكار،
يانا ئۈچ ئايدا يەتكەيمىز ئۈمىد بار.»
دېدى بۇ ئەل: «خىتا سەۋداگەرىمىز،
كى ئالتە ئاي ئېرۇر سۇدا كېلەرمىز.»

شاھ مەلىكە كارۋانلار بىرلە شەھرىگە كەلگەنى

ئىكى - ئۈچ كۈن تىنىپ بۇ كارۋانى،
كەتۈردىلەر يانا كىشتى ئەدانى.
ئالىپ شاھزادەلەرنى دەرمىيانە،
ئۇلار ئۆز مۇلكىگە بولدى رەۋانە.
ئىنايەت بولدى كىشتى بادبانى،
سالامەت بولدى يۈرۈپ كارۋانى.
سۈرۈپ مەللاھلار كۈندە بۇ كىشتى،
چىنەگەن كۈندە مەنزىلگە يېتىشتى.
قۇرۇغلۇق سەرھەدىگە يەتتى كېمە،
چىقاردى خەلق رەختۇ كۆللى نېمە.
بۇ سەرھەد پايتەختى شەھرى سەڭگىن،
ئەجەب شەھرى ئېرۇر زىباۋۇ رەڭگىن.
يىغىبان كارۋانى پىشكەشلەر،
خىتايدىن تەقى ياخشى قوماشلار.
سۆيۈنچىگە كىشى ياراغلادىلار،
كۆچەرگە رەختى بارىن باغلادىلار.
ياراغلاپ كارۋان ئىككى ئۆلۈغىن،
سۇخەن فەرۋاز ئىلە ساھىب ۋۇقۇفىن.
رەبىئۇلمەلىك كەلدى پىشبازى،
يېتىشتى دەپكى يانا سەرۋى نازى.
قوشۇلدى بىر - بىرىگە جىسمۇ جانى،
ئارا يولدادۇر ئوشۇل دۇر مەكانى.
تولۇن ئەتتى چۇ شەمسى - خاۋەرىدەك،
كۆرۈشتى ئاي زوھرە، مۇشتەرىدەك.
بۇلارنىڭ ھالەتىدىن قوپتى ئەفغان،
سۆيۈنۈپ خەلق يىغلارمىسلى باران.
ئاسايىش - سىلسىلە بىرلە كەتۈردى،
سەرانىدىل شەھرىنىڭ خانىن كەتۈردى.
مۇرەسسەئ قىلغان ئالتۇندىن تەختلەر،
يازىپ تۆرلۈك قوماشۇ خۇب رەختلەر.
ئوتۇردىلار قوشۇلۇپ شەمسى خاۋەر،
سورۇپ ئايتۇر ئاناسى جانى مادەر:
«سېنىڭ ھالىڭ غەرىبىم يازۇ كۈزدە،
نېچۈك كەچتى ئىكىن ئول تاغۇ تۈزدە.
نەكىم كۆرگەنلەرنى دېدى بىر - بىر،
تەقى دېدىكى يوقتۇر مەندە تەقسىر.
تەنىمگە تەگمەدى كۆڭلەكدىن ئۆزگە،
قولۇم ھەم تۇتمادى ھېچكىمدىن ئۆزگە.
يۈزۈمگە تەگمەدى غەيرى يۈزى چەڭ،
لەبىم ئېردى ھەمىشە غۇنچەدەك تەڭ.
قىلىڭ باۋەر بۇ مىسكىنىڭ سۆزىنى،
كۆزۈم كۆرمەدى نامەھرەم يۈزىنى.
ئىچىم قان غۇنچەدەك ئاغزىمنى ئاچماي،
ئىچەر ئېردىم ئوشۇل قاننى دەم ئۇرماي.
مەگەر ئول دىۋە زالىم گاھ كېلىپ،
كېتەر ئېردى تىرىكلىكىمنى بىلىپ.
ئېشىتىپ ئاھ ئۇرار خىيشۇ قەبىلە،
قىلۇرلار شۈكر بىسيار ئول قەبىلە.
قىلىپ شۈكرانە توي شادىيانە،
ئالىپ سەيفۇلمەلىكنى دەرمىيانە.
ئوغۇل ئوقۇدى ئول شاھزادەنى،
ئاڭا تاپشۇردى مۇلكىنى شەھەنشاھ.
ئوشۇل مەجلىسدە ھەم شاھى سەرانىدىل.
بېرىبان خاسە تونۇقۇ رەمەندىل،
بۇرۇنقىدەك يانا شەھزادە بولدى،
بارى ئاستانلارى ئامادە بولدى.
ۋىدادۇ ئەلگە بېرىپ ئىتمام بولدى،
سەرانىدىل ئىچرە گۇفتىگۈي بولدى.

كېچە ـ كۈندۈز مۇشەققەتدە شەھەنشاھ،
ۋەلى سائىد ئۈچۈن ھەردەم ئۇرار ئاھ.
چۇ بىر كېچە قاراقى زور قىلدى،
شەھەنشەھ كۆڭلىنى رەنجۇر قىلدى.
ئىجازەت بەردى ئەلگە قالدى يالغۇز،
ساغىنىپ يىغلادى ئول كېچە تا رۇز.

چۇ دەركىم: «سائىدى جانە يارا،
نەگە بولدۇڭ ئىكى بىگانە يارا.
ئۆزۈڭ كۆڭلۈمدە كۆزۈم يولدا نازىر،
كۆزۈمدىن غايىبۇ كۆڭلۈمدە ھازىر.
سەلام ئۇلغايىپۇ ھازىر كۆڭۈلدە،
تېگىمزدە قالدىڭۇ يا تاغۇ تۈزدە.

شەھزادە سائىدنى ساغىنىپ نالە قىلغانى

«سەلاۋۇم، ئەي يار جانى مېھربانى،
سەلام، ئەي مېھربانى جاۋىدانى.
سەلام، ئەي قۇۋۋەتىمۇ، روھ نەۋازىم.
سەلام، ئەي دىلبەرىم جانۇ جەھانىم.
سەلام، ئەي مەھربانى دىلنەۋازىم،
سەلام، ئەي بوستانۇ سەرۋى نازىم.
سەلام، ئەي لالە رويۇ گۈلئۇزارىم،
سەلام، ئەي كۆز نۇرۇم باغۇ نەھارىم.
ماڭا سەنسىز بۇ ئىچكەنىم قىزىل قان،
ماڭا ئاچچىغ ئېرۇر سەنسىز سۈچۈك جان.
ماڭا سەنسىز ھەرام ئېرۇر بۇ سۆھبەت،
ماڭا سەنسىز چۇ مېھنەتدۇر بۇ ئىشرەت.
ماڭا سەنسىز مۇشەققەتدۇر مەئىشەت،

ماڭا سەنسىز مۇسىبەتدۇر بۇ سۆھبەت.
ماڭا سەنسىز ئەزاب ئېرۇر بۇ راھەت،
ماڭا سەنسىز يۈرەكدە مىڭ جەراھەت.
سېنىڭ ھالىڭنى ھېچ بىلمەدىم، ئەي دوست،
سېنىڭ قايغۇڭدىن ئايرىلمادىم، ئەي دوست.
سېنىڭ بەھرىڭ بىلەن ئۆلگۈمدۇر ئاخىر،
فىراقىڭ ئوتىدا كۆيگۈمدۇر ئاخىر.»
دېدى شەھزادە: «يا پەرۋەردىگارا،
تىلەكىم ئۇشبۇدۇر لەيلۇننەھارا.
تىرىك بولسە ماڭا سائىدنى يەتكۈر،
چىراغى ئىشرەتىم جانىمنى يەتكۈر.»
بولۇپ بىر كېچە گۈل بەرگى خەزاندەك،
ئۇزاردى ئەرغەۋانى زەئفەرانىدەك.

مەلىكە شەھزادەنىڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ قاشىغە كىرگەنى

ئىشىتىپ بۇ خەبەرنى سىڭلى ئانىڭ.
يۈگۈرۈپ كەلدى كۆيۈپ كۆڭلى ئانىڭ.
قالىن قىزلار بىلە كىردى قاشىغە،
تىزىن قىلدىكى ياستۇق شەھ باشىغە.
كۆرۈپ قىزلار ئانىڭ زېبىا يۈزىنى،
كۆتەرمەسلەر بارى ئىككى كۆزىنى.
تىزىگە باشىنى ئالىپ مەلىكە،
كۆرۈپ يىغلاپ دەر ئېردى بۇ جانىگە:
«كۆڭۈل سالىە، قوپ ئۆزۈڭنى ئاۋۇتغىل،
چىقىپ ئاۋغا بىر ئوتۇڭنى ساۋۇتغىل.
تىرىك بولسە قوشالۇر سائىدىڭ ھەم،

نەچە كۈنلەر ئونۇتغىل يېمەگىل غەم.
ئىشىتتىم كېلەدۇر بەدىئۇلجەمالى،
يانا ئول كۈندە كۆرەرسەن جەمالى.
كى ئەلچىسى كېلىپ كەتتى ماڭاكىم،
بۇ كۈن ئايتماغچى ئېردىم مەن ساڭا كىم.
قوپ ئەمدى، ئۇشبۇ دەۋلەتغە شۈكۈر قىل،
ئانى ھەم يەتكۈرۈر تەڭرى سەبر قىل.
مېنى كۆيدۇرمەگىل، ئەي مېھربانىم،
سېنىڭ كۆيگەنىڭە كۆيدى بۇ جانىم،
بۇرۇن كۆيگەنلەرىمىز بىزگە يېتەر،
يانا كۆيدۇرمەكىڭ، شەھ، ئۇشبۇ يېتەر.

قوپ، ئەي جان، مېھرىبانىم سۆزگە كىرگىل،
بۇ كۈن ئاتلان تەقى سەن ئاۋغا بارغىل.»
ئىشىتتى شاھ ئاندىن بۇ خەبەرنى،
قوپۇپ تون كىيدى باغلادى كەمەرنى.

زەمانى سىڭلىسى ئىلە شاد بولدى،
كىم ئۇشبۇ قايغۇدىن ئازاد بولدى.
تەقى سىڭلى قوپۇبان ئۆيگە باردى،
بارىبان خاسە نېئمەتلەر يىبەردى.

شەھزادە ئوشۇل كۈن ئاۋغە چىقىپ سائىد ئۇچراغانى

مەلىكە سۆزى بىرلە ئول دىل ئەفگار،
قىلىبان ئويناماقغە ئەزمى شىكار.
ياراغلاپ ئاۋ ياراغىن قىلدىلار راست،
ئوشۇل كۈن ئاتلانىبان چىقتى بىخاست.
مەسەلدۇر ئەرتەدىنكىم سۆز ئىشىتتى،
قەبۇل قىلدى نەفەس، دەۋلەتغە يەتتى.
قەبۇل قىلماق، نەسىھەت سۆزكى جاندۇر،
ئىشىتمەسەك نەفەسنى، بىل، زىياندۇر.
ئانىڭ كېچەكى ئاھى ئوقلارىكىم،
بارىپ يەتمىش ھەدەفغە ھەم بارىكىم.
ئوشۇل سائەت يېتىشىپ ئاندا سائىد،
تۇرۇپ بازار ئىچىندە شەمئ شاھىد.
چىقىپ دەرۋازەدىن ئول شاھزادە،
ئانىڭ ئالدىدادۇر ئالىم پىيادە.
كۆرەركىم بىر يىگىت مانەندە سائىد،
مۇسافىر ۋەزئى، ئەمما كانى قائىد.
باقىبان سىنچىلاپ يۈزىگە ئانىڭ،
كۆرۈنۈپ يۈزى ئىسسىغ كۆزگە ئانىڭ.
ئىشارەت قىلدى ئانى ساقلاغىزلار،
كى مەن كەلگۈنچە ئانى قويماغىزلار.
يانىپ ئىككى پىيادە كەلدى تۇتتى،
غەرىبۇ خەستە ئەقلىنى ئۇنۇتتى.
دېدىلەركىم: «يۈرۈ ئىلگەرى كىرگىل،
جەۋاب بولسەكى شەھغە تاڭلا بەرگىل.

بۇ بىچارە يانا قورقۇپ يۈرۈمەس،
كۆزىنىڭ ياشى يۈزىدىن قۇرۇماس.
كى بىر نەچچە ئۇرۇبان يولغە سالدى،
بۇ مەئنىدىن خەلايىق تاڭغە سالدى.
مۇھاسىللار بولۇپ غافىل ئەجايىب،
بارىپ تۇرۇپ ئىلىكدىن بولدى غايىب.
كى بىر - بىر ئاختارىپ تۈزۈك - بۇزۇقنى،
تاپىپ بىر يەردە ئول كۆڭلى بۇزۇقنى.
بۇ كەز ئۇرماق بىلەن زەھرەسىن ئالدى،
يانا قاچار دېبان زىندانغا سالدى.
غەرىبلىقدىن يامان ئىش بارمۇ ئېكىن،
غەرىبقە مېھرىبان كىش بارمۇ ئېكىن.
غەرىبدىن كۆڭلى سۇنۇق دۇنيەدا يوق،
جەھان ئىچرە غەرىبدىن غەمزەدا يوق.
غەرىبنى قىلماغىز غۇربەتدە ئازار،
غەرىبنى قىلماسۇن تەڭرى گىرىفتار.
غەرىب تۈشسە كىشى غەمخار بولماس،
غەرىبلەر قايغۇسىغە يار بولماس.
غەرىبلەرغە كىشى دەستگىرى يوقتۇر،
سۇنۇغلۇقدىن ئۆگۈن تەدبىرى يوقتۇر.
غەرىبدۇر مەجلىسى ئازار قىلماڭ،
سۇنۇق كۆڭلىن تەقى ئەفگار قىلماڭ.
ئەگەر ھەر كىم غەرىبنىڭ كۆڭلىن ئالۇر،
تاپار ئاخىر مۇرادۇ مۇزدىن ئالۇر.

شەھزادە ئاۋدىن يانىپ سائىد بىرلە تاپىشقانى

قەرارى قىلمادى ياندى شەھەنشاھ،
سەباھى كەلدىيۇ تۈشتى بەجۈز گاھ.

بۇيۇردى: ئول يىگىتنى كەلتۈرۈڭلەر،
ئانىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتماي يۈرۈڭلەر.

دېدىلەركىم :«ئايا شاھى جەھاندار،
ئەجايىب فىيلقەۋسىڭ رىندۇ ئەييار.
قىلىپ شۇكر قۇتۇلۇپ قاچىپ ئېردى،
قەۋىدۇر دەۋلەتىڭىز تەگرى بەردى.
بارىپ كەلتۇردىلەر ئىلكىنى چولغاپ.
يۈزىن - كۆزىنى ھەم تۇپراقغە بۇلغاپ.
بۇ ھال ئىلە ئانى كۆردى شەھەنشاھ،
تەھەممۇل سۆز بولۇبان ئۇردى بىر ئاھ.
غەرىبلەرنى كىشى مۇنداق قىلۇرمۇ،
ئانىڭ ھالىنى سورمايىن بولۇرمۇ.
ئىچى كۆيۈپ سورادىكىم ئاتىنى،
«نە يەرلىكسەن، ياشۇرماغىل ئاتىڭنى.»
دېدىكىم: «سائىد ئاتىم، مىسر شەھرىم،
ئون ئۈچ يىلدۇر ئاچىلماپدۇر بۇ بەختىم.»
ئىشىتكەچ شاھ چاچرادى يېرىدىن،
ۋەزىرلەر قوپتىلار يەرلىك يېرىدىن.

قۇچۇپ يىغلاپ دېدى: «سەيفۇلمۇلۇكمەن،
كى سەنسىز دۇنيادا مىسلى ئۆلۈكمەن.
ئوشۇل سائەتكى مەن سەندىن ئايرىلدىم،
ئۆلۈپ ئېردىم سېنى كۆرۈپ تىرىلدىم.»
سەرۇپايلار بېرىپ شاھانە ئولدەم،
بارىپ ھەممامغە كېلىپ شادۇ خۇررەم.
كېلىپ يانا رەبىئۇلمەلىك سىڭلى،
بېرىبان تويغۇ خۇررەم بولدى كۆڭلى.
دېدىلەركىم: «سىزىڭ مېھمانىڭىزدۇر،
سىزىڭ مېھمان بىزىڭكى جانىمىزدۇر.
ئايا خۇش كەلدىڭىز مېھمانى جانى،
سورارمىز جان بىلەن ئىككى جەھانى.»
دېدى: «شەھزادەلەر سەرۋەرلەرىسىز،
چۈچۈك جان شەھرىنىڭ زىۋەرلەرىسىز.»
ئوشۇل مەجلىسدە خاسۇلخاس قىلدى،
بارى خەلق ئىچرە خەيرۇنناس قىلدى.

سائىدنىڭ باشىغە ئىش تۈشۈپ شاھزادەغە ئايتقانى

گەل، ئەي راۋىكى سائىد ھالدىن ئايغىل،
نەلەر كۆردى ئانىڭ ئەھۋالىن ئايغىل.
دېدى :«سائىد مېنى سەندىن ئايىردى،
فەلەك ئىشرەت نىھالىنى قايىردى.
ئوشۇل كۈنكىم بوزۇغلۇق سالدى تەگرى،
كى يۈزىمىڭ ئەلنى بىر-بىر قىلدى تەگرى.
ئايىردى بىر - بىرىمىزدىن بۇ غەددار،
ئاقىزىپ ھەر سارى دەريايى خۇنخار.
نەچە كۈنلەر ئاقىزىپ بىزنى دەريا،
قەزادىن نەچچە زەڭگى بولدى پەيدا.
تۇتۇپ باردىلارۇ ئۆز ئۆيلەرىگە،
كى تۈشتۈك زەڭگىلەرنىڭ كۈيلەرىگە.

ئىشىتىپ بىر - بىرىن قۇللۇقغە سالدى،
كېچەلەر بىزنى ئوتۇنلۇقغە سالدى.
ئىكى- ئۈچ يىل قىلىپ قۇللۇق بولۇپ زار،
ئۇلارنىڭ ئىلكىدە بولدۇق گىرىفتار.
نەچە زەڭگى ئۇلارغە كەلدى مېھمان،
بىرىمىزنى ئۇلارغە قىلدى قۇربان.
ئۇچەۋلەن كەڭەشىپ بىر كېچە قاچتۇق،
كېلىپ جان ھەۋلىدىن دەرياغە تۈشتۇق.
خۇدا قىلدى ئىنايەت بىر تۈزۈك يەل،
ئاقىزىپ سالىمىزنى سالدى چۇن سەل.
كى زەنگىلەر يۈزىن تەرس ئەتتى تەگرى،
ۋەلى ئاندىن بەتەر كۆرسەتتى تەگرى.

سائىد زەنگىلەردىن قاچىپ بىر جەزىرەگە يەتكەنى

نەچە كۈنلەر يۈرۈر ئېردىم خۇدا دەپ،
خۇداغە جانۇ دىل بىرلە سەنا دەپ.
يولۇقتى بىر جەزىرە يولدا ناگاھ،

كى چىقتى بىر بەلايى يولدا ناگاھ.
تۇتۇپ مېنى ئالىپ باردىلار ئاندا،
ئەجايىبلار ياراتىپدۇر جەھاندا.

ئۇلارنىڭ بويلارى مىسلى چىنارى،
دېگەيسەن كۆرسەڭ ئانى بىر مۇنارى.
ئۇلارنىڭ ھەر قۇلاقى بىر گىلەمى،
كىشى بىلمەس ئۇلارنىڭ ھەم تىلىنى.
ۋەلى ئېرمەس ئۇلار چۈن ئادەمى خار،
يېمەيدۇرلار ئۇلار ھەم جىنسى مۇردار.
ۋە لېكىن كۆردىلەر مېنى غەرايىب.
ئۇلارنى مەن تەقى كۆردۈم ئەجايىب.
مېنى تۇتۇپ ئۇلار سالدى قەفەسغە،
بۇنە قالدىم يەنە زارى نەفەسغە.
تەئەججۇبدىن باشىنى ئىرغاتۇرلار،
مېنى سايرا دەبان ھەم يىغلاتۇرلار.
قەفەس ئىچرە قىلىپ فەريادۇ نالە،
تۆكەرمەن دىيدەلەردىن دۇررى جالە.
ئاسارلار تام باغرىغە چۈ بۇلبۇل،
قىلۇرمەن دەرددىن فەريادۇ غۇلغۇل.
تەفەررۇجلار قىلۇرلار بۇ قەفەسدىن،
ئالۇرلار بەھرە فەريادى نەفەسدىن.
چاغىر ئىچسە ئۇلار ئىلتىپ قويارلار،
مېنىڭ يىغلاماقىمنى خۇش كۆرەرلەر.
قەفەسدە ئىككى يىل بولدۇم گىرىفتار،
كېچە ـ كۈندۈز فىراقىڭدا بولۇپ زار.
چۇ بىر كۈن سەيرىگە چىقتىلار ئالىپ،
بارىپ دەريا لەبىغە مېنى ئىلتىپ.
ئانىڭدەك ئىچتىلەر بىر لەھزە تىنماي،
يىقىلدىلار ئاياقدىن باشنى بىلمەي.
تاپىپ فۇرسەت چىقىپ كەتتىم قەفەسدىن،
قۇتۇلدۇم ئاندا فەريادى نەفەسدىن.
كۆرەرمەن سۇ لەبىندە ئىككى زەۋرەق،
ئىچىگە سالدىم ئانىڭ تەئىر ئازراق.
خۇدا دەپ سالدىم ئۆزۈمنى چۇ سۇغە،
تەۋەججۇھ قىلدىم ئاندا زىكر ھۇغە.
قەرىنى ئىككى ئاي ئول بەھر ئىچىندە،
كېچە ـ كۈندۈز يۈرۈدۈم ھەجر ئىچىندە.
كۆپ ئافەتلەر ياراتىپدۇر خۇداۋەند،
ئەجەلسىز ئادەم ئۆلمەيدۇر دەمى چەند.»

سائىد بىر كارۋانغە ئۇچراپ دەريادىن چىققانى

كى ناگەھ ئۇچرادى بىر كارۋانى،
بارۇرلار كىشتى بىرلە دەۋ دەۋانى.
مېنى كۆرۈپ كېلىبان ئالدىلار ھەم،
چۇ ئۆز كىشتىلەرىگە سالدىلار ھەم.
سوراپ ـ ئىستەپ مېنىڭ ھالىمنى بىر ـ بىر،
كى مەن ھەم بارچەنى قىلدىم چۇ تەقرىر.
ئۇلار بىرلە چىقىپ دەريا يۈزىگە،
قۇۋاندىم دۇنيانىڭ تاغۇ تۈزىگە.
يۈرۈپ ئىستەب سېنى ئەلدىن ئەلگە،
چېكىپ سەييالار قۇرىنى بەلگە.
نەچە يىللار يۈرۈپ كەزدىم جەھاننى،
كى ئۆلدىگە بىتىپ ئېردىم بۇ جاننى.
ئوشۇل كۈن ئېردى مۇندا كەلگەنىمىز،
كى بار ئېردى مەگەر بىر قىلغانىمىز.
بەھەمدۇللاھ، يانا كۆردۈم بۇ ئەشرەف،
مۇبارەك يۈزۈڭە بولدۇم مۇشەررەف.»
ئىشىتىپ ھالىنى شاھزادە يىغلار،
سىلاپ يۈزىگە ئۆپەر كۆڭلى ئاۋلار.
شۈكر قىلىپ بولۇپ سۆھبەتغە مەشغۇل،
بۇلارنىڭ ئالدىدا غەم بولدى مەئزۇل.
نەچە كۈنلەر قىلىپ ئەيشۇ مەئىشەت،
كى بولدى ھەر بىرى بىر ھۇرى جەننەت.
ئىلاھ، جۈملە غەمدىن شاد قىلغىل،
كى غەم بەندەلەردىن ئازاد قىلغىل.
نە خوش بولغاي جەفا تارتىپ جەفاكەش،
مۇرادىن تاپسە ئاخىر ئول بەلاكەش.
نەخۇش بولغاي جەفاسىدىن جەفاكار،
پۇشايمان بولسە لۇتفى قىلسە دىلدار.
ئايا ئاشىق سەن ئەمدى بولمە نەۋمىد،
ئېرۇر بۇ سەرت ھەم خوش تۇت بۇ ئۇمىد.

AltunOq

بەدىئۇل - جەمال مەلىكەنىڭ كەلگەنىن ئىشتىپ كۆرگەلى كەلگەلى

رىۋايەت قىلدى راۋىئى گۇلىستان،
دېدى:«بولۇر مۇئەتتەر ئەمدى بوستان.
ئىسمىلداشىم كېلىپدۇر دەپ پەرىزاد،
ئىشتىپ بۇ خەبەرنى بولدى دىلشاد.
سوۋار ئېردى ئانى بەس جانى بىرلە،
تىفەيل ئېيتەر ئانى تۇرغانى بىرلە.
ئانىڭ فىكرىدە ئېردى زارۇ ئەفگار،
كېچە - كۈندۈز غەمى بىرلە گىرىفتار.
ساغىنۇر ئېردى دائىم:«ئەي مەلىكە،
قايان باردىڭ يانىمدىن،ئەي خانىكە.»
ئاتاسى هەم ئاناسى شاد بولدى،
قىزى غەم ئىلكىدىن ئازاد بولدى.
دېدىلەر:«باربىبان هالىنى سورغىل،
نېچەكۈنلەر ئۆتتۈپ تۈيغۇنچە يۈرگىل.»
دېدى بەدىئۇل-جەمال ئاندا سۆيۈنۈپ:
«ياراغىمنى قىلىڭىزلار ئاۋۇنۇپ».
كۆتەردىلەر ئانىڭ تەختىن رەۋانىن،
قىلىپ ئەزمى سەفەر كۆرگەلى جانىن.
قالىن چېرىك بىلەن بولدى رەۋانە،
پەرىلەر ئالدى ئانى دەرمىيانە.
كەلتۈردىلەر سەراندىلغە ئۇچۇرۇپ،
مەلىكە باغ ئىرەمنى هەم كۆچۈرۈپ.

مەلىكە بەدىئۇل - جەمالغە ئۇترۇ چىقىپ كۆرۈشكەنى

ئىشتىپ بۇ خەبەر شاهى سەرانديل،
ئانىڭ ئۈچۈن ياسادى باغى مەنزىل.
قىلىپ تەييار ئەسبابۇ ياراغىن،
ئەبىرۇ ئەنبەرىن مۇشك چىراغىن.
ئاڭا ئۇترۇ چىقىپ ماهى مەلىكە،
كۆرۈشتىلەر تۈشۈپ ئىككى خانىكە.
كېلىپ تۈشتىلەر ئول باغى چەمەندە،
تىكىپ خىرگاهلار ئول كۆك سەمەندە.
تەقى بىر بىرىنىڭ گۇل يۈزلەرىگە،
تولاردۇر ياشى نەرگىس كۆزلەرىگە.
تىكىپ بىر بىرىگە نازىن كۆزىنى،
قىشۇپ بىر بىرىگە شىرىن سۆزىنى.
بىرى بىرلەرىگە راز ئايتىشۇرلار،
فىراق ئوتىنى دەمساز ئايتىشۇرلار.
مەلىكە هالىنى سورار پەرىزاد،
كى كۆرگەنىنى دەر ئول سەرۋى ئازاد.
ئاڭا ئايتۇر نەكىم رازى دىلىنى،
سەبەب بىرلە ئاچىلغان مۇشكىلىنى.
ئىشتىپ هالىنى يىغلار دۇگانە،
تۆكەر گۇل يۈزگە مەرجان - دۇردانە.
قىلىپ ئەمدى بۇ كەز شۇكرى ۋىسالىن،
ئاغىرلاپ ئايتىپ بەدىئۇل-جەمالىن.
مۇئەتتەر قىلدىلار مەيدان يۈزىنى،
كۆيۈ ئەنبەر تۇتۇپ سەهرا يۈزىنى.
قىشۇلۇپ ئايۇ كۈن ئۆيدىن چىقارلار،
مەگەر كۈن بولسە چولغانىپ تۇغارلار.
كېزەرلەر باغنى ئول ئىككى گۇلئەندام،
ياسارلار زۇلفى خالۇ دانەيۇ دام.
كى ناگەھ شاهنىڭ چەترىنى كۆردى،
بۇ نە خىرگاهدۇر دەپ ئانى سوردى.
مەلىكە دېدى: «ئانىڭ ئولجاسىمەن،
مېنى قىلغان خەلاس ئول بەندەسىمەن.
ئۆزىدۇر مىسر ئېلىگە شاهزادە،
بولۇپدۇر ئىشق يولىدا پىيادە.
قىلىپ مەئلۇم ئانى ئۆتتىلەر ئاندىن،
خەبەر يوق شاهغە ئۆتكەن جەهاندىن.
كېلىپ شاهزادە شەهبال ئوتراسىدا،
تەۋازۇ بىرلە ئۆپتىلەر قاتىدا.
دېدى: «شاهاكى بەرخۇردار بولغىل،
غەرىبلەرغە تەقى غەمخار بولغىل.
كى، شاها، دەۋلەتىڭىز يار بولسۇن،
هەمىشە بار تەڭرىم يار بولسۇن.

دۇئاچىدۇر ساڭا بۇجىننى خاكى،
مەدەد قىلغاي سۇلەيمان روھى پاكى.
قىلغۇرمىز دەۋلەتىڭگە كۆپ دۇئالار،
كى تۇشتۇك خىزمەتىڭگە بىز گەدالار.
كۆرۈپ شەھبال شەھنى بولدى دىلشاد،
تەقى بولدى بۇ دىۋە ئۆلۈمدىن ئازاد.
بولۇپ شەھزادە مىسلى زەئفەراندەك،
بولۇپ گۇلگۇن يۈزى بەرگى خەزاندەك.

غەم ئىلكىدىن سارىغ يۈزىنى كۆردى،
تەرەھھۇم قىلدىيۇ ھالىنى سوردى.
ئالىپ كەلدى گۇلىستانى ئىرەمگە،
تۇشۇردىلەر يەنە باغى ھەرەمگە.
تەمامى خەلق ئىشىتىپ بولدى خۇشھال،
يانا خۇشلۇقغە مۇژدە بەردى بۇ فال.
كەل، ئەي ساقى، سەن ئەمدى شاد ئولتۇر،
غەم ئۆتتى قوپ تەرەب جامىنى كەلتۇر.

سەيفۇلمەلىككە بەدىئۇل - جەمالنى باغى ئىرەمدە توي قىلغانى

ئايا راۋى، كەتۇرگىل ياخشى داستان،
بۇ دەفتەر ئاخىرىنى قىل گۇلىستان.
دېدىكى ئۆتتىيۇ قىش، كېلىپ ياز،
كۆڭۈلدە غەم خۇمارىن مەي ئىچىپ ياز.
كۆتەرىپ كۆڭلىدىن شەھبال غەمنى،
ياساپ - تۈزۈپ گۇلىستانۇ ئىرەمنى.
قىلىپ ئەنگىز ئەمدى قەۋى ياراغىن،
سەفا بەردى سەرايۇ كۇشك باغىن.
كېلىپ بەدىئۇل-جەمالۇ ھەم مەلىكە،
ئىرەم باغىغە ئۇل ئىككى جانىكە.
كى سائىد ھەم كېلىبان شەھ قاشىغە،
بولۇبان مۇنىس ئۇل يالغۇز باشىغە.
چۇ سەرۋ بانۇ ئۇغلۇم دېدى شەھنى،
دېدى: مەن توي ئېتەرمەن مېھرى مەھنى.
ياراغىن قىلدى گۇفتگۇي بىرلە،
كەتۇردى توي ھاي - ھۇيى بىرلە.
تىكىبان بارگاھى جىننى يانە،
قۇلاق ئىشىتمەگەن بىر شاميانە.
قويۇپ ئۇل ئۆيدە ياخشى تەخت مەۋزۇن،
مۇرەسسەئ لەئلۇ ياقۇت دۇررۇ ئالتۇن.
ئوتاغ ئۆيى قىلىپ ئۇل بارگەھنى،
ئوشۇل تەخت ئۈزرە ئولتۇرغۇزدى شەھنى.
سۇلەيمان سۇرمەسىن چەكتى كۆزىگە،
كۆرۈندى جىنلار بارچە كۆزىگە.
كۆرۈپ مۇھرى سۇلەيماننىڭ قولىدە،
مۇسەخخەر بولدىلار ئوكۇ سولىدە.
چۇ يارلىغ قىلدى شاھى مىسر، شامى،
كى سائىدغە كۆرۈنگەيمۇ تەمامى.
كەتۇردىلەر شەرابى مەست رەڭگىن،
كېرەك نۇقلۇ كەباب شەھدى شىرىن.
يىغىلدىلار پەرىزادى گۇلئەندام،
تۈزۈپ سازى نەۋا ساقى دىلئارام.
كۆيەر خۇشبۇي ئەنبەر بىنىھايەت،
ئىرەم باغى بولۇر خۇش بۇ بىغايەت.
پەرىلەر نەغمەلەرنى ساز قىلدى،
كۆكۈل بۇلبۇللارى پەرۋاز قىلدى.
چالىپ سازەندەلەر ناز ئىلە سازىن،
كى نازۇكلۇق بىلەن ئارتۇردى نازىن.
بۇلارنىڭ شەۋقىدىن بۇ چەرخى گەردان،
كېچە - كۈندۈز قىلۇر شەۋق ئىلە جەۋلان.
فەلەك بولۇپ مۇنىڭ تويىدا چەرخى،
ئويۇنچى چەرخىلەرنىڭ سىندى نەرخى.
يانىپ ھەر كېچە تالۇن ئاي شۇئەل،
تاڭ ئاتقۇنچە ياقار بۇ تويىدا مەشئەل.
تىكىپ ئالتۇن ئەلەم سۇلتانى داۋەر،
ئۆرار گۇلباڭ ئۇل خورشىدى خاۋەر.
ئەتارۇد نەقىش باغلار ساز ئىچىندە،
قىلۇر نەققاشلىق ئاۋاز ئىچىندە.
بولۇبان مۇشتەرى زوھرەغە دەمساز،
كەرەشمە بىرلە دەشت ئەندازۇ پەرۋاز.
مەئىشەت بىرلە مەشغۇل جىنىن ھەم ناس،
تەفەررۇج بىرلە ئەنجۇم زۇھرە رەققاس.
تەنەئئۇم بىرلە سۇلتان ئۆيدە مەشغۇل،
بۇ يېتۇر زىيب رەئسى تويە مەئزۇل.

يەپ ـ ئىچىپ نەچچە كۈنلەر شەككەرۇ شەھد،
قىلىپ ئەقدى نىكاھى مېھر ئىلە ئەھد.
كى ئاخىر تويى بېرىپتۇر ئەلگە رۇخسەت،
بولۇپ ۋەقتى قوشۇلدى بەختۇ نۇسرەت.
سەئادەت بىرلە دەۋلەت يار بولدى،
غەرىب شەھزادە بەرخۇردار بولدى.

بەدىئۇل ـ جەمالنى سەيفۇل ـ مەلىكغە تاپشۇرغانى

تۇشۇبان شەمسى خاۋەر مەنزىلىگە،
ئىجازەت بولدى كۆللى مەھفىلىگە.
ئىنەكەلەر بىلەن ئۈي قىزلارى پاك،
پەرىلەردۇر بارى گۈل سۈيىدىن پاك.
يىغىلىپ كەلدىلەر گۈل بەرگىن ئالىپ،
شەھەنشەھغە چۇ سەرۋى سىيمىن ئالىپ.
ئىنەكە كەلتۈرۈپ تاپشۇردى جانىن،
قەبۇل ئەتتى بۇ ھەم روھى رەۋانىن.
مىسالى تۇرنەغە لاچىننى سالدى،
مەگەر كىم قارغاغە سوقسۇرنى سالدى.
ئالىپ ئىشرەت يەلى ئاچىلدى غۇنچە،
چەمەن گۈلزار بولدى ھاي دېگۈنچە.
نە سۆھبەتدۇركى گۈل ـ غۇنچە ئاچىلغاي،
ئاچىلىپ ئوترادا گۈللار ساچىلغاي.
سەدەفغە سالدى نىيسان دۇرى غەلتان،
ساچىلدى دۇرۇ گەۋھەر، لەئلۇ مەرجان.
قۇيۇپ تەكلىپ ئارادىن كەتتى مانىئ،
ھەمىشە زەۋقۇ شەۋقۇ يوقتۇر مانىئ.
كېچە ـ كۈندۈز قۇلاقلاشماق، تېلەشمەك،
ئويۇن بىرلە ئۇرۇشماقۇ ياراشماق.
بىرى بىرنى سىلاشماقۇ سۆيۈشمەك،
ئېگەكلەرىن تۇتۇشماقۇ ئۆپۈشمەك.
مۇرادىغە يېتىشتى كۆڭلى تىندى،
فەلەك كۆرۈپ ئۇياتدىن بوينى سىندى.
نەخۇشتۇر ئەمگەك ئىچرە كەلسە راھەت،
چۇ مەرھەم بولسەيۇ پۈتسە جەراھەت.
ھەسەد بىرلە زەمانە قالدى ھەيران،
ھەسەدخورنىڭ يۈرەكى بولدى بىريان.
نە خۇش كۈندۇركى غەمكىن شاد بولغاي،
بۇزۇق كۆڭلى يەنە ئاباد بولغاي.
ئىلاھا، بارچە ئاشىق مەقسۇدىن بەر،
كەرەم بىرلە يۈرەكلەرگە تەسكىنىن بەر.

مەلىكەنى سائىدغە بەرگەنلەرى

چۇ بولدى شاھ سەيفۇل مەلىك فىرۇز،
ئۆتۈپ مېھنەت قىشى چۇن كەلدى نەۋرۇز.
چەمەنلەر بولدى جەننەتدەك شىكۇفتە،
بولۇپ سەھرا يۈزىدە سەبزە سىفتە.
ياراغ ئول كۆردى سەيفۇل مەلىك شەھبال،
مەلىكە بىرلە سائىد بولسا ھەم ھال.
سەرانديل شاھىغە ئىبەردى ساۋچى،
غەزال ئاۋلاغالى ئىبەردى ئاۋچى.
كېرەك بىر يەردە بۇ ئىككى ئېيىلداش،
بىرى بىرىسىگە بولغاي سۆيۈكداش.
نە يەردە بولسەلەر قولداشلاردۇر،
غەرىبلىق دۇنيادا مۇڭداشلاردۇر.
قەبۇل ئەتتى بۇ سۆز شاھى سەرانديل،
ياسادى شەھرنى باغلادى قەنديل.
ئەتىسى چىرلادى تاجۇلمۇلكنى،
كەتۈردى سائىد سەيفۇل مەلىكنى.
يىغىلىپ بارىسى ئەركانى دەۋلەت،
بولۇپ ھازىر يانا ئەئيانى ھەزرەت.
تەكەللۇف بارچە كىم بار ئېردى قىلدى،
نەكىم ئەھلى نەشات ئېردى يىغىلدى.
تىكىپ ئول بارگاھى خۇسرەۋانە،
ئەيلەگەندە خىتايى شاھ مىيانە.

يىغلىپ شاهلار ئولتۇردى سۇهبەت،
نەچە كۈنلەر قىلدىبان ئەيشۇ ئىشرەت.
رەبىئۇلمەلىك قىلدى توي ئالى،
نەچۈككىم بار ئىدى شەهلەر فەئالى.
ئىجازەت بەردى كەلگەن ئەلگە ئاندا،
مۇنىڭدەك تويلار بولماس جەهاندا.
فەلەك شەمئى ئۇچۇپ كەلدى قەمەرۋار،
كى سائىد ئالدىغە يارى شەكەر بار.
چۇ ئېردى تەشنەلەپ ئابى هەياتى،
كەتۈردى شەربەتى ۋەسلى نەجاتى.
مۇفەررىهە تەشنەسىيۇ شەهدۇ شەككەر،
بىرۇر لەززەت لەبىدە تۈئىمى شەككەر.
قوشۇلدۇرۇپ ئول ئىككى جانۇ تەننى،
مۇقابىل قىلدىلار جانۇ جەهاننى.
چۇنۇقرە قۇفلىنىڭ بەندى ئاچىلدى،
ئەقىقۇ لەئلۇ ياقۇت، دۇر ساچىلدى.
ئاچىلدىيۇ ساچىلدى باغ ئارا گۈل،
قىلىپ ئىشرەت گۈلىستان ئىچرە بۇلبۇل.
ئۆتۈپ فەسلى زىمىستانۇ كېلىپ ياز،
گۈلىستان ئىچرە كۆڭلۈم قىلدى پەرۋاز.
كىرىپ تىلىسىز تېگىزلەر ئىچرە كۈندە،
چىقاردىم دۇر ساچتىم بۇ ئاجۇندە.
يانا ياخشى گۈلىستانلارغە كىردىم،
كى ئاشىقلار ئۈچۈن گۈل دەستە بەردىم،
ئىلاها، غەم يېرى گۈلزار قىلغىل،
رەقىبلەرنى چۇ بەرخۇردار قىلغىل.

سەيفۇل - مەلىك سائىد بىرلە مىسرىغە كەلگەنلەرى

كىم ئوقۇسە مۇبارەك فال بولسۇن،
تەمامى دوستلار خۇشهال بولسۇن.
ئۆتۈبان نەچچە يىللار كەلدى نەۋرۇز،
كېزەر باغى هەرەمدە شاه فىرۇز.
گەهى باغى ئىرەم گاهى سەراندىل،
قىلىپ بۇ ئىككى يەردە تەخت مەنزىل.
بولۇپ ئېردى يانا بىر فەسلى نەۋرۇز،
كى ئۇردى شاه بىر كۈن ئاهى دىلسۇز.
دېدى بەدىئۇل - جەمال :«ئەي دىلىستانىم،
بۇ ئاهىڭدىن يانا ئۆرتەندى جانىم.
بۇ نە ئاه ئېردى بىلسەم هال نېدۇر،
ئايتىغىل كىم ئىشتەي فال نېدۇر؟»
دېدى: «ئۆتكەن جەفالارنى ساغىندىم،
يۈزۈڭگە باقتىمۇ يۈز شۈكر قىلدىم.»
ئىشىتتى ئۇشبۇ سۆز شەهبال شاهى،
دېدى: مۇلكىن ساغىندى شاهى مېهرى.
دېدى: چىرلاپكى ئەي، شاهزادە بىلگىل،
غەرىبلىق جەۋرىنى چەكتۈك نەچەيىل.
مەهەل بولدىكى ئەمدى مىسر بارساڭ،
ئاتاڭ مۇلكىگە شاهى ئەسر بولساڭ.
كۆڭۈل بەردى قىزىغە شاه شەهبال،
ئاڭا قىلدى نەسىهەت لايىقى هال.
مۇساهىب لايىقۇ ئەرزەندە بولسە،
قۇلى بولماق كېرەك هەرقايدا بولسە.
بۇ سۆزنى هەم رەبىئۇلمەلىك بىلدى،
قىزىنىڭ كۆمەچىگە فىكر قىلدى.
مەلىكە بىرلە هەم خىرگاهۇ قىزلار،
سىلىق بويلۇق پەرىدەك ماه يۈزلەر.
رەبىئۇلمەلىك بەردى هەرنە بارىن،
تەقى ياشۇردى سائىدغە نىگارىن.
قىلىپ تەئيىن شەهبال ئىبن شەهرۇخ،
كى بىر سەردار جىنكىم ئاتى فەررۇخ.
بەدىئىغە ئاتالىق ئېردى ئول جىن،
ئىنەكەلەر بىلە تاپشۇردى كوجىن.
بىرى بىردىن بارى ئۆي قىزلارى هەم،
يىغىپ تاپشۇردى فەررۇخ لەشكەرى هەم.

شەھزادە بىرلە مەلىكە خاتىرىنى جەمئ قىلىپ تاپىشقانى

بار ئىقلىم ئاراسىدىن كېتىپ ئېردىم،
سۆيۈنۈپ بىر بولدى يەتتە ئىقلىم.
كۆكۈل قايدا تىلەسە ھەم بارۇرلار،
فەراغەتلەر قىلىپ بارۇر-يۈرۈرلەر.
گەھى مىسرۇ گەھى شەھرى سەرانديل،
قىلۇر باغى ئىرەمدە گاھى مەنزىل.
قىلىپ ئۆز مۇلكىگە سائىدنى شىركەت،
قىلۇر سىگلى بەدىئى بىرلە ئىشرەت.
خۇدايا بارچەغە بىر خاتىرى جەمئ،
بارى ئاشىقغە بەرگىل تالىئى شەمئ.
نەچۇككىم شاھ كۆردى يار ۋەفاسىن،
ۋەلى كۆردى ئەجايىب كۆپ جەفاسىن.
جەفا چەكمەس كىشى بىر نۇش بولماس،
ئەگەر ئوت كۆيمەدىكى جۇش بولماس.
چۇ دېھقان چەكمەسە جەۋرۇ جەفاسىن،
يېمىش ئەرنىڭ كىشى تاپماس جەفاسىن.
ئەگەركىم باغىبان تەرى تۆكۈلمەس،
كۆكەرمەس بۇستان، گۇل غۇنچە كۈلمەس.
خۇدايا بارچەغە لايىق يولۇقتۇر،
مۇھەببەت يولىدا سادىق يولۇقتۇر.
جەھاندا جەۋرلەر ئاشىق ئۈچۈندۇر،
ۋەلى مىسكىن ئۇ ھەم لايىق ئۈچۈندۇر.
سەئادەتتۇر مۇۋافىق يارى سادىق،
مۇناسىب بولسە خۇشتۇر جانى ئاشىق.
ئوقۇبان مەجلىسىنى ياد ئەيلەك،
دۇئا بىرلە ساغىنىپ شاد ئەيلەك.
تىلەكىمدۇر دۇئا، ئۆزگە سۆزۈم يوق،
بۇ دۇنيادا سۆزۈم قالغان ئۆزۈم يوق.
بەھەمدۇللاھكى تاپتى قىسسە ئەنجام،
يارانلارغا سەلامىمدۇر بىتەمام.
سەلام، ئەي دوستلار، سىزگە سەلامى،
كېرەك سىزدىن دۇئايىڭىز پەيامى.
ئېرۇر سەررافلار دۇرگە خەريدار.
بەلەند ئىدراكلار سۆزگە خەريدار.
بۇ ئاسى مەجلىسى كۆپ جان چېكىپدۇر،
كۆكۈللەرگە ۋەفا تۇخمىن ئېكىپدۇر.
كىتابىم مۇنىسىم دىلبەندىم ئېرۇر،
ئانىڭ ھەر بېتى ھەم فەرزەندىم ئېرۇر.
ئەزىزىمدۇر تەقى سەن ھەم ئەزىز قىل،
ئوقۇغىل زەۋق ئىلە ياخشى تەمىز قىل.
قىلىپ ئەنگىزلەر كۆپ ئەزم قىلدىم،
ئوقۇغىل ئاشىقانە نەزم قىلدىم.
ئارىق تۈركى تىلىگە نەزم ئېتىپمەن،
ئوقۇغىل زەۋق ئىلە مەۋزۇن قىلىپمەن.
قەلەم قىلدى تىلىمگە ھەم زەبانلىق،
ئىكى تىل بىرلە قىلدىم دۇرفىشانلىق.
مەدەد بولدى ئىنايەت قىلدى خامە،
بولۇپ تىلگە مەدەد پۈتۈلدى نامە.
ئىنايەت تەڭرىدىن پىرىم چۇ ھىممەت،
مۇيەسسەر بولدىيۇ نەقشى مۇھەببەت.
خۇدادىن بولماسا ئىنئامۇ ئەنجام،
نەدەر بۇ ئەگرى تىل بىر بەندەئى خام.
ئىنايەت بولسە بەندەگە خۇدادىن،
ئاگا ھەر دەم مەدەد قىلۇر سەمادىن.
كىشى دائىم خۇدا زىكرىندە بولسە،
ئەجەب بولغاي مۇرادىن تاپماي ئۆلسە.
مەلىكزادە خۇدا يادىغە مەشغۇل،
دۇئاسى بولدى دەرگاھىدە مەقبۇل.

يۈسۈپ ئەمىرى شېئىرلىرىدىن

نەشرگە تەييارلىغۇچى: قادىر ئەكبەر

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن: يۈسۈپ ئەمىرى تالانتلىق شائىرلاردىن بولۇپ، ئىجادىي پائالىيىتىنىڭ كۆپ قىسمى 15 - ئەسىرنىڭ ئالدىنقى چارىكىگە توغرا كېلىدۇ. ئۇ ئۇلۇغبېكنىڭ ئاكىسى بايسۇنقۇر مىرزا (1434 - ، 1435 - يىللاردا ۋاپات قىلغان) نىڭ ھىمايىسى ئاستىدا ياشىغانلىقىنى يازىدۇ.

ئەمىرى ئۆز ئەسەرلىرىنىڭ كۆپچىلىكىنى تۈركىي تىلىدا يازغان، پارس تىلىدىمۇ يازغان. ئۇ 15 - ئەسىر ئوتتۇرا ئاسىيا ئەدەبىياتىدا مۇنازىرە - مۇھاكىمە ژانىرىنى باشلاپ بەرگەن نامايەندىلەرنىڭ بىرى.

مەلۇمكى، 14 - ، 15 - ئەسىرلەردە تۈركىي تىلىدا سۆزلەشكۈچى خەلقلەر ئەدەبىياتىنىڭ ئىجادىي يۆنىلىشى تۈركىي تىل بىلەن لىرىك ئەسەرلەرنى يارىتىش، رېئاللىققا يېقىنلىشىش، ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى ئەكس ئەتتۈرۈش تەرىپىگە يۈزلەنگەنىدى. بۇ دەۋردە مۇنازىرە - مۇھاكىمە ژانىرىدىكى ئەسەرلەر يارىتىلغان. ئىشق - مۇھەببەت تېمىسىدىكى ئەسەرلەر جۈملىدىن «نامە» لەر («مۇھەببەتنامە»، «لەتافەتنامە»، «دەھنامە»، «تەئەششۇقنامە» قاتارلىقلار) خاراكتېر جەھەتتىن مۇنازىرە ژانىرى تەركىبىگە كىرەتتى ۋە شۇ دەۋر ئەدەبىياتىدا خېلى زور سالماقنى ئىگىلىگەنىدى. يۈسۈپ ئەمىرىنىڭ «بەڭ بىلەن چاغىر مۇنازىرىسى» ناملىق ئەسىرى مۇنازىرە ئەدەبىياتىنىڭ ياخشى ئۈلگۈسىدۇر. ئۇنىڭ تۈركىي تىلىدىكى ئەسەرلىرىدىن زامانىمىزغىچە يېتىپ كەلگەنلىرى: 1 - دىۋان، 2 - «دەھنامە»، 3 - «بەڭ ۋە چاغىر مۇنازىرىسى» («نەشە بىلەن مەي مۇنازىرىسى») قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

ئەمىرى ئەسەرلىرىنىڭ ئەسلى قول يازما نۇسخىلىرى ساقلانمىغان، دىۋانىنىڭ كېيىن كۆچۈرۈلگەن نۇسخىلىرى تۈركىيە داشۆسى كۇتۇپخانىسىدا، «دەھنامە» ۋە «بەڭ بىلەن چاغىر مۇنازىرىسى» ناملىق ئەسەرلىرىنىڭ 16 - ئەسىر ئاخىرىدا كۆچۈرۈلگەن بىردىنبىر نۇسخىلىرى بولسا، ئەنگلىيە مۇزېيىدا ساقلانماقتا. يۇقىرىدىكى نۇسخىلارنىڭ فوتو كۆچۈرمىلىرى سوۋېت ئىتتىپاقى پەنلەر ئاكادېمىيىسى ۋە ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتى كۇتۇپخانىلىرىدا ساقلىنىۋاتىدۇ.

شائىر يۈسۈپ ئەمىرى توغرىسىدا ئەلىشىر نەۋائىي «مەجالىسۇن - نەفائىس» ئەسىرىدە مەلۇمات بېرىپ، ئۇنىڭ شېئىرلىرىدىن بىر بېيىت نەمۇنە كۆرسىتىپ ئۆتكەنىدى.

يۈسۈپ ئەمىرى ئەسەرلىرىنىڭ ئېغىزدىن ئېغىزغا كۆچۈپ يۈرگەن ۋە شەخسلەر

AltunOq

خاتىرىسىدە ساقلانغان ئايرىم ۋاريانتلىرى (تۇيۇقلار، غەزەللەر «بەك ۋە چاغىر مۇ-
نازىرىسى» دىن بەزىلىرى) شىنجاڭدىمۇ ئۇچرايدۇ. شائىر يۇسۇپ ئەمىرى ئۆزىدىن
كېيىنكى تۈركىي ئەدەبىياتىغا، جۈملىدىن ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىغا بىۋاسىتە
تەسىر كۆرسەتكەن. ئۇنىڭ ئىجادىي مىراسلىرى كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدا كېيىنكىلەر
ئۈچۈن ئۆرنەك بولۇپ قالغان. ژۇرنىلىمىزنىڭ بۇ سانىدا تالانتلىق شائىر يۇسۇپ ئەمىرىنىڭ
لىرىك شېئىرلىرىدىن ئازغىنە نەمۇنە تونۇشتۇردۇق. بۇ شېئىرلار 1959 - يىلى تاشكەنتتە
نەشىر قىلىنغان «ئۆزبېك ئەدەبىياتى» ئانتولوگىيىسىنىڭ 1 - تومىدىن ئېلىندى.

× ×

غەزەللەر

ئەي كۆزدە يۈزۈڭ ھەيرەتى ئاسارى تەمەشا،
نەززارەئى ھۆسنۈڭ گۈلى بىخارى تەماشا.
كۆڭلۈم تاپىشى ئەيلەدى سەۋدا ئېلىنى خۇش،
دىۋانە ئېرۇر رەۋنەقى بازارى تەماشا.
مۇفت ئولدى ھەۋەس ئەھلىنە سەۋدايى ۋىسالىڭ،
بىمايە تاپار سۇد خەرىدارى تەماشا.
كۆڭلۈم قۇشىنى زاغلىرىڭ قىلدى مۇزەييەن،
شەۋق ئەتتى بۇ تاۋۇسنى گۈلزارى تەماشا.
ماھىيەتى خۇرشىدنى خۇففاش نەبىلسۇن،
ھەر دىلە ئەمەس مەھرەمى ئەسرارى تەماشا.
دىل دىيدەسى بىرلە كۆرەيمن يار يۈزىنى،
تا ئولمايە ئەغيار خەبەردارى تەماشا.
كۆڭلۈمنى قىلىپ قەسرى ۋەپا ئىشق ئەمىرى،
كۆز مەنزەرەسىن ئەيلەدى ئەنۋارى تەماشا.

× ×

ۋەفا تا بولدى جان زارىمغە مەخسۇس،
جەفا ۋۇ جەۋر ئېرۇر جانىمغە مەخسۇس،
خىرامۇ جىلۋە ۋۇ نازۇ مەلاھەت،
ئېرۇر سەرۋى خىرامانىغە مەخسۇس.
كېچە تاڭ ئاتقۇچە كۆڭلۈم چېكەر ئاھ،
ئېرۇر بۇ شەمئ ۋەيرانىمغە مەخسۇس.
كۆڭۈل كانىدە دۇر لەئلىڭ خىيالى،
بۇ گەۋھەردۇر بەدەخشانىمغە مەخسۇس.
غەمىڭدە ئىشق رەنجى راھەتىمدۇر،
بۇ دەردىڭ ئولدى دەرمانىمغە مەخسۇس.

غۇبارى تۇتىيايى خاكى پايىڭ،
بولۇرمۇ چەشمى گىريانىمغە مەخسۇس.
كېرەك شاھدىن گەدا ھالىنى سورماق،
بۇ دەۋلەت كەلدى سۇلتانىمغە مەخسۇس.
كۆڭىل خۇشدۇر ۋىسال ئۇممىدى بىرلە،
بۇ مەرھەم داغى ھىجرانىمغە مەخسۇس.
شەھىدى نازى مىژگانىڭ ئېرۇرمەن،
بۇ خەنجەردۇر مېنىڭ قانىمغە مەخسۇس.
ئېرۇرمەن ئىشق مۈلكىنىڭ ئەمىرى،
جۇنۇن ئەۋباشى دەربانىمغە مەخسۇس.

تەرجىئبەند

داغى فۇرقەت ئىچرە مەجنۇنى نەمەد پۇش ئولمىشەم،
ئىشىق ئارا ئەۋۋارەلىقغە خانە بەردۇش ئولمىشەم،
تا ئانى ياد ئەيلەدىم ئەلدىن فارامۇش ئولمىشەم،
بەزمى ھەيرەت ئىچرە تا رىندى قەدەھ نۇش ئولمىشەم،
مەھۋى ھەيرەت تىفلى سۇرەت ئوخشە خامۇش ئولمىشەم،
رەھمە قىل، يا رەبكى، ھەجر ئىلگىدە بىھۇش ئولمىشەم،
ھالەتىم بەد، غۇسسە بىھەد، ۋەسلى مەقسەد نالەۋەش،
بەخت ۋاژۇن، دەرد ئەفزۇن، دىيدە پۇرخۇن، سىينەرىش.

بەسكى بىر كافىر غەمى كۆڭلۈمنى بىھال ئەيلەدى،
رىشتەئى جانىمنى بۇ بىتابلىغ نال ئەيلەدى،
قامەتىمنى غەم يۈكى مىھنەت ئارا دال ئەيلەدى،
دەردى مىھنەت سەبىر ئىلە تاقەتنى پايمال ئەيلەدى،
سۆزلەمەك ئىمكانى يوق، ھەيرەت تىلىم لال ئەيلەدى،
جان كۆچۈپ تەن پايمالى داغى بىمال ئەيلەدى،
ھالەتىم بەد، غۇسسە بىھەد، ۋەسل مەقسەد، نالەۋەش،
بەخت ۋاژۇن، دەرد ئەفزۇن، دىيدە پۇرخۇن، سىينەرىش.

ئەگمە قەددىم زەئفىن ئول سەرۋى خىرامان بىلمەدى،
بولدى جان ئاشۇفتە ھال، ئول لەئلى خەندان بىلمەدى،
ھەجر ئارا تا قىلمادىم فەريادۇ ئەفغان بىلمەدى،
نالە قىلدىم كېچەلەر ئول نا مۇسۇلمان بىلمەدى،
لەززەتى تىغى شەھادەت شەربەتىن جان بىلمەدى،
ھەجر ئارا جان چەككەنىمنى بەسكى جانان بىلمەدى،
ھالەتىم بەد، غۇسسە بىھەد، ۋەسل مەقسەد، نالەۋەش،
بەخت ۋاژۇن، دەرد ئەفزۇن، دىيدە پۇرخۇن، سىينەرىش.

قىلدى سەرگەردان جۇنۇن ۋادىسىنى رەسۋالىغىم،
سالدى ئوت ئەھلى جەھانغە شورىشى شەيدالىغىم،
دەھر ئارا ئەفسانە بولدى بىسەرۇ سەۋدالىغىم،
ئابرو مۇلكىنى تاراج ئەيلەدى يەغمالىغىم،
قىسسەئى مەجنۇننى مەنسۇخ ئەتتى بىپەرۋالىغىم،
بۇدۇر ئانىسىز كۆلبەئى غەم ئىچرە بەزم ئارالىغىم،

هالەتىم بەد، غۇسسە بىھەد، ۋەسل مەقسەد، نالەۋەش،
بەخت ۋاژۇن، دەرد ئەفزۇن، دىيدە پۇرخۇن، سىينەرىش.

هالىمە ئول شوخى بىپەرۋا تەرەھھۇم ئەيلەمەس،
بەلكى بىر سائەت غەمى تەركى تەزەللۇم ئەيلەمەس،
رەھم يادىن ھەرگىز ئول ئاشۇبى مەردۇم ئەيلەمەس،
لەئلىدىن بىر سۆز ئىدى كامىم، تەكەللۇم ئەيلەمەس،
يىغلاسام دىۋانەلىغ بىرلە تەبەسسۇم ئەيلەمەس،
تۇرفەدۇر گەر قۇلزۇمى ئەشكىم تەلاتۇم ئەيلەمەس،
هالەتىم بەد، غۇسسە بىھەد، ۋەسل مەقسەد، نالەۋەش،
بەخت ۋاژۇن، دەرد ئەفزۇن، دىيدە پۇرخۇن، سىينەرىش.

جاندە تائول ھۇسنى شاھىن نازۇ ئىستىغناسىدۇر،
باشىمە چۇشكەن جۇنۇن بازارىنىڭ سەۋداسىدۇر،
كىم ئۆسرۆمىش تەلبەدەك ئىشق ئەھلىنىڭ رەسۋاسىدۇر،
دەھر ئارا ھەريان مېنىڭ رەسۋالىغىم غەۋغاسىدۇر،
بەندى زەنجىرى جۇنۇنۇم زۇلفى ئەجدەر ھاسىدۇر،
تا كۆڭۈل بىر كافىرى بىباكىنى شەيداسىدۇر،
هالەتىم بەد، غۇسسە بىھەد، ۋەسل مەقسەد، نالەۋەش،
بەخت ۋاژۇن، دەرد ئەفزۇن، دىيدە پۇرخۇن، سىينەرىش.

دەھر ئارا مەندەك كىشى ھەجر ئىلگىدە زار ئولماسۇن،
مۇبتەلا ۋۇ خەستەۋۇ مەجرۇھۇ ئەفگار ئولماسۇن،
ھېچ كافىر ئىشـق دەردىدىن خەبەردار ئولماسۇن،
مەن كەبى ئەندۇھ دەردىغە گىرىفتار ئولماسۇن،
بىدىلۇ ئەۋارەئى ھەر شەھرۇ بازار ئولماسۇن،
كۇلبەئى ئەھزاندە مەندەك زارۇ بىمار ئولماسۇن،
هالەتىم بەد، غۇسسە بىھەد، ۋەسل مەقسەد، نالەۋەش،
بەخت ۋاژۇن، دەرد ئەفزۇن، دىيدە پۇرخۇن، سىينەرىش.

كىشۋەرى ئىشق ئىچرە كۆرمەس شاھلار مەندەك ھەشەم،
چاكارىم ئەندۇھۇ مېھنەتدۇر، سىپاھىم خەيلى غەم،
ھەمدەمىم ئاھۇ فىغانۇ مۇنىسىم دەردۇ ئەلەم،
رۇزغارىم ھەسرەتۇ ھەمسۇھبەتىم جەۋرۇ سىتەم،
دەرد ئىقلىمىن مۇسەخخەر ئەيلەدىم، ئاھىم ئەلەم،

ئىشرەتىم خۇنابە يۇتماقدۇر، نەدىمىمدۇر ئەدەم،
هالەتىم بەد، غۇسسە بىهەد، ۋەسل مەقسەد، نالەۋەش،
بەخت ۋاژۇن، دەرد ئەفزۇن، دىيدە پۇرخۇن، سىينەرېش.

يىغلاماقدىن بەسكى قان بولدى كۆزۈم نەززارەسى،
لالە رەڭ ئەرمىش سىرىشكىم سىلنىڭ قەۋۋارەسى،
ئىتىزاردىن ئاقاردى دىيدىلەرنى قارەسى،
مەرهەمى كافۇردىن بىتمەس كۆڭۈلنىڭ پارەسى،
رىزەئى ئالماسىن لەبرىز كۆكسۈم يارەسى،
تاپمادىم هەرگىز، ئەمىرى، دەردى فۇرقەت چارەسى،
هالەتىم بەد، غۇسسە بىهەد، ۋەسل مەقسەد، نالەۋەش،
بەخت ۋاژۇن، دەرد ئەفزۇن، دىيدە پۇرخۇن، سىينەرېش.

تۇيۇقلار

تەلبەمەن شەهلا كۆزۈڭ ئالۇسىدىن،
ئۈزمەدىم باغىڭدە ۋەسل ئالۇسىدىن،
هەجر دەشتىدە يۇگۇرماقلىغ بىلە،
يەتمەدىم ۋەسلىڭغە يول ئالۇسىدىن.

گەر دېسەم باغى ۋىسالىڭ نارى بار،
ئالما، دەپ ئاچچىغلاپ ئەيتۇر: نارى بار،
ئىشق ئەهلى كۆز ياشىدىن سۇ ئىچىپ،
بەرگۇ بارىنى شەرەرلىغ نارى بار.

ئەي كۆڭىل، بۇ كېچە ئول ئاي سارى بار،
ئاه ئوتىن يارۇتماكىم ئەغيارى بار.
تۇئىمە مېهر ئەتكىم مۇهەببەت باغىدە،
دەرد بەرگ ئاچتىيۇ غەم كەلتۇردى بار.

شەمئى يەڭلىغ يانىدۇر باشىمدە ئوت،
كۆز ياشىمدىن يەر يۈزىدە ئۈندى ئوت،
قان ياشىم قىلدى يولۇڭنى لالە زار،
مۇنچە تەقسىر ئەيلەدىم قانىمدىن ئۆت.

بادەسىز بېتابىمەن بۇ كېچە مەن،
لەئلىڭ ئىستەپ، ئەمدى جاندىن كېچەمەن.

ساهىلى مەقسەدغە يەتكەيمەنمۇ، دەپ،
كۆز ياشىم دەرياسىدە سۇ كېچەمەن.

جىلۋە ئەيلەپ سەكرەتۇردە سەركەش ئات،
ناز ئوقىن جەۋلان ئىتىپ جانىمغە ئات!
ئىتلارىڭ خەيلىغە خىزمەت ئەيلەدىم،
قويدىلەر ئەهلى ۋەپا دەپ ماڭا ئات.

دىلرەبا، هەجرىڭ ئوتىدە يانامەن،
ئۆرتەنىپ ۋەسلىڭ تىلەرمەن يانا مەن.
كەئبە ئەزمىدىن ماڭا سەن مۇددەئا،
بولماساڭ ئەلۋەتتە ئاندىن يانامەن.

ئەي ستەمگەر هالىمە نەززارە قىل،
پېچۇ تابىم ئوت ئارا ئانداغكى، قىل،
زاهىدا، پەندىڭنى قىلماسمەن قەبۇل،
تەلبەلەرگە سۇد قىلماس قالۇ قىل.

هەمنىشىن ئەغيار تا ئول يارەدۇر،
كۆكرەگىم هەسرەت ئوقىدىن يارەدۇر.
مەي بىلە ساقى هىمايەت بولماسە،
سەهنەئى هىجران يۈرەكنى يارەدۇر.

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن بىر تامچە

مەمتىمىن يۇسۇپ

پرولېتارىيات يازغۇچىسى ماكسىم گوركى: «ئەدەبىيات — ئىنسانشۇناسلىق دېمەكتۇر» دېگەنىدى. ئۇ پۈتۈن ئۆمۈر بويى شۇغۇللانغان ئەمگىكىنى «ئىنسانشۇناسلىق» دەپ ئاتىغان. بۇ تەبىرلەر ئەدەبىياتنىڭ ئىنساننى تەتقىق قىلىدىغان پەن ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. مانا شۇنداق بەدىئىي قىممەتكە ئىگە ئەسەرلەرنىڭ بىرى XVII ئەسىردە ئۆتكەن شائىر ئىبراھىم مەشھۇرىينىڭ دىۋانىدۇر.

شائىر مەشھۇرى ئۆز ئەسىردە ئىسمىنى ئوچۇق - ئاشكارا كۆرسىتىپ ئۆتمىگەن، پەقەت ئۇنىڭ ئەڭ ئاخىرقى مۇناجاتىدا

تۈنۈگۈن بولدى مېنىڭ فىسقى ئىشرەتگاھىم،
ھەرسەرى كويىدا ئىبلىس لەئىن ھەمراھىم،
ئاقىبەت تەۋبەگە تەۋفىق بېرىپ ئەللاھىم،
كەلدى دەرگاھىڭە بۇ يۈزى قارا ئىبراھىم،
گۇناھ ئامۇرزە سەنۇ، غەرقەئى ئىسيانىدۇ مەن.

دېگەن مىسرالارنى ئۇچرىتىمىز. بۇ مىسرالار بىزگە شائىرنىڭ ئىسمى ئىبراھىم ئىكەنلىكىنى، «مەشھۇرى» ئۇنىڭ تەخەللۇسى ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرۇپ بېرىدۇ.

بىز يەنە شائىرنىڭ تۆۋەندىكى مىسرالىرىدىن ئۇنىڭ يۇرتىنىڭ يەركەن ئىكەنلىكىنى بىلەلەيمىز:

گۇلئۇزارى كەلدىكىم، بولدى، گۇلىستان ياركەند،
نەۋ باھارى مەقدەمىدىن تازە بوستان ياركەند،
رەڭبەرەڭ ئەۋسافىنى قىلمىش بەيان يۈز تىل بىلە،
خۇش نەۋا مەشھۇرى بۇلبۇلدۇر، گۇلىستان ياركەند.

«دىۋان مەشھۇرى» نىڭ ئاخىرىغا شائىرنىڭ ئەزىز ئىسىملىك بىر كىشىگە يازغان مەرسىيەسى كىرگۈزۈلگەن. ئەزىز دېگەن كىشىنىڭ كىملىكى توغرۇلۇق بەزى تارىخىي مەنبەلەردە تۆۋەندىكىچە مەلۇماتلار بار:

ئا. م. مۇغىنوف ئۆزى تۈزگەن «ئۇيغۇر قول يازمىلىرى يازۇسى» ناملىق كاتالوگدا «تارىخىي رەشىدى» توغرىسىدا توختىلىپ مۇنداق يازغان: «بۇ تارىخىي رەشىدىنىڭ 4 - روكىنى تۇرۇر. ھەزرىتى مۇھەممەد ئەزىز ھاكىم بەگنىڭ ھۆكمى ئالىيلىرى

بىلەن مۇھەممەد نىياز ئاخۇن فارسچىنى تۈركىگە تەسنىف قىلغان. بۇ جۈملىنىڭ ئاخىرىغا «ئەزىز بەگ» دېگەن مۆھۈر بېسىلغان ۋە «1247 - ھىجرى» دەپ كۆرسىتىلگەن.
«يەنە قەسەسۇل غەرايىب» (ئاجايىپ قىسسەلەر) ناملىق قول يازمىدا بۇ كىتابنى 1257 - ھىجرىيىدە مۇھەممۇد نىياز ئەبدۇلغەفۇر دېگەن كىشى خوتەن - يەركەن ھاكىمى مۇھەممەد ئەزىز بەگنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن يېزىپ چىققانلىقىنى كۆرسىتىپ ئۆتىدۇ.
مۇھەممەد ئەزىز بەگ ھىجرىيىە 1247 - (مىلادى 1831 - 1832) يىل بىلەن 1257 - (مىلادى 1841 - 1842) يىللىرى دەۋر سۈرگەن خوتەن - يەركەن ھاكىمى مۇھەممەد ئەزىز بەگ بولۇشى مۇمكىن. شۇنداق ئىكەن. شائىرنىڭ ياشىغان دەۋرىمۇ مۇھەممەد ئەزىز بەگ ھۆكۈم سۈرگەن يىللارغا توغرا كېلىدۇ.
بىز شائىر مەشھۇرنىڭ غەزەلىياتىنى ئوقۇغان چېغىمىزدا، ئۇنىڭ بەدىئىي ماھارىتىنىڭ قانچىلىك يۇقىرىلىقىنى كۆرۈپلا قالماي، بەلكى بۇ ماھارەتنىڭ قانداق يېتىلگەنلىكىنىمۇ كۆرىمىز. شائىر ئۆز دىۋانىدا نەۋائىي، لۇتفى، مەۋلىدۇي، جامى ۋە پەرددىدىن ئەتتارلارنىڭ نامىنى كۆپ قېتىم تىلغا ئېلىپ، ئۆزىنىڭ بۇ پېشىۋالاردىن ئۆگەنگەنلىكىنى زور پەخىرلىنىش بىلەن قەيت قىلىپ ئۆتكەن. شۇنىڭدەك ئۇ يەنە بىر شېئىرىدە «سۇراھۇللۇغەت»، «تەھزىب»...ناملىق كىتابلاردىن سۆز ئاچىدۇ. ئۇنىڭ بەدىئىي جەھەتتىكى كامالىتى ئۆزىدىن ئىلگىرى ئۆتكەن كلاسسىك ئەدەبىيات پېشىۋالىرىنى ئۇستاز قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىنى زور قىزىقىش بىلەن ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىش ئارقىلىق يېتىلگەن. ئۇ ئۆز شېئىرلىرىدا ئەلشىر نەۋائىينى ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئېلىپ، ئۆزىگىمۇ نەۋائىيدەك «خېرىدارلىق» شائىر بولۇش تەلەپىنى قويىدۇ:

نەۋائىيدىن كېيىن مەشھۇرى شېئىرىنى ئوقۇماس كىم؟
بۇ بازار ئىچرە باردۇر ھەر مەتائىغە خېرىدارى.

مەشھۇرى ئۆزىدىن ئىلگىرى ئۆتكەن پېشىۋالاردىن ئۆگەنگەندە، ئۇلارنىڭ پەيكىرلىرىنى تەكرارلاش ياكى تەقلىد قىلىش باسقۇچىدا توختاپ قالماي. بەلكى ئۇ پىكىرلەرنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇشقا، يېڭىچە مەزمۇنلار بىلەن بېيىتىشقا تىرىشچان. مەسىلەن: ئۇ نەۋائىينىڭ:

خەرابات ئارا كىردىم ئاشۇفتە ھال،
مەي ئىستەرگە ئىلكىمدە سۇنغان سەفال.

دېگەن تەرجىئىبەندىگە

«ئەزەل ساقىيسىدىن ئىچىپ جام ھال»

بىلەن باشلانغان تەرجىئىبەندىنى يازغان.
نەۋائىي ئۆز تەرجىئىبەندىدە «قولۇمدا سۇنۇق ساپال، ھالىم پەرىشان، مەي ئىزدەپ مەيخانىگە كىردىم» دېسە، مەشھۇرىي «ئەزەل ساقىسىدىن ھال جامىنى ئىچكەنمەن، مەي ئىزدەشكە قولۇمدا ساپالغا ھاجىتىم يوق، بېشىمدامەي خۇمارى يوق» دەيدۇ.

AltunOq

مەشھۇرىنىڭ مۇشائىرىسى نەۋائى شېئىرىغا نىسبەتەن شەكىل ۋە قاپىيە جەھەتتىن ئوخشاشتەك كۆرۈنسىمۇ، مەزمۇن ۋە قۇرۇلمىسى جەھەتتە ئۆزگىچىلىككە ئىگە.

يەنە سۇلتان ئابدۇرېشىتخانىنىڭ:

«قايسى گۈلشەنىنىڭ سېنىڭدەك بىر گۈلى رەئناسى بار؟
قايسى بىر گۈلنىڭ مېنىڭدەك بۇلبۇلى شەيداسى بار؟»

دېگەن مىسرالار بىلەن باشلانغان غەزىلىگە تەقلىد قىلىپ، مەشھۇرى مۇنداق بىر مۇشائىرىنى يازىدۇ:

قايسى دەريانىڭ ساچىڭدەك ئەنبەرى ساراسى بار؟
قايسى ئەنبەرنىڭ خەتىڭدەك بويى روھ ئەفزاسى بار؟
جەننەتۇل - مەئۋا فەزاسىنى قاچان مەئۋا ئېتەر،
ئاشىقى شورىدەنىڭ كويۇڭداكىم مەئۋاسى بار؟
مەن نېچۈك بولماي بىھال، چەكمەي ھەمىشە دۇدى ئاھ،
باشىم ئۈزرە ئەنبەر ئەفشان كاكۇلىڭ سەۋداسى بار،
نە ئۈچۈن ئولتۇرمىسۇن ئۇ مەسنەدى ناز ئۈستىدە،
ھەر تەرەفتە مىڭ مېنىڭدەك ئاشىقى شەيداسى بار.
مۇئجىزى ئۇششاقدۇر مەشھۇرى ئىشقىڭ فەيزىدىن،
قايسى ئاشىقنىڭ سېنىڭدەك دىلبەرى رەئناسى بار؟

كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى، بىر ماۋزۇدا يېزىلغان بۇ ئىككى غەزەل ئۆزىگە خاس پىكىر ۋە رەڭدارلىقى بىلەن بىر - بىرىدىن يۈكسەكلىك تالىشىپ تۇرمامدۇ؟ شائىر شېئىرىدىكى مەنىلەرنى مەھبۇب دەپ بىلسە، ئۇ مەنىلەرنى ئىپادىلەيدىغان ئىبارىلەرنى مەھبۇب ئۈستىدىكى كىيىم دەپ بىلگەن:

زىيۋەرى مەئنى ئېرۇر، مەشھۇرىكىم ئەلفازى خۇش،
ئۆتتىلەر زىننەت بېرىپ سۆزگە سۇخەت پەردازلار.
شەھدۇ شەكەر بىلەن يۇغۇرۇپمەن سۆزۈمنى كىم،
شېرىن قىلار لەبىنى، ئوقۇپ تەلخ كاملار.

جۈملىدىن ئۇ، «شېئىرنىڭ مەزمۇنى چوڭقۇر، لىرىكىلىق، رەڭدار بولۇشى كېرەك. سېنىڭ شېئىرىڭ قاچانمۇ شۇنداق بولار؟» دەيدۇ:

ھەمە ئەلفازىدۇر تازە، ھەمە مەزمۇنلىرى رەڭگىن،
قاچان ئوخشايدۇ ئۆزگە شېئىرىگە، مەشھۇرى ئەشئارىڭ؟

مەشھۇرى دېۋانىنىڭ ئۆزگىچىلىكى شۇنىڭدىكى: ئۇنىڭدا مۇھەببەت ۋە نەپرەت ئېنىق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ئۇ، مۇھەببەت تېمىسى ئارقىلىق شۇ دەۋرىدىكى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنى ئېچىپ بەرگەن خەلق ئاممىسىنىڭ فېئودالىزمغا قارشى كۈرىشى چوڭقۇر

گەۋدىلەندۇرۇلگەن. شائىر ئاجايىپ گۈزەل مىسرالار ئارقىلىق ھەقىقىي ئەركىن مۇھەببەتنى كۈيلەپ، ئۇنىڭغا ئېرىشىشتىن ئىبارەت ئارزۇ - ئىستىكىنى ئىپادە قىلىدۇ. ئەپسۇسكى، شائىرنىڭ ئەركىن مۇھەببەتكە ئېرىشىش تىلىكى «كاج پەلەك» نىڭ توسقۇنلىقىغا ئۇچرايدۇ. شائىر بۇ خىل پۈتلىكاشاڭلار ئارقىسىدا ئەركىن مۇھەببەت ئارزۇسىنىڭ ئىشقا ئاشمايۋاتقانلىقىدىكى سەۋەبنى ئەينى ۋاقىتتىكى ئىجتىمائىي تۈزۈم بىلەن باغلايدۇ. شۇڭلاشقىمۇ ئۇ ئەركىن مۇھەببەتنى نابۇت قىلغۇچى فېئودال بايلار، مۇتەئەسسىپ دىنىي روھانىلار ۋە سوپىلارنى قاتتىق سۆكىدۇ. بۇ يالغۇز شائىرنىڭ خەلقچىل روھىنىڭ روشەن بەلگىسى بولۇپلا قالماي، بەلكى ئۇ كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ئەركىن مۇھەببەت ئارزۇسىنىمۇ كۈچلۈك گەۋدىلەندۈرگەندۇر. (شائىرنىڭ بۇ خىل خەلقچىللىق روھى ئەسەرنىڭ ئىدىيەۋى مەزمۇنىنى تېخىمۇ يۇكسەكلىككە كۆتۈرىدۇ.

شائىر 34 - 36 - غەزەللىرىدە ئۆزى ياشىغان دەۋرنىڭ پىتنە پاساتقا تولغانلىقى، نائەھلىلەر كۈلۈپ ياشناپ، ۋىجدانلىق، ئاق كۆڭۈل كىشىلەرنىڭ ئازاب ئىچىدە ياشاۋاتقانلىقىدىن شىكايەت قىلىدۇ:

زەمان پۇر شورىشۇ ئافاق پۇر فىتنە، جەھان ھاسىد،
خەلايىق كۆزلەرىدىن غەيبدەك مەشھۇرى پىنھاندۇر.

(زامان غەۋغا - توپىلاڭغا تولغان، ئۇپۇق پىتنە - پاساتقا، جاھان ھەسەتكە تولغان؛ مەشھۇرى خالايىق كۆزلىرىدىن غايىب بولۇپ پىنھان ياشىماقتا).

بۇ بېيىتتا شائىر ئۆزى ياشىغان دەرۋنىڭ سىياسىي - ئىجتىمائىي قىياپىتىنى ئىخچام ئوبرازلىق ھالدا ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن. ئۇ يەنە:

بېرىپ جامى مەي گۇلگۇن ھەمە نائەھلىگە گەردۇن،
لەبا لەب جامى مەي يەڭلىغ كۆزۈمنى ئەشكبار ئەيلەر.

(پەلەك نائەھلىلەرگە گۈل رەڭلىك شاراب قەدەھلىرىنى سۇنۇپ، كۆزۈمنى لىقىمۇ لىق تولغان مەي جاملىرىدەك ياش بىلەن تولدۇرماقتا) دەيدۇ.

بۇ ئەينى دەۋر فېئودالىزم شارائىتىدا ياخشى كىشىلەرنىڭ ئازاب ئوقۇۋېتىپ، يامان كىشىلەرنىڭ ئېتىبارغا ئىگە بولۇۋاتقانلىقىدەك ناھەقچىلىككە قارىتىلغان شائىرنىڭ ئۆتكۈر نارازىلىقىدۇر.

بىز 11 - غەزەلدىكى مۇنۇ مىسرالارنى كۆرۈپ باقايلى:

ۋەھكى شەيخى خانقاھ ۋەئزىن ئىشىتكۈم كەلمەيۇر،
يوقتۇرۇر سۆزدە ئەسەر، ئۆزدە سىرايەت بولماسا.
ئادەمىي بىرلە نېدىن ئەرمەس بەرابەر ۋەھشى تەيىر،
ئەقلدىن گەر ئادەمىيلەردە شەرافەت بولماسا.

(خانقاھدىكى سوپى - شەيخلەرنىڭ ۋەز - نەسىھەتلىرىنى ئاڭلىغۇم يوق. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئۆزىدە ئىشق تەسىرى بولمىغاچقا، سۆزلىرىدىمۇ لەززەت يوق. ئەگەر ئادەملەردە ئەقىل ئىدراكتىن شاراپەت بولمىسا، ئۇنىڭ قۇشلاردىن نېمە پەرقى بولسۇن؟)

بۇ مىسرالار بىر كۈن - كەچكىچە قۇرۇق سۆز سېتىپ جان باقىدىغان، سۆزى باشقا، دىلى باشقا، ئۆزىنىڭ ئەقىل - ئىدراكىنى ئىشلىتىشنى خالىمايدىغان كىشىلەرگە بېرىلگەن تەنبىھ.

شائىر يەنە 61 - غەزەلىدە بېشىغا يوغان سەللە ئورۇۋېلىپ، يامان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى قىلىدىغان، قولىدىن ئىش كەلمەس كىشىلەرنى چۈمۈلىگە ئوخشىتىپ مۇنداق ھەجۋى قىلىدۇ:

نازلان گۇفتاردىن فەخر ئەتمەگىل دەستاردىن،
كۆر، چۈمۈن باشىدا كىم ئۆزدىن ئۇلۇغ دەستاردۇر.

شائىر 73 - غەزەلىدە: «قېشىمنىڭ بىر تال مويىمۇ بايلارغا ئېگىلمەيدۇ ئۆزۈم گاداي بولساممۇ ھىممىتىم شاھانىدۇر» دېگەن سۆزى ئارقىلىق ئېكسپىلاتاتور سىنىپلارغا بولغان كۈچلۈك غەزەپ - نەپرىتىنى ئىپادىلىسە، 78 - غەزىلىدە قەلبىدە ئىشقى - مۇھەببەت، جاسارەت بولمىغان زاھىدلارنى قۇرۇپ قالغان ياغاچقا ئوخشىتىپ: «قۇرۇق ياپراق يامغۇر سۈيىدىن گۈللىمىگەندەك، قۇرۇق زاھىدقا ئىشق سۆزى تەسىر قىلمايدۇ» دەيدۇ.

شائىرنىڭ نۇرغۇن مىسرالىرىدا ئۆزى ياشىغان زامانغا بولغان نارازىلىق، كىشىلەر ھەركىتىتىنىڭ رىيا ۋەساختىپەزلىك بىلەن تولغانلىقىدىن زارلىنىش ئەكس ئېتىپ تۇرىدۇ.

بىز مەشھۇرى شېئىرلىرىنى ئوقۇغىنىمىزدا ئۇنىڭ ھەقىقىي ۋەتەنپەرۋەر، ئادالەت - پەرۋەر ۋە مەرىپەتپەرۋەر شائىر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىمىز.

بىز ئۇنىڭ ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن سۆيۈملۈك دىيارى يەركەنگە بېغىشلاپ يازغان 30 - غەزىلىنى ئوقۇغىنىمىزدا، ئۇنىڭ قەلبىدە بۇ قەدىمىي دىيارغا بولغان مۇھەببەتنىڭ قانچىلىك چوڭقۇرلۇقىنى كۆرەلەيمىز. «خۇش نەۋا مەشھۇرى بۇلبۇلدۇر، گۈلىستان ياركەند» مىسراسى ئۇنىڭ ئۆز يۇرتىغا بولغان مۇھەببەت ئوتىنىڭ كۈچلۈك يالقۇنىدۇر. لېكىن شائىر ياشىغان دەۋر قاراڭغۇ زۇلمەتلىك، ئۇ سۆيگەن ئەمگەكچى خەلق خارۇزار ئىدى. بۇ ھال شائىرنىڭ قەلبىنى قىيما - چىيما قىلاتتى. شۇڭا ئۇ 120 - غەزىلىدە ئېيتقاندەك «تەقدىرىم شېئىردەك ئاۋارىلىق ئىدى، مەملىكەتلەرنى كېزىپ، بىرەر تېنچراق جاي تاپالمىدىم؛ بۇ ۋەتەنىنىڭ بىر ماكانىسىز بۇلبۇلىمەن، يۈز مىڭ سايراپمۇ ياشناش پۇرسىتىگە ئىگە بولالمىدىم» دەپ زارلانغان. شۇنىڭدەك ئۇ ئۆز زامانىسىدە خورلىنىپ جاپا چەككەن. بەختسىز، قەدىر - قىممەتسىز تۇمەنلىگەن كىشىلەرنىڭ ئاھ - زارىنى مەركەزلىك ھالدا ئەكس ئەتتۈرىدۇ، 148 - غەزىلىدە: «مېنىڭ قەدرىمنى كىم بىلگەي، مېنى كۆزگە كىم ئىلگەي؟ غېرىبمەن ئۆز دىيارىمدا، ئەسىرمەن ئۆز ماكانىمدا» دەيدۇ.

شۇ كۈنلەردە شائىر ئۆز ۋەتىنىنى ۋە خەلقىنىڭ كەمبەغەللىك، قالاقلىق، نادانلىق، خوراپاتلىق ئىسكەنجىسى ئىچىدە ياشاۋاتقانلىقىنى سەزگەنىدى. ئۇ خەلقنى ھەقىقىي بەخت-

سائادەتكە يېتىشتۈرۈشىنىڭ يوللىرىدىن بىرى پەن - مەرىپەت دەپ چۈشىنەتتى. شۇڭا 89 - غەزىلىدە نادانلىقنىڭ زۇلمەتتىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرۇپ: «نادان زۇل- مەتتە ئولتۇرىدۇ. يورۇقلۇق ئىزدىگەنلەر ئۆگىنىشى كېرەك، ئىنساننىڭ مۇنەۋۋەر بولۇشى ئۆگىنىش بىلەن» دەپ چاقىرىق قىلغان بولسا 23 - غەزىلىدە:

مەئرىفەت قىلماق ئۈمىد ئەسھابى دۇنيادىن ئەبەس،
رەۋشەنالىق كۆزىنى كۆز تۇتماق ئەئمادىن ئەبەس.

دەپ، مەرىپەت، ئىلىم - پەن ئىگىلەشنى مال - دۇنيادىن ئۈستۈن قويىدۇ ۋە مال - دۇن- ياغا بېرىلىپ كەتكەنلەرنى كورغا ئوخشىتىپ، «كوردىن يورۇقلۇق كۈتكىلى بولمىغان- دەك. دۇنياغا بېرىلىپ كەتكەنلەردىن مەرىپەتنى كۆزلەش بىھۇدە» دەيدۇ. ئۇنىڭ 53 - غەزىلىنىڭ 6 - 7 - بېيىتلىرىدا «ئالىملاردىن ھەر كۈنى بىر نۇقتە بولسىمۇ ئۆگەن چۈنكى يامغۇر تامچىلىرىدىن دەريا ھاسىل بولىدۇ، ھەرىكەتچان بول، قارىمامسەن، سۇ بىر يەردە تۇرۇۋەرسە سېسىپ قالىدۇ» دېگەن ئوبرازلىق پىكىر ئارقىلىق بىر ئىزدا توختاپ قالماي ئۈزلۈكسىز ئۆگىنىشكە، ھەر كۈنى بىر نۇقتىدىن بولسىمۇ ئۆگىنىپ «تامچىلاردىن دەريا ھاسىل قىلىش» قا چاقىرىدۇ.

شائىرنىڭ شېئىرلىرىدا ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە يېڭى پىكىر ۋە يېڭى مەزمۇن يوشۇرۇنغان.

شائىر 44 - غەزىلىدە: «گۈل ئۈستىگە گاھى مۆلدۈر، گاھى شەبنەم چۈشكەندەك ئادەم بېشىغىمۇ بەزىدە غەم، بەزىدە خۇشلۇق كېلىدۇ» دېگەن پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويسا، 46 - غەزىلىدە «كەپتەردىن نامە ئەۋەرتىشكە ھاجىتىم يوق، چۈنكى مېنىڭ ساڭا بولغان مۇھەببىتىمنىڭ ئۆزى ئەلچى» دەيدۇ. 55 - غەزىلىدە بولسا، دۇنيانىڭ غەم- غۇسسە بىلەن تولغانلىقىنى كۆرسىتىش بىلەن «ئەمەل تۇتقان كىشىنىڭ بويى - ئېغىر يۈكتىن ئېگىلىپ قالىدۇ» دېگەن مەنىنى مۇنداق بىر نازۇك ئوخشىتىش بىلەن ئىپادە قىلىدۇ.

باش بولۇپ يۈز ھۆسنىگە قاشتا قاچان غەم يۈكتۈرۈر. (يەنى، قاشنىڭ ئەگرى بولۇ- شى ئۇنىڭ باشلىقتەك يۇقىرىدا تۇرغانلىقىدا). ئۇ يەنە 57 - غەزىلىدە:

«پۈشت پا دۇنياغا ھەركىم ئۇرسا ئول مەردانىدۇر.
باغلىسا ھەركىم كۆكۈل دۇنياغا ئول دىۋانىدۇر.»

دېگەن مىسرالار ئارقىلىق دۇنياغا بەك بېرىلىپ كەتمەسلىك، ئىدىيىسىنى ئالغا سۈرۈپ: «دۇنيانى تېپىپ تاشلىيالىغان كىشىلا مەردانىدۇر، دۇنياغا قاتتىق كۆڭۈل بېرىش دىۋانىلىق»، «شاھنىڭ شاھلىقىمۇ كېتىدۇ، ئوردىسى ئاخىر يىقىلىدۇ» دەپ ئاگاھلاندۇرىدۇ).

بىز ئاجايىپ چوڭقۇر ھېكمەتكە تولغان مۇنۇ ئىككى مىسرانى كۆرۈپ باقايلى:

ئامان ئىستەر ئېسەڭ بول سەرۋىدەك ئازادە بارىڭدىن،
كى نەفلى بارۋەر ھەر رەھگۈزەرنىڭ سەڭگى سارىدۇر.

(ئامانلىقنى خالىساڭ، سەرۋى دەرىخىدەك ھېچ نەرسىگە ئىگە بولما، شۇ چاغدىلا سەن ئامانلىق تاپالايسەن. كۆرمەمسەن، مېۋىلىك خورما دەرىخىگە ھەر بىر يولدىن ئۆتكۈ- چىلەر تاش ئاتىدۇ. مېۋىسىز دەرەخلەرگە ھېچكىم تاش ئاتمايدۇ.)

شائىر بۇ مىسرالار ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئامان - ئىسەنلىكىنى ئىزدەپ، مېۋىسىز دە-

رەخ بولۇش كېرەكمۇ ياكى يولدىن ئۆتكۈچىلەرنىڭ تاش كېسەك ئېتىشىدىن قورقماي، مېۋىلىك دەرەخ بولۇش كېرەكمۇ؟ دېگەن ئىككى چوڭ مەسىلىنى بىزنىڭ ئالدىمىزغا قويىدۇ.

شائىرنىڭ «دىۋان مەشھۇرى» ناملىق ئەسىرىدىن بىز شۇنى كۆرەلەيمىزكى. دىۋاندىكى شېئىرلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى مۇھەببەت لىرىكىسى بولۇپ، ئۇ ئاجايىپ گۈزەل لىرىك مىسرالار ئارقىلىق ھەقىقىي، ئەركىن مۇھاببەتنى كۈيلەپ، ئۇنىڭغا ئېرىشىشتىن ئىبارەت ئارزۇ - ئىستىكىنى ئىپادىلەيدۇ، ساداقەت، مېھرى - ۋاپانى ئۇلۇغلايدۇ. ئۇ ئۆز شېئىرلىرىنى رەڭدار ئىبارىلەر بىلەن بېزىگەن، ھەر بىر جۈملىنى بەدىئىي گۈزەللىكنى شەكىللەندۈرگۈچى ئىستېتىك ۋاسىتىلەر ۋە مەجاز بىلەن قۇراشتۇرغان. ھەر بىر سۈپەتلەنگۈچىگە ئۇنىڭ سۈپىتىنى يانداش قويغان. مەسىلەن: ئەشىك خۇنى (قانلىق ياش)، گۈلگۈن قەبا (گۈل رەڭ كىيىم) ئاتەشىن ئاھ (ئوتلۇق ئاھ)، سىپىھرى نىلگۇن (نىل رەڭ ئاسمان) ۋە باشقىلار.

شائىر ئۆزىنىڭ لىرىك ھېسسىياتىنى ئاددىي ئىبارىلەر ئارقىلىق ئەمەس بەلكى ئوبرازلىق سۆزلەر بىلەن بېزەشكە ئالاھىدە كۈچ سەرپ قىلغان. كۆرۈپ باقايلى:

كۆرمەيىن گۈل چېھرىنى نەيلەي گۈلى گۈلزار ئارا،
گەر كىرەر ئېرسەم گۈلىستانغا يۈرەرمەن خار ئارا.

(گۈل چىراي يارنى كۆرمىسەم، گۈلىستاننى نېمە قىلىمەن؟ چۈنكى يارسىز گۈلزارغا كىرسەم، تىكەن ئارىسىدا يۈرگەندەك بولىمەن) شائىر 13 - غەزىلىدە:

نېچۈك يەتكۈمدۇرۇركىم ناز قەسرىدۇر بەلەند ئانداغ،
نەزارە قۇشلىرى پەرۋاز قىلسا، پەر ساچار ئاندا

يەنى، «يارنىڭ نازلىق قەسرىگە قانداق يېتىپ بارالايمەنكى، نەزەر قۇشلىرى ئۇچسا، قاناتلىرى توزۇپ كېتىدىغان دەرىجىدە ئېگىز تۇرسا» دېگەن بولسا، قالغان مىسرالىردا: «نىلرەڭ ئاسمان - ئۇ سەييارىلەر جىلۋىگاھى، ئۇ ئالتۇن تۈگمىلەر (يۇلتۇزلار) بىلەن بېزەلگەن. كۆكۈل جىنى، كۆز يېشى يار قېشىدا قالغان، مەندىن نېمە ئىزدەيسەن؟ ئەي يار، بۇ قايغۇ بىلەن ئاۋات دۇنيادا سەنلا مالال ئەمەس، چۈنكى، ئاجىز جانلار كوچاڭ گۈللىكىدە سايراپ تۇرىدىكەن» دەيدۇ.

شائىرنىڭ بەشلا بېيىتتىن تەركىب تاپقان 17 - غەزىلىدىكى لىرىكىلىق مىسرالار تېخىمۇ گۈزەل:

تەلپۈنەر جان تۇتىسى لەئلى شەكەر بارىڭ كۆرۈپ،
مەۋج ئۇرار كۆزگۈدە ھەيرەت ئەكس رۇخسارىڭ كۆرۈپ.

(جانىنىڭ تۇتى قۇشى شېكەر ياغدۇرغان لەئلدەك لېۋىڭنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا تەلپۈنىدۇ. سېنىڭ چىرايىڭنىڭ ئەكسىنى كۆرۈپ ئەينەكتە ھەيرەت مەۋج ئۇرىدۇ) دېسە: ئۇنىڭغا ئۇلاپلا،

زەڭگىبارى ھۆسن بىرلەدۇر سىرشتە پەيكەرىڭ،
گۈل خىجالەت پەردەسىدە رەڭگى رۇخسارىڭ كۆرۈپ.

(سېنىڭ سۈرىتىڭ ھۆسن رەڭلىرى بىلەن ئارىلاشقان، شۇڭا سېنىڭ چىرايىڭنىڭ رېڭىنى كۆرۈپ، گۈل خىجىللىق پەردىسىگە ئورالغاندۇر) دەيدۇ.

قاراڭ، بۇ قانداق گۈزەل سۈرەتلەش — ھە! جان تۇتىسى لەئلىدەك قىزىل شېكەر ياغدۇرىدىغان لېۋىنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا تەلپۈنىدىكەن، ئەينەك يۈزىدە ئۇنىڭ يۈزىنىڭ ئەكسىنى كۆرۈپ دولقۇنلىنىدىكەن؛ ھۆسنىنىڭ زەڭگىبارى (قارا چاچلىرى) بىلەن قامىتى ئوخشاش بولغانلىقتىن، ئۇنىڭ رەڭگى-روينى كۆرۈپ، گۈل ئۆز پەردىسى ئىچىدە خىجىللىق تارتىدىكەن!

شائىر شېئىرىيەتنىڭ رەڭدار بېزەكلىرىدىن بولغان ئوخشىتىش، كىنايە، مۇبالىغە، ئىستىئارە، خىتاب قاتارلىق ئىستېلىستىك ۋاسىتىلەردىن پايدىلىنىشتا، ئۆزىگە خاس يول تۇتقان.

كۆرمەي ئول گۈل سانجىلۇر پەيكان كەبى مىژگان ماڭا،
گۈلشەن ئاتەشخانە، غۇنچە ئاتەشتىن پەيكان ماڭا.

بۇ بېيىتتە شائىر گۈلنى ياردىن كىنايە قىلغان بولسا، ئۇنىڭ كىرپىكىنى ئوققا ئوخشىتىدۇ، يارنى كۆرەلمىگەنلىكتىن ئۇنىڭغا گۈلشەن، ئوتخانە، غۇنچە ئوتلۇق ئوق بېشى بولۇپ كۆرۈنىدۇ.

8 - غەزەلدىكى:

مەن نېچۈك گۈلباغى ئىشقىڭ ئورمايىن مەستانەكىم،
رەز قىزى گۈلگۇنە سۈرتەر يۈزىگە گۈل جامىدا.

(مەن سېنىڭ ئىشقىڭدا قانداقمۇ مەستانىلارچە پەرياد ئۇرماي تۇرالايمەن. تاڭ قىزى ئۈزۈم شارابىنىڭ گۈل جامىدا يۈزىگە ئەڭلىك سۈرتكەن تۇرسا) دېگەن مىسرالىرىدا تاڭ قىزى مەيدىن كىنايە بولۇپ يارنىڭ يۈزىگە سۈرتۈلگەن ئەڭلىك گۈل جامىغا ئوخشىتىلىپ، بىزنىڭ ئالدىمىزدا گۈلدەك قىزارغان بىر جانانىنىڭ جانلىق سۈرىتى گەۋدىلىنىدۇ.

9 - غەزەلنىڭ ئاخىرقى ئىككى بېيىتىدە شائىر ئۆز - ئۆزىگە خىتاب قىلىپ:

تاپماغۇڭ مەشھۇرىكىم، رەڭگى ئەسەر ھەڭگامەكىم،
ئەي قۇياش، شەبنەم كەبى مەھۋى لىقا بولدۇم ساڭا.

دېگەن مىسرادا «ۋاقتى كەلگەندە رەڭدىن ئىزمۇ تاپالمايسەن، شەبنەم قۇياشنى كۆرۈش بىلەن يوقىلىپ كەتكەندەك، سەنمۇ يوقىلىپ كېتىسەن» دېسە، بۇ غەزەلنىڭ 4 - 7 - 8 - بېيىتلىرىدە شائىر ئۆزىنىڭ شېئىرىي ماھارىتىنى ئاسترونومىيىگە ئاغدۇرۇپ، ئۆز ئىشقىنى يېڭى ئايغا، ئاشىقنى كۈنگە ئوخشىتىدۇ. ھىلال ئاي كۈننىڭ گادايى بولۇپ، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ تولۇن ئايغا ئايلانغىنىدەك، مەنمۇ سېنىڭ ئىشقىڭ بىلەن كامالەت تاپتىم دەيدۇ. ئاشىقنىڭ ئۆز مەشۇقىنى چۆرگىلەپ كېتەلمىگەنلىكى، ئاينىڭ قۇياشنى ئايلىنىشىدەك تەبىئەت قانۇنىيىتى بىلەن زىچ باغلىنىپ، ئادەم بىلەن تەبىئەت قوشۇلۇپ، ئاجايىپ بىر يېڭى مەنزىرە ھاسىل بولىدۇ.

گۈلگۈن ئاھىم پەنجەئى خۇرشىدغە باغلار خىنە،
كىم نىگارىم ئىزلارىن جاندا تەسەۋۋۇر ئەتمىشەم.

AltunOq

(يارنىڭ ئىزلىرىنى جېنىم ئىچىدە ئۇيلىغىنىمدا، گۈلرەڭلىك ئاھىم قۇياش پەنجىسىگە خىنە ياقىدۇ) شائىر بۇ مىسرالاردا ئۆز ئاھىنى گۈل رەڭگى بىلەن سۈپەتلەپ، قۇياشقا پەنجە ياسايدۇ ۋە بۇ پەنجىلەرگە ئۆزىنىڭ گۈل رەڭلىك ئاھىدىن خىنە ياقىدۇ.

بىز شائىرنىڭ 159 - غەزىلىدە ئۆزىنىڭ غەم - قايغۇسىنى بېشىدىكى سان - ساناقسىز چاچقا ئوخشاتقانلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن، شېئىرنىڭ «كىم يىراق چۈشكەچ ئېرۇر خۇرشىددىن ئاينىڭ كەمى» دېگەن مىسرا بىلەن ئاياغلاشقانلىقىنى ئۇچرىتىمىز. بۇ مىسرادا قۇياش كۆڭلى سۆزۈك مېھرىبان دوستتىن، ئاي ئۆزىدىن مەجازلىق كىنايە بولۇپ، قۇياشتىن يىراقلاشقان ئاينىڭ كېمىيىپ كېتىشى ھالەت دەلىلىدۇر. مانا بۇنى شائىرنىڭ ئەڭ نازۇك ماھارىتىنىڭ ئۆرنىكى دېيىشكە بولىدۇ.

بىز شائىرنىڭ 54 - غەزىلىدىكى مۇنۇ مىسرالارنى كۆرۈپ باقايلى:

مۇھەببەت ئالىمىنىڭ شاھىدۇرمەن، غەم سىپاھىمدۇر،
باشىم ئۆزرە قارا مۇڭلار قارا مەخمەل كۇلاھىمدۇر.
زىبەس سەرگەشتەدۇرمەن مەھۋەشىمنىڭ مېھرى كويىدا،
قۇياش كۆزگۈسىنىڭ رەۋشەنگەرى بىر گىردى ئاھىمدۇر.
كەل ئەي گۈلگۈن سەۋار، ئۆتكىل نەزەردە جىلۋىلەر كۆرگۈز،
فەلەك مەيدانىنىڭ گۈلگۈن سەۋارى بەرقى ئاھىمدۇر.

بۇ مىسرالارنى شائىرنىڭ تەپەككۇرى بويىچە تەھلىل قىلغاندا، ئۇ مۇھەببەت ئالىمىنىڭ شاھى، غەم ئۇنىڭ لەشكىرى، بېشىدىكى غەم - قايغۇلار ئۇنىڭ قارا مەخمەل كۇلاھى بولۇپ چىقىدۇ. بۇ يەردە مۇھەببەتنى «ئالەم» دەپ مۇبالىغىلەشتۈرگەن بولسا، ئۆزىنى شاھ، غەمنى لەشكەر دەپ مەجازلاشتۇرغان، قايغۇنى قارا كۇلاھقا ئوخشاتقان. 2 - بېيىتتا، قۇياشنى ئەينەككە ئوخشىتىپ، قۇياش يۈزىنى ئاھىنىڭ توزاڭلىرى بىلەن كۆمۈپ تاشلىدى، دەپ مۇبالىغە قىلغان. 3 - بېيىتتا ئۆزىنىڭ ئاھىنى پەلەك مەيدانىنىڭ گۈل رەڭ ئېتىغا مىنگەن چاقماققا ئوخشاتقان.

شۇنىمۇ قەيت قىلىپ ئۆتۈش كېرەككى، شائىرنىڭ دىۋانى 14 - ئەسىردىن 20-ئەسىرگىچە ئىشلىتىلىپ كەلگەن چاغاتاي تىلىغا مەنسۇپ بولسىمۇ، لېكىن بىرمۇنچە بېيىتلار شۇ دەۋىردىكى جانلىق تىلغا يېقىنلاشتۇرۇپ يېزىلغان. ھەتتا بىرمۇنچە بېيىتلار بىزگە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدەكلا چۈشىنىشلىك تۇيۇلىدۇ.

يۇقىرىدا تەھلىل قىلىپ ئۆتۈلگەن پاكىتلارغا ئاساسەن، شۇنداق خۇلاسىگە كېلىش مۇمكىنكى، شائىر ئىبراھىم مەشھۇرى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدا ئۆتكەن مەشھۇر پېشىۋالار بىلەن بىر قاتاردا تۇرۇشقا ھەقلىق بولغان لىرىك شائىردۇر. ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى دېڭىزىغا قوشۇلغان سۈزۈك تامچىلاردىن بولۇشقا مۇناسىپ.

ئەلشىر نەۋائى ئەسەرلىرىنى كۆچۈرگەن خەتتاتلار *

مۇھەممەتجان ھەكىموۋ

ئەلشىر نەۋائىنىڭ مۇھىم ئەدەبىي ئىلمىي مىراسلىرى XV ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدىن باشلاپ كىتابەت تارىخىمىزدا، خەتتاتلىق ۋە بەدىئىي قول يازما تارىخىمىزدا كەسكىن بۇرۇلۇش ياسىدى. گەرچە XV ئەسىرگە قەدەر ئۆزبېك تىلىدىكى ئەدەبىي، تارىخىي مەنبەلەر كاتىپلار تەرىپىدىن ناھايىتى ئاز كۆچۈرۈلگەن بولسا، XV ئەسىر ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ پەقەت ئايرىم كىتابلارلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن - پۈتۈن خەتتاتلىق مەكتەپلىرىنىڭ نامايەندىلىرى نەۋائى ئەسەرلىرىنى كۆچۈرۈش بىلەن مەشغۇل بولدى. XV ئەسىردىن باشلاپ تاكى XX ئەسىرنىڭ باشلىرىغا قەدەر تۈركىي تىلدا كىتابەت قىلىنغان مەنبەلەرنىڭ يېرىمىغا تەڭ قىسمىنى نەۋائى ئەسەرلىرىنىڭ نۇسخىلىرى ئىگىلىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئوتتۇرا ئاسىيا كىتابەت ئىشى، خەتتاتلىق، بەدىئىي قول يازما ۋە مىنىئاتيۇرا ** سەنئىتىنىڭ كېيىنكى بەش ئەسىرلىك تەرەققىياتىنى مەكتەپلەر، ئۇسلۇبلار، نامايەندىلەر پائالىيەتلىرىنى ئۆگىنىشتە نەۋائى ئەسەرلىرىنىڭ قول يازمىلىرى يېتەكچى، ئايرىم ھاللاردا ھەل قىلغۇچى مەنبە ۋەزىپىسىنى ئۆتەپ كەلگەنلىكىدە ھېچقانداق شەك - شۈبھە يوق.

نەۋائى ئەسەرلىرىنىڭ قول يازمىلىرى بەش ئەسىر داۋامىدا جاھاننىڭ ھەرقايسى يەرلىرىگە تارقالدى. ھازىرقى ۋاقىتتا نەۋائى ئەسەرلىرىنىڭ مىڭ جىلدتىن ئارتۇق قول يازما نۇسخىسى پەقەت سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تاشكەنت، لېنىنگراد، دۇشەنبە، باكۇ، تىبىلىس، ئېرېۋان، ئاشخاباد، فرۇنزې، قازان، سەمەرقەند، بۇخارا، قوقەند، خىۋا ۋە باشقا شەھەرلەردىكى قول يازما فوندلىرىدا ساقلانماقتا. شۇنىمۇ ئەسلىتىپ ئۆتۈش زۆرۈركى، بەزەن بىر جىلد تەركىبىگە نەۋائىنىڭ يېگانە بىر ئەسىرى كىرگەن بولسا، بەزەنلىرىدە بىرجىلد بىرقانچە ئەسەردىن تەركىب تاپىدۇ. ياكى بىر قول يازما

* بۇ ئەسەر ئۆزبېكىستان «پەن» نەشرىياتى تەرىپىدىن 1991 - يىلى يىل بېشىدا ئېلان قىلىنغان. ئەسەردە تەتقىق قىلىنغان تېما بىزنىڭ تەتقىقاتىمىز ئۈچۈنمۇ مەلۇم پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە. بۇ ئەسەرنى ئېلان قىلىش جەريانىدا بەزى ئورۇنلار قىسقارتىلدى. بەزى جايلىرى قىسمەن ئۆزگەرتىلدى. بۇ كىتابچە ئەسلى سوۋېت ئىتتىپاقى پارچىلىنىشتىن ئىلگىرى ئېلان قىلىنغان بولغاچقا، ئۇنىڭدىكى سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئالاقىدار ئىسىم ۋە ئاتالغۇلار ئۆزگەرتىلمەستىن شۇ پېتى ئېلان قىلىندى.

** مىنىئاتيۇرا — ئوتتۇرا ئەسىر قول يازما ۋە كىتابلاردا بوياقلار بىلەن سىزىلغان نەقىش، رەسىم، سۈرەت، بېزەكلىك باش ھەرپ ياكى لەۋھەنى كۆرسىتىدۇ (ت).

جىلدى نەۋائىنىڭ ھەممە ئەسەرلىرىنى دېگۈدەك ياكى ئەڭ يىرىك ئەسەرلىرىنى ئۆز تەركىبىگە كىرگۈزۈپ، كۇللىياتقا ياكى بولمىسا كۇللىياتقا يېقىن بولغان توپلامغا يىغىنلىشىپ قالىدۇ. سوۋېت ئىستىپاقىدىكى ئەنە شۇ قىسمەن قول يازمىلارنى ئۆگىنىش ئاساسىدا نەۋائى ئەسەرلىرىنى كۆچۈرگەن ئۈچ يۈزدىن ئارتۇق كاتىپنىڭ نامىنى ئېنىقلاشقا مۇۋەپپەق بولۇندى. قول يازمىنى كۆچۈرگەن ھەربىر كاتىپ ئۆزىنىڭ ماھارىتى، بىلىمى ۋە ئۇسلۇبى بىلەن بىر-بىرىدىن پەرق قىلىدۇ. دېمەك ھەربىر قول يازما كاتىپلار تەرىپىدىن تۈرلۈك سەۋىيىدە كۆچۈرۈلگەن بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۇ شەك-شۈبھىسىز نەۋائى مىراسى بولۇپ قالىۋېرىدۇ. ئەينى ۋاقىتتا نەۋائى مىراسى پۈتۈلگەن قول يازما مۇئەييەن بىر دەۋر، مەملىكەت ياكى ئۆلكە كىتابەت ئىشى ۋە سەنئىتىنىڭ مەھسۇلى سۈپىتىدە ھەم باھالىنىدۇ. چۈنكى ئاشۇ قول يازما كىتابنىڭ يارىتىلىشىدا قەغەز، سىياھ، تۈرلۈك بوياقلار، مۇقاۋا ئۈچۈن مەغىز (كارتون قەغەز)، چەم ياكى ماتا ۋە باشقا ماددىي ئەشيالار جەدۋەلكەش، لەۋۋاھ، مۇزەھھىب، مۇسەۋۋىر، سەھھاف كەبى ھۈنەرۋەن ۋە سەنئەتكارلارنىڭ ئەمگىكى بىر پۈتۈن ھالدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ.

كاتىپلارنىڭ بەزىلىرى نەۋائى ئەسەرلىرىدىن پەقەت بىرىنىلا كۆچۈرگەن بولسا، بەزىلىرى بىرنەچچە ھەتتا ئونلاپ ئەسەرلەرنى كۆچۈرگەن. پۈتۈن پائالىيىتىنى نەۋائى ئەسەرلىرىنى كۆچۈرۈشكە بېغىشلىغان كاتىپلار ھەققىدىمۇ ئاساسلىق مەلۇماتلار ھەم بار.

ھەربىر كاتىپ مۇئەييەن بىر خەتتاتلىق مەكتىپىنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە، شۇ خەتتاتلىق مەكتىپىدە تەركىب تاپقان ئەنئەنىلەرنى داۋام ئەتتۈرۈشكە، تاكامۇللاشتۇرۇشقا ئۆز ھەسسىسىنى قوشقان. خەتتاتلىق مەكتەپلىرى مەلۇم بىر شەھەر ياكى ئۆلكىدىكى ئىجتىمائىي-سىياسىي، مەدەنىي-ئەدەبىي ھاياتنىڭ تەلىپى ۋە مەھسۇلى سۈپىتىدە ۋۇجۇدقا كەلگەن. بىز نەۋائى ئەسەرلىرى قول يازمىلىرىنىڭ كۆچۈرۈلۈش چېگرىسىغا (گېئوگرافىيىسىگە) نەزەر سالساق ئەينى شۇ ئىشلار كۆزگە ئېنىق چېلىقىدۇ.

ئەلىشىر نەۋائى ئەسەرلىرىنى ئەڭ دەسلەپ كىتابەت قىلىش ھىرات خەتتاتلىق مەكتىپىدىن باشلىنىدۇ. شۇ خەتتاتلىق مەكتىپىدە XV ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمى ۋە XVI ئەسىر باشلىرىدا نەۋائى ئەسەرلىرىنى كۆچۈرگەن ئالتە خەتتات — سۇلتان ئەلى مەشھەدىي، ئابدۇلجەمىل كاتىپ، ئەلى ئىبىن نۇر، سۇلتان مۇھەممەد خەندان ۋە دەرۋىش مۇھەممەد تاقىيلارنىڭ ناملىرى دەسلەپكى قول يازمىلار ئارقىلىق مەلۇم. بۇ خەتتاتلاردىن خۇسۇسەن سۇلتان ئەلى مەشھەدىي، ئابدۇلجەمىل كاتىپ، دەرۋىش مۇھەممەد تاقىي كۆچۈرگەن قول يازمىلار نەۋائى ئەسەرلىرىنىڭ بىرىنچى نۇسخىلىرى ھېسابلىنىدۇ.

XVI ئەسىرنىڭ بىرىنچى يېرىمىدا ھەم ھىراتتا نەۋائى ئەسەرلىرىنى كىتابەت قىلىش ئەنئەنىسى داۋام ئەتتى. بۇنىڭ يارقىن نەمۇنىسى 1526 — 1527 - يىللاردا ئەلى ھىجرانىي كۆچۈرۈپ تۈگەتكەن نەۋائى كۇللىياتىدۇر. سۇلتان مۇھەممەت نۇر، سۇلتان مۇھەممەت خەندان ۋە باشقا بىرنەچچە خەتتاتلار ھىراتتا XVI ئەسىرنىڭ بىرىنچى

يېرىمىدا ھەم نەۋائى ئەسەرلىرىنى كىتابەت قىلىشتا سەمەرىلىك پائالىيەت كۆر-
سەتكەنىدى.

XVI ئەسىردىن باشلاپ نەۋائى ئەسەرلىرىنى كىتابەت قىلىش دائىرىسى خېلى
كېڭەيدى. مەشھەد، شىراز، تەبرىز، بۇخارا، سەمەرقەند، شاھرۇخىيە خەتتاتلىق مەكتەپلىرى-
دىن يېتىشكەن بىرنەچچە خەتتاتلارنىڭ بۇ ئىش بىلەن شۇغۇللانغانلىقلىرى مەلۇم.

مەشھەد خەتتاتلىق مەكتىپىدىن مىرئىماد ئەل ھۇسەينىي نەۋائى ئەسەرلىرىنى
غايەت نەپىس خەت بىلەن كۆچۈرگەن. ئۇنىڭ نەۋائى تەرمە دىۋانلىرىدىن كۆچۈرگەن
نۇسخىلىرى ساقلىنىپ قالغان.

تەبرىزدە مەشھەد ۋە شىرازغا قارىغاندا نەۋائى ئەسەرلىرى كۆپرەك كۆچۈرۈلگەن
چەلەبىي، پىر مۇھەممەد شەيخ تاھىر تەبرىزى، ھاجى مۇھەممەد تەبرىزى قاتارلىقلار
تەبرىز خەتتاتلىق مەكتىپىنىڭ ئەڭ مەشھۇر نامايەندىلىرى ھېسابلىناتتى.
1595 — 1596 - يىللاردا نەزەر ئەلى فەيزى ئىران ئەزەربەيجانىنىڭ قىزىل ياغاچ
شەھىرىدە كۆچۈرۈپ تۈگەتكەن نەۋائى كۇللىياتىنى ھەم تەبرىز خەتتاتلىق مەكتىپى-
نىڭ داۋامى دېسە بولىدۇ.

XVI ئەسىردە بۇخارا خەتتاتلىق مەكتىپىدە نەۋائى ئەسەرلىرى كۆپلەپ
نۇسخىلاردا كۆچۈرۈلدى. بۇخارالىق خەتتاتلاردىن مۇھەممەد ئەلى ئەل-كاتىپ ئەس-سۇلتا-
نىي، ئىمن ئەبۇلمەكارىم ئابدۇلۋەھاب ئەل-ھىجازىي، مەھمۇد ئىبن ئىسھاق شەھابىي
كۆچۈرگەن قول يازمىلار ئالاھىدە ئاجرىلىپ تۇرىدۇ. XVI ئەسىر قول يازمىلىرىنىڭ
خاراكتېرلىك خۇسۇسىيىتى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، ئۇلار خەت جەھەتتىن ناھايىتى
نەپىس ۋە بەدىئىي بېزەكلەرگە بايدۇر. يەنە بىر قىممەتلىك تەرىپى شۇكى، ئۇلار-
نىڭ كۆپچىلىكىدە ئەسەرلەرنىڭ مەزمۇنىغا ماسلىشىدىغان رەسىم (مىنىئاتيۇرا) لەر
ئىشلەنگەن.

XVI ئەسىر ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ ھىراتتىن خېلى يىراق ئۆلكىلەردە، مەسىلەن،
تۈركىيە، مىسىر ۋە ھىندىستاندىمۇ نەۋائى ئەسەرلىرىنىڭ نۇسخىلىرى كۆپىيىشكە
باشلىدى. بۇ ئىشتا كۆپرەك تۈرلۈك ئىجتىمائىي-سىياسىي سەۋەبلەر بىلەن ئاشۇ
جايلارغا بېرىپ قالغان خەتتاتلار پائالىيەت قىلغانىدى.

XVII ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا شىنجاڭدا قەشقەر، ئوتتۇرا ئاسىيادا مەرۋ، خارەزم،
شەھرى سەبز، قوقەن (ياكى فەرغانە)، تاشكەنت خەتتاتلىق مەكتەپلىرى قۇرۇلۇشقا
باشلىدى.

قەشقەر خەتتاتلىق مەكتىپىدە ئەزىز كىچىك ئىبن مۇھەممەد ئەدىل، موللا ئەشۇر
ئىبن موللا-مىرتېمۇردىي ماچىنىي ۋە باشقىلار نەۋائى ئەسەرلىرىنى كۆچۈرۈشتە كۆپ
ئەمگەك سىڭدۈرگەنىدى. قەشقەر خەتتاتلىق مەكتىپىدە نەۋائى ئەسەرلىرىنى كىتابەت
قىلىشنىڭ ئەڭ يۇقىرى نۇقتىسى 1824 — 1830 - يىللاردا ئابدۇرەھىم ئىبن مۇھەممەد
پازىل قەشقەرى تەرىپىدىن نەۋائى كۇللىياتىنىڭ كۆچۈرۈلۈشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.
نىزارىدىن كېيىن نەۋائى ئەسەرلىرىنى پۈتكەن قەشقەرلىك بىرنەچچە كاتىپلارنىڭ

نامى ھەم پەنگە مەلۇم.
نەۋائى ئەسەرلىرىنى كۆچۈرگەن دەسلەپكى خارەزم خەتتاتلىرىنى XVII ئەسىردىن
تارتىپ ئۇچرىتىمىز. دوست مۇھەممەد ۋەلەدى ئەشمۇ ھەممەد XVII ئەسىر ئاخىرلىرىدا
«خەمسە» نى كۆچۈرگەن. XVIII — XIX ئەسىرلەردە خارەزمدە نەۋائى ئەسەرلىرىگە قىزىقىش
ناھايىتى كۈچەيدى. خارەزملىق خەتتاتلار ئارىسىدا ئاتاقلىق شائىر ۋە ئالىم شىر مۇھەممەد
مۇنسىنىڭ نامى ھەم ئالاھىدە پەخىرلىك ئورۇن ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭ نەۋائى ئەسەرلىرىدىن
كۆچۈرگەن ئۈچ دانە دەستخەت* قول يازمىسى يېتىپ كەتـكەن. XIX ئەسەردە ۋە XIX
ئەسىرنىڭ بىرىنچى چارىكىدە خارەزم ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا نەۋائى مىراسىنى كىتابـەت
قىلغان ئەللىكتىن ئارتۇق كاتىپلارنىڭ كۆچۈرگەن قول يازمىلىرى مـەۋجۇت.
XVIII ئەسىر ئاخىرىدا بۇخارا ۋە سەمەرقەند خەتتاتلىق مەكتەپلىرىدىن ئـاجرىـ
لىپ چىققان شەھرى سەبز خەتتاتلىق مەكتىپىمۇ نەۋائى ئەسەرلىرىنىڭ خەلق ئـارىـ
سىدا كەڭ تارقىلىشىغا سالماقلىق ھەسسە قوشتى. كۆپلەپ خەتتاتلارنى يېتىشتۈرگـەن
بۇ مەكتەپتىن يار مۇھەممەد قارا شەھرى سەبزى كۆچۈرگەن قول يازما كىتابـلاردىـن
يەتتىسى ساقلانـغان.
قوقەن (ياكى بىرئاز كەڭرەك مەنىدە پەرغانە) خەتتاتلىق مەكتىپىدە نەۋائى ئەـ
سەرلىرىدىن دەسلىپىدە يارىتىلغان قول يازمىلار XVIII ئەسىرگە مەنسۇپ. قوقەندە نەـ
ۋائى ئەسەرلىرىنى كۆچۈرۈش XIX ئەسىرنىڭ بىرىنچى يېرىمىدا ناھايـىتى كەڭ تۈس
ئالغان. تارىخىي مەلۇماتلارغا قارىغاندا، 1838-يىلى قوقەن خانى مۇھەممەد ئەلى خان
نەۋائىنىڭ «خەزائىنۇل-مەئانىي» («مەنىلەر خەزىنىسى») ئەسىرى ئالتە ئايـدا ئۈچ
يۈز نۇسخا (ئەدەد) دە بىر خىل تەركىب ۋە بىر خىل ئۆلچەم (ھەجىم) دە كۆچۈرۈـ
لۈپ، شېرازلىق ،ۇقاۋىلارغا ئېلىنىسۇن ۋە ۋىلايەتلەرگە تارقىتىلسۇن دەپ پەرمان بەرـ
گەن. شۇ دەۋردە يارىتىلغان «خەزائىنۇل-مەئانىي) نىڭ قول يازمىلىرىـدا كاتىپ
تەرىپىدىن يېزىلغان خاتىمە ۋە تارىخلاردا: «ئۇشبۇ نۇسـخا ئەمىر ئەلىشىر نەۋائى
دىۋانلىرىنىڭ ئۈچ نۇسخا كۆچۈرۈلگەنلىرىـدىن بىرى» دېـگەن قەيتلەرنىڭ تېز-تېز
ئۇچراپ تۇرۇشى يۇقىرىدىكى تارىخىي مەلۇماتنى تولۇق تەستىقلايدۇ. نەۋائى ئەسەرلىـ
رىنى كۆچۈرگەن قوقەندنىڭ يىرىك خەتتاتلىرىدىن ئەۋەزبەردى ئىبنى تىلەۋ مۇھەممەد
بېشەرىقى، ،ۇللا روزى كاتىپ، مۇھەممەد شەرىف دەبىر، كەرىمجان ئىبنى رەھىمجان،
سۇلايمانقۇل راجىي، ناسىرجان ھاجى خوقەندى، ئەشۇرئەلى زاھىرىـلارنى كۆرسىتىش
مۇمكـىن.
تاشكەنت دىيارىدا نەۋائى مىراسىنى كىتابەت قىلىش XVI ئەسـىردىن باشـلانـ
غان. بۇنىڭ ئۈچۈن سىر دەريا بويىدىـكى شاھرۇخىيە شەھىرىدە XVI ئەسىردە «خەمـ
سە» نىـڭ مىنىئاتيۇرلىق بىر نۇسخىسى كۆچۈرۈلگەنـلىكىـنى ئەسـلەپ ئۆتۈش ئوـ
رۇنلۇق بولىدۇ. XVII ئەسىردىن تارتىپ ھازىرقى تاشكەنـتتە يېڭى خەتـتاتلىق مەكـ

* دەستخەت ــ كىشىنىڭ ئۆز قولى بىلەن يېزىلغـان خـەت (ت).

تېپى تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان. نەۋائى ئەسەرلىرىمۇ ئەنە شۇ دەۋردە تاشكەنت خەتتاتلىق مەكتىپىدە كۆچۈرۈلۈشكە باشلىغانلىقىدىن بىرنەچچە قول يازمىلاردىكى تارىخلار گۇۋاھلىق بېرىدۇ. تاشكەنت خەتتاتلىق مەكتىپىدە ھەم ئونلاپ خەتتاتلار XIX ئەسىردە نەۋائى ئەسەرلىرىنى كۆچۈرۈش بىلەن مەشغۇل بولغان. جۈملىدىن، مۇھەممەد رەھىم ئىبنى نىيمەتجان تاشكەندى، نەقىب خوجە ئىبنى مۇئمىن خوجە شاشى، مۇھەممەد يۇنۇس كاتىپ، شامۇراد كاتىپ، ئەبدۇلمەنناپ قارىي ۋە باشقىلار.

تۈركىي خەلقلەر ئەدەبىياتىغا نەۋائى ئىجادىنىڭ كۈچلۈك تەسىرى نەتىجىسىدە XIX ئەسىر ۋە XX ئەسىر باشلىرىدا تاتارىستان، قىرىم ۋە ئەزەربەيجان ئۆلكىلىرىدە ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىن نۇسخىلار كۆچۈرۈلدى.

بىز يۇقىرىدا نەۋائى ئەسەرلىرىنىڭ كاتىپلىرى ئۆز ئىمزالىرىنى قويغان قول يازمىلار ھەققىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزدۇق. نەۋائى ئەسەرلىرىگە كاتىپلار ئۆز ئىمزالىرىنى قويمىغان، كىتابەت ئورنى ۋە تارىخى قەيت قىلىنمىغان يۈزلەپ قول يازما نۇسخىلارمۇ بار. ئۆتمۈشتە كۆپلىگەن كاتىپلار كەمتەرلىك يۈزىسىدىن ئۆزلىرى كۆچۈرگەن قول يازمىلاردا ئىسىم شەرىپلىرىنى يازمىغان. بۇ ھالەت شەرق كىتابەت ئىشىدا مەلۇم دەرىجىدە ئەنئەنە تۈسىگە كىرگەنىدى. ئەنە شۇنداق كاتىپى، كىتابەت ئورنى ۋە يىل دەۋرى نامەلۇم قول يازمىلار مۇقاۋا، قەغەز، خەت، مىنىئاتيۇرا (ئەگەر سىزىلغان بولسا) ۋە باشقا پالېئوگرافىك بەلگىلىرىگە قاراپ مەلۇم بىر دەۋر ۋە مەلۇم بىر خەتتاتلىق مەكتىپىگە مەنسۇپ ئىكەنلىكى ھەققىدە خۇلاسە چىقىرىلىدۇ.

بەش ئەسىر داۋامىدا نەۋائى ئەسەرلىرىنى كۆچۈرگەن كاتىپلارنىڭ خەت ئۇسلۇبىغا نەزەر سالساق، ئۇلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئەرەب خېتىنىڭ نەستەئلىق ئۇسلۇبىدىن پايدىلانغانلىقى بىلىنىدۇ. ئاددىي كاتىپلار يىرىك، ئېنىق ۋە راۋان نەستەئلىقتە، سەنئەتكار خەتتاتلار ئۇششاق، نەپىس ۋە بەدىئىي نەستەئلىقتە يېزىشقان. ئەرەب خېتىنىڭ نەستەئلىقتىن باشقا ئۇسلۇبلىرىدىمۇ قول يازمىلار ئۇچراپ تۇرىدۇ. بۇنداق قول يازمىلار ھازىرچە پەندە يېگانە قول يازما — «غەرايىبۇس‐سىغەر» نىڭ XV ئەسىر ئاخىرلىرى ياكى XVI ئەسىر باشلىرىغا مەنسۇپ بىر نۇسخىسى (تاشكەنت، ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى قول يازمىلار ئىنستىتۇتى، № 386) ھەرىكەت بەلگىلىرى كۆپ قويۇلۇپ، نەسخ ئۇسلۇبىدا پۈتۈلگەن. XIX ئەسىر ئاخىرلىرى ۋە XX ئەسىر باشلىرىدا قوقەند خەتتاتلىق مەكتىپىدە نەۋائىنىڭ ئايرىم شېئىرلىرى ھەرىكەت بەلگىلىرى قويۇلماي يېزىلغانلىرىمۇ كۆزگە چېلىقىدۇ. شۇ دەۋردە قوقەندە نەۋائىنىڭ بىر دىۋانى بىرەرمۇ ھەرىكەت بەلگىلىرى قويۇلماي نەستەئلىق ئۇسلۇبى بىلەن كۆچۈرۈلگەن (تاشكەنت، ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى، قول يازمىلار ئىنستىتۇتى № 25-1). نەۋائى دىۋانىنىڭ قول يازمىسىنى چېكىتسىز نەستەئلىق بىلەن كىتابەت قىلىش قوقەند ئەدەبىي مۇھىتىدىكى بېدىل نەۋىلىك ۋە بېدىلخانلىق ئەنئەنىلىرىنىڭ تەسىرىدىن بولسا كېرەك.

* بىدىل نەۋىسلىك — بېدىلشۇناسلىق، بېدىل ئەسەرلىرىنى كۆچۈرۈش ۋە تەتقىق قىلىش.

AltunOq

نەۋائى ئەسەرلىرىنىڭ قول يازما نۇسخىلىرىدا مەتنلەرنىڭ سەھىپىگە جايلىشىش ئەھۋالىدا ھەر خىل ھالەتلەرنى ئۇچرىتىمىز. ئۆلچىمى (ھەجىمى) ئانچە چوڭ بولمىغان تەرمە دىۋانلاردا ۋە «خەمسە» داستانلىرىنىڭ ھەر بىرى ئالاھىدە كىتاب قىلىنىپ كۆچۈرۈلگەن نۇسخىلاردا مەتىن ئادەتتە ھەر سەھىپىدە ئىككى ئىستونلۇق قىلىپ 10 قۇردىن 15 قۇرغىچە جايلاشقان بولىدۇ. ئۆلچىمى جەھەتتىن خېلى چوڭراق. كۆپىنچە «خەزائىنۇل-مەئانىي» ۋە «خەمسە» دىن تەركىب تاپقان قول يازما توپلاملاردا مەتىن ھەر سەھىپىدە تۆت ئىستونلۇق، 19 قۇردىن 27 قۇرغىچە جايلاشتۇرۇلغان. XV-XVI ئەسىر نەۋائى كۈللىياتلىرىدا مەتىن ئادەتتە ھەر سەھىپىدە تۆت ئىستون 27 قۇردىن ئىبارەت قىلىپ تۈزۈلگەن (دېمەك بىر سەھىپىدە 108 قۇر-مىسرا جايلاشقان).

XIX ئەسىردە تۈزۈلگەن قەشقەر (كاشغەر) كۈللىياتىدا بولسا «خەمسە» داستانلىرىنىڭ مەتنى ھەر سەھىپىدە ئالتە ئىستونلۇق قىلىپ، 21 قۇردىن جايلاشتۇرۇلغان (دېمەك، بىر سەھىپىدە 126 قۇر-مىسرا بار). نەسرىي ئەسەرلەرنىڭ مەتنى ھەممە قول يازمىلاردا بىر خىلدا جايلاشقان. ئۇلاردا قول يازمىنىڭ ھەجىمى (ئۆلچىمى) گە قاراپ ھەر سەھىپىدە 13 قۇردىن 19 قۇر (سەتر) غىچە كۆرۈش مۇمكىن. كەمدىن-كەم ھاللاردا نەۋائىنىڭ مۇستەقىل ئەسىرى قول يازمىدىكى ئاساسىي مەتنىنىڭ ھاشىيىسىگە قىيالىتىپ (قىيسايتىپ) يېزىلىشىمۇ ئۇچرايدۇ. بۇنداق ھالەتتە ھاشىيە مەتنى بىر سەھىپىدە 30—32 قۇرغىچە بارىدۇ.

قول يازما نۇسخىلاردا ئەسەرلەر مەتنىنىڭ مۇكەممەل ياكى نامۇكەممەللىكى مەسىلىسىدە كاتىپلار ئۆزلىرى ئاساس قىلغان نۇسخىلاردىكى مەتىننى قەتئىي ساقلاشقا ھەرىكەت قىلىشقان. داستانلار ۋە نەسرىي ئەسەرلەردە ئايرىم قىسمەن قىسقارتىشلارمۇ ئۇچراپ تۇرىدۇ. ئەسلىدە دىۋانلارنى كۆچۈرۈشتە كاتىپلار بىرقەدەر ئەركىنرەك يول تۇتقان. چۈنكى، كاتىپلار دىۋانلار تەركىبىدىكى ھەر بىر شېئىر (غەزەل، رۇبائىي، قىتئە، فەرد، مۇئەممما ۋە باشقىلار) غا مۇستەقىل بىر ئەسەر سۈپىتىدە قاراپ، ئۇلارنى ئۆزلىرى كۆچۈرۈۋاتقان نۇسخىدىن قالدۇرۇپ قويۇش ياكى باشقا نۇسخىدا بار بولغان شېئىرنى ئېلىپ تولدۇرۇش يولىنى تۇتقان. ھەر ھالدا ھەر بىر قول يازما مەتنىدە كاتىپنىڭ بىلىم دائىرىسى، كۆچۈرۈۋاتقان ئەسەرگە بولغان شەخسىي مۇناسىۋىتى، دۇنيا قارىشى، دەۋر تەلىپى، كۆچۈرۈشكە بۇيرۇغان كىشىنىڭ ئىستىكى (ئەگەر شۇنداق پەرمان ياكى كۆرسەتمە بېرىلگەن بولسا) ۋە باشقىلار ئەكس ئەتكەن.

بۇ رىسالىدە ئەلىشىر نەۋائى ئەسەرلىرىنى كۆچۈرگەن كاتىپلار ھەققىدىكى مەلۇماتلار بىرىنچى قېتىم مەخسۇس رەۋىشتە توپلاپ بېرىلدى. گەرچە، ئاتاقلىق خەتتات ئابدۇلقادىر مۇرادوۋنىڭ «ئوتتۇرا ئاسىيا خەتتاتلىق سەنئىتى تارىخىدىن» (تاشكەنت، «پەن» نەشرىياتى، 1971 -يىل) كىتابىدا نەۋائى ئەسەرلىرىنى كۆچۈرگەن كاتىپلار ھەققىدە مەلۇماتلار بېرىلگەن بولسىمۇ، مۇئەللىپ ئۇنىڭدا پەقەت ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتى فوندى بىلەنلا كۇپايىلەنگەنىدى. بىز يە-

نىلا سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى باشقا قول يازما فوندىلىرىدىن، چەت ئەللەردىكى قىسمەن قول يازما فوندىلىرىدىن ھەم (ئېلان قىلىنغان كاتالوگلار ئارقىلىق) پايدىلانغان ھالدا كاتىپلار رويخېتىنى بېرىشنى لازىم تاپتۇق. ئەلۋەتتە، نەۋائى ئەسەرلىرىنى كىتابەت قىلغان كاتىپلارنىڭ رويخېتىنى بىز ھېچقاچان مۇكەممەل بولدى دەپ ئېيتالمايمىز. ھېلىھەم خەلق قولىدا نەۋائى ئەسەرلىرىنىڭ قول يازمىلىرى ناھايىتى كۆپ. ئۇلارنى دۆلەت خەزىنىسىگە ئېلىش ۋە ئىلمىي جەھەتتىن ئۆگىنىش جەريانىدا كاتىپلار رويخېتى بارغانسېرى بېيىتىپ تولدۇرۇپ بېرىلىدۇ. ئەنە شۇنىڭغا ئاساسەن بىزنىڭ ئۇشبۇ ئىشىمىزنى نەۋائى ئەسەرلىرىنى كۆچۈرگەن كاتىپلار ھەققىدە دەسلەپكى قەدەم دەپ ھېسابلاشقا بولىدۇ. رىسالىدە كاتىپلار رويخېتى XV ئەسىردىن باشلاپ خرونولوگىك تەرتىپىدە بېرىلدى. كاتىپ ھاياتى ۋە پائالىيىتى ھەققىدە مەلۇماتلار بار بولسا، ئۇلار قىسقىچە بايان قىلىنىدۇ. كاتىپ ھاياتى ۋە پائالىيىتى ھەققىدە مەلۇماتلار ساقلانمىغان ياكى تېخى ئۆگىنىلمىگەن بولسا، ئۇ كۆچۈرگەن قول يازمىنى تونۇشتۇرۇش بىلەن چەكلىنىلدى.

سۇلتان ئەلى مەشھەدىي — خەتتاتلىقتا مەكتەپ ياراتقان سەنئەتكار، ھىرات خەتتاتلىق مەكتىپىنىڭ رەھبىرى، نەستەئلىق خېتىنىڭ مىسلىسىز ئۇستىسى، ئەلىشىر نەۋائىنىڭ شەخسىي كاتىپلىرىدىن بىرى. ئۇ «قىبلەتۇل-كۇتتاب» («كىتابلار پېشىۋاسى») ۋە «سۇلتانۇل خەتتاتىن» (خەتتاتلار سۇلتانى) ئۇنۋانلىرىغا سازاۋەر بولغان.

سۇلتان ئەلى تەخمىنەن 1432- يىلى مەشھەدتە تۇغۇلدى. خەتتاتلىقنى باللىق چاغلىرىدىن تارتىپلا ئۆگەندى. بۇ ھەقتە ئۇ ياشانغان چېغىدا يازغان نەزمىسىدە مۇنداق دەيدۇ:

ئەز جەۋانىي بە خەت بۇدى مەيلەم،
ئىشقى خەت راندى ئەز مىژە سەيلەم.

(ياشلىقىمدىن خەتكە مەيلىم بار ئىدى، خەت ئىشقى كىرپىكىمدىن سەل ئاققۇزار ئىدى).

سۇلتان ئەلى مەشھۇر خەتتات ئەزھەر تەبرىزى (1422—1423/1502—1503) دىن تەلىم ئالغانىدى. ئۇ تېز ئارىدا ئىستېداتلىق خەتتات سۈپىتىدە تونۇلۇشقا باشلايدۇ. سۇلتان ئەلى مەشھەدىي سەمەرقەند ھاكىمى سۇلتان ئەبۇ سەئىد خىزمىتىدىمۇ بولغان. ھاكىمىيەت ھۈسەيىن بايقارا قولىغا ئۆتكەندىن كېيىن، ھىراتقا كېلىپ ئەلىشىر نەۋائى ۋە ئابدۇرەھمان جامىيلار بىلەن ھەمكارلىشىپ ئىشلەيدۇ. سۇلتان ئەلى مەشھەدىي ھىرات خەتتاتلىرىغا رەھبەرلىك قىلىپ، مۇسەۋۋىر، مۇزەھھىب، لەۋۋاھ ۋە سەھھافلار بىلەن بىرلىكتە قول يازما ۋە كىتابەت ئىشلىرىنى نەپىس بەدىئىي سەنئەت دەرىجىسىگە كۆتۈرىدۇ. سۇلتان ئەلى مەشھەدىي ھىرات خەتتاتلىق مەكتىپىگە رەھبەرلىك قىلىش بىلەن بىرگە پۈتۈن پائالىيىتى داۋامىدا ئەلىشىر نەۋائى ۋە باشقا شائىر ۋە ئالىملارنىڭ ئەسەرلىرىنى كۆچۈرۈش بىلەن تىنىمسىز مەشغۇل بولغان.

ئۇ ھۈسەيىن بايقارا ۋە ئەلىشىر نەۋائىنىڭ تاپشۇرۇقلىرىغا بىنائەن ئىش ئېلىپ بارغان. سۇلتان ئەلى مەشھەدىي كۆچۈرگەن كۆپلىگەن نادىر قول يازمىلار ھۈسەيىن بايقارا ۋە ئەلىشىر نەۋائىلار تەرىپىدىن باشقا ئۆلكىلەرگە تەۋەررۇك تۆھپىلەر سۈپىتىدە ئەۋەتىلگەن. ئومۇمەن، سۇلتان ئەلى مەشھەدىينىڭ خەتتاتلىق سەنئىتىدىكى ئىستېداتىغا XV ئەسىر تارىخچىلىرى ۋە شەخسەن نەۋائىنىڭ ئۆزى بىر قاتار ئەسەرلىرىدە يۈكسەك باھا بېرىدۇ.

سۇلتان ئەلى مەشھەدىي قابىلىيەتلىك شائىر ھەم بولغان. تۈرلۈك تەزكىرە ۋە مەجمۇئەلەردە سۇلتان ئەلى مەشھەدىي شېئىرلىرىدىن نەمۇنىلەر (فەرد، قىتئە، رۇبائىي ۋە باشقىلار) ئۇچراپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ شېئىرلىرى مەزمۇن ۋە ماھىيىتى بىلەن ئىجادىي پائالىيىتىنىڭ يېتەكچى ساھەسى — خەت ۋە خەتتاتلىق سەنئىتى بىلەن باغلىقتۇر.

سۇلتان ئەلى مەشھەدىي ئۆمرىنىڭ ئاخىرلىرىدا (1514-يىلىدا) پارس-تاجىك تىلىدا نەستەئلىق خېتى ھەققىدە شېئىرىي رىسالە-مەنزۇمە ياراتقان. رىسالىنىڭ ئەسلى نۇسخىسى لېنىنگراد دۆلەت خەلق كۇتۇپخانىسىدا (Дорн 464) ساقلانماقتا. رىسالىدە سۇلتان ئەلى مەشھەدىي خەت سەنئىتىنىڭ نەزەرى ۋە ئەمەلىي قائىدىلىرىنى تەرىپلىگەن.

ئەلىشىر نەۋائىي ۋاپاتىدىن كېيىن (ئېھتىمال ھۈسەيىن بايقارا ۋاپاتىدىنمۇ كېيىن) سۇلتان ئەلى تۇغۇلغان ۋەتىنى مەشھەدكە كۆچىدۇ ۋە خەتتاتلىق پائالىيىتىنى داۋاملاشتۇرىدۇ. ئۇ 1520-يىلى شۇ يەردە ۋاپات بولىدۇ.

XV ئەسىر ھىرات خەتتاتلىرى ئارىسىدا ئەلىشىر نەۋائىي ئەسەرلىرىنى ئەڭ كۆپ كىتابەت قىلغان سۇلتان ئەلى مەشھەدىي بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. جاھان قول يازما خەزىنىلىرى بويىچە نەۋائىي ئەسەرلىرىدىن سۇلتان ئەلى مەشھەدىي كۆچۈرگەن ئون ئىككى قول يازما يەنگە مەلۇم.

سۇلتان ئەلى مەشھەدىي ھىجرى 870-يىلى (مىلادى 1465—1466-يىللار) ھىرات شەھىرىدە ئەلىشىر نەۋائىي ئىجادىنىڭ دەسلەپكى مەھسۇلى — ئۇنىڭ مۇخلىسلىرى تەرىپىدىن تۈزۈلگەن شېئىرلار توپلىمى (بۇ توپلام نەۋائىشۇناسلىقتا «تۇنجى دىۋان» دەپ ئاتىلىدۇ) نى كۆچۈرىدۇ. بۇ قول يازما لېنىنگراد دۆلەت خەلق كۇتۇپخانىسىنىڭ شەرق بۆلۈمىدە «Дорн 564» رەقەمى بىلەن ساقلانماقتا. 143 ۋاراق، ئۆلچىمى 34 × 23 س.م. قول يازما باشتىن ئاياغ ئالتۇن ھەل ۋە باشقا تۈرلۈك بوياقلار ھەمدە ھايۋانات سۈرەتلىرى ۋە گېئومېترىك نەقىشلەر بىلەن بېزىتىلگەن. يەنە شۇ لېنىنگراد خەلق كۇتۇپخانىسىدىكى 560 Дорн نومۇرلۇق «خەمسە» قول يازمىسىنىمۇ سۇلتان ئەلى مەشھەدىي كۆچۈرگەن. قول يازما ھىجرى 898-يىلى (مىلادى 1492 — 1493 يىللار)دا كىتابەت قىلىنغان. ھەجمى 325 ۋاراق. ئۆلچىمى 24.5 × 17 س.م. لېنىنگراد خەلق كۇتۇپخانىسىدىكى سۇلتان ئەلى قەلىمىگە مەنسۇپ ئۈچىنچى قول يازما «مەجالىسۇن-نەفائىس» (553 Дорн) دۇر. ھەجمى 38 ۋاراق، ئۆلچىمى 25 × 17 س.م. كىتابەت قىلىنغان ۋاقتى يېزىلمىغان. تەخمىنەن XVI ئەسىر باشلىرىغا مەنسۇپ.

ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى بىرۇنىي نامىدىكى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتى خەزىنىسىدە سۇلتان ئەلى مەشھەدىي كۆچۈرگەن نەۋائى ئەسەرلىرىنىڭ تۆت قول يازمىسى بار. بىرىنچى قول يازما — نەۋائىنىڭ ئۆزى تۈزگەن ئىككىنچى دىۋانى «نەۋادىرۇن - نىھايە» بولۇپ، ھىرات شەھىرىدە ھىجرى 880—885 (مىلادى1475—1480) يىللار ئارىسىدا كۆچۈرۈلگەن (ИНВ· №1995). ھەجمى 204 ۋاراق. قالغان ئۈچ قول يازما تەرمە دىۋانلار تەرزىدە: 790 نومۇرلۇق قول يازما ھىراتتا ھىجرى 898 -(مىلادى 1492—1493 -) يىلدا پۈتتۈلگەن، ھەجمى 102 ۋاراق؛ 3984 نومۇرلۇق قول يازما ھىراتتا XV ئەسىر ئاخىرلىرىدا كىتابەت قىلىنغان، ھەجمى 185 ۋاراق؛ 1973 نومۇرلۇق قول يازما XV ئەسىر ئاخىرى ياكى XVI ئەسىر باشلىرىدا كۆچۈرۈلگەن، ھەجمى 31 ۋاراق.

چەت ئەل فوندلىرىدا سۇلتان ئەلى مەشھەدىي كۆچۈرۈلگەن نەۋائى ئەسەرلىرى قول يازمىلىرىدىن ھازىرچە بەشى مەلۇم. بىرىنچىسى ئىستانبولدا توپقاپى — رىۋان كۇتۇپخانىسىدا ساقلىنىۋاتقان «خەمسە» قول يازمىسى (ИНВ· №810). بۇ نۇسخا ھىجرى 900 -(مىلادى 1494—1495 -) يىلدا ھىراتتا كۆچۈرۈلگەن، ھەجمى 275 ۋاراق. ئىككىنچى قول يازمىمۇ «خەمسە»بولۇپ، ئەنگلىيە كاروللىرىنىڭ لوندون يېنىدىكى ۋىندزار ساراي كۇتۇپخانىسىدا (MS65) بار. كىتاب ھىجرى 897-(مىلادى1491—1492-)يىلدا كۆچۈرۈلگەن، ھەجمى 308 ۋاراق. ئۈچىنچى قول يازما «خەزائىنۇل - مەئانىي» نىڭ 819 ۋاراقتىن ئىبارەت چوڭ بىر نۇسخىسى بولۇپ، XV ئەسىر ئاخىرىدا ھىراتتا كۆچۈرۈلگەن بۇ نۇسخىمۇ ۋىندزار ساراي كۇتۇپخانىسىدا «بۇخارا قول يازمىسى» نامى بىلەن ساقلىنىدۇ. تۆتىنچى قول يازما تەرمە دىۋان شەكلىدە بولۇپ، ھىراتتا ھىجرى 905 -(مىلادى 1499 — 1500 - يىلدا كىتابەت قىلىنغان. 254 ۋاراقتىن ئىبارەت بۇ نۇسخا نيۇيوركتىكى مېترو پالىتېين سەنئەت مۇزېيىدا (ИНВ· №21) ساقلانماقتا. بەشىنچى قول يازمىمۇ تەرمە دىۋان نۇسخىلىرىدىن بىرى بولۇپ، ئۇ XV ئەسىر ئاخىرلىرىدا ھىراتتا كىتابەت قىلىنغان. ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتى بودلېيان كۇتۇپخانىسىدا «ئېللىئوت 90» رەقىمىگە ئىگە.

سۇلتان ئەلى مەشھەدىي نەۋائى ئەسەرلىرىدىن تاشقىرى نىزامىي گەنجەۋىي، شەيخ سەئدىي، ھاپىز شىرازىي، مەۋلانا لۇتفىي، ئابدۇرەھمان جامىي، ھۈسەيىن بايقارا (ھۈسەيىنى)، ھۈسەيىن ۋائىز كاشىفىي ۋە باشقا شائىر ۋە ئالىملارنىڭ ئەسەرلىرىنىمۇ كىتابەت قىلغان. ئومۇمەن، سۇلتان ئەلى مەشھەدىي قولى بىلەن كۆچۈرۈلگەن ۋە بىزگىچە يېتىپ كەلگەن قول يازما ۋە مۇرەققەئ (ئەلبوم) لەر جاھان بويىچە ئەللىكتىن ئاشىدۇ.

سۇلتان ئەلى مەشھەدىي كىتابەت قىلغان قول يازمىلارنىڭ ھەممىسىگە دېگۈدەك «سۇلتان ئەلى ئەل - مەشھەدىي»، «سۇلتان ئەلى مەشھەدىي»، ياكى «سۇلتان ئەلى» دەپ ئىمزا قويغان. ئۇ نەستەئلىق ئۇسلۇبىنى ئىختىرا قىلغان مىرئەلى تەبرىزىدىن كېيىن شۇ ئۇسلۇبنىڭ ھىرات خەتتاتلىق مەكتىپىدە تەرەققىي ئېتىشىگە، كامالەت باسقۇچى-

غا كۆتۈرۈلۈشىگە، ئوتتۇرا ئاسىيا، ئىران، ئافغانىستان، تۈركىيە ۋە ھىندىستاندا كەڭ يېيىلىشىغا بۈيۈك ھەسسە قوشتى. سۇلتان ئەلى مەشھەدىي كۆچۈرگەن قول يازمىلار يىرىك، دانە ـ دانە، روشەن نەستەئلىقتە يېزىلغان. ئۇلار زىيادە مۇرەككەپلىكتىن خالىي ئىدى.

ئەبدۇلجەمىل كاتىپ ـ ئۇلۇغ خەتتات بولۇپ، ئەلىشىر نەۋائىينىڭ شەخسىي كاتىپى. ئەبدۇلجەمىل پۈتۈن ھاياتى داۋامىدا كاتىپلىق بىلەن مەشغۇل بولغانلىقىنى ئالاھىدە تەكىتلەش ئۈچۈن كۆچۈرگەن قول يازمىلىرىنىڭ ئاخىرىدا ئۆز ئىسمىغا «كاتىپ» تەخەللۇسىنى قوشۇپ «ئەبدۇلجەمىل كاتىپ» تەرزىدە تولا ئىمزا قويىدۇ. مىرخانىد «رەۋزەتۇس ـــ سەفا» ئەسىرىدە يېزىشىچە ئەبدۇلجەمىل ھىراتنىڭ سۇلتانىيە مەدرىسىدە مۇدەررىسلىك قىلىپ، سەرف ۋە نەھۋ (مورفولوگىيە ۋە سىنتاكسىس) تىن دەرس بەرگەن. ئۇ ھىجرى 911 ـ (مىلادى 1505 ـــ 1506 ـ) يىلدا ھىراتتا ۋاپات بولغان. سۇلتان ئىبراھىم ئەمىنىي دېگەن شائىر ئەبدۇلجەمىل كاتىپنىڭ ۋاپاتىغا تۆۋەندىكى قىتئە ـ تارىخنى يېزىپ، چوڭقۇر قايغۇ ئىزھار قىلغان:

ئەپسۇس ئەز ئان سىپىھرى دانىش،
كى زى مىھر ئۇرا سۇتۇد ئافاق.
زات ئەبدۇلجەمىل گەشت نامەش،
كى ئارەستە شۇد بە ھۇسنى ئەخلاق.
تەئرىفى ۋەفاتى ئۇ خىرەد گۇفت:
«ئەللامەئى بىمىسالى ئافاق.»

(ئۇ ئىلىم ئاسمىنىنىڭ پۈتۈن دۇنيا ئالقىشلىغان قۇياشىنىڭ كەتكەنلىكىدىن ئەپسۇس. ئۇ گۈزەل ئەخلاق بىلەن بېزەلگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئىسمى «ئەبدۇلجەمىل» دەپ ئاتالغانىدى. ئەقىل ـ ئىدراك ئۇنىڭ ۋاپات تارىخىنى «ئەللامەئى بىمىسالى ئافاق» دەيدۇ.

بۇ تارىخىي قىتئەدىكى تارىخ ماددىسى «ئەللامەئى بىمىسالى ئافاق» (دۇنيانىڭ مىسلىسىز ئالىمى) دېگەن مىسرا بولۇپ، بۇنىڭدىكى رەقەملەر يىغىندىسىدىن ھىجرى 911 ـ (مىلادى 1505 ـــ 1506 ـ) يىلى ھاسىل بولىدۇ.

ئەبدۇلجەمىل كاتىپ كۆچۈرگەن قول يازمىلاردىن بىزگە مەلۇم بولغىنى ھازىرچە ئىككىسى بار، خالاس. ئۇلاردىن بىرى ئەلىشىر نەۋائىينىڭ «خەمسە» سىدۇر. (تاشكەنت، ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتى، ИНВ № 5018. ھەجمى 325 ۋاراق. ئۆلچىمى 27.5 × 19 س.م).

نەۋائى «خەمسە» نى 1483 ـ يىلى يېزىشقا كىرىشىپ، 1485 ـ يىلنىڭ باشلىرىدا تاماملايدۇ. ئەبدۇلجەمىل كاتىپمۇ «خەمسە» نىڭ يېزىلغان قىسىملىرىنى بىر ياقتىن دەممۇ دەم دەستخەت تۈنجى ئورگىنالدىن ئاققا كۆچۈرۈپ بارىدۇبىرىدۇ.

ئۇ كۆچۈرگەن قول يازمىدا «خەمسە» نىڭ بىرىنچى داستانى «ھەيرەتۇل ـ ئەبرار» ئاخىرىغا كىتابەت تارىخى قىلىپ ھىجرى 889 ـ يىلنىڭ رەبىئۇسسانىي (مىلادى

1484 - يىلىنىڭ ئاپرېل ماي) ئېيىنى كۆرسىتىدۇ. كېيىنكى داستانلارغىمۇ ھىجرى 889 - (مىلادى 1484 -) يىل تارىخ قىلىپ يېزىلغان. بەشىنچى داستان «سەددى ئىسكەندەرىي» ھىجرى 890 - (مىلادى 1485 - يىلى) كۆچۈرۈپ تاماملانغان. دېمەك، ئەبدۇلجەمىل كاتىپ ئەلىشىر نەۋائى بىلەن باراۋەر ئىشلەپ بىر ۋاقىتتا «خەمسە» نى ئاققا كۆچۈرۈپ تۈگەتكەن. «خەمسە» ئاققا كۆچۈرۈلۈپ بىرىنچى قېتىم كىتاب ھالىتىگە كەلگەندىن كېيىن، ئۇنى شەخسەن نەۋائىنىڭ ئۆزى قولىغا ئېلىپ، نەزەر - ئېتىباردىن ئۆتكۈزگەن بولۇشى ھەقىقەتكە يېقىن. مەزكۇر قول يازما نەۋائىشۇناسلىقتا «خەمسە» نىڭ تۇنجى نۇسخىسى، ئەبدۇلجەمىل نۇسخىسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. «خەمسەنى» ئۆگىنىش، ئىلمىي - تەنقىدىي مەتىنىنى تۈزۈش، كەڭ تارقىلىشتا ئەبدۇلجەمىل كاتىپ كۆچۈرگەن نۇسخا ئەڭ ئىشەنچلىك ۋە تايانچ نۇسخا بولۇپ خىزمەت قىلىپ كەلمەكتە. ئەپسۇسكى، ئەبدۇلجەمىل كاتىپ كۆچۈرگەن «خەمسە»نىڭ ئۇشبۇ نۇسخىسى ئەسىرلەر داۋامىدا بىرئاز ئۇپراپ كەتكەنلىكتىن ئايرىم ۋاراقلىرى يېڭىلانغان: قول يازمابېشىدىن توققۇز ۋاراق، ئاخىرىدىن ئۈچ ۋاراق نامەلۇم خەتتات تەرىپىدىن ئۆتكەن ئەسىردە قايتا كۆچۈرۈلۈپ تولدۇرۇلغان. 305—، 306—ۋە 319 - ۋاراقلىرى 1949 - يىلى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ كاتتا ئىلمىي خادىمى، مەشھۇر خەتتات ئابدۇلقادىر مۇرادىي تەرىپىدىن كۆچۈرۈلۈپ قايتا تىكلەنگەن.

ئەبدۇلجەمىل كۆچۈرگەن ئىككىنچى قول يازما ئەلىشىر نەۋائىنىڭ «نەۋادىرۇن - نىھايە» دىۋانىدۇر (تاشكەنت، ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتى، ИНВ. №11675، 149 ۋاراق). قول يازما ئاخىرىدا ئەبدۇلجەمىل كاتىپ ئۆز نامىنى ۋە كىتابەت تارىخى ھىجرى 893 - (مىلادى 1487 — 1488 - يىللار) نى قەيت قىلغان.

ئەبدۇلجەمىل كاتىپ ئۇزاق يىللار نەۋائى ئەسەرلىرىنى كىتابەت قىلىش جەريانىدا، ئۇنىڭ شېئىرلىرىدىن (كۆپرەك غەزەللىرىدىن) ئەڭ ياخشى بېيىتلار (شاھ بېيىتلار) نى تاللىۋېلىپ بىر توپلام تۈزگەن. بۇ توپلام «تۇھفەتۇس - سەلاتىن» (سۇلتانلارغا تۆھپە) دەپ ئاتىلىدۇ. «تۇھفەتۇس - سەلاتىن» نىڭ يېگانە بىر نۇسخىسى لوندوندىكى برىتانىيە مۇزېيىدا ساقلانماقتا. بۇ مەجمۇئەنى ھىرات شەھىرىدە ھىجرى 914 - (مىلادى 1508 — 1509 -) يىلداكاتىپ مۇھەممەد ئىبنى ھەسەن جۇھان ئەنسارىي كۆچۈرگەن. «تۇھفەتۇس - سەلاتىن» دىكى بېيىتلارنىڭ ئومۇمىي سانى 408 بولۇپ، ئۇلار ماۋزۇلار بويىچە 45 كىچىك سەرلەۋھە — «تۇھفە»گە ئايرىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلغان.

تۆۋەندىكىسى، ئەبدۇلجەمىل كاتىپ «خەزائىنۇل - مەئانىي» گە تاللاپ كىرگۈزگەن شاھ بېيىتلاردىن بەزىلىرى:

قارا كۆزۈم كەلۇ مەردۇملۇق ئەمدى فەن قىلغىل،
كۆزۈم قاراسىدە مەردۇم كەبى ۋەتەن قىلغىل.

ئېرۇر چۇن ئالەم ئىچرە شاھ فانىي، ياخشى ئات باقىي،
بەس، ئەل كامىن رەۋا ئەيلە، ئۆزۈڭنى كامران كۆرگەچ.

AltunOq

«تۇھپەتۇس-سەلاتىن» گە ئەبدۇلجەمىل كاتىپ مۇقەددىمە يازغان. مۇقەددىمىدە ئۇ پۈتۈن ئۆمرى داۋامىدا ئەلىشىر نەۋائى ئەسەرلىرىنى كىتابەت قىلىش بىلەن شۇغۇللانغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «ئەرز ئۇلكىم، فەقىرى ھەقىر ئەبدۇلجەمىل كاتىپ ... ھەمىشە مۇقەررەب ئۇل ھەزرەتى سۇلتان (يەنى ئەلىشىر نەۋائى) بالاغەت بابىدا يەل قەلەملىك سەداسىنى سىپىھر مۇنشىسىدىن ئاشۇرۇپتۇر، كۇللىياتلىرىن كىتابەت قىلىپ مەھزۇز (بەھرىمەند) بولۇر ئېردىم ...» ئەبدۇلجەمىل كاتىپنىڭ بۇ مۇقەددىمىسىنى ئۆزىنىڭ پائالىيىتىگە يەكۈن قىلىپ يازغان مەخسۇس ئىلمىي رىسالىسى دەپ باھالاش مۇمكىن. ئەبدۇلجەمىل كاتىپنىڭ مۇقەددىمىدىكى «كۇللىياتلارنى كىتابەت قىلىپ مەھزۇز بولۇر ئەردىم» دېگەن سۆزلىرىگە دىققەت قىلساق، ئۇ نەۋائى كۇللىياتىنىڭ ھازىرغىچە نامەلۇم بولۇپ كېلىۋاتقان نۇسخىلىرىدىن بىرىنى ھەم كۆچۈرگەن بولۇپ چىقىدۇ.

ئەبدۇلجەمىل كاتىپ نەستەئلىق خېتىگە ناھايىتى ماھىر بولغان. ئۇنىڭ قول يازمىلىرى ئېنىق ۋە راۋان نەستەئلىقتە پۈتۈلگەن.

دەرۋىش مۇھەممەد تاقىي — ھىرات خەتتاتلىق مەكتىپىنىڭ ئەڭ يىرىك نامايەندىسى، ئەلىشىر نەۋائىنىڭ شەخسىي كاتىپلىرىدىن بىرى. ئۇنىڭ تۇغۇلغان ۋە ۋاپات بولغان يىللىرى نامەلۇم. دەرۋىش مۇھەممەد تاقىي تەخمىنەن XV ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا تۇغۇلغان ۋە XVI ئەسىرنىڭ بىرىنچى يېرىمىغا قەدەر ياشىغان. چۈنكى ئۇنىڭ كۆچۈرگەن قول يازمىلىرىدىكى ئۆزى پۈتكەن تارىخ-يىلنامىلەرگە قارىغاندا خەتتاتلىق پائالىيىتىنىڭ ئەڭ گۈللەنگەن دەۋرى XV ئەسىرنىڭ 90-يىللىرىغا ۋە XVI ئەسىرنىڭ باشلىرىغا توغرا كېلىدۇ. دەرۋىش مۇھەممەت تاقىينىڭ ھاياتى ۋە پائالىيىتىگە دائىر مەلۇماتلار يېتەرلىك ساقلانمىغان. كاتىپ ئۆزى كۆچۈرگەن قول يازمىلارغا «دەرۋىش مۇھەممەد تاقىي» شەكلىدە كۆپلىگەن ئىمزالارنى قويغان.

دەرۋىش مۇھەممەد تاقىي كۆچۈرگەن نەۋائى ئەسەرلىرىدىن تۆت قول يازما پەنگە مەلۇم. ئۇلاردىن بىرى نەۋائى كۇللىياتى، قالغانلىرى تەرمە دىۋانلاردۇر. دەرۋىش مۇھەممەد تاقىينىڭ ھىرات خەتتاتلىق مەكتىپىدىكى ئەڭ كاتتا خىزمىتى XV ئەسىرنىڭ 90-يىللىرىدا ئەلىشىر نەۋائى بىلەن ھەمكارلىقتا ئىشلەپ ئۇنىڭ كۇللىياتىنى كىتابەت قىلغانلىقىدۇر.

ئەلىشىر نەۋائى 1483 — 1485-يىللاردا بەش داستاندىن ئىبارەت شاھانە ئەسىرى «خەمسە» نى يېزىپ تۈگەتتىدۇ. 1480-يىللارنىڭ بىرىنچى يېرىمىدا «ئەربەئىن» ۋە «نەزمۇل-جەۋاھىر» ئەسەرلىرىنى يازدى. 1490-يىللارنىڭ بېشىدا پۈتۈن ئۆمرى داۋامىدا يازغان شېئىرلىرىنى توپلەپ تۆت دىۋاندىن ئىبارەت «خەزائىنۇل-مەئانىي» نى تۈزۈشكە كىرىشتى. 1490-يىللارنىڭ بىرىنچى يېرىمىغىچە ئاساسىي نەسرىي ئەسەرلىرى «ۋەقفىيە»، «تارىخى ئەنبىيا ۋە ھۇكەما»، «تارىخى مۇلۇكى ئەجەم»، «ھالاتى سەييىد ھەسەن ئەردەشىر»، «ھالاتى پەھلەۋان مۇھەممەد»، «خەمسەتۇل-مۇتەھەييىرىن»، «مىزانۇل-ئەۋزان»، «نەسائىمۇل-مۇھەببەت» نى

ياراتتى. شۇنىڭدىن كېيىن نەۋائىدا ئۆز ئەسەرلىرىنىڭ كۇللىياتىنى تۈزۈش پىكرى تۇغۇلىدۇ. شائىر بۇ زور ۋە غايەت مەسئۇلىيەتلىك ئىشنى ئۆز دەۋرىنىڭ مەشھۇر خەتتاتى دەرۋىش مۇھەممەد تاقىي بىلەن ھەمكارلىشىپ ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا باشلايدۇ. نەۋائى ۋە دەرۋىش مۇھەممەد تاقىي بۇ ئىشقا 1495-يىلدا كىرىشىدۇ. كاتىپ 1495-يىلغىچە يارىتىلغان «خەمسە» داستانلىرى «خەزائىنۇل-مەئانىي» دىۋانلىرى ۋە باشقا مەۋجۇت ئەسەرلەرنى ئايرىم كىتابچە ھالىتىدە كۆچۈرۈپ كۇللىيات ئۈچۈن تەييارلاپ بارىۋېرىدۇ (ئەلۋەتتە، دەسلەپىدە كېلىشىۋالغان كۇللىيات ئۆلچىمىدە).

شۇ جەرياندا يېڭىدىن يارىتىلغان ئەسەرلەر ھەم كۆچۈرۈلۈپ تۇرغان. جۈملىدىن 1498 — 1500-يىللاردا يارىتىلغان «لىسانۇت-تەير»، «مۇھاكىمەتۇل-لۇغەتەيىن»، «سىراجۇل-مۇسلىمىن» ئەسەرلىرىمۇ مانا شۇ كۇللىيات تەركىبىدىن جاي ئالغان. ئەينى ۋاقىتتا بىرئاز ئالدىنراق تەسنىپ ئېتىلگەن «مەجالىسۇن-نەفائىس» (1491-يىل) ۋە «مۇنشەئات» (1492-يىل) 1498 — 1499-يىللاردا قايتا كۆرۈلۈپ، تەھرىر ۋە تولدۇرۇشلار بىلەن كۇللىياتقا كىرگۈزۈلگەن. كۇللىياتقا كىرىشى لازىم بولغان ئەسەرلەر كۆچۈرۈلۈپ بولغاچقا، ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە ئۇمۇمىي بىر سۆز بېشى — «مۇناجاتنامە» ئەسىرى يارىتىلىدۇ ۋە كۇللىياتنىڭ باشلىنىش قىسمىغا قويۇلىدۇ. «مۇناجاتنامە» نىڭ 1500-يىلى يېزىلغانلىقىنى ھېسابقا ئالساق، دېمەك كۇللىيات 1500-يىلنىڭ بىرىنچى يېرىمىدا ئۈزۈل-كېسىل تاماملانغان بولۇپ چىقىدۇ. بۇ پىكىرنى قۇۋۋەتلەيدىغان يەنە بىر دەلىل 1500-يىلنىڭ ئاخىرلىرىدا يېزىپ تۈگىتىلگەن «مەھبۇبۇل-قۇلۇب» نىڭ ئۇشبۇ كۇللىيات تەركىبىگە كىرمەي قېلىشىدۇر. شۇنداق قىلىپ، نەۋائىنىڭ تىرىكلىك ۋاقتىدا ئۇنىڭ تۈركىي تىلىدا يازغان 26 ئەسىرىنىڭ (پەقەت «مەھبۇبۇل-قۇلۇب» تىن تاشقىرى) يېگانە ۋە زور كۇللىياتى ۋۇجۇدقا كەلدى. بۇ كۇللىياتنى خەتتات دەرۋىش مۇھەممەد تاقىي ھىرات شەھىرىدە بەش يىل (1495 — 1500-يىللار) داۋامىدا تىنىمسىز مۇشەققەت بىلەن ئىشلەپ كۆچۈرۈپ تۈگەللىدى.

كۇللىياتنىڭ قول يازمىسى ھازىرقى كۈندە تۈركىيىنىڭ ئىستانبۇل شەھىرىدىكى توپقاپى — رېۋان كۈتۈپخانىسىدا 808 رەقەم بىلەن ساقلانماقتا. قول يازما خۇراسان يىپەك قەغىزىگە كۆچۈرۈلگەن. تېكىست كېچىكرەك، چىرايلىق نەستەئلىق خېتىدە قارا سىياھ بىلەن يېزىلغان ۋە ھەر سەھىپىدە تۆت ئىستون قىلىپ 27 قۇردىن جايلاشتۇرۇلغان. ھەر بىر ئەسەر باشلىنىشىغا زەر ھەل لەۋھەلەر ئىشلەنگەن. كۇللىيات 802 ۋاراق (1604 سەھىپە)تىن ئىبارەت. ئۇنىڭ ئۆلچىمى 23.5 × 32 س. م. بۇ كۇللىياتنىڭ مۇكەممەل فوتو نۇسخىسى ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى قول يازمىلار ئىنستىتۇتى فوندىغا ئېلىنغان.

دەۋىش مۇھەممەد تاقىي نەۋائى ئەسەرلىرىدىن تۈزۈلگەن ئۈچ دانە تەرمە دىۋانىنىمۇ كۆچۈرگەن. بۇ ئۈچ دىۋان تاشكەنت، ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتى خەزىنىسىدە ساقلانماقتا:

1. ИНВ. № 7701، 204 ۋاراق.
2. ИНВ. № 3479، 201 ۋاراق.
3. ИНВ. № 4007، 185 ۋاراق.

مەزكۇر دىۋانلار XV ئەسىر ئاخىرى ياكى XVI ئەسىر باشلىرىدا ھىراتتا كىتابەت قىلىنغان.

ئەلى ئىبن نۇر — XV ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا ھىراتتا پائالىيەت قىلغان ئىستىبداتلىق خەتتاتلاردىن بىرى. ئەلى ئىبن نۇر نەۋائىنىڭ ئۆزى تەرىپىدىن تۈزۈلگەن بىرىنچى ھەقىقىي دىۋانى «بەدايىيۇل - بىدايە» نىڭ نۇسخىلىرىدىن بىرىنى كۆچۈرگەن. بۇ دىۋان قول يازمىسى تاشكەنتتە ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى قول يازمىلار ئىنستىتۇتىنىڭ فوندىدا 216 رەقەمى بىلەن ساقلانماقتا. كاتىپ قول يازمىغا مۇنداق ئىمزا قويغان: «كاتىپ ئەل - ئەبد ئەلى ئىبن نۇر فى ئەشەرۇل ئەۋسەت مىن شەھرى جەمادىيۇل - ئەۋۋەل سەنە 891 بەلەداتۇل - ھىرات» (كاتىپ ئەلى ئىبن نۇر 891 - يىل جامادىيۇل ئەۋۋەل ئېيىنىڭ ئونىنچىسىدە ھىرات شەھىرىدە بۇ دىۋاننى كۆچۈرۈپ تۈگەتتى. / مىلادى 1486 - يىل 15 - ماي). ھەجمى 216 ۋاراق. قول يازما ھىرات خەتتاتلىق ۋە بەدىئىي قول يازما سەنئىتىنىڭ نادىر نەمۇنىسى ھېسابلىنىدۇ.

ئىماد ئەل - ھۇسەينىي — XVI ئەسىر بىرىنچى يېرىمىدا ياشىغان ئىستىبداتلىق خەتتاتلاردىن بىرى. لېنىنگراد دۆلەت خەلق كۇتۇپخانىسى شەرق بۆلۈمىدە THC59 رەقەمى بىلەن ساقلىنىۋاتقان تەرمە دىۋاننى مەشھەد شەھىرىدە كۆچۈرگەن. ھەجمى 65 ۋاراق. قول يازما ئاخىرىدا كاتىپ «ئىماد ئەل - ھۇسەينىي» دەپ ئىمزا قويغان. كىتاب بەدىئىي قول يازما سەنئىتىنىڭ نادىر نەمۇنىسى ھېسابلىنىدۇ.

سۇلتان مۇھەممەد نۇر (1470 — 1533) — ھىرات خەتتاتلىق مەكتىپىنىڭ يىرىك نامايەندىلىرىدىن بىرى، ئەلىشىر نەۋائىنىڭ شەخسىي كاتىپلىرىدىن. خاندەمىر «خۇلاسەتۇل - ئەخبار» ئەسىرىدە: «مەۋلانە سۇلتان مۇھەممەد سۇلتان ھەزرەتلىرى يېقىن دوستى ئەمىر ئەلىشىرنىڭ ئىنايەتى ئاستىدا بولغان كاتىپلار قاتارى ھۈنەرى رىۋاج تاپقان ھۆسن خەتتە يېتەكچىدۇر. ئول ھەزرەت ئەمىر ئەلىشىرنىڭ ئىلھام بايان ئاغزىدىن كۆپ بار: ‹نەستەئلىق يېزىشتا ھېچكىم ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەيدۇ› دېگەن سۆزلىرىنى ئاڭلىغانمەن». سۇلتان مۇھەممەد نۇر نەۋائىنىڭ تەرمە دىۋانلىرىدىن بىرىنى نەپىس نەستەئلىق خېتى بىلەن كۆچۈرگەن: لېنىنگراد دۆلەت خەلق كۇتۇپخانىسى شەرق بۆلۈمى، Дорн 563. ھەجمى 90 ۋاراق. قول يازمىنىڭ چەمىدىن ئىشلەنگەن مۇقاۋىسىغا ئالتۇن ھەل بىلەن ئويما نەقىشلەر چۈشۈرۈلگەن. سۇلتان مۇھەممەد نۇر شەيخ سەئدىي، ھافىز شىرازىي، شەرەفىددىن ئەلى يەزدىي، ئابدۇراھمان جامىي ئەسەرلىرىنىمۇ كۆچۈرگەن.

سۇلتان مۇھەممەد خەندان (تۇغۇلغان يىلى نامەلۇم — ۋاپاتى 1551 - يىل) — ھىرات خەتتاتلىق مەكتىپىنىڭ نامايەندىلىرىدىن. خاندەمىر نەۋائىي كۇتۇپخانىسىدا

ئىشلىگەن خەتتاتلارنى تىلغا ئالغاندا، سۇلتان مۇھەممەد خەنداننى: «نەستەئلىق بىلەن خەت يېزىشتا كاتتا قابىلىيەتكە ئىگە، نەينى ھەم ياخشى چالىدۇ» دەپ ئەسلەپ ئۆتىدۇ. سۇلتان مۇھەممەد خەنداننىڭ ھىراتتا ھىجرى 935-(مىلادى 1528-1529-) يىلدا كۆچۈرگەن نەۋائى تەرمە دىۋانى بىزگىچە يېتىپ كەلگەن: لېنىنگراد دۆلەت خەلق كۇتۇپخانىسى شەرق بۆلۈمى، THC57. ھەجمى 192 ۋاراق. كاتىپ «سۇلتان مۇھەممەد خەندان» دەپ ئىمزا قويغان. قول يازمىغا ھىرات مۇسەۋۋىرلىرىدىن بىرى يەتتە پارچە رەسىم ئىشلىگەن: 1a، 11b، 12a، 53a، 90a، 123b بەتلەردە. سۇلتان مۇھەممەد خەندان كۆچۈرگەن باشقا بىرنەچچە قول يازمىلارمۇ ساقلىنىپ قالغان.

ئەلى ھىجرانىي — ھىرات خەتتاتلىق مەكتىپىنىڭ يىرىك نامايەندىلىرىدىن بىرى. XV ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى ۋە XVI ئەسىرنىڭ بىرىنچى يېرىمىدا ياشىغان. خاندەمىر ئەلى ھىجرانىينى نەۋائى كۇتۇپخانىسىدا ئىشلىگەن ئاتاقلىق خەتتاتلار قاتارىدا تىلغا ئالىدۇ ۋە ئۇنىڭغا «مەۋلانە ھىجرانىي مەشھۇر نەستەئلىق يازغۇچىلار جۈملىسىدىندۇر. بەزەن شېئىر يېزىش ئىشلىرىنىمۇ قىلىپ تۇرىدۇ» دەپ باھا بېرىدۇ. ئەلى ھىجرانىي كۆچۈرگەن ۋە ھازىرچە بىزگە مەلۇم بولغان يەككە-يېگانە قول يازما نەۋائى كۇللىياتىدۇر. بۇ قول يازما پارىژدىكى مىللىي كۇتۇپخانىدا — 317-316. Sиppl.turc رەقەملىرى ئاستىدا ساقلىنىدۇ. ئەلى ھىجرانىي كۇللىياتىنى ھىجرى 933-(مىلادى 1527-) يىلدا ھىراتتا كۆچۈرۈپ تۈگەللىگەن. قول يازمىدىكى ئەسەرلەر ئاخىرىدا كاتىپ ئۆز ئىسمىنى «ئەلى ھىجرانىي» شەكلىدە تولۇق قەيت قىلغان. كۇللىيات قول يازمىسى پارىژغا ئېلىپ بېرىلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش قولاي بولسۇن ئۈچۈن ئىككى جىلدكە ئايرىپ چەم بىلەن مۇقاۋا قىلىنغان ۋە ئايرىم-ئايرىم ئىنۋېنتارى رەقىمى قويۇلغان. ھەر ئىككى جىلد 876 ۋاراقتىن ئىبارەت. ئۆلچىمى 27.2 × 38.6 س. م. قول يازما تەركىبىگە نەۋائىنىڭ 26 ئەسىرى كىرگۈزۈلگەن. «خەمسە» داستانلىرىغا ئىشلەنگەن 6 پارچە رەسىم بار. كۇللىيات خېتى، جەدۋەللىرى، بەدىئىي بېزەكلىرى جەھەتتىن نەپىس كىتابەت سەنئىتىنىڭ نادىر نامايەندىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ كۇللىياتنىڭ تولۇق فوتو نۇسخىسى 1968-يىلى ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى قول يازمىلار ئىنستىتۇتى فوندىغا ئېلىنغان.

چەلەبىي — تەبرىز خەتتاتلىق مەكتىپىنىڭ نامايەندىسى. چەلەبىي XVI ئەسىرنىڭ بىرىنچى يېرىمىدا تەبرىزدە ياشىغان. ئۇ نەۋائى ئەسەرلىرىدىن كىتابەت قىلغان بىر قول يازما توپلام لېنىنگراد دۆلەت خەلق كۇتۇپخانىسىنىڭ شەرق بۆلۈمىدە THC 56 رەقىمى بىلەن ساقلانغان. قول يازما تەركىبىگە «ئەربەئىن»، «بەدايىئۇل-بىدايە» دېباچىسى، «تەرمە دىۋان» ۋە «ۋەقفىيە» قاتارلىقلار كىرگەن، ھەجمى 225 ۋاراق. كاتىپ «چەلەبىي» دەپ ئىمزا قويغان ۋە ھىجرى 934-(مىلادى 1527-1528-) يىلدا پايتەخت تەبرىز شەھىرىدە كۆچۈرۈپ تۈگەتكەنلىكىنى قەيت قىلغان. تەرمە دىۋان تەركىبىدە ئالتە پارچە رەسىم بار. چەلەبىي كۆچۈرگەن بۇ قول يازما تەبرىز كىتابەت

سەنئىتىنىڭ ئەڭ يۈكسەك نامايەندىلىرىدىن بىرى ھېسابلىنىدۇ.

پىرمۇھەممەد ئىبنى شەيخ تاھىر تەبرىزى — تەبرىز خەتتاتلىق مەكتىپىنىڭ نامايەندىلىرىدىن. XVI ئەسىرنىڭ بىرىنچى يېرىمىدا ياشىغان. بۇ خەتتات كۆچۈرگەن نەۋائىنىڭ بىر تەرمە دىۋانى ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى قول يازمىلار ئىنستىتۇتى خەزىنىسىدە 98 رەقەمى بىلەن ساقلانغان. ھەجمى 167 ۋاراق. كاتىپ ئۆز ئىسمىنى «پىرمۇھەممەد ئىبنى شەيخ تاھىر تەبرىزى» دەپ قەيت قىلغان ۋە قول يازمىنىڭ كىتابەت قىلىنغان يىلىنى 935-يىل 15-شەئبان (مىلادى 1529-يىل 24-ئاپرېل) دەپ كۆرسەتكەن.

فەنائى — «خەمسە» نىڭ تۆتىنچى داستانى «سەبئەئى سەييارە» نى ھەجرى 936-(مىلادى 1529-) يىلى كىتابەت قىلغان. بۇ قول يازما ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى قول يازمىلار ئىنستىتۇتىدا ساقلانماقتا. ИНВ. №Б 5078، 146 ۋاراق.

ھاجى مۇھەممەد تەبرىزى — «لىسانۇت — تەير» نى شىرازدا ھەجرى 937-(مىلادى 1530 — 1531-) يىلدا كۆچۈرگەن. ئەنگلىيە، ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتى بودلېيان كۇتۇپخانىسى ИНВ. №ОЧ 195.

پىر ئەھمەد ئىبنى ئىسكەندەر — ھىرات خەتتاتلىق مەكتىپىنىڭ داۋامچىلىرىدىن بىرى. ھەجرى 940-(مىلادى 1533—1534-) يىلدا نەۋائىنىڭ تەرمە دىۋانىنى كۆچۈرگەن. بۇ قول يازما ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتى فوندىدا. ИНВ. №9672. ھەجمى 543 ۋاراق. نەپىس نەستەئلىق خەت.

ئەبدۇللەتىف ھۇسەيىن ئامىدى — «لىسانۇت-تەير» نى كۆچۈرگەن. ھەجرى 944-(مىلادى 1537-) يىل، باكۇ، بۇ قول يازما ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى قول يازما ئىنستىتۇتىدا. ИНВ. №С310، ھەجمى 93 ۋاراق.

ئابدۇرەھىم كاتىپ — ھىرات خەتتاتلىق مەكتىپىنىڭ داۋامچىلىرىدىن. ھەجرى 959-(مىلادى 1551—1552-) يىلدا نەۋائىنىڭ تەرمە دىۋانىنى كىتابەت قىلغان. بۇ قول يازما ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىدا. ИНВ. №2790، ھەجمى 147 ۋاراق، قول يازمىنىڭ خېتى ئۇششاق نەپىس نەستەئلىق.

مۇھەممەد ئەلى ئەل-كاتىپ ئەس-سۇلتانى — بۇخارا خەتتاتلىق مەكتىپىنىڭ نامايەندىلىرىدىن. ھەجرى 960-(مىلادى 1538-) يىلدا بۇخارادا «خەمسە» نىڭ «سەبئەئى سەييار» ۋە «سەددى ئىسكەندەرى» داستانلىرىنى كۆچۈرگەن. قول يازما ئەنگلىيە، ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتى بودلېيان كۇتۇپخانىسىدا. Elliot 318، 340. كاتىپ ئەس-سۇلتانى «خەمسە» نىڭ ھەممە داستانلىرىنى كۆچۈرگەن بولۇشى مۇمكىن. ئۇلاردىن پەقەت ئىككى داستان قول يازمىسى بودلېيان كۇتۇپخانىسىغا يېتىپ چۈشكەن. ھەر بىر داستان ئالاھىدە مۇقاۋىغا ئېلىنىپ ئالاھىدە نومۇر بېرىلگەن. قول يازمىلارنىڭ خېتى بەدىئىي نەستەئلىقتە.

مۇھەممەد ئىبنى داۋۇد — XVI ئەسىردە مىسىردا تۈركىي تىلىدىكى ئەسەرلەرنى كۆچۈرگەن خەتتاتلارنىڭ بىرى. نەۋائىينىڭ «مەجالىسۇن - نەفائىس»، «مەھبۇبۇل - قۇلۇب»، «ئەربەئىن» ۋە «خەمسەتۇل — مۇتەھەييىرىن» دىن ئىبارەت توپلىمىنى ھىجرى 967-(مىلادى 1559 – 1560-يىلىدا مىسىردا كىتابەت قىلغان. قول يازما تاشكەنت، ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىدا. ИНВ. №9762، 118 ۋاراق. قول يازما ئېنىق ۋە راۋان بەدىئىي نەستەئلىق خېتىدە كۆچۈرۈلگەن.

ئىبنى ئابدۇلكەرىم ئابدۇلۋەھھاب ئەل ھىجازىي — XVI ئەسىر بۇخارا خەتتاتلىق مەكتىپىنىڭ نامايەندىلىرىدىن. «خەمسە» ۋە «لىسانۇت - تەيىر» نى بىرلىكتە كۆچۈرگەن. قول يازما تاشكەنت، ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى قول يازمىلار ئىنستىتۇتىدا. ИНВ. №2630، 309 ۋاراق. كاتىپ 1-داستاننىڭ ئاخىرىدا «ئەبدۇلۋەھھاب ئەل - ھىجازىي»، 2-داستاننىڭ ئاخىرىدا «ئىبنى ئەبدۇلكەرىم ئەبدۇلۋەھھاب»، 3-داستاننىڭ ئاخىرىدا «ئەبدۇلۋەھھاب» دەپ ئىمزا قويغان. دېمەك، بۇلاردىن كاتىپنىڭ تولۇق ئىسمى «ئىبنى ئەبدۇلكەرىم ئەبدۇلۋەھھاب ئەل - ھىجازىي» ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ. 5-داستان ئاخىرىدا كىتابەت قىلىنغان ۋاقىت 988-يىل 11-رەبىئۇل - ئەۋۋەل (مىلادى 1580-يىل 26-ئاپرېل) دەپ قەيت قىلىنغان. قول يازما نەۋائىي داستانلىرىنىڭ نەپىس خەتتاتلىق، كىتابەت ۋە مىنىئاتيۇرا سەنئىتى بىلەن زىننەتلەنگەن قىممەتلىك نۇسخىلاردىن بىرىدۇر. «خەمسە» داستانلىرىنىڭ مەزمۇنىغا 18 پارچە رەسىم ئىشلەنگەن.

مەھمۇد ئىبنى ئىسھاق شەھابىي — XVI ئەسىر بۇخارا خەتتاتلىق مەكتىپىنىڭ نامايەندىلىرىدىن. كاتىپ ئەسلى ھىراتلىق بولۇپ، بۈيۈك خەتتات مىر ئەلى ھىرەۋىي (1544 1545-يىلىدا بۇخارادا ۋاپات بولغان) نىڭ شاگىرتىدۇر. شەيبانىيلاردىن ئۇبەيدۇللاخان XVI ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا ھىراتتىن بىر گۇرۇھ ھۈنەرۋەن ۋە ئالىملارنى بۇخاراغا ئېلىپ كېلىدۇ. مەھمۇد ئىبنى ئىسھاق شەھابىيمۇ شۇلار قاتارىدا بۇخاراغا كېلىدۇ. ئۇ خەتنى شۇ قەدەر نازۇك ۋە چىرايلىق پۈتكەنكى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭغا «ئەنبەرىن زەررىن قەلەم» ئۇنۋانى بېرىلگەن. بۇ خەتتات نەۋائىينىڭ «مەجالىسۇن - نەفائىس» ئەسىرىنى ھىجرى 996-(مىلادى 1588-يىلىدا بۇخارادا كىتابەت قىلغان. قول يازما تاشكەنت، ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى قول يازمىلار ئىنستىتۇتىدا. ИНВ. №429، 85 ۋاراق. كاتىپ قول يازما ئاخىرىدا «مەھمۇد ئەنبەرىن زەررىن قەلەم» دەپ ئىمزا قويغان.

نەزەر ئەلى فەيزىي — نەۋائىي كۇللىياتىنى كۆچۈرگەن كاتىپلاردىن بىرى. بۇ كۇللىيات لېنىنگراد دۆلەت خەلق كۇتۇپخانىسىنىڭ شەرق بۆلۈمىدە Дорн 558 رەقەمى ئاستىدا ساقلانماقتا. 722 ۋاراقتىن ئىبارەت بۇ قول يازمىنىڭ ئۆلچىمى 34 × 24 س. م. كۇللىيات تەركىبىگە نەۋائىينىڭ 21 ئەسىرى كىرگەن. كاتىپ قول يازمىنى ئىران ئەزەربەيجانىنىڭ قىزىلياغاچ شەھىرىدە تۆت يىل (ھىجرى

AltunOq

1001 — 1004، مىلادى 1592 - 1596 - يىل) داۋامىدا كۆچۈرۈپ تاماملىغان. قول يازما فەرھاد خاننىڭ ساراي كۇتۇپخانىسى ئۈچۈن تەييارلانغان. كاتىپ «لىسانۇت - تەير» ئاخىرىدا (325B ۋاراقتا) «نەزەر ئەلى فەيزى»، «مەھبۇبۇل - قۇلۇب» نىڭ ئاخىرىدا (694a ۋاراقتا) «ئەلى فەيزى» دەپ ئىمزا قويغان. قول يازما ئىنىق ۋە راۋان نەپىس نەستەئلىق خەت بىلەن كۆچۈرۈلگەن بولۇپ، كۇللىيات بىر مۇقاۋىغا ئېلىنغان. چەمدىن ئىشلەنگەن ئالدى مۇقاۋىنىڭ ئۈستىگە ئالتۇن ھەل بىلەن ئويما رەسىملەر چۈشۈرۈلگەن. رەسىملەردە ئوۋ مەنزىرىسى ئەكس ئەتكەن. مۇقاۋىغا ئالتۇن ھەل بىلەن رەسىم چۈشۈرۈش شەرق كىتابەت سەنئىتىدە كەمدىن كەم ئۇچرايدىغان ئىشتۇر.

مىرھەسەن كاتىپ — «خەمسە» نى كۆچۈرگەن. XVI ئەسىر، دۈشەنبە، تاجىكىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتى. №147 .ИНВ، 292 ۋاراق.

يۇسۇف ئىبىن موللا مۇھەممەد — «نەۋادىرۇن - نىھايە» («بەدايىئۇل — بىدايە» بىلەن) نى كۆچۈرگەن. ھىجرى 1042 - (مىلادى 1632 — 1633 -) يىل، باكۇ، ئەزەربەيجان پەنلەر ئاكادېمىيەسىدە. №M301 .ИНВ، 172 ۋاراق.

دەۋلەت شاھ ئىبىن ھۈسەيىن كالتە سەرەخسى — «خەزائىنۇل - مەئانى» («بەدىئۇل - بىدايە») ۋە «ۋەقفىيە» نى كۆچۈرگەن. مەرۋ ھىجرى 1052 - (مىلادى 1642 -) يىل. باكۇ. قول يازما ئەزەربەيجان پەنلەر ئاكادېمىيەسى قول يازما ئىنستىتۇتىدا. №Д344 .ИНВ.

رىزاقۇلى ئىبىن مۇستەفا قۇلى — بۇخارا خەتتاتلىرىدىن. «خەزائىنۇل - مەئانى» نى كۆچۈرگەن. قول يازما ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىدا. №9766 .ИНВ، 547 ۋاراق، بۇخارادا ھىجرى 1070 (مىلادى 1659 — 1660 -) يىلدا كىتابەت قىلىنغان.

ئىبادۇللا ئەييۇب ئىبىن فەزلۇللاھ شىرازى — «سەددى ئىسكەندەرى» نى تەبرىز شەھىرىدە 1076 - يىلىنىڭ سەفەر (1665 - يىلىنىڭ ئاۋغۇست) ئېيىدا كۆچۈرۈپ تاماملىغان. سوۋېت پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتى، لېنىنگراد بۆلۈمىدە. №C832 .ИНВ، 255 ۋاراق.

يەھيا ئىبىن فەزلى ئەلى شەيخ تەبەقى كىرمەرۇدى، دوست مۇھەممەد ۋەلەد ئەشمۇھەممەد — «خەمسە» نى كۆچۈرگەن. «ھەيرەتۇل - ئەبرار»، «فەرھاد ۋە شىرىن»، «لەيلى ۋە مەجنۇن» داستانلىرىنى ھىجرى 1094 - (مىلادى 1683 -) يىلى يەھيا ئىبىن فەزلى ئەلى شەيخ تەبەقى كىرمەرۇدى؛ «ھەيرەتۇل - ئەبرار» نىڭ باش قىسمىنى، «سەبئەئى - سەييار» ۋە «سەددى ئىسكەندەرى» داستانلىرىنى ھىجرى 1229 - (مىلادى 1814 -) يىلى دوست مۇھەممەد ۋەلەد ئەشمۇھەممەد كۆچۈرۈپ قوشقان قول يازمىنىڭ ھەر ئىككى قىسمى خارەزمدە كىتابەت قىلىنغان. قول يازما تاشكەنت، ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىدا. №2777 .ИНВ، 334 ۋاراق.

مۇھەممەد ئەزىزۇللابېك — «تەرمە دىۋان»، «ۋەقفىيە»، «ئەھمەد نىگار» قاتارلىقلارنى كۆچۈرگەن. ھىجرى 1096-(مىلادى 1685-1684-يىل، 155 ۋاراق. قول يازما ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى قول يازمىلار ئىنستىتۇتىدا. ИНВ. № 11138.

موللا مىر سىددىق ئىبنى موللا ساھىب نەزەر — «لىسانۇت-تەير» ۋە «خەمسە» نى بىرلىكتە كىتابەت قىلغان. قول يازما ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى قول يازمىلار ئىنستىتۇتىدا. ИНВ. № 3523، 405 ۋاراق. ھىجرى 1142-(مىلادى 1729)-يىلى يەركەند شەھىرىدە كۆچۈرۈلگەن.

مۇھەممەد سادىق — «مەجالىسۇن-نەفائىس» نى ھىجرى 1151، -(مىلادى 1736 — 1735 -) يىلى كۆچۈرگەن. قول يازما ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىدا. ИНВ. № 9394، 135 ۋاراق.

ئەزىز كىچىك ئىبنى مۇھەممەد ئادىل — قەشقەر خەتتاتلىق مەكتىپىنىڭ نامايەندىلىرىدىن. «خەمسە» نىڭ تۆت داستانىدىن ئىبارەت («فەرھاد ۋە شىرىن» چۈشۈپ قالغان) نۇسخىسىنى قۇمۇل شەھىرىدە 1160-يىلىنىڭ بارات (مىلادى 1747-يىل ئاۋغۇست) ئېيىدا كۆچۈرۈپ تۈگەتكەن. بۇ ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى قول يازمىلار ئىنستىتۇتىدا ساقلانماقتا. ИНВ. № 4307، 262 ۋاراق. ئۇششاق ۋە چىرايلىق نەستەئلىق خېتى بىلەن كۆچۈرۈلگەن بۇ قول يازما كىتابەت سەنئىتى ئۈچۈن ئالاھىدە ئەھمىيەتلىك نۇسخىلاردىن بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

موللا ئەشۇر ئىبنى مىر تېمۇرىي ماچىنىي — «خەمسە» («فەرھاد ۋە شىرىن»، «لەيلى ۋە مەجنۇن»، «سەبئەئى سەييار»، «سەددى ئىسكەندەرىي») نى كۆچۈرگەن. ئەسەر 196 ۋاراق بولۇپ ھىجرى 1185-(مىلادى 1772 1773 -) يىللاردا كۆچۈرۈلگەن. لېنىنگراد، سوۋېت پەنلەر ئاكادېمىيىسى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتى فوندىدا.

موللا پەھلىۋان قۇلى ئىبنى موللا رەھمانبەردى — خارەزم خەتتاتلىق مەكتىپىنىڭ نامايەندىلىرىدىن. ئۇنىڭ نەۋائى ئەسەرلىرىدىن كۆچۈرگەن 2 دانە قول يازمىسى بىزگىچە يېتىپ كەلگەن. 1) «خەمسە». بۇ قول يازما تەركىبىدىكى «ھەيرەتۇل-ئەبرار» ۋە «لەيلى ۋە مەجنۇن» داستانلىرىنى شۇ كاتىپ كۆچۈرگەن (قالغان ئۈچ داستاننى باشقا كاتىپ كۆچۈرگەن). تاشكەنت، ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى قول يازمىلار ئىنستىتۇتى فوندىدا. ИНВ. № 3018، 97 ۋاراق. خارەزمدە ھىجرى 1198-(مىلادى 1784-) يىلى كىتابەت قىلىنغان. 2) «مەھبۇبۇل-قۇلۇب»، «لىسانۇت-تەير» (پەقەت «شەيخ سەنئان» قىسمىسى). بۇ ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى شەرقشۇناسلىق فوندىدا بولۇپ 45 ۋاراق. ИНВ. № 1209، Ш — П. خارەزمدە ھىجرى 1194-(مىلادى 1780-) يىلدا كىتابەت قىلىنغان.

* *

1991-يىلى تاشكەنتتە نەشر قىلىنغان «ئەلىشىر نەۋائى ئەسەرلىرىنى كۆچۈرگەن خەتتاتلار» ناملىق كىتابچىدىن قىسقارتىپ ئېلىندى.

ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ئابدۇقەييۇم خوجا.

گۈلشاھ-ۋەرەقە

(داستان)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابدۇقادىر سادىر

رىۋايەتچىلەرنىڭ بايان قىلىشىچە مەككە شەھىرىنىڭ مەغرىب تەرىپىدە بەنى شەيبان دەپ بىر قەبىلە بار ئىدى. بۇ قەبىلىنىڭ ئىككى باشچىسى بار بولۇپ، بىرىنىڭ ئېتى ھىمام، يەنە بىرىنىڭ ئېتى ھىلال ئىدى. ئىككىسى بىر تۇغقان ئاغا-ئىنى ئىدى. ھىمام ياشتا چوڭ، ھىلال كىچىك ئىدى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ ئىككىسىنىڭ خوتۇنلىرى تەڭ ھامىلىدار بولۇپ، توققۇز ئاي، توققۇز كۈن، توققۇز سائەت قورساق كۆتۈرگەندىن كېيىن، يەنە تەڭ يەڭگىدى. ھىلالنىڭ خوتۇنى ئوغۇل، ھىمامنىڭ خوتۇنى قىز تۇغقانىدى. ئوغۇلغا ۋەرەقە، قىزغا بولسا گۈلشاھ دەپ ئات قويۇشتى. مەخسۇس ئىنىكئانىلارنى بېكىتىپ، بالىلارنى تەربىيىگە ئالدى. ئارىدىن نەچچە يىللار ئۆتۈپ بالىلار مەكتەپ يېشىغا يەتتى.

ئەلقىسسە، بۇلارنىڭ ئاتىلىرى ھەر ئىككىلىسىگە ئىلمى-ئەدەب ئۆگىتىشنى مەقسەت قىلىپ، مەكتەپتە ئۇستازلارغا تۇتۇپ بەردى. بۇ ئىككى ياش ھەممىشە ئۆيىدىن مەكتەپكە، مەكتەپتىن ئۆيىگە دائىم بىللە كېلىپ، شۇ تەرىقىدە ھەمراھلىقتا ئۆتتى. مەكتەپتە بولسا، ئۇستازىدىن مۇئەمما، شېئىر-نەزمىلەرنىڭ تۇرلۇك خىللىرىنى ئۆگىنەتتى. ئۇلارنىڭ ساۋاتى ياخشى، ئىملالىرى ناھايىتى گۈزەل چىقتى.

ھىمام ئوغلىنى جەڭ شىجائىتىنى، نەيزە شەمشەر ئۇرۇش، توپ ئېتىش ھۈنەرلىرىنى ئۆگەنسۇن، دەپ سىپاھگەرلىككە بەردى. لېكىن، بۇ باھانە بىلەن يارى-جانانلار بىر-بىرىدىن جۇدا بولۇشۇپ، ھىجرى-پىراق ئوتىدا كاۋاب بولدى. زارىنزار بولۇپ، ئاغرىققا دۇچار بولدى. ئۇ كېسەل ئازابى تۈپەيلىدىن تەمبۇر تارىدەك ئورۇقلاپ كەتتى. جانان ۋىسالىدىن جۇدا بولۇپ، پىراق ئوتىدا ئۆرتەندى، تاقىتى-تاق ھالدا بىر-بىرىنىڭ يۈزىنى كۆرمەككە جان-دىلىدىن مۇشتاق ئىدى. كېيىن ھىلالمۇ گۈلشاھنى سىپاھلارغا تاپشۇرۇپ، لەشكىردي ئىلمىنى ئۆگىتىشكە كىرىشتى، ئىككى مۇشتاق بىر-بىرىگە ئىجىل بولۇپ، بىر ئۇستازدىن تەلىم ئېلىشقا باشلىدى.

ئىككىسى نەيزىۋازلىق ۋە خەنجەرۋازلىقتا باراۋەر يېتىشىپ، شۇنداق مەرگەنلەردىن بولۇپ چىقتىكى، ئۇلاردىن ئۈچۈپ كېتىۋاتقان قۇشمۇ قېچىپ قۇتۇلالماس

ئىدى. بىر نەچچە مۇددەت شۇ تەرىقىدە ئۆتكەنىپ، سىپاھگەرلىكتە ئۇستا پالۋان بولۇپ كەتتى. ئۇ ئىككىسى قەبىلە كىشىلىرىنىڭ كۆزىگە، گويا كى بىر جۈپ ئالما باراۋەر پىشىپ يېتىلگەندەك نامايان بولۇپ ئۇلارنى بىر-بىرىگە جۈپلۈككە مۇناسىپ كۆرۈشتى. قەبىلىنىڭ ئۇلۇغلىرى يىغىلىپ، ھىلال بىلەن ھىمامغا: «ئۆمرىڭىزلەر بېغىنىڭ بۇ ئىككى مېۋىسى پىشىپ يېتىلىپتۇ. بۇ ئىككى مۇشتاق بىر-بىرىنىڭ مېھرۇ ۋىسالىدىن بەھرىمەن بولۇپ، كامالىغا يەتسە» دەپ ئىلتىماس قىلىشتى. بۇ سۆز ئۇلارغا ماقۇل كېلىپ، توي قىلماقچى بېلىنى باغلىدى ۋە توي جابدۇقىغا مەشغۇل بولۇشتى.

ئاز ۋاقىت ئىچىدىلا ھەممە توي ئەسلىھەلىرى تەييار بولدى. بارچە قەبىلە ئەھلىگە خەۋەر قىلىپ بارلىق سازەندە، ئۇسسۇلچى ۋە قىزىقچىلارنى يىغدى. كېچىلىرى مەي-شارابلار بىلەن بەزمە قىزىدى. كۈندۈزلىرى داستىخان يېيىپ مول نازۇ نېمەتلەر تۆكۈلدى. چاڭ-نەي، تەمبۇر، غىجەك ۋە راۋاب ساداسى ياڭرىدى. ھەممە كۆڭۈلدىن غەم تۇمانلىرى تارقىدى. ئۇسسۇلچىلار قەددۇ قامەتلىرىنى توغرىلاپ، ئۇسسۇل-ساماغا چۈشتى. ئۇلار كەچتە ۋەرەقە ئاشىقىنى گۈلشاھ نازىنىنغا تاپشۇرماقچىدى. لېكىن، ئۇلار پەلەكنىڭ تەتۈرلۈكى، ھەر بىر خۇشاللىقنىڭ ئارقىسىدىن يەنە غەم-غۇسسە لەشكەرلىرىنىڭ بېسىپ كېلىدىغانلىقىدىن خەۋەرسىز ئىدى.

بەنى شەيبان قەبىلىسىنىڭ غەرب تەرىپىدە بەنى سەئى ئاتلىق بىر قەبىلە بار ئىدى. ئۇ قەبىلىنىڭ سەردارى بەنى ئەمرۇ ناملىق بىر زالىم ۋە قارا يۈز مەلئۇن ئىدى. ئۇ لەنتىگە بىر يامان ئادەم گۈلشاھ بىلەن ۋەرەقەنىڭ ئارىسىدا بولغان توي ئىشىنى بايان قىلىپ، ئۇ مەلئۇننىڭ سېسىق دىمىغىغا ئىشقىنىڭ ھىدبۇسىنى پۇرىتىپ قويغانىكەن. مەلىكىنى كۆرمەي تۇرۇپلا، ئۇنىڭ ئەسكى سامانلىقىغا ئوت ئېلىپ، ئىشق مەستانىسى بولۇپتۇ.

ئۇ بەتبەخت گۈلشاھنىڭ ئاتىسىغا: «قىزىڭنى ماڭا بەر، بولمىسا، مېگەڭدىن قان ۋە تۆتەكلەرنى چىقىرىمەن» دەپ تەھدىت سالدى. ئاندىن ھەددۇ ھېسابسىز چېرىكلىرىنى باشلاپ، يولغا چىقتى. يولدا بىرى ئۇچراپ:

— دەل مۇشۇ تاپتا ۋەرەقە بىلەن گۈلشاھنىڭ تويى بولۇۋاتىدۇ. ئۇلارنى ئەقدى نىكاھ قىلىشىنىڭ ھازىرلىقى پۈتۈپ قالدى. باشقىلارغا تەئەللۇق بولۇپ كېتىۋاتقان قىزنىڭ ئارزۇ-ئارمىنىنى يەپ نېمە قىلىسەن. تاڭ شامىلى ئېچىلدۇرۇپ قويغان غۇنچىنى قوغلاشقانىنىڭ نېمە پايدىسى بار؟ — دەپ، ئۇنى ۋەسۋەسىگە سالدى.

بەنى ئەمرۇ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ چىداپ تۇرالماي، كۆزىدىن سۈيدۈكلىرىنى ئاققۇزۇپ يىغلاشقا باشلىدى. ئاخىر نام-نومۇسنى ئارقىغا تاشلاپ، يىلان كەبى تولغىنىپ كەتتى. تەپەككۇرىغا كېلىپ دېدىكى: «شەبىخۇن ئۇرۇپ، ئۇ قەبىلىنىڭ ئەتراپىغا سەپ تارتماقتىن ياخشى مەسلىھەت يوق. مۇددىئايىمىزنى مۇشۇ يول بىلەن قولغا ۋاسىل قىلايلى، پۈتۈن لەشكەر مۇكەممەل تەييارلانسۇن!» دەپ ئەمر قىلدى.

ئەلقىسسە، بەنى شەيبان قەبىلىسى بەنى سەئى قەبىلىسىنىڭ دۈشمەنلىك مەكىرلىرىدىن بىخەۋەر ئەيشۇ پاراغەتكە مەشغۇل ئىدى. بەنى سەئى قەبىلىسىنىڭ لەشكەرلىرى كېلىپ، ھەملە قىلىشقا باشلىدى. ھۇجۇم تۇيۇقسىز بولغاچقا، ھېچكىمنىڭ ئاتلىنىپ تاقابىل تۇرۇشقا پۇرسىتى بولمىدى. ھەممىسى ھەيران ۋە ساراسىمىگە چۈشۈپ ھېچ نەرسىنى تۇتۇشقا پۇرسەت تاپالمىدى. ھەممە مال-مۈلكى تالانغا كەتتى. ئاشۇ مالىمانچىلىقتا گۈلشاھنى ئېلىپ قاچتى. ھېچ نەرسىدىن خەۋىرى بولمىغان گۈلشاھ ئۆزىنى ئۇ مەلئۇنلارنىڭ قولىدا كۆرۈپ، باھار يامغۇرىدەك ياش تۆكۈپ نالە-زار قىلدى. يارى ۋەرەقەنىڭ ۋىسالىنى ئارزۇ قىلىپ بۇ غەزەلنى ئوقۇدى:

دەرىغا، چەرخ جانىمغا ھەممە جەۋرۇ جاپا قىلدى،
غەمۇ ھەسرەت بىلەن ئول يارۇ جانىمدىن جۇدا قىلدى.
خۇدايا دوستۇ تۇغقاندىن جۇدا بولغان پەرىشانمەن،
كى دۈشمەن دەستىدە ھالىم زەبۇنۇ مۇپتىلا قىلدى.
ئايا يارىم، يىراق ئەتتى پەلەك سەندىن بۇ مەھزۇننى،
كى دۈشمەن مۇددىئاسىن ھاسىل ئەتتى ھەم ساپا قىلدى.
خىيالى ۋەسلىدۇر جانۇ دىلىمدە مۇددىئايى ھەم،
ئەگەر يەتكۈزسە بىزلەرنى پەلەك بىزغە ۋاپا قىلدى.
ئايا بادى-سابا، ئېيتقىن خەۋەر ئول يارۇ جانىمغا،
ئەسىرۇ ناتەۋان گۈلشاھ جانىنى پىدا قىلدى.

ئەلقىسسە، ئۇ لەنتى ئەمرۇ جەك بىلەن بىچارە گۈلشاھنى ئەسىر قىلدى-دە، ئەمدى مەقسىتىم ھاسىل بولدى، دەپ قەبىلىنىڭ لەشكەرلىرىنى قايتۇرماققا ئەمر قىلدى. تالانغا ئۇچرىغان پەرىشان قەبىلە ئۆزلىرىگە كېلىپ، گۈلشاھنى ئاختۇرۇۋىدى، ھېچ يەردىن تاپالمىدى. ئۇنى دۈشمەنلەر ئېلىپ قېچىپتۇ دەپ ئاھۇ ئەپغان چېكىشكە باشلىدى. قەبىلىنىڭ ھەممە سەردارلىرى جەم بولۇپ، ئەمرنىڭ قېشىغا كىرىپ مەسلىھەتكە چۈشۈشتى. مەسلىھەتتە ۋەرەقە:

— مەن لەشكەر باشلاپ ئارقىسىدىن بارىمەن! — دېدى. لېكىن، باشقا سەردارلار:

— كۈن كەچ بولۇپ كەتتى. ئالەم قاراڭغۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە دۈشمەننىڭ قايانغا بارىشىنى بىلمەي، ھەممىمىز ھالاك بولمايلى. سەۋر قىلغىن، تاڭ ئاتسۇن. كۈندۈز بولغاندا، چوڭ-كىچىك ھەممىمىز جەم بولۇپ، دۈشمەن قەۋمىنىڭ قېنىنى ئاققۇزۇپ، گۈلشاھنى قايتۇرۇپ كېلەيلى. سەۋر-تاقەت ھەممە ئىشنى ئوڭشايدۇ. كېچىچە بىر بۆلۈك جاسۇس ۋە ئەيىيارلارنى ئەۋەتىپ كۆرەيلى. ئۇلارنىڭ قايسى قەبىلە ۋە قايسى مىللەتتىن ئىكەنلىكىنى بىلىپ كەلسۇن. ئاندىن كېيىن بارغىنىمىز تۈزۈك، — دېيىشتى.

ئۇ كېچە ئەيىيارلارنى ئەۋەتتى.

تېخى تاڭ ئاتماستىنلا ئەيىيارلار:

— بۇلار بەنى سەفىنىڭ قەۋمى ئىمكەن، — دېگەن خەۋەرنى ئېلىپ كېلىشتى.

ئەتىسى تاڭ ئېتىپ، قۇياش ئالەمنى يورۇتتى. تامامى قەبىلە ئەھلى جەڭ كەمەرىنى مەھكەم باغلاپ، ھەر تەرەپتىن ھەيۋە قىلىشىپ، سۇناي ۋە كاناي، ناغرا-دۇمباق ئاۋازىنى ياڭرىتىپ، تاغۇ سەھرانى بىر ئالدى. ئۇلار پايلاقچىلارنىڭ يول باشلىشى بىلەن ئۇ مەلئۇننىڭ لەشكەرلىرى تۇرغان سەھراغا يەتتى-دە، چېدىر-بارگاھ تىكلەپ ئارام ئالماققا مەشغۇل بولدى.

گۈلشاھ دۈشمەن قولىدا كۆزىدىن قان-ياش تۆكۈپ، تىنىم تاپماستىن ئۆز يارىنى سېغىنىپ يىغلىماقتا ئىدى. بەنى ئەمرۇ گۈلشاھنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— ئەي، نازىنىن. خاتىرجەم بولۇپ، مېنى ئاشۇ ۋەرەقەنىڭ ئورنىغا ئۆزۈڭگە يارى-ھەمدەم قىلساڭ، بۇ يەردىكى ئۆزۈڭ كۆرۈۋاتقان بارلىق دۆلەت ھەشەمەتلەر سېنىڭ بولىدۇ. ۋەرەقەنىڭ مۇھەببىتىنى كۆڭلۈڭدىن چىقىرىۋەتكىن. ئەگەر ئۇنداق بولمايدىكەن، جېنىڭدىن ئۈمىد قىلما! ۋەرەقە دېگەن مېنىڭ ئالدىمدا قانچىلىك ئادەمتى؟ مېنىڭ چاكارلىرىمغىمۇ باراۋەر كەلمەيدۇ، — دەپ ۋەز ئېيىتتى.

ئۇ شۇ تەرىقىدە ھەرقانچە سۆزلەپ، ئۇنى ئۆزىگە رام قىلماقچى ئۇرۇنسىمۇ، گۈلشاھ ئۇنىڭغا ھېچبىر پىسەنت قىلماي، يىغلايتتى. ئۇنىڭ سوئالىغا بىر ئېغىزمۇ جاۋاب بەرمەيتتى.

— ئەي ھور سۈپەت دىلبەر، — دېدى بەنى ئەمرۇ، — سەن بۇ يەردە تۇرۇپ تۇرغىن، سېنىڭ كۆز ئالدىڭدا ئاۋۋال ۋەرەقەنىڭ قېنىنى تۆكۈپ، ئاندىن سېنىڭ كۆڭلۈڭنى رام قىلمىسام بولمىغۇدەك.

شۇندىن كېيىن ئۇ مەلئۇن گۈلشاھنىڭ يېنىدىن بارگاھىغا كەتتى.

بارگاھىغا كىرىپ، سىپاھىلىرى بىلەن ئەيش-ئىشرەتكە چۈشۈپ كەتتى. بىر پەستىن كېيىن ئۇنىڭ خىزمەتكارلىرىدىن بىرى يۈگۈرۈپ كىرىپ:

— ئەي، ئەمىرىم! ئۇ تەرەپتىن ۋەرەقە بىھېساب لەشكەرنى باشلاپ، سىز بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا كېلىۋاتىدۇ. تەخىر قىلىشقا بولمايدۇ، — دەپ خەۋەر قىلدى.

ئۇ مەلئۇن دەرھال:

— لەشكەرلەر بىر جايغا ھازىرلانسۇن، — دەپ بۇيرۇدى.

ئۇ تەرەپتىن ۋەرەقەنىڭ لەشكەرلىرى كېلىپ روبىرو بولۇپ، چېدىر تىكتى. بۇلارغا ھىمام، ھىلال، ۋەرەقەلەر سەردار ئىدى. ئۇلار لەشكەرلىرىگە:

— تەندە جانىلا بولىدىكەن، ئۇرۇشقا تەييار تۇرغايسىلەر! — دېدى.

شۇ ئەسنادا، ئۇ تەرەپتىن بەنى ئەمرۇ دەرغەزەپ بولۇپ گۈلشاھنىڭ قېشىغا كىردى:

— ئەي پەرى، — دېدى ئۇ لاپ ئۇرۇپ ئۆزىنى كۆرسىتىش خىيالىدا، — كۆپ يىغلىمىغىن، قەدىمىڭگە ئالتۇن-كۈمۈش، لەئل-جاۋاھىراتلارنى چاچاي. يەنە بېرىسىپ كۆز ئالدىڭدا ۋەرەقەنىڭ ئىشىنى تامام قىلىپ، قانغا بويالغان بېشىنى ئالدىڭغا كەلتۈرەي.

AltunOq

لېكىن گۈلشاھ ئۇنىڭغا يەنىلا جاۋاب بەرمىدى ھەتتا قىيا بېقىپمۇ قويمىدى. ئاخىر ئۇ بەتبەختنىڭ ئاچچىقى كېلىپ قايناپ كەتتى:

— ئەي گۈلشاھ، ئەمدى سېنى چېدىرنىڭ ئۈستىگە مەھكەم قىلىپ باغلىۋەتمەيدىغان بولسام، سەن بەك ھەددىڭدىن ئېشىپ كەتتىڭ، مېنىڭ سۆزۈمگە زادى پىسەنت قىلمامسەن؟!

ئۇلار كەمەندلەرنى كەلتۈرۈپ، گۈلشاھنى چېدىرنىڭ ئۈستىگە باغلاپ قويدى. كېچىسى ئۇنىڭ يېنىدا سىپاھلار ئولتۇرۇپ، گۈلشاھ ھەققىدە ناسەزا سۆزلەرنى قىلىپ، ئۇنىڭغا قەست قىلماقچى بولۇپ تۇرۇشاتتى. ئەمما، گۈلشاھ تەڭرىگە يېلىنىپ، زار-زار يىغلايتتى. سىپاھلار ئۇنى زاڭلىق قىلىپ، مەي ئىچىپ كاسىدا قالغان مەي يۇقۇندىسىنى ئۇنىڭ يۈزىگە چاچاتتى.

ئاخىر، بۇ بەتقىلىق ئىچەرمەنلەر تارقاپ، چېدىر خىلۋەت بولۇپ قالدى. ئەمرۇ گۈلشاھقا قاراپ:

— ئەمدى ئىشىڭنى تامام قىلىمەن، — دېدى-دە، ئۇنىڭغا تاشلاندى، لېكىن قاتتىق مەست بولغانلىقتىن ئۆزىنى تۇختىتالماي يىقىلىپ چۈشتى.

گۈلشاھ بۇ مەلئۇننى بۇ ھالەتتە كۆرۈپ، دەرھال تەڭرىگە نالە-زار قىلىشقا باشلىدى: «ئەي رەببىم، سەن مېنى بۇ زالىمنىڭ قولىدىن خالاس قىلغايسەن، مېنىڭ بۇ ئەھۋالىمنى جانجىگەر يارىمغا خەۋەر قىلغايسەن.»

دەل شۇ ۋاقىتتا، ۋەرەقەنىڭ كۆڭلىگە ھەممە ئىش ئايان بولۇپ، تۈن قاراڭغۇسى ئىچىدە ئۇ ناپاك مەلئۇننىڭ چېدىرىغا راۋان بولدى. ئۇ ئاخىر گۈلشاھ تۇرغان چېدىرغا يېقىن كەلدى. قۇلاق سالسا قاراۋۇللارنىڭ ئاۋازلىرىمۇ ئۆچكەن، ھەممىسى مەست مۇستەغرەق بولۇپ، ئۇيقۇغا كەتكەنىدى. ئۇ ئۆزىنى گۈلشاھ تۇرغان چېدىرغا ئېلىپ قارىسا، يارى گۈلشاھ باغلاقتا يېتىپتۇ. گۈلشاھمۇ ۋەرەقەنى كۆرۈپ، نالە-پىغان چېكىشكە باشلىدى. ۋەرەقە تەسەللى بېرىپ:

— بىردەم تىنچلان، بۇ لەنتى ئويغىنىپ كەتمىسۇن، — دەپ كېلىپ گۈلشاھنى بوشاتتى. بۇ ئىشنى لەشكەرلەردىن ھېچكىم تۇيمىدى. شۇنىڭ بىلەن گۈلشاھنى ئۆز تەرىپىگە ئېلىپ كەتتى.

گۈلشاھ بىلەن ۋەرەقەنى كۆرگەن قوۋم-قېرىنداشلىرى ئىنتايىن خۇشال بولۇپ ۋەرەقەگە ئاپىرىن ئېيتىشتى. ئۇلار شادىيانە دۇمبىقىنىڭ ساداسىنى پەلەككە يەتكۈزدى.

ئەمرۇ بۇ سادادىن ئويغىنىپ كەتتى. قارىسا، گۈلشاھنى ئېلىپ كېتىپتۇ. قانداقتۇر بىر تەرەپتىن ناغرا-سۇنايى ئاۋازى ئالەمنى بىر ئاپتۇ. ئۇ دەرغەزەپ بولۇپ، پۈتۈن لەشكەرلىرىگە ئۇرۇش يارىقىنى تەل قىلىشقا بۇيرۇدى. لەشكەرلىرىمۇ شۇ ھامان مەيدانغا راۋان بولدى. بۇ تەرەپتىمۇ ۋەرەقەنىڭ لەشكەرلىرى مەيدانغا كېلىپ ئىككى لەشكەر بىر-بىرىگە قارشى سەپ تۈزدى.

ئۇ تەرەپتىن ئەمرۇ لەئىن ئارغىمىقىنى ئوينىتىپ، مەيدانغا كەلدى ۋە:

— مېنىڭ دىلىمنىڭ مادارى، يارۇ جانىمنى ئوغرىلىغان ۋەرەقە قايدىسەن! ئوغۇل بالا بولساڭ مەيدانغا چىقىپ، ئۆزۈڭنى كۆرسەت، شەمشىرىمنىڭ زەھـ

ردىن مەرىكە شارابىنى ئىچكىن.

غەزەپلەنگەن ۋەرەقە جەڭ ئەسۋابلىرىنى تەييارلاپ، مەيدانغا چۈشەي دەپ تۇراتتى. گۈلشاھ غۇنچە كەبى لەۋلىرىدىن بال تۆكۈپ:

— ئەي جانجىگىرىم، سىز سەۋر قىلىپ تۇرۇڭ، ئۇ بىھايا مەلئۇننىڭ دەككىسىنى ئۆزۈم بېرەي، — دېدى.

— ياق سىز توختاپ تۇرۇڭ، — دېدى ۋەرەقە، — بۇ ئىشنى ئۆزۈم بىر تەرەپ قىلاي.

ۋەرەقە ھەرقانچە ئىلتىجا قىلسىمۇ ئەسىر قىلالمىدى. گۈلشاھ نەيزە-شەمشەرلىرىنى كۆتۈرۈپ، شالدەك ئۇچقۇر ئېتىغا مىنىپ، مەيدانغا راۋان بولدى. ئۇ كېلىپلا بەنى ئەمرۇنىڭ يولىنى توسۇپ مۇنداق دېدى:

— ھەي مەلئۇن! ئۆز ۋاقتىدا غەپلەتتە قالغان ۋاقتىمدىن پايدىلىنىپ، مېنى ئەسىر قىلىۋالغانىدىڭ، ئەمدى ناپاك جېنىڭنى شەمشىرىم زەربىسىدىن قۇتقۇزۇشنى خىيالىڭغا كەلتۈرمە.

ئۇ شۇنداق دەپلا ئەمرۇغا تاشلاندى. لېكىن ئۇنىڭ بىرىنچى، ئىككىنچى، ئۈچىنچى زەربىسى ئەمرۇ تەرىپىدىن رەت قىلىندى. ئاندىن ئەمرۇ ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، يەنە ئۇ نازىنىن بەرنانى ئەسىرگە ئېلىپ چاكارلىرىغا تاپشۇردى. ئەمرۇنىڭ چاكارلىرى گۈلشاھقا تىل-ھاقارەتلەرنى ياغدۇرۇپ، نۇرغۇن ئاھانەتلەرنى قىلدى.

ۋەرەقەنىڭ جېنىغا ئوت تۇتىشىپ، ھوش كاللىسىدىن كەتتى. مەيدانغا چۈشمەكچى بولىۋىدى، ئاتىسى ئالدىنى توستى:

— ئەي كۆزۈمنىڭ نۇرى، ھاياتىمنىڭ ھۇزۇرى، سەن بارمىغىن، ئۇ مەلئۇن ناھايىتى كۈچتۈڭگۈر ۋە مەككار بىر نېمە، ئۇنىڭ بىلەن ئۆزۈم بىر تۇتۇشاي، بۇنىڭدىن كېيىن مېنىڭ ئېلىم ۋە ئەمىلىم ساڭا قالسۇن، — دەپ مەيدانغا ئۆزى راۋان بولدى ۋە بېرىپ ئۇ لەئىننىڭ يولىنى توستى.

بەنى ئەمرۇ لەئىن ئېيتتىكى:

ئاۋۋالقى ھۇجۇم سېنىڭ بولسۇن، قېنى ھەملە قىل. ھەمام ئۈچ قېتىم ھەملە قىلدى. ئەمرۇ ھەممىنى رەت قىلدى.

ئەلقىسسە، ئۇلار ئوتتۇرىسىدا قىرىق نۆۋەت ھەملە قىلىش ۋە رەت قىلىشلار بولۇپ ئۆتتى، ئاخىر ئەمرۇ ھەمامنىڭ ئېتىنىڭ ئايىغىغا بىر قىلىچ ئۇرۇۋىدى، ئات يىقىلدى. ھەمام پىيادە قالدى. پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن ئەمرۇ ھەمامنى شەھىد قىلدى. ۋەرەقە ئاتىسىنىڭ قانغا بويىلىپ تۇپراقتا ياتقىنىنى كۆرۈپ، يۈزلىگەن نالە-پەريادلارنى چېكىپ، ئاتىسىنى مەيداندىن ئېلىپ چىقتى.

— ئەي ۋەرەقە، — دېدى ئەمرۇ، — ئاتاڭغا يىغلاپ ئاۋارە بولما، مەيدانىمغا كەلسەڭلا، ئۆلۈمنىڭ شەربىتىنى ئىچۈرۈپ، سېنىمۇ ئاتاڭنىڭ يېنىغا ئەۋەتىپ قويىمەن.

ۋەرەقە ئېتىنى چاپتۇرغان پېتى مەيدانغا كەلدى:

— ئەي بىھايا مەلئۇن، — دېدى ۋەرەقە قەھرى-غەزەپ بىلەن، — ئاتام قېرىغان ئادەم ئىدى. ئەمدى بېشىڭدا نېمە بالالار بارلىقىنى مەندىن كۆرگىن. سەن بۇنچىۋالا ھەددىڭدىن ئېشىپ، لاپ ئۇرما. بىر قېرى سالكىشىنى ئۆلتۈرگىنىڭ بىلەن سېنى مەردۇ مەردان

دېگىلى بولمايدۇ!

بۇ سۆزلەرنى ئىشتكەن مەلئۇننىڭ غەزىپى بېشىغا تېپىپ، ئېتىنى ئۇرۇپ ۋەرەقەگە نەيزە بىلەن ھەملە قىلدى. ۋەرەقە رەت قىلدى. كېيىن گۈرزى بىلەن ھەملە قىلىۋىدى، ۋەرەقە قالقان تۇتۇپ، ئۇنىمۇ رەت قىلدى. ئاخىر نۆۋەت ۋەرەقەگە يەتتى. ئۇمۇ ئۈچ قېتىم ھەملە قىلدى. ئۇنىڭ ھۇجۇملىرىنى ئەمرۇمۇ رەت قىلىپ تاشلىدى. ئىككى تەرەپتىن بىرلا ۋاقىتتا دەم ئېلىشقا ناغرا ئۇرۇلدى. ئىككى پالۋان ئۆز لەشكىرى تەرىپىگە راۋان بولدى.

بەنى ئەمرۇ ئارامگاھىغا بارغاندىن كېيىن:

— بېرىپ گۈلشاھنى كەلتۈرۈڭلار، — دەپ بۇيرۇدى. چاكارلار گۈلشاھنى كەلتۈردى. ئۇ مەلئۇندا تاقەت قالمىغانىدى.

— ئەي نازىنىن پەرى، — دېدى ئۇ گۈلشاھقا يالۋۇرۇپ، — ئېيتقىنا، نېمە بىلەن خۇش بولىسەن؟ مەن كەمىنە چاكىرىڭ شۇ ھامان ئۇنى ئالدىڭدا ھازىر قىلاي. بېشىڭغا جاۋاھىراتتىن تاجلارنى كىيدۈرۈپ، ئالتۇن بويۇڭنى كىمخاب ئەتلەسلەر بىلەن يۆگەپ، نېمىدىن رازى بولىدىغان بولساڭ، شۇنى تەييار قىلاي. ئەگەر سەن ماڭا مايىل بولۇپ شىرىن سۆزلىرىڭ بىلەن كۆڭلۈمگە ئارام بەرسەڭ، مەن ئۆمۈر بويى سېنىڭ سىزىقىڭدىن چىقماي، ساڭا قۇلدەك خىزمەت قىلاي. ئەگەر بۇلارنى خالىمىغان تەقدىرىڭدىمۇ، ھەر ھالدا مېنى دۈشمەن دەپ بىلمىسەڭ.

ئەمرۇ گۈلشاھقا شۇ يوسۇندىكى سۆزلەرنى قىلىپ يېلىندى. گۈلشاھ كۆڭلىدە بىر ھىيلە بىلەن ئىش قىلمىسا، ئۆزىگە زىيانلىق ۋەقە يۈز بېرىدىغانلىقىنى پەملىدى.

— ئەي پالۋان، — دېدى ئۇ ھىيلە قىلماققا تۇتۇش قىلىپ، — سەندەك باتۇر، شىجائەتلىك، زەبەردەست كىشى ناھايىتى ئاز تېپىلىدۇ. ماڭا سېنىڭ رەھىم-شەپقىتىڭ تۇرغان يەردە، يەنە نېمە كېرەك بولاتتى. مەن سېنى پۈتۈن جان-دىلىم بىلەن دوست تۇتىمەن. ئەمما ۋەرەقە توغرىسىدىن كۆپ ئەندىشە قىلىۋاتىمەن.

ئۇ ئەمرۇ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، ناھايىتى خۇرسەن بولدى. گۈلشاھنىڭ بېشىدىن جاۋاھىرلارنى چاچتى.

— ئەگەر خالىساڭ بىر زەرب بىلەن ۋەرەقەنىڭ ئۆمرىنى قىسقارتاي ۋە يا تىرىك پېتى قېشىڭغا بەند قىلىپ كەلتۈرەي ياكى يەر بىلەن يەكسان قىلىۋېتەرمەن. سېنىڭ رازىلىقىڭ نېمىدە بولسا، شۇنى قىلاي، — دېدى ئەمرۇ گۈلقەقەلىرى ئېچىلغان ھالدا.

بۇ ئەتىسى تاڭ يورۇدى. نۇرلۇق قۇياش جاھاننى يورۇتۇپ، تۈننىڭ قارا قاغىسىنى ئالىقاياقلارغا ئۇچۇرۇۋەتتى. ئىككى تەرەپنىڭ لەشكىرى گوياكى غايەت زور ئىككى دەريادەك قوزغىلىپ، بىر-بىرىگە قارشى سەپ تۈزدى.

ۋەرەقەنىڭ ئەمرۇ قولىغا ئەسىر چۈشكەنلىكى

ئەمدى بۇ تەتۈر پەلەكنىڭ ئاشىق-مەشۇقلار بېشىغا جاپا-مۇشەققەت تاشلىرىنى ياغدۇرۇپ، ئۇلارغا ھېسابسىز مۇشكۈلچىلىك ۋە دىشۋارچىلىقلارنى كەلتۈر-

گەنلىكىنى ئىبرەت كۆزۈڭ بىلەن كۆرگىن، جان قۇلىقىڭ بىلەن ئاڭلىغىن.

بەنى ئەمرۇ ئارغىمىقىنى ئوينىتىپ مەيدانغا چۈشتى - دە، ئۆزى بىلەن ئېلىشىپ باقالايدىغان بىر ئەركەكنى تەلەپ قىلدى:

— ۋەرەقە مېنىڭ كۈچۈمنى كۆرگەن، ئۆزىگە قاراپراق تەييارلىق قىلسۇن. كېيىن پۇشايمانغا قالمىسۇن، — دېدى ئۇ مەسخىرە قىلىپ.

شۇ ئەسنادا ۋەرەقە جەڭ ئېتىغا مىنىپ مەيدانغا كەلدى. نەيزە ۋە شەمشىرىنى ئوينىتىپ، مەيداندا ئۆز مەردانىلىكىنى نامايان قىلدى. بەنى ئەمرۇ بۇنى كۆرۈپ، چەبدەسلىك بىلەن ئۇنى پەملەپ تۇردى.

ئەلقىسسە، ئىككى شىر بىر - بىرىگە ئات چاپتۇرۇپ كەلدى، قازارا، ۋەرەقەنىڭ ئېتى بىر چوڭقۇرغا تىقىلىپ يىقىلدى. ۋەرەقە پىيادە قالدى. بەنى ئەمرۇ ھەر تەرەپتىن كەمەندلەر تاشلاپ، ۋەرەقەنى ئەسىر قىلىپ باغلىۋالدى.

ۋەرەقەنى بۇ ھالەتتە كۆرگەن گۈلشاھنىڭ بەدىنىدە تاقەت قالمىدى. ئۇ ئىختىيارسىز ھالدا ساۋۇتنى كىيىپ، بىر ياخشى ئاتقا مىنىپ توپتىن چىقتى - دە، بەنى ئەمرۇنىڭ قېشىغا كەلدى.

— ھەي پالۋان، بىلىكىڭ تېخىمۇ كۈچكە تولۇپ، دۈشمەنلىرىڭ گۇمران بولسۇن، بۇ گەدەنكەشنى ئەجەب ياخشى تۇتقۇن قىلدىڭ، ئەمدى بۇنى مېنىڭ قولۇمغا بەرگىن، مەن ئۇنى يۈز تۈمەن ئازابلار بىلەن قېنىنى تۆكۈپ، ئۇنىڭ ناپاك ۋۇجۇدىدىن ئالەمنى پاك قىلاي. ۋەرەقە دېگەن بۇ نائىنساپتىن كۆپ جاپا ۋە ئازابلارنى كۆرگەنىدىم. ئۇنى ئۆزۈم پۈتۈن ئالەمگە ئىبرەت بولغۇدەك دەرىجىدە بىر تەرەپ قىلاي، — دېدى گۈلشاھ.

بەنى ئەمرۇ ئۇنىڭ سۆزلىرىگە ئىشىنىپ، ۋەرەقەنى گۈلشاھقا تاپشۇردى، ئۆزى چېدىرغا قاراپ راۋان بولدى.

گۈلشاھ ۋەرەقەنى ئېلىپ ماڭغاچ، ھەر خىل تىل - ئاھانەتلەر بىلەن دەشنام قىلدى. بىچارە ۋەرەقە ئۇنىڭ بۇ ئىشلىرىغا ھەيران قالدى. «يا رەببىم، — دېدى ئۇ كۆڭلىدە، — بۇ قانداق بولغىنى؟ مەن مۇشۇ مەشۇقۇم گۈلشاھنى دەپ شۇنچىۋالا جەبىر - جاپالارنى تارتىۋاتسام، بۇنىڭدىن ماڭا كەلگەن ۋاپا مۇشۇمىدى؟ خوتۇنلارنى تەڭرى ئەزەلدىن مۇشۇنداق ۋاپاسىز ياراتقان ئوخشايدۇ. بۇلاردىن مېھرۇ ۋاپا تەمە قىلغىلى بولمىغۇدەك. دانالارنىڭ: ‹ئۈچ نەرسىدىن ۋاپا تەمە قىلما: بىرى خوتۇن، ئۇ سېنىڭ بىلەن ئەللىك يىل بىر ئورۇندا ياستۇقداش بولغان تەقدىردىمۇ، سەندىن كېيىن بىر گەدىنى يوغان يىگىتنى تاپسا، ئۇنىڭ بىلەن بولۇپ كېتىدۇ؛ يەنە بىرى، ئات، ئۇ سېنىڭ قولۇڭدىن بەش - ئون يىل يەم يەپ سەمرىسىمۇ، بىر ئوغرى مىنىۋالسا، ئۇنىڭ ئاستىدا چېپىپ كېتىدۇ، ئۈچىنچىسى، قىلىچ، سەن ئۇنى قانچە ئېھتىيات بىلەن ئاسراپ ساقلىساڭمۇ، بىر دۈشمەن ئۇنى قولىغا ئېلىپ، ئۆزۈڭگە چاپسا، كەسمەي تۇرمايدۇ› دېگەن سۆزىنى ئاڭلىغانىدىم. قارىغاندا شۇ سۆزلەرمۇ راستكەندە».

بىچارە ۋەرەقە شۇنداق خىياللار بىلەن ھوش كاللىسىنى بىلمىگەن ھالدا كېتىپ باراتتى. گۈلشاھ يېنىدىكى

چاكارغا:

— قىلىچنى ماڭا بەر، مەن ئۇنىڭ بېشىنى كېسىپ، كۆڭلۈمنى بىر تىنچ قىلاي، — دېدى ۋە قىلىچنى ئېلىپ، چاكارنىڭ ئۆزىگە شۇنداق ئۇردىكى، چاكار تەڭ باراۋەر ئىككىگە بۆلۈنۈپ يەرگە چۈشتى. ئاندىن، دەرھال ۋەرەقەنى باغلاقتىن بوشىتىپ، ئۆلگەن چاكارنىڭ ئېتىغا مىندۈردى. قولىغا قىلىچ، نەيزە تۇتقۇزدى. ۋەرەقە تەگرىگە شۈكرى - سانالارنى ئېيتىپ، بەنى ئەمرۇ لەشكەرلىرىگە قاراپ ئېتىلدى. تاغۇ سەھرانى ئۇلارنىڭ مۇردىلىرىغا توشقۇزۇۋەتتى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان بەنى ئەمرۇ مەيدانغا كىرىپ، دەرقەمتە بولدى. لېكىن، ۋەرەقەنىڭ بىر زەربىسى بىلەن ئۇنىڭ ئىشى پۈتتى. ۋەرەقە شۇنچە دۈشمەنگە ئۆزى يالغۇز ھەملە قىلىشۇدى، ھېچكىم تاپ - تاقەت قىلالماي، ھەممىسى سەھراغا قاچتى. ۋەرەقەلەرگە ئۇلاردىن نۇرغۇن غەنىيمەت قالدى. ئاقىۋەتتە شاد - خۇراملىق ئىچىدە جايلىرىغا راۋان بولدى.

گۈلشاھ بىلەن ۋەرەقەدىن ئىبارەت ئىككى يارۇ ھەمرەمنىڭ دۈشمەندىن كۆڭۈللىرى خاتىرجەم بولۇپ، كۆزلىرى بىر - بىرىنىڭ دىدارلىرى بىلەن روشەن بولدى. بەنى شەيبان قەبىلىسى خۇرسەندلىك بىلەن نەچچە ۋاقىت پاراغەتتە ئۆتتى. بىر نەچچە مۇددەتتىن كېيىن، قەبىلىنىڭ ئۇلۇغلىرى يەنە يىغىلىپ «ئەمدى چوڭلاردىن بىرقانچىمىز ھىلالغا ئەلچى بولۇپ، پەرى سۈپەت گۈلشاھ بىلەن رۇستەم قامەت ۋەرەقەنىڭ نىكاھىنى ئوقۇۋەتەيلى» دەپ مەسلىھەت قىلىشتى. ئۇلار ھىلالنىڭ قېشىغا كېلىپ ۋەقەنى بايان قىلدى.

— مېنىمۇ، شۇ خىيالدا ئىدىم، — دېدى ھىلال، — ئەمما، خوتۇنۇمغىمۇ مەسلىھەت قىلاي، ئۇنىڭدىن نېمە سادا چىقاركەن، — دەپ خوتۇنىنىڭ يېنىغا كىرىپ، بۇ سۆزلەرنى ئارىغا سالدى.

بىراق، ئۇ ئەقلى قىسقا خوتۇن ئېيتتىكى:

— ۋەرەقەنى گۈلشاھقا ئەلۋەتتە نامزات قىلغانىدۇق. ئەمما، ۋەرەقەنىڭ ئاتىسى ئۆلۈپ كېتىپ، بارغانسېرى نامراتلىشىپ كەتتى. تۇي لازىمەتلىكلىرىگە بەرگىلى پۇلى يوق. بىز قىز بېرىپ تۇرۇپ، يەنە تۇي جابدۇقلىرىنى ئۆزىمىز قىلساق ياخشى بولماس. شۇڭا پۇل تاپمىغۇچە ئۇنى كۈيئوغۇللۇققا قوبۇل قىلمايمەن.

— ھەي خوتۇن، — دېدى ھىلال، — ئاۋالقى ۋەدىگە ۋاپا قىلىش زۆرۈر. بۇنداق دېسەڭ ياخشى بولماسمىكىن؟

ھىلال بۇ ئىشتا خوتۇنىغا قانچە نەسىھەت قىلغان بولسىمۇ كار قىلمىدى.

بۇلار شۇ مۇنازىرىدە تۇرسۇن، ئەمدى گەپنى ۋەرەقەدىن ئاڭلايلى.

ئەلچىلەر ۋەرەقەگە: «گۈلشاھنىڭ ئانىسى سەندىن پۇل تەلەپ قىلىدىكەن» دەپ خەۋەر بېرىشتى. بۇنى ئاڭلىغان ۋەرەقە باھار يامغۇرىدەك ياش تۆكۈپ: «ۋادەردىغا! بۇ پەلەك مېنى ھېمادەك ئاتامدىن ئايرىپ، دۇنيانىڭ موھتاجلىقىنى يەلكەمگە يۈكلىدى. بېشىمغا يېتىملىك دەردىنى سېلىپ، مېنى مۇشۇنچە خار ۋە بىناۋا قىلدى» دەپ زار - زار يىغلىدى. ئۇ خىيال قايىنىمىغا غەرق بولۇپ كەتتى. ۋەرەقەنىڭ يادىغا ئاخىرىيەن شەھىرىدىكى تاغىسى سېلىم شاھ كەلدى. ئاندىن: «شۇ

تاغامغا چاكارلىرىمدىن بىرىنى ئەۋەتەي. ئاز - تولا مال - مۈلۈك ئېلىپ كەلسە، گۈلشاھنىڭ ئانىسىغا بېرىپ، ئۇنى نىكاھلاپ ئالاي» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى.

شۇ خىياللار بىلەن بىر چاكارنى چاقىرىپ ئەھۋالنى ئۇقتۇردى. چاكار سەپەر كەمىرىنى بېلىگە باغلاپ يەمەن شەھىرىگە تەييارلاندى. ۋەرەقە ئۆزىنىڭ يېتىم - يېقىرلىق ئەھۋالىنى باشتىن - ئاياغ ئىزھار قىلىپ تاغىسىغا خەت يازدى. ئۇنى چاكارنىڭ قولىغا تاپشۇردى. چاكار يەمەن تەرەپكە راۋان بولۇپ كەتتى.

ۋەرەقە: «يەمەن تەرەپتىن كېلىدىغان مال - مۈلۈك تېزرەك كەلسە، مۇرادىم غۇنچىسى پاتراق ئېچىلسا» دەپ ھەر كۈنى - ھەر سائەت چاكارنىڭ يولىغا ئىنتىزار ئىدى. لېكىن ئالتە ئاي ئۆتتى، چاكاردىن ھېچ خەۋەر بولمىدى. كىشىلەر «چاكار يەمەندە يوقىلىپ كېتىپتۇ» دەپ تەنە قىلىشقا باشلىدى. بۇ سۆزلەرنى ئىشىتكەن ۋەرەقە ئاھ تارتىپ يىغلايتتى. گۈلشاھ بۇنى كۆرۈپ، كۆزىدىن قان - ياش تۆكۈپ يىغلايتتى. ئاخىرى ۋەرەقەنىڭ تاقىتى تاق بولۇپ، يەمەن تەرەپكە ئۆزى سەپەر قىلماقچى بولدى. ئۇ سەپەر جابدۇقلىرىنى تەييار قىلىشقا كىرىشتى. گۈلشاھ ۋەرەقەنىڭ بۇ ھەرىكىتىنى سېزىپ قېلىپ، قان - ياش يىغلاپ ۋەرەقەنىڭ ئالدىغا كەلدى:

— سىز سەپەرگە چىقماقچى بولۇۋېتىپسىز. شۇنى بىلىشىڭىز كېرەككى، سىزدىن بىر پەس ئايرىلسام، جىسمىمدا جان قالمايدۇ. مەن بۇ ئىشقا تاقەت قىلىپ تۇرالمايمەن. سىزدىن ئايرىلىپ قانداق تىرىك يۈرەلەيمەن؟ — دەپ كۆپ يىغلىدى. ئۇنىڭ نالە - زارىغا قاراپ ۋەرەقەنىڭمۇ كۆڭلى بۇزۇلدى:

— ئەي مېھرىبان غەمخارىم، — دېدى ۋەرەقە كۆزلىرىدىن مۆلدۈردەك ياش تۆكۈپ، — ئالتۇن - كۈمۈش تېپىپ كەلمىسەم، ئاناڭ سېنى ماڭا بەرمەيدىكەن. بولمىسا، ئۆز ئىختىيارىم بويىچە سەندىن جۇدا بولارمىدىم؟ نېمە ئامال، تەقدىرىمنىڭ قىسمىتى شۇنداق ئوخشايدۇ. مېنى ئاتامدىن جۇدا قىلىپ بىچارە ۋە بىناۋا قىلدى. كۆڭلۈمنى يۈز تەرەپتىن چاك - چاك قىلدى. شۇ سەۋەبتىن ئۆز دىيارىمدىن ئايرىلىپ، غېرىبلىقنى ۋە يەنە سەندىن جۇدا بولۇپ، خارۇ زارلىقنى ئىختىيار قىلدىم.

بۇ ئىككى بىچارە شۇ يوسۇندا ئۇزاق سۆزلەشتى. ئاخىر گۈلشاھ:

— ماڭا يادىكارلىق ئۈچۈن بىرەر نەرسەڭنى بەرسەڭ. سەن كەتكەندىن كېيىن يۈرىكىمنىڭ جاراھىتىگە ئۇنى مەلھەم قىلسام، سەن يادىمغا چۈشسەڭ، ئۇنى سېنى كۆرگەندەك كۆرۈپ، كۆيگەن يۈرىكىمگە شۇنىڭ بىلەن سۇ سەپسەم، — دېدى.

— مېنىڭمۇ مۇددىئايىم شۇ ئىدى. سەنمۇ بىرەر نەرسەڭنى يادىكار قىلغىن، — دېدى ۋەرەقە.

ئاخىر ۋەرەقە بىر ئۈزۈكنى گۈلشاھقا، گۈلشاھ بىر ئۈزۈكنى ۋەرەقەگە قالدۇرۇشقا مەسلىھەتلەشتى. ئۇلار بىر - بىرىنىڭ ئۈزۈكىنى قوللىرىغا سېلىشتى. شۇندىن كېيىن گۈلشاھ ۋەرەقەگە رۇخسەت بەردى. «سېنى ئۇلۇغ تەڭرىمگە تاپشۇردۇم» دەپ ۋەرەقەنى يەمەنگە يولغا سالدى. ئۆزى ئارقىسىدىن يۈز ئاھ نادامەتلەر بىلەن يىغلاپ قالدى. ۋەرەقە ئېتىغا مىنىپ، يە-

مەنگە قاراپ يول ئالدى.

ۋەرەقە تەكرىگە تەۋەككۇل قىلىپ، كېچە-كۈندۈز تەنها يول يۈردى. بىر تەرەپتىن يار جۇدالىقىنىڭ دەردى، يەنە بىر تەرەپتىن ئۆز غېرىبچىلىقىنىڭ غەمغۇسسىسى ئۇنىڭ جىگىرىنى كاۋاپ، ھالىنى خاراب قىلماقتا ئىدى. ئۇ كېچە-كۈندۈز دېمەي مېڭىپ، قانچىلىغان مەنزىل ۋە ئۆتەڭلەرنى كەينىدە قالدۇرۇپ، ئۈچ ئاچا يولغا كەلگەندە بىرى ئۇچرىدى. ۋەرەقە ئۇنىڭدىن يەمەننىڭ ۋە سېلىم شاھنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى.

— ھەي، نېمىسىنى سورايسەن، — دېدى ئۇ كىشى خورسىنغان ھالدا، — ھازىر سېلىم شاھنىڭ شەھرىنى ئەزەر شاھ دېگەن بىر زالىم ھەددۇ ھېسابسىز لەشكەر بىلەن كېلىپ قورشىۋالدى. ئاتمىش سەركەردىسى بىلەن سېلىم شاھنى تۇتقۇن قىلىپ، سولىۋالدى. سېلىم شاھنىڭ ۋەزىرى ئازراق لەشكىرى بىلەن قورغانغا قامىلىپ قالدى. بۈگۈن-ئەتە ئۇ شەھەر ئاستىن-ئۈستۈن بولۇپ كېتىدىغان بولدى.

— ھەي بەرنا يىگىت، راستىڭنى ئېيتقىن، ئۆزۈڭ زادى نەگە بېرىشنى ئىرادە قىلىپ كېتىپ بارىسەن؟

— مەن ئاجايىپ-غارايىپ شەھەرلەرنى تاماشا قىلىشقا ئىرادە قىلىپ سەپەرگە چىققانىدىم، — دېدى ۋەرەقە، ئاندىن يەمەننىڭ يولىنى سوراپ، ئېتىغا قامچا ئۇردى.

ئۇ زار-زار يىغلاپ: «بۇ نېمە دېگەن تەلەيسىزلىك؟ بىر تەرەپتىن ئاتامنىڭ مۇسىبىتى، بىر تەرەپتىن مەشۇقۇمنىڭ جۇدالىق ئازابى، ئەمدى يەنە بىر تەرەپتىن بۇ شۇم خەۋەر. مەن شۇم پېشانىمنىڭ يۈرەك باغرى پارە-پارە بولاي دېدىمغۇ؟!» دەپ پەرياد چېكەتتى. ۋەرەقە شۇ يوسۇندا نۇرغۇن مەنزىل-ماكانلارنى بېسىپ ئۆتۈپ، يېرىم كېچە بولغاندا يەمەن شەھرىنىڭ ئەتراپىغا باردى. قارىسا، قورغانلار ۋە دەرۋازىلارنىڭ ھەممىسى مۇستەھكەم تاقالغان، شەھەرنى ھەممە تەرەپتىن سانسىزلىغان لەشكەرلەر ئورىۋاپتۇ. ئۇ يېرىم كېچىدە دەرۋازىنىڭ ئاستىغا بېرىپ:

— دەرۋازىنى ئېچىڭلار، مەن سىلەرگە دۈشمەن ئەمەس، دوستمەن، — دەپ ۋارقىرىدى.

قاراۋۇللاردىن بىرى: بۇ يەردە ئازراق ساقلاپ تۇرغىن، — دەپ قويۇپ، ۋەزىرنىڭ ئالدىغا بېرىپ، خەۋەر قىلدى.

ۋەزىر قەلئە ئۈستىگە چىقىپ، دەرۋازىنىڭ ئۈستىدىن ئارقان سېلىپ، ۋەرەقەنى تارتىۋالدى. ئۇنىڭ نۇرانە يۈزلىرىگە نەزەر سېلىپ:

— قەيەردىن كەلدىڭىز؟ يۇرت ۋە ماكانىڭىز قايسى شەھەردە؟ قايسى قەبىلىدىن بولىسىز، — دەپ خىلمۇ خىل سوئاللارنى سورىدى.

ۋەرەقە جاۋاب بېرىپ:

— مەن، بەنى شەيبان قەبىلىسىدىن، ئاتامنىڭ ئىسمى ھىمام. ئۆزۈمنىڭ ئېتى ۋەرەقە. سېلىم شاھ مېنىڭ تاغام بولىدۇ، — دېدى.

ۋەزىر ئۇنىڭ ئايىغىغا ئۆزىنى تاشلىدى:

— سىلەرگە نۇرغۇنلىغان مەكتۇپلارنى ئەۋەتتىم. ئەمما، بىرەر جاۋاب بولمىدى. سىز كۆرگەن ئاشۇ قارا يۈزلەر سېلىم شاھنى ئاتمىش ئەمىر بىلەن ئە-

سىر قىلىپ قاماققا سالدى. ئەھۋالىمىز ناھايىتى خاراب. شۇڭا قورغان ئىچىگە قامىلىپ يېتىۋاتىمىز. ئەمدى سىزنى كۆرۈپ كۆڭلىمىز توق بولدى، يۈرەكلىرىمىز ئىزىغا چۈشتى، — دەپ ۋەرەقەنى ئوردىغا ئېلىپ باردى. ئۇنىڭ ئاستىغا ئالتۇن كۈرسىلارنى قويدى.

— مەن بۇ ئەھۋاللاردىن بىخەۋەر ئىدىم، — دېدى ۋەرەقە، — بىر كۈنى كارۋانلاردىن ئاڭلىدىم.

— ئەمدى، بىزلەرنىڭ ئەھۋالىمىز ئاقىۋەتتە قانداق بولار؟ بىر مەسلىھەت بەرسىڭىز، — دەپ سورىدى ۋەزىر.

ۋەرەقە:

— تەڭرى خالىسا ئەتە تاڭ ئاتقاندا شەھەردىن چىقىپ، جەڭ تەييارلىقىنى قىلىپ، ئۇ مۇتتەھەملەرنىڭ بېشىغا قىيامەت ۋەھىمىسىنى سالىمەن، — دېدى ھەممىسى شاد-خۇرام بولۇپ، تاڭ ئاتقۇچە نەغمە-ناۋا قىلىشتى.

قۇياش ئالەمنى يورۇتۇپ، تۈن قاراڭغۇسى غايىب بولدى، كۈندۈز ئۆزىنىڭ نۇرلۇق مېھرىنى نامايان قىلدى. ھەممە لەشكەرلەر توپلاندى. شەھەر دەرۋازىسى ئېچىلدى. تامام سەرۋازلار ۋەرەقەگە ماسلاشتى. ئۇلار جەڭ دۇمبىقىنىڭ ئاۋازىنى يەتتىنچى ئاسمانغا يەتكۈزدى. بۇ سادالار ئەزەر مۈلكىنىڭ قۇلىقىغا يەتتى. ئۇلار «بۇ نېمە غەۋغادۇر؟» دېيىشىپ تەئەججۇپ بىلەن ھەيران بولۇشتى. ئۇلارنىڭ ۋەزىرى جاۋاب بېرىپ:

— ئەي پادىشاھى ئالەم! تەختۇ دۆلەت سىزگە يار بولسۇن، ئۇ غەۋغالار يەمەن تەرەپتىن چىقىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ شاھى بىلەن ئەمىرلىرى بىزگە ئەسىر بولغاچقا، ھەممىسى ئۆز ھاياتىدىن ئۈمىدىنى ئۈزگەن. شۇڭا ئۇلار شەھەردىن چىقىپ، جېنىنى بىزلەرنىڭ قىلىچلىرىمىزدىن خالاس ئەتمەك ئۈچۈن، ھەر تەرەپكە كەتمەكچى بولسا كېرەك، — دېدى.

— ئەزەر شاھ غەزەپلىنىپ:

— لەشكەرلەرنىڭ ھەممىسى بېرىپ ئۇلارنىڭ يولىنى توسۇپ، بىرنى قويماي قىرىپ تاشلىسۇن، — دەپ بۇيرۇدى.

لەشكەرلەر كېلىپ مۇقابىلە بولدى. ئىككى لەشكەر دەرياسى بىر-بىرىگە دەرقەمتە تۇرۇپ، مەيدانغا ئات سېلىشتى. بۇ تەرەپتىن ۋەرەقە ئات سېلىپ ئۆز ماھارىتىنى شۇنداق نامايان قىلدىكى، ئۇنىڭ چەبدەسلىكىگە ئىككىلا تەرەپ لەشكەرلىرى تەھسىن-ئاپىرىنلار قىلدى.

—ئەي ھەق يولدىن ئازغان كەلگىندىلەر، — دېدى ۋەرەقە ئەزەر تەرەپكە قاراپ، — بىلگىن ۋە ئاگاھ بولغىنكى، مېنىڭ ئېتىمنى ۋەرەقە ئىبنى ھىمام دەيدۇ. بەنى شەيبان قەبىلىسىدىن بولىمەن. قېنى، ئوغۇل بالا بولسا مېنىڭ مەيدانىمغا كېلىپ، بۇ زەھەر تېمىپ تۇرغان تىغىمنىڭ تەمىنى تېتىپ كۆرسۇن، ئۆزىنى جەھەننەم تەختىدە كۆرسۇن.

ئەزەر شاھنىڭ قەھرۇ غەزىپى كېلىپ، يېنىدىكى بىر پالۋىنىغا:

— شۇمتەكىنىڭ ئەدىبىنى ئۆزۈڭ بەرگىن، — دەپ ئەمر قىلدى.

ئۇ پالۋان مەيدانغا كېلىپ، ۋەرەقەنىڭ يولىنى توستى. ۋەرەقە ئۇنىڭ قاپ بېلىگە بىر قىلىچ ئۇرغانىدى. ئىككى توغرام بولۇپ يەرگە چۈشتى. ۋەرەقە يەنە مەرد تەلەپ قىلدى. بىرى كېلىپ دەرقەمتە بولدى. ئۇنىمۇ شەمشەر بىلەن

بېشىغا ئىككىنى ئۆرۈپلا ئېتى بىلەن قوشۇپ تۆت پارچە قىلىۋەتتى. ۋەرەقە شۇ كۈنى كەچ كىرگىچە ئالاھازەل ئاتمىش نەپەر داڭلىق پالۋاننى يەر بىلەن يەكسان قىلدى. كەچ كىرىپ ئارام ئېلىش دۇمبىقى ئۇرۇلدى. ئىككى لەشكەر دەرياسى ئۆز ئورۇنلىرىغا قايتىپ، ئورۇنلاشتى.

ۋەزىر ۋەرەقەگە كۆپ تەھسىن - ئاپىرىنلار بىلەن دۇئا قىلىپ:

— سىنى ئۇلۇغ تەڭرىم يامان كۆز، يامان نەپەستىن ئۆز پاناھىدا تىنچ - ئامان ساقلىسۇن، دۆلەت سايەڭنى بېشىمىزدىن يىراق ئەتمىسۇن. ئاتا - بوۋىلىرىڭنى تەڭرىم ئۆز رەھمىتىگە يېقىن قىلسۇن. ياراتقۇچىمىز ساڭا ئوخشاش دەۋران نادىرلىرىنى ئاپىرىدە قىلىپ، بىزلەرگە سايە قىپتۇ.

ۋەزىر شۇندىن كېيىن شەھەر دەرۋازىسىنى مەھكەم تاقاپ، ساز - نەغمىلەرنى تەييارلاپ، ئەيشۇ پاراغەتكە مەشغۇل بولدى.

ئۇ تەرەپتە پادىشاھ ئەزەر يۈز نالە - پىغان بىلەن بارگاھىغا كەلدى. ئىككى تەرەپ ئۆز جايلىرىدا ھاردۇق ئېلىشتى.

تاڭ قۇياشى سۈبھىنىڭ يۈزلىرىنى نۇرلاندۇردى. ئىككى لەشكەر بىر - بىرىگە قارىمۇ قارشى ھالدا سەپ تارتىپ جەڭ دۇمبىقى قاقتى. ۋەرەقە ئارغىمىقىنى جەۋلان قىلدۇرۇپ، بىرىنچى بولۇپ مەيدانغا كىرىپ پالۋان تەلەپ قىلدى. ئەزەر لەشكەرلىرى ئىچىدىن نەچچىلىگەن مەردۇ مەردانىلار كېلىپ، ۋەرەقەنىڭ تىغىنى يەپ، بۇ ئالەمدىن ئۇ ئالەمگە كېتىپ قالدى.

ئەلقىسسە، شۇ جەڭدە ئەزەرنىڭ يۈز نەپەر داڭدار پالۋىنى نابۇت بولدى. ئەمدى ۋەرەقەنىڭ مەيدانغا كېلىشكە ھېچ جۈرئەت قىلىپ كېلەلمىدى.

— ھەي ئەزەر! — دېدى ۋەرەقە نەرە تارتىپ، — ئەۋەتكەن ئادەملىرىڭنىڭ ھەممىسىنى دوزاخقا ئوتۇن قىلىپ ئەۋەتتىم. ئەمدى نېمىشقا ئۆزۈڭ مەيدانغا چىقالماي، چېدىردا ياتىسەن؟! ئەركەك بولساڭ قېنى كېلىپ باقمامسەن؟!

پادىشاھ ئەزەر قەھرى - غەزەپكە كەلدى - دە، لەشكەرلىرىگە قاراپ:

— ئۇ سەتەڭ يىگىتكە ھەممىڭلار بىراقلا ھۇجۇم قىلىڭلار! — دەپ بۇيرۇدى.

نەچچە مىڭ مەردۇ مەردانىلار بىراقلا يوپۇرۇلۇپ كېلىپ، ۋەرەقەنى ئارىغا ئالدى. لېكىن ۋەرەقە لەشكەرلەرنىڭ كۆپلۈكىدىن ئەندىشە قىلماي، شۇنچە لەشكەرلەرگە تەنھا ئۆزىنى ئۇردى. بەزىلىرىنى تىغ بىلەن ئىككى بارابەر قىلسا، بەزىسىنى نەيزە بىلەن جەھەننەمگە يوللايتتى. يەنە بەزىلىرىنى بولسا ئوقيا بىلەن يەر چىشلىتەتتى. جەڭ شۇنداق قىزىدىكى، بۇنداق جەڭنى پۈتكۈل يەر يۈزى ئاز كۆرگەنىدى. كېچىسى ئارام ئېلىشاتتى. تاڭ ئېتىش بىلەن يەنە جەڭ دۇمبىقى ياڭراپ مەيدان تەۋرەيتتى. ئۇ تەرەپتە شاھ ئەزەر، بۇ تەرەپتە ۋەرەقە. شۇ تەرىقە بەش كۈن جەڭ - جېدەل بولدى. سېلىم شاھنىڭ ۋەزىرى ۋەرەقەنىڭ ئايىغىغا باش قويۇپ:

— ئەي، نامدار پالۋان! دەۋران ھادىسىلىرىدىن گۈزەل چېھرىڭگە مالاللىق توزانلىرى قويمىسۇن. بۇ كېچە ئازراق ئارام ئالغىن، — دېدى ۋە ئاستىغا ئالتۇن كۇرسىلارنى كەلتۈرۈپ، نۇرغۇن پېشكەشلەر بىلەن ۋەرەقەنى كۇرسىغا ئولتۇرغۇزدى. نەغمە - ناۋالار بىلەن شاراب ئىچىشىپ،

ئەيش ـ ئىشرەتكە مەشغۇل بولدى.

شاھ ئەزەرنىڭ بىر دانا يەھۇدى ۋەزىرى بار ئىدى. ئۇ ناھايىتى ئەقىللىك بولۇپ، ھەرقانداق مۇشكۇل مەسىلىمۇ ئۇنىڭ پىكرى بىلەن ھەل بولاتتى. ئەزەر ئۇ ۋەزىرگە:

— ئەي دانا ۋەزىرىم، بۇ ياش پالۋان جىمى ئالەم لەشكىرىدى ئىشلىرىدا گوياكى زالنىڭ ئوغلى رۇستەمدەك ئىكەن. بۇ يەرگە ئۇ قەيەردىن كەپقالغاندۇ. ئۇ يالغۇز ئۆزىلا مېنىڭ بارلىق پالۋانلىرىمنى يەر بىلەن يەكسان قىلىدىغان ئوخشايدۇ، — دېدى.

— بۇ رۇستەم سۈپەت ياش پالۋان سېلىم شاھنىڭ تاغىسىنىڭ ئوغلى. ئۇنىڭ ۋەرەقە پالۋان دېگەن ئىسمى ئالەمگە مەشھۇر. ئۇ بىزدىن تاغىسى سېلىم شاھنى تەلەپ قىلىپ شۇنداق جەڭ قىلىۋاتىدۇ. بۇ جەڭ ـ جېدەلنىڭ ھەممىسى ئاشۇ تاغىسى ئۈچۈن بولماقتا. ئەمدى مەسلىھەت شۇكى، ئەتە تاڭ ئاتقاندا، مەيداننىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر دار ياسىتىپ، سېلىم شاھنى ئەمىرلىرى بىلەن دارغا ئېسىپ قويۇشقا پەرمان چۈشۈرۈڭ. تاغىسىنىڭ ئۆلگىنىنى كۆرگەندە، ئۇنىڭ ھەپىلىسى بىر بولۇپ، بۇلارنى تاشلاپ كېتىدۇ، — دەپ مەسلىھەت بەردى ۋەزىر.

بۇ تەرەپتە بولسا ۋەرەقە ۋەزىرگە:

— ئەتە تاڭ ئاتقاندا ماڭا چەبدەست يىگىتتىن ئىككى يۈزنى بېرىڭ. ئۇلار مېنىڭ ئارقامدىن تەڭ ئات سالسۇن. تەڭرى يار بەرسە، سېلىم شاھنى ئەمىرلىرى بىلەن بىللە قۇتقۇزۇۋالىمىز، — دەپ مۇقەررەر قىلدى.

قۇياش ئاسمان گىرۋىكىدىن تەۋەللۇت قىلدى. كېچە كۈندۈزگە ئالماشتى.

ئۇ تەرەپتىن شاھ ئەزەرنىڭ لەشكەرلىرى سەپ تۈزدى. بۇ تەرەپتىن ۋەزىر بىلەن ۋەرەقە لەشكەرلىرى تەق بولۇپ تۇردى. شاھ ئەزەر شۇ چاغدا مەيداننىڭ ئوتتۇرىسىغا دارنى تەييار قىلىپ، سېلىم شاھنى ئەمىرلىرى بىلەن دار ئالدىغا كەلتۈردى.

ۋەرەقەنىڭ بۇ ئەھۋاللارنى كۆرۈپ ئەرۋاھى ئۇچتى. ئۇ چىداپ تۇرالماي، تەڭرىگە:

— ئەي شەپقەتلىك تەڭرىم! ئاشۇ بىچارىلەرگە ئۆزۈڭ رەھىم قىلغايسەن. ئۇلارنىڭ دادىغا يەتكەيسەن، — دەپ نىدا قىلدى. ئاندىن لەشكەرلىرىگە قاراپ، — ھەي يىگىتلەر پۇرسەت غەنىيمەت، ئىش ئۆتكەندىن كېيىن پۇشايمان قىلساقمۇ پايدا بەرمەيدۇ. جەڭگە ھازىر بولۇڭلار! — دېۋىدى.

بۇ ئىشقا ۋەزىرمۇ ئىپادە بىلدۈرۈپ:

— ئەي ۋەرەقە، ئىشىنىڭ ئاقىۋىتىنى ئۆزىڭىز ياخشى چۈشىنىسىز. سىز بىزنىڭ تاغىڭىزنىڭ ئورنىدىكى يولباشچىمىز. نېمە پەرمان قىلسىڭىز شۇ بويىچە ئىجرا قىلىمىز، — دېدى.

— ئۇنداق بولسا، — دېدى ۋەرەقە، — ئاخشامقى پىلان بويىچە ھېلىقى ئىككى يۈز يىگىتكە بۇيرۇق قىلىڭ، ھەممىسى تەييار بولۇپ تۇرسۇن. ئاۋۋال مەن ئۇلارنىڭ لەشكەرلىرىگە ئۆزۈمنى ئۇرىمەن. تەڭرى خالىسا ئۇلارنىڭ پادىشاھىنى ئەسىرگە ئېلىپ، سېلىم شاھ بىلەن ئەمىرلەرنى خالاس قىلىشقا جان پىدا قىلىمىز.

ۋەزىر ۋەرەقەگە نۇسرەت تىلەپ دۇئا قىلدى.

ۋەرەقە نەرە تارتقان پېتى، ئۇ ھېسابسىز دۈشمەنگە ئۆزىنى ئۇردى. گويا-

كى، قويغا بۆرەتەگكەندەك ۋەرەقە، قايسى
تەرەپكە ئۆزىنى ئۇرسا، شۇ تەرەپنىڭ
چاڭ-توزانلىرىنى ئاسمانغا چىقاردى. گاھ
تىغ بىلەن نەچچىلىرىنىڭ بېشىنى تې-
نىدىن جۇدا قىلسا، گاھ زىخقا كاۋاپ ئۆت-
كۈزگەندەك، ئۇ چېرىكلەرگە نەيزە ئۇ-
راتتى. گاھىدا گۈرزىسىنى ئوينىتىپ،
دۈشمەن سېپى ئىچىدە قارا بوران چىقى-
راتتى. شۇ ئەسنادا ۋەرەقە تاللىغان
ئىككى يۈز مەردانە يىگىت ئات سېلىپ
بېرىپ، سېلىم شاھنىڭ ئاتمىش نەپەر
ئەمىرىنى قۇتقۇزۇپ كەلدى. ئەمما سېلىم
شاھنىڭ ئۆزىنى قۇتقۇزۇشقا پۇرسەت بول-
ماي قالدى. جەڭ داۋامىدا ۋەرەقەگە پا-
دىشاھ ئەزەر دۇچ كېلىپ قالغانىدى. ۋەرەقە
ئۇ مەلئۇننى ئېتى بىلەن قوشۇپ ئىككى
پارچە قىلىۋېتەي دەپ ھۇجۇمغا ئۆتتى.
لېكىن ئەزەر ئۆزىنى ئاتتىن تاشلىدى.
ۋەرەقەنىڭ ئۇرغان تىغى بېرىپ ئاتقا
تەگدى. ئاتنىڭ بوينى ئۈزۈلۈپ يەرگە
چۈشتى. ۋەرەقە دەرھال سالما تاشلاپ،
ئەزەرنى باغلىۋالدى-دە، مەيداندىن سۆ-
رەپ ئېلىپ كەتتى. ئۇنىڭ يولىنى توسقۇ-
چىلارنىڭ ھەممىسى ئىككى پارچە بولۇپ
يىقىلاتتى. مەيدان ئادەم قېنىدىن گۈل
رەڭ بولدى.

ۋەرەقە شاھ ئەزەرنى تۇتقۇن قىلىپ،
ۋەزىرنىڭ ھۇزۇرىغا كەلتۈردى. ۋەزىر
ئارام دۈمبىقى ئۇرۇشقا بۇيرۇق چۈشۈردى.
ئىككى لەشكەر بىر-بىرىدىن ئايرىلىپ ئۆز
بارگاھلىرىغا قايتىشتى. ۋەزىر ۋەرەقەنىڭ
بېشىدىن ئالتۇن-كۈمۈشلەرنى چېچىپ،
يۈز مىڭ قېتىم رەھمەت، بارىكاللا ئېيتتى.
پۈتكۈل لەشكەرلەر ۋە پۈتكۈل شەھەر خەلقى
ئاخشامدىن تاكى سەھەرگىچە مەي-شارابلار
بىلەن ئىشرەت قىلىشتى.

ئۇ تەرەپتە بولسا، شاھى ئەزەرنىڭ
ۋەزىرى بىلەن لەشكەرلىرى ساراسىمىگە
چۈشۈپ، نېمە قىلارىنى بىلەلمەي ھەيرەتتە
ئىدى. ھەممە سىپاھلىرى ۋەزىرنىڭ
قېشىغا كېلىپ:

— ئەمدى بىزلەرنىڭ كارۇ بارىمىز
قانداق بولار؟ قانداق مەسلىھەتلىرى
باركىن؟ بىر تەرەپتىن پادىشاھىمىزنىڭ
غېمى، يەنە بىر تەرەپتىن بۇ ياش پال-
ۋاننىڭ ۋەھىمىسى. ئەمدى ئۇنىڭ زەربى-
سىگە قانداق تاقابىل تۇرىمىز؟ — دېيىشىپ
ئەرز قىلىشتى.

— توختاڭلار، — دېدى يەھۇدى ۋەزىر
ئۇلارغا، — مەن شاھىمىزنى قۇتقۇزىدىغان
بىر ھىيلىنى ئىشلىتەي، ئەتە تاڭ ئاتقاندا،
سۆزگە ئۇستا دانالاردىن بىرقانچىسىنى
ئەلچىلىككە ئەۋەتەيلى. ئۇلار شۇنداق
دېسۇنكى: «ئەگەر پادىشاھىڭلاردىن ئۈمىد
كۈتسەڭلەر، بىزنىڭ شاھىمىزنى بېرىڭلار.
سىلەرمۇ پادىشاھىڭلارنى ئېلىپ كېتىڭلار.»
دېسۇن. قالدى ئىشنى كېيىن قىلىمىز.

ئۇلار مەسلىھەتنى شۇ يەرگە قارار
تاپقۇزۇشتى.

ئەتىسى تاڭ ئېتىپ، قۇياش ئالەم
قەسرىنى مۇنەۋۋەر قىلىۋىدى، ئۇ تەرەپتىن
سۆزگە ئۇستا ھىيلە-مىكىرچىلەردىن بىر-
نەچچىنى ئەلچى قىلىپ ۋەرەقە تەرەپكە
ئەۋەتتى. ئۇ كىشىلەر ئەفسۇن كىتابىنىڭ
باب، پەسىللىرىگىچە يادا ئالغان ئادەملەر
ئىدى. ئۇلار:

— ئەگەر بىزنىڭ شاھىمىزنى قايتۇرۇپ
بېرىپ، سېلىم شاھنى قايتۇرۇپ كەلسەڭلار،
بىز شاھىمىزنى ئېلىپ بۇ يەردىن كۆچۈپ
كېتىمىز. بۇنىدىن كېيىن سىلەرگە دوست

بولۇپ، ھېچ توغرىدىن ئاداۋەت قىلمايمىز. بەلكى ئەبەدىلئەبەت دوستلۇق ۋەدىسىدىن تانمايمىز. ئەگەر بىزنىڭ ئېيتقىنىمىزدەك قىلمىساڭلار، بىز دەرھال سېلىم شاھنى كۆز ئالدىڭلاردا دارغا ئېسىپ، قېنىنى تۆكىمىز، — دەپ ھەيۋە قىلىشتى.

سېلىم شاھنىڭ ۋەزىرى بۇلارنىڭ مەسلىھەتىنى قوبۇل قىلىپ، شاھ ئەزەرنى قايتۇرۇپ بەردى. سېلىم شاھنى قايتۇرۇپ كېلىشكە ۋەرەقەنى ئەۋەتمەكچى بولدى.

— ئەمدى، بىز سىلەرگە دوست بولغاندىكىن، بىر-بىرىمىزنىڭ قېشىغا قورال-ياراغسىز بارغىنىمىز ياخشى، — دېيىشتى.

ۋەرەقەنىڭ كۆڭلى دەرگۇمان بولۇپ، تۈن-سەرىپايلىرىنىڭ ئىچىگە شەمشىرىنى ئېسىپ، ئۇلار بىلەن بىللە ماڭدى. ئۇلار ئەگەر سېلىم شاھنى ئېلىپ كېتەر چاغدا ۋەرەقەنىڭ قولىدىن يەنە تارتىۋالىمىز دېگەن پىلان بىلەن يول بويىغا بىر نەچچە ئورۇندا نۇرغۇن لەشكەرلەرنى مۆكتۈرۈپ قويغانىدى. ئەھۋال ئۇلارنىڭ پىلانىدىكىدەك بولماي قالدى. ۋەرەقە تۈن لىباسلىرىنىڭ ئىچىدە جەڭ ئەسلىھەلىرىنى بىللە ئېلىپ كەلمەكتە ئىدى.

ۋەرەقە سېلىم شاھنى ئېلىپ قايتىپ كەلگەندە، يولدا يوشۇرۇنغان لەشكەرلەر تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلدى. ۋەرەقە دەرھال شەمشىرىنى چىقىرىپ جەڭ قىلىشقا چۈشتى، گوياكى، قويغا بۆرە تەگكەندەك، ئۇ مەلئۇن-مەككارلارنى بىر-بىرىگە قوشماي، ھەممىسىنى ساراسىمە قىلىۋەتتى. بۇ مەغلۇپ بولغان لەنەتگەردىلەرگە ئۆز بېشىنى قۇتقۇزۇشنىڭ غېمىدە ھەر تەرەپكە قېچىشقا باشلىدى.

ۋەرەقە سېلىم شاھنى ساق-سالامەت ئۆز جايىغا ئېلىپ كەلدى. ۋەرەقەگە ھەممە لەشكەر، ۋەزىر-ئۆمرالار ئاپىرىن ۋە تەھسىنلەر ئېيتىپ دۇئا قىلىشتى، سېلىم شاھ ۋەرەقەنىڭ بويىنىدىن قۇچاقلاپ پېشانىسىگە سۆيدى ۋە يىغلاپ تۇرۇپ:

— خوش كەلدىڭ بالام! مېنىڭ خەستە جېنىمغا مەلھەم بولدۇڭ. ئەگەر سەن سەۋەبكار بولمىغان بولساڭ، بىز بۇ يولسىزلار قولىدا ئاللىقاچان ھالاك بولار ئىدۇق، — دەپ كۆپ رەھمەتلەرنى ئېيتتى. ئۇنى ئالتۇن كۇرسىلارغا ئولتۇرغۇزدى. سېلىم شاھ تاجىنى تاقاپ، تەختىگە چىقتى-دە، قايتىدىن سەلتەنەت ئىشىغا مەشغۇل بولدى.

ئۇ تەرەپتە شاھ ئەزەر قالغان لەشكەرلىرىنى توپلاپ، ۋەزىرلىرىگە:

— بۇ نومۇسقا مېنىڭ ئەسلا تاقىتىم قالمىدى. ئەگەر قايتىپ كەتسەم پۈتكۈل شاھلار ئارىسىدا مەسخىرىگە قېلىپ، ئىززەت-ئېتىبارىمدىن ئايرىلىمەن. قايتماي جەڭ قىلاي دېسەم، ۋەرەقە ھەممە لەشكەرلىرىمنى نابۇت قىلىدۇ. ئىلگىرى پۈتۈن جاھان مېنىڭ لەشكەرلىرىمدىن غەم ۋە ئەندىشىدە ئىدى. بۈگۈنكى كۈندە بىر ئادەمدىن زەربە يەپ، قېچىپ كېتىش مەن ئۈچۈن تولىمۇ ئارنومۇس بولىدۇ. بۇنىڭغا بىرەر تەدبىرىڭلار يوقمۇ، — دېدى.

يەھۇدى ۋەزىر ئورنىدىن تۇرۇپ:

— مەن بىر پىكىرنى ئارىغا تاشلىسام قانداق بولاركىن؟ — دېدى.

— قانداق پىكىر؟ قېنى ئېيتقىن، — دېدى پادىشاھ.

يەھۇدى ۋەزىر:

— ھازىر كېچە بولدى، مەيدان
ئوتتۇرىسىغا بىر ئورەك كولاپ ئۈستىنى
ئوت-خەس بىلەن يېپىپ قويايلى، ئىككى
لەشكەر بىر-بىرىگە دەرقەمتە بولغاندا،
ئۇ يىگىت ئەلۋەتتە مەيداندا ھەممىدىن
بۇرۇن ئات ئوينىتىپ كېلىدۇ-دە، پالۋان
تەلەپ قىلىدۇ. بۇ تەرەپتىن بىر ئادەم
چىقىپ، ئازراق ئېلىشىپلا، ھاقارەتلىك
سۆزلەر بىلەن ئۇنى تىللىسۇن-دە، ئورۇن-
لاشتۇرۇلغان يول بىلەن مېڭىپ قاچسۇن.
شەكسىزكى، ئۇ يىگىت ئارقىسىدىن قوغ-
لاپ كېلىپ، خەندەككە يىقىلىدۇ. شۇ ھا-
مان ھەر تەرەپتىن سالما تاشلاپ ئۇنى
تۇتۇۋالىمىز، — دېدى.

ھەممىسى بىردىنلا، ۋەزىرنىڭ مەسلە-
ھەتىگە ئاپىرىنلار ئوقۇدى. كۈن كەچ بولدى.
بىرنەچچە كىشى بېرىپ مەيداندا خەندەك
كولىدى، خەندەكنىڭ ئۈستىنى خەس
بىلەن ياپتى. ئەتىسى تاڭ ئاتقاندى،
شاھ ئەزەر تەرىپىدىن جەڭ دۇمبىقىنى
شۇنداق ئاۋاز كەلتۈرۈپ ئۇرۇپ كەتتىكى،
داقا-دۇمباق ئاۋازى قۇلاقلارنى يارغۇدەك
بولدى. بۇ ياندىن سېلىم شاھ، ۋەرەقە ھەم
ۋەزىرلەر لەشكەرلىرىنى ئېلىپ مەيدانغا
كەلدى-دە، سەپراس بولۇپ تۇردى. ئىككى
دەريايى لەشكەر بىر-بىرىگە قارشى سەپ
تۈزدى. ۋەرەقە شىردەك ئات ئوينىتىپ،
مەيدانغا كەلدى-دە، لەشكىرى ئىلىمىدىكى
ئاجايىپ كارامىتىنى نامايان قىلىپ مەرد
تەلەپ قىلدى. لېكىن ھېچ كىشى ۋەرە-
قەنىڭ مەيدانىغا چىقمىدى. يەھۇدى
ۋەزىر ئورۇنلاشتۇرغان پالۋانمۇ چىققىلى
ئۇنىمىدى. شاھ ئەزەر تەرەپنىڭ لەشكەر-
لىرى جانسىز كىشىلەردەك، بىرەر ھەرىكەت
قىلىشقىمۇ پېتىنالمىدى.

ئاخىر ۋەرەقە چىداپ تۇرالماي
ئېتىنى ئوينىتىپ، ئەزەرنىڭ لەشكەرلىرىگە
ئۆزىنى ئۇرماق ئۈچۈن كېتىۋاتقىنىدا،
ئاتنىڭ پۇتى خەندەككە كىرىپ كېتىپ،
ۋەرەقەمۇ خەندەككە چۈشۈپ كەتتى. شاھ
ئەزەر ھەر تەرەپتىن سالمىلارنى تاشلاپ،
ۋەرەقەنى تۇتۇۋالدى.

سېلىم شاھ ۋەرەقەنىڭ تۇتقۇن بول-
غانلىقىنى كۆرۈپ، غەم-ھەسرەتلەرگە
چۆككەن ھالدا شەھەرگە قاراپ ئات
سالدى. ئۇلارغا كەلگەن يۈزلىگەن غەم-
كۈلپەت ئەزەر شاھ تەرەپكە يۈزمىڭلىغان
ئەيشۇ پاراغەتلەرنى نېسىپ قىلدى.
ئۇلار تاڭ ئاتقۇچە ئۇخلىماي، مەي-شاراب
بىلەن شادلىق بەزمىلىرىنى قىزىتتى.
شۇ مەھەلدە ئەزەر شاھ شاراب تەسىرى-
دىن مەست بولۇپ غەزىپى ئۆرلىدى.
جاللاتلارنى چاقىرىپ:

— بۇ گەردەنكەش ئەرەبنىڭ بېشىنى
تېنىدىن جۇدا قىلىڭلار! — دەپ بۇيرۇدى.
ئاندىن ۋەرەقەگە قاراپ:

— ھەي شەرمەندە، مېنىڭ تالايلى-
غان پالۋانلىرىمغا نېمىلەرنى قىلمىدىڭ؟!
ئەمدى ئۆز بېشىڭغا قانداق ئەلەملەرنىڭ
چۈشىدىغانلىقىنى كۆرۈپ باق! — دەپ
چالۋاقىدى.

ۋەرەقەمۇ ئۆز نۆۋىتىدە:

— ھەي ئىپلاس مەلئۇن! مېنى ھىيلە-
مىكىر بىلەن تۇتقۇن قىلدىڭ. بۇنداق
يارىماس ئىشنى ئەركەك ئادەم قىلمايدۇ.
بۇ يالماۋۇز خوتۇنلارنىڭ ئىشىدۇر. مەن
ئاشكارا مەيدان ئۈستىگە چىقىپ مەرد
تەلەپ قىلدىم. سەن ھىيلە-مىكىر بىلەن
مېنى ئورەككە چۈشۈرۈپ بەند قىلدىڭ.
بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى ئۆزۈڭ قاز-

غان ئورۇنغا ئۆزۈڭ يەتقىلىسەن. ئەمما، مەن ئۆلتۈرۈشۈڭدىن قورقمايمەن. قولۇڭدىن نېمە كەلسە شۇنى قىل. مەن ساڭا ھەرگىز يالۋۇرمايمەن. سەن يارىماس خوتۇنلاردىنمۇ پەس، ئىتتىنمۇ نىجىسراق نامەرد مەخلۇق ئىكەنسەن، — دەپ رەددىيە بەردى.

بۇنىڭدىن غەزىپى تېخىمۇ زىيادە بولغان ئەزەر شاھ جاللاتلىرىنى چاقىرىپ:

— بۇنى تېزدىن ئېلىپ بېرىپ قېنىنى تۆك، — دەپ تاپشۇردى.

ۋەرەقە ئۆز ئىچىدە نالە قىلىپ:

«ھەي ئىسىت! مەن جانانىم گۈلشاھنى كۆرەلمەي، ۋىسالىغا يېتەلمەي يۈز ھەسرەت-نادامەتلەر بىلەن كېتىدىغان بولدۇم. ۋىسال كۈنلىرىمىز قىيامەتكە قالىدىغان ئوخشىدۇ» دەپ قايغۇ-ھەسرەتكە چۆكتى. شۇ ئەسنادا جاللات خەنجىرىنى سالاي دەپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بۇ مۇڭلۇق قىياپىتىگە قاراپ جاللاتنىڭ رەھمى كەلدى:

— ھەي بەرنا يىگىت، — دېدى جاللات، — نېمە ئۈچۈن بۇ قەدەر ھەسرەت چېكىسەن؟ كۆڭلۈڭدە نېمە ئارزۇلىرىڭ بار ئىدى؟ ماڭا دېگىن.

ۋەرەقە ئېيتتىكى:

— ھەي، جاللات. دۇنيادا ئاشىق-مەشۇقلار سۆزىنى ئىشىتكەن ۋە كۆرگەنمىدىڭ؟ بىراۋغا ئاشىق بولۇپمۇ باققانمىدىڭ؟ دەرد كۆرمىگەن كىشىلەر قانداقمۇ ئاشىقلارنىڭ ھالىغا يەتسۇن؟

بۇنى ئاڭلىغان جاللات كۆكسىدىن ئاھ تۇتۇنلىرىنى چىقىرىپ:

— مەنمۇ بىر ئاي يۈزلۈك، خۇما كۆزلۈك، قەلەم قاشلىق، سۇمبۇل چاچلىق، پەرىشتە خۇيلۇق، سەرۋى بويلۇق، قەھرىمانلىقتا يېگانە، پالۋانلىقتا رۇستەمدەي زامانە قىزغا ئاشىقمەن. ئۇنىڭ ھىجرىدە كېچە-كۈندۈز يۈرىكىم كاۋاپ بولۇپ، ھالىم خاراب يۈرىمەن. ئەي ياش يىگىت، ئەمدى سەنمۇ ئۆزۈڭنىڭ ئەسلىڭ ۋە نەسلىڭنى ئېيتقىن. سېنىڭ بايەقى ئاھ-ۋاھلىرىڭ مېنىڭ ئىشق ئوتۇمنى تېخىمۇ لاۋۇلدىتىۋەتتى، — دېدى.

— مېنىڭ ئېتىمنى سورىساڭ ۋەرەقە ئىبنى ھىمامدۇر. يۇرتۇم مەككە تەرەپلىرىدە. ئۇ يەردە گۈلشاھ دېگەن بىر ئاي سۈپەت، يۈسۈپ سۈرەت قىزغا ئاشىق بولغانمەن. ئۆلۈمدىن غەم يېمەيتتىم. ئەمما ئاشۇ يارى جانانىمدىن جۇدا بولغانلىقىم ئۈچۈن نالە-زار قىلماقتىمەن، — دېدى ۋەرەقە.

جاللات بىر ئاھ ئۇرۇپ ۋەرەقەنىڭ ئايىغىغا يىقىلدى:

— ئەي قاراڭغۇ دىلىمنىڭ چىرىغى، كۆڭۈل جاراھىتىمنىڭ مەلھىمى، شۇنى بىلگىنكى، مەن ئۆز ۋاقتىدا سېلىم شاھقا مەكتۇپ ئېلىپ كەلگەن چاكار بولىمەن. شۇ چاغدا مەن مەكتۇپىڭنى ئېلىپ، كۆپلىگەن مۇساپىلەرنى بېسىپ، يەمەنگە كەلگەنىدىم. قارىسام شەھەرنىڭ ئەتراپىغا لەشكەر تولۇپ كېتىپتۇ. سېلىم شاھ بىلەن ئۇچرىشالماي، بۇ ئەسكەرلەرنىڭ ئارىسىدا يۈرۈشكە مەجبۇر بولدۇم. ئەزەر شاھ مېنىڭ رەڭگىرويۇمنى كۆرۈپ، ئۆزىگە قوشۇۋالدى-دە، جاللاتلىق ئەمەلىنى بەردى. شۇنىڭدىن بېرى بۇ يەردە يۈرمەكتىمەن، — دېدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ چاكار ۋەرەقەنى باغلاقتىن بوشاتتى، لەشكەرلەر ئىچىدىن ئىككى ياخشى ئات كەلتۈرۈلدى.

— ئاۋۋال شەھەرگە بېرىپ، سېلىم

شاھنى سېنىڭ غېمىڭدىن خالاس ئېتەيلى. ئۇ سېنىڭ دەردىڭدە باغرى كاۋاپ بولۇپ تۇرىدىغاندۇ. لېكىن ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىش ئۈچۈن سوۋغات لازىم. سوۋغاتسىز بارساق ياخشى بولماس، شۇڭا سەن ماقۇل دېسەڭ ئەزەرنىڭ بېشىنى ئالغاچ كېتەيلى،— دېدى چاكار ۋەرەقەگە.

ئۇ ئىككىسى مەسلىھەتنى پىشۇرغاندىن كېيىن ئەزەرنىڭ بارگاھىنى پايلاپ باردى. قارىسا ئەزەرنىڭ بارلىق لەشكەرلىرى مەستلىك ئۇيقۇسىغا غەرق بولۇپ جانسىز ئادەملەردەك قېتىپ قاپتۇ. ئۇلار ئاستا-ئاستا ئۆزلىرىنى ئەزەر شاھنىڭ چېدىرىغا ئېلىشتى. قارىسا ئەزەر مەستلىكتىن بېھوش بولۇپ يىقىلىپ قاپتۇ. شۇ ھامان شەمشەر بىلەن ئۇنىڭ بېشىنى كېسىپ، تۇۋرىغا سالدى. ئاندىن شەھەر قورغىنىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، قاراۋۇللارنى چاقىرىپ ئۆزلىرىنىڭ كەلگەنلىكلىرىدىن بېشارەت بەردى. بۇ خەۋەر سېلىم شاھقا يەتتى. سېلىم شاھ گويا ئۆلۈك ئىدى. بۇ خەۋەردىن تىرىلىپ قوپتى. دەرھال دەرۋازىنى ئېچىپ، ۋەرەقە بىلەن قارا تەنلىك چاكارنى ئىچكىرى كىرگۈزدى. سېلىم شاھ يۈگۈرۈپ كېلىپ، ۋەرەقەنىڭ بوينىدىن قۇچاقلاپ يۈزلىرىگە سۆيدى. ئاندىن:

— ئەي جېنىمنىڭ ئارامى، ھالۇ ئەھۋالىڭ نېچۈك؟ ئۇ مەلئۇننىڭ بەندىدىن قانداق خالاس تاپتىڭ؟— دەپ سوراپ كەتتى.

— ئاللاتائالا خالاس قىلدى،— دېدى ۋەرەقە، ئاندىن ئەزەرنىڭ بېشىنى ئوتتۇرىغا تاشلىدى. سېلىم شاھ يەنە يۈگۈرۈپ كېلىپ، ۋەرەقەنىڭ بوينىدىن تۇتۇپ، پېشانىسىگە قايتىدىن سۆيدى.

— تەڭرى ئۆمرۈڭنى دۇنيا بىلەن تەڭ ئۇزۇن قىلسۇن، يامان كۆز، يامان نەپەستىن تا قىيامەتكىچە ئۆز پاناھىدا ساقلىسۇن،— دەپ دۇئا قىلدى. ئاندىن پۈتۈن شەھەر خەلقىگە:

— ھەممىڭلار قوللىرىڭلارغا مەشئەل ئېلىپ، دەرۋازىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ئويۇن قىلىڭلار،— دەپ ئەمر قىلدى. ھەممە خالايىق قوللىرىغا مەشئەل ئالدى. شەھەر ئىچى گوياكى كۈندۈزدەك يورۇپ كەتتى. داقا-دۇمباقلار شادىيانىگە ئۇرۇلدى. بۇنىڭدىن دۈشمەن لەشكەرلىرى ئويغىنىپ، ساراسىمە ئىچىدە شاھنىڭ بارگاھىغا باردى. قارىسا، شاھنىڭ تېنى بار، بېشى يوق. ھەممىلىرى ياقىلىرىنى يىرتىپ داد-پەرياد كۆتۈردى. باشلىرىغا تۇپراق چېچىپ، زار-زار ياش تۆكۈشتى. ئاندىن ھەممە لەشكەرلەر ۋاقىتنى غەنىيمەت تۇتۇپ، باشلىرىنى ئېلىپ شۇ كېچىسىلا ھەر تەرەپكە كېتىشتى. غالىبلار بۇ كېچىنى شادىمانلىق ئىچىدە ئۆتكۈزدى.

ئەتىسى تاڭ ئاتتى. مەشرىقتىن ئالتۇن قۇياش كۆتۈرۈلدى. كېچىنىڭ قارا قۇزغۇنى نەلەرگىدۇر ئۇچۇپ كەتتى. قارىسا ھەممە دۈشمەنلەر قېچىپ كېتىپتۇ. غالىبلار چىقىپ ناھايىتى كۆپ ئولجا-غەنىيمەتلەرنى ئالدى. سېلىم شاھنىڭ كۆڭلى ئۆز دۈشمەنلىرىدىن تەسكىن تېپىپ بارلىق غەنىيمەتلەرنى ۋەرەقەگە بەردى.

ۋەرەقە دېدىكى:

— ئەي مېھرىبان ئاغا، ئەمدى ئىجازەت بەرگەيسىز، تېزرەك بېرىپ جانانىمنىڭ جامالى بىلەن كۆزۈمنى روشەن قىلاي.

— ئەي، كۆزۈمنىڭ نۇرى،— دېدى سېلىم شاھ،— سەن كەلگەندىن بېرى بىردەممۇ ئارام ئالالمىدىڭ. مەنمۇ غەم-مېھنەتتىن قۇتۇلۇپ، سېنىڭ كۆڭلۈڭنى خۇرسەند ئېتەلمىدىم. ئەمدى سەۋر قىلغىن، بىرنەچچە مۇددەت سېنىڭ كۆڭلۈڭنى ئېلىۋالاي، كېيىنچە بىر گەپ بولار.

سېلىم شاھ شۇنداق دەپ مېڭىشقا رۇخسەت بەرگىلى ئۇنىمىدى.

ۋەرەقە ئىلاجسىز بۇ شەھەردە بىر ئاي تۇرۇپ قالدى.

بۇلار مۇشۇ يەردە راھەت پەيزىنى سۈرۈپ تۇرسۇن، ئەمدى ئىككى كەلىمە سۆزنى شام پادىشاھىدىن ئاڭلايمىز.

شام شەھىرىدە بىر پادىشاھ بولۇپ، ئىسمىنى مۇھسىن شاھ دەيتتى. ئۇ ئۆز ئىسمى جىسمىغا لايىق خەير-ئېھساندا تەڭداشسىز كىشى ئىدى. ئۇنىڭ خەير-ئېھسانىدىن مەيلى شاھ، مەيلى گاداي ھەممىسى مەمنۇن ئىدى. ئۆزى خۇدانىڭ ئىبادىتىگە مايىل ياخشى پادىشاھ ئىدى.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە شاھ مۇھسىن بىر چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە ئۇ بىر كاتتا زىياپەت ھازىرلاپتۇدەك، زىياپەتتە ھەر تەرەپتىن كەلگەن، كۆپ سەپەر قىلغان، ياخشى-ياماننى كۆپ كۆرگەن كىشىلەرنى يىغدى؛ ھەر خىل ھېكايە، رىۋايەتلەردىن ۋە ئاجايىپ-غارايىپ قىسسىلەردىن سوئال قىلىپ ئولتۇردى. كېيىن سۆز شۇنىڭغا ئەنجام تاپتىكى، قايسى يۇرت ۋە قايسى مەملىكەتتە گۈزەل نازىنىنلار بولسا، شۇلارنىڭ تەرىپ-تۇسۇپىنى قىلىشماقچى بولدى.

زىياپەت ئەھلى ئىچىدىن ھەر بىر كىشى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، پادىشاھقا گۈزەللەر ھەققىدە مەلۇمات بەردى.

ئاخىرىدا بىر زىبا يىگىت ئورنىدىن تۇرۇپ پادىشاھقا نۇرغۇن مەدھىيە-ماختاشلارنى ئادا قىلىپ، ئاندىن گۈلشاھنىڭ تەرىپ-تۇسۇپىنى شۇنداق كېلىشتۈرۈپ بايان قىلدىكى، مۇھسىن شاھ گۈلشاھقا جان-دىلىدىن غايىبانە ئاشىق بولۇپ قالدى. ئۇ يىگىت مۇنداق تەرىپ قىلغانىدى:

— ئەي شاھلارنىڭ شاھى، يەر يۈزىنىڭ ھۆكۈمرانى، مەككە مۇكەررەمنىڭ ئەتراپىدا بەنى شەيبان ئاتلىق بىر قەبىلە بار. ئۇ قەبىلىنىڭ ئىككى باشلىقى بار، بىرىنىڭ ئېتى ھىمام، يەنە بىرىنىڭ ئېتى ھىلال. ھىلالنىڭ بىر قىزى بار. ئۇ قىز دىلبەرلىكتە جانلارنىڭ راھىتى بولسا، گۈزەللىكتە جاھاننىڭ ئاپتىپىدۇر. ئۇ قىزنىڭ لەۋلىرى شېكەردىن پۈتكەندەك شېرىن سۆزلۈك، سەرۋى بويلىرى گويا تاۋۇستەك، يۈرۈشلىرى كەكلىكتەك، سۆزلەيدىغان بولسا تىلى ئالدىدا تۇتى شەرمەندە بولىدۇ. ئىككى يۈزىنى كۆرگەندە، پەرىزاتلارمۇ ھەيرەت بارمىقىنى چىشلەيدۇ. ئۇ ئادەمزات ئىچىدىن چىققان سۇمبۇل چاچلىق، قوشۇما قاشلىق، ئاي يۈزلۈك، قارا كۆزلۈك، سەدەپ چىشلىق، ئىپار ھىدلىق بىر نازىنىن پەرىدۇر. مەن يەتتە ئىقلىمنى ئايلىنىپ، مەيلى دەريا بولسۇن ياكى باياۋان بولسۇن ھەممىسىنى كەزگەن. لېكىن بۇنداق گۈزەل مەشۇقنى كۆرمىگەن، بەلكى مەندىن باشقا ھېچكىممۇ كۆرمىگەندۇر. ئۇنىڭ داڭق تۇسۇپىنى يۈز كۈن قىلساممۇ، مىڭدىن بىرىنى ئېيتالمايمەن. ئۇ قىز بۇنچىۋالا گۈزەللىكىدىن

باشقا يەنە پۈتكۈل ھۈنەرلەردىمۇ كامىل. يىگىت گۈلشاھنى شۇنچىلىكلا ماختاپ قويۇۋىدى، ئىشق لەشكەرلىرى مۇھسىن شاھقا ھۇجۇم قىلىپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئىشغال قىلدى، شاھنىڭ سەۋر-تاقىتى قالماي، ئىختىيارى قولدىن كەتتى.

— ئەي دانىشمەنلەرنىڭ گۈلتاجىسى! — دېدى شاھ يىگىتكە خىتاب قىلىپ، — جېنىمغا ئوت سېلىپ، كۆڭلۈمنى غەم ئۆيىگە ئايلاندۇردۇڭ. بۇ تاجۇ تەخت ۋە ھەشەمەتلىرىمنىڭ ھېچقايسىسى كۆزۈمگە كۆرۈنمەيۋاتىدۇ. ئەمدى مېنىڭ ئاقىۋىتىم قانداق بولار؟!

— ئۇنى كۆرسەڭ دېسەڭ، — دېدى يىگىت پادىشاھقا، — بۇ ۋەتىنىڭنى بىر يىلغىچە تەرك ئېتىپ، سودىگەرلىك قىلغىن-دە، مېنىڭ بىلەن مەككە شەھىرىگە سەپەر قىلغىن.

شۇ سۆز بىلەن پادىشاھ سەپەر جابدۇقلىرىنى تەييار قىلىپ، ھەر خىل ياخشى، ئالىي رەخت-ماتالار ۋە ھەر قىسما جاۋاھىراتلار، مۇشكى ئەنبەرلەرنى ئېتىمغا ئارتىپ، خەزىنىسىدىن تەڭگە تىللا، ياقۇت زۇمرەتلەرنى قاچىلىدى. نەچچىلىگەن نازۇك بەدەن، شېكەر سۆزلۈك چۆرىلەرنى ھەمراھ قىلىپ، شام دۆلىتىدىن كەبە تەرەپكە سەپەر قىلىپ چىقتى. شاھنىڭ بارلىق يارۇ بۇرادەرلەر ۋە ئۇرۇغ-تۇغقانلىرى ئارقىسىدىن خوشلىشىپ قالدى.

پادىشاھ مۇھسىن خەير-ساخاۋەتتە ھاتەم تەيدىنمۇ زىيادىرەك ئىدى. ھەر مەنزىلگە يەتكەندە، شۇ يەردىكى ئاجىز-بىچارىلەرگە نۇرغۇن ساخاۋەت قىلىپ، بىرىگە تىللا-تەڭگە بېرەتتى، بەزىگە ئېتىنى يۈكى بىلەن بېرەتتى. يەنە بىراۋلارغا قاتار-قاتار تۆگىلىرىنى ئۈستىدىكى يۈكى بىلەن ئىئانە قىلاتتى. شۇ تەرىقىدە ئىنئام ۋە ئېھسانىنىڭ داۋرىقى پۈتكۈل ئەرەب قەبىلىسىگە ئاڭلاندى، مۇھسىن شاھنىڭ داڭق-تۇسۇپى جىمى ئەرەبلەر زىياپەتلىرىدە مەشھۇر بولدى. ئىشىتكەنلەرنىڭ ھەممىسى «بىزنىڭ قەبىلىمىزگە كېلەمدىكەن؟» دېيىشىپ مۇھسىن شاھنىڭ دىدارىغا مۇشتاق ئىدى.

ئەلقىسسە، شاھ مۇھسىن شۇ تەرىقىدە خەير-ساخاۋەت بىلەن مەككىگە يېقىن باردى. بەنى شەيبان قەبىلىسىگە «بىر سېخىي ۋە كېرەملىك سودىگەر بىناھايەت كۆپ مال-دۇنيا بىلەن كېلىۋېتىپتىمىش، چۈشكەن جايلىرىدىكى پۈتكۈل ئاجىز-پېقىرلار ئۇنىڭغا چاكار ئىمىش» دېگەن خەۋەر تارقالدى. شۇنداق قىلىپ، مۇھسىن شاھ بەنى شەيبان قەبىلىسىگە يېقىن قالغاندا، ھىلال ئىككى پەرسەڭ يەرگىچە ئۇنىڭ ئالدىغا چىقتى. نۇرغۇن ئىززەت-ئىكراملار بىلەن قەبىلىگە ئېلىپ كېلىپ، بىر ياخشى جايغا چۈشۈردى.

مۇھسىن شاھ كارۋانلىرىغا «ماللارنى يېشىپ چىقىرىڭلار» دەپ ئەمر قىلدى. چاكارلار ماللارنى تەييار قىلدى. ھىلالغا ھەر خىل نەرسىلەردىن، يەنى تىللا، تەڭگە، گۆھەر، مەرۋايىت، جاۋاھىر، لەئل-زۇمرەت ۋە ئەتلەس-كىمخابلاردىن شۇنداق ئىنئام-تارتۇق قىلدىكى ھېسابىغا ھېچكىم يېتەلمىدى.

مۇھسىن شاھ شۇ تەرىقىدە ئىنئاملار بىلەن ھىلالنى مەمنۇن قىلىپلا قالماس-

تىن، باشقىلارغىمۇ ھېسابسىز ئېھسانىۇ ئىنئام قىلدى. نەچچە ۋاقىت شۇ يوسۇندا رىقىمدە ئېھسان بىلەن تۇردى. ھىلال جەننەتتەك گۈزەل بىر باغۇ بوستان تۈزۈپ، ئۇنىڭغا ھەر يەر-ھەر يەرلەردىن ناخشىچى، سازەندىلەرنى كەلتۈردى. تۈرلۈك تائاملارنى تەييارلىتىپ، مۇھسىن شاھنى زىياپەتكە چىللىدى.

مۇھسىن شاھ نەچچە خىل ھەشەملەر بىلەن ھىلالنىڭ زىياپىتىگە ئىشتىراك ئېتىپ بىرنەچچە كۈن ئەيش-ئىشرەتتە بولدى. كېيىن ئۆز جايىغا قايتىپ بىرنەچچە ئاقىل-دانالارنى ئەتراپىغا يىغدى. ئۇلارنى گۈلشاھقا ئەلچى قىلىپ ئەۋەتمەكچى بولدى. ئۇلارغا بىرنەچچە تۈرلۈك مەخپىي سۆزلەرنى جىكىلەپ، ھىلالنىڭ ئۆيىگە ئەۋەتتى. بۇ كىشىلەرنىڭ ھەرقايسىسى فلاتوندەك دانا ئىدى. ئۇلار ئالدى بىلەن ھەر باپتىن مۇقەددىمىلەر سۆزلەپ، كېيىن ئەسلى مۇددىئاغا كەلدى. ئۇلار:

— مۇددىئايىمىز شۇكى، قىزىڭىز گۈلشاھنى ئاشۇ ياش ساخاۋەتچى سودىگەرگە بەرسىڭىز، چۈنكى ئۇ ھەر جەھەتتە سىزگە مۇۋاپىق كېلىدۇ: خاھ نەسەب ۋە خاھ ھەسەبتە، خاھ جاي ۋە مەنزىلەتتە باراۋەردۇر. قوبۇل قىلغايسىز، — دەپ سۆزلىرىنى تامام قىلدى.

— بۇ سۆزنى بىرقېتىم ئېيتتىڭلار، ئىككىنچى سۆزلىگۈچى بولماڭلار، — دېدى ھىلال، — چۈنكى مەن گۈلشاھنى ئاكامنىڭ ئوغلى ۋەرەقەگە بېرىدۋەتكەنمەن. بىراۋنىڭ نېسىۋىسىنى باشقىغا بەرمەك مۇۋاپىق ئەمەس. ھازىر ۋەرەقە توي تەييارلىقى ئۈچۈن يەمەنگە كەتكەن. مۇبادا ئۇ كەلسە ئۇنىڭغا بېرىمەن.

ئۇلار قايتىپ كېلىپ ئەھۋالنى مۇھسىن شاھقا بايان قىلدى. شاھنىڭ كۆڭلىگە ئوت تۇتىشىپ، ھېچ تاقىتى قالمىدى. شاھ ھەر دائىم گۈلشاھنىڭ ئىشقىدا نالە-زار قىلاتتى.

بىر كۈنى مۇھسىن شاھ چاكارلىرىنى يىغىپ، بىرنەچچە تاۋاقتا ئۈنچە-جاۋاھىرلارنى تولدۇرۇپ ئۈستىگە زەربابلاردىن يوپۇق يېپىپ:

— بۇنى ھىلالغا ئېلىپ بېرىڭلار، ھەم بىزنىڭ خوجىمىز «ئاللاتائالا ماڭا نۇرغۇن مال-مىنال بەرگەن، ئۇنىڭ ھېسابىنى ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن. ئەمما بۇ ماللارنى بىرىگە تەسەررۇپ ئەتكۈدەك مەندە تۇغقان-قېرىنداش يوق. ھىلالدىن تىلەيمەنكى، مېنى ئوغۇللۇققا قوبۇل قىلسىڭىز. ھەممە مال-دۇنيايىمنىڭ سەرپىيات ھوقۇقىنى ئۇنىڭغا تاپشۇرسام، ئۆزۈم ئۇنىڭ دۆلەت سايىسىدە مۇشۇ يەردە ئارام ئالسام» دەيدۇ، دەپ ئېيتىڭلار، — دەپ يولغا سالدى. ئۇلار بېرىپ تاۋاقلارنى ھىلالنىڭ ئالدىغا قويدى. خوجىسىنىڭ سۆزلىرىنى باشتىن-ئاياغ بايان قىلدى. ھىلال تاۋاقلارنى ئەپكىرىپ خوتۇنىنىڭ ئالدىدا ئاچتى-دە، بولغان ماجىرانى ئېيتتى. بۇ جاۋاھىراتلارنى كۆرگەن خوتۇن:

— سەن ھەممىشە ۋەرەقەنى ئاغزىڭدىن چۈشەرمەيسەن. ۋەرەقە پۇل تاپالماي چاكىرىنى يەمەنگە — تاغىسىنىڭ يېنىغا ئەۋەتتى. ئۇ كەلمۆدى ئارقىسىدىن ئۆزى كەتتى. «قىرىق كۈندە كېلىمەن» دېگەن ئادەمگە ئالتە ئاي بولدى، كەلمىدى. ئەگەر ئالەمدە ھايات بولغان

AltunOq

بولسا كېلەتتى. چۈنكى ئۇنىڭ بىر سائەتلىك جۇدالىقىمۇ تاقەتتى يوق ئىدى. ئىرىك بولسا ئۇ يەردە ھەرگىز تۇرمايتتى. ياكى ئۆلگەن، ياكى تاغىسى پۇل بەرمىگەن گەپ. شۇڭا، خىجالەتچىلىكتىن كېلەلمەيۋاتقاندۇر، — دېدى.

— مەن بىر قىزنى ئىككى ئەرگە بېرەلمەيمەن، — دېدى ھىلال، ئاندىن مۇھسىننىڭ غولاملىرىغا جاۋاب بېرىپ، — ئەگەر ئالەمنىڭ ھەممىسىنى مالغا تولدۇرۇۋەتسىمۇ ئۇنىڭ بۇ مۇرادى ھاسىل بولمايدۇ. مەن جاۋاھىرلارغا موھتاج ئەمەسمەن. بۇلارنى ئېلىپ كېتىڭلار، — دېدى.

ئۇلارنىڭ ھەممىسى تاۋاقلارنى تاشلاپ قېچىپ كەتتى ۋە مۇھسىن شاھقا: «ئاتىسى ماقۇل كۆرمەيدىكەن» دەپ ئېيتتى. شاھ غەم - غۇسسە ئىچىدە، چالا ئۆلگەن يىلاندەك تولغىنىپ، يىغلاپ كەتتى. شۇ كەمدە بىر قېرى خوتۇن كىردى. شاھنى بۇ ھالدا كۆرۈپ سۆز ئاچتى:

— ئەي بەرنا يىگىت، شۇنچە كۆپ مال - دۇنيايىڭ تۇرۇپ، نېمانچە غەمكىن سەن؟ نە ھال - ئەھۋالىڭ بولسا، ماڭا ئېيت، مەن ئىلاجىنى قىلاي، — دېدى. شاھ بۇ قېرىغا نەچچە تۈرلۈك نەپىس ماللارنى ئىنئام قىلىپ، كۆڭلىدىكىنى بىر - بىرلەپ بايان قىلدى. كەمپىر بولسا:

— قانچىلىك جاۋاھىرات ۋە مال - مۈلۈك بولسا ماڭا بەرگىن. مەن بېرىپ ئىشنى توغرىلاپ كېلەي، — دېدى. شاھ دەرھال لەئل - جاۋاھىر نەپىس ماتالارنى توپلاپ كەمپىرگە تاپشۇردى.

بۇ قېرى زال ھىيلە - مىكىر ئىشكىلىرىنى يوغان ئېچىپ، بۇ نەرسىلەرنى ھىلالنىڭ خوتۇنىنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ كۆرسەتتى. گۈلشاھنىڭ ئانىسى بۇلارنى كۆرۈپ:

— خوپ بولغاي، بېرىپ ئېيتقىن، خاتىرىسىنى جەم قىلسۇن. ئۇنىڭ تىلىكىنى مەن قوبۇل قىلدىم، — دېدى.

كەمپىر كېلىپ شاھقا بۇ خۇش خەۋەرنى مەلۇم قىلدى. شاھ كۆپ خۇرسەند بولۇپ، تەڭرىگە كۆپ ھەمدۇ - سانالار ئېيتتى.

ھىلالنىڭ خوتۇنى ھىلال ئۆيگە كىرىش بىلەنلا ئالدىغا كەلدى:

— گۈلشاھنى شۇ خوجىغا بېرەيلى. مۇبادا بۇ سودىگەر خوجا كېتىپ قالسا، كېيىن قانچە پۇشايمان قىلساقمۇ پايدىسى يوق، — دېدى.

— گۈلشاھنى ۋەرەقەگە نامزات قىلىپ بەرگەن تۇرساق، — دېدى ھىلال نارازى بولۇپ، — ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىككىسى كىچىكىدىن تارتىپ بىر - بىرىگە كۆڭۈل قويۇپ قالغان، مۇھەببىتىمۇ چىڭ تۇرسا، قانداقمۇ جاننى تەندىن جۇدا قىلغاندەك ئىش قىلغىلى بولىدۇ؟ ئەگەر ئۇلارنى بىر - بىرىگە قوشمىساق، پىراق ئوتى پاك جىنىنى نابۇت قىلىدۇ. ئۇلارنى بىر - بىرىدىن ئايرىۋېتىش تولىمۇ ئادالەتسىزلىك بولىدۇ. بۇنداق قىلساق قىيامەتتە ئاللاتائالا ئالدىدىمۇ سوئال - سوراقتىن قۇتۇلالمايمىز. بۇ خىيالنى كۆڭلۈڭدىن يىراق قىل. بولمايدىغان ئىشقا قەدەم ئالما.

خوتۇنى بۇ سۆزنى ئاڭلاپ:

— ئاللاتائالا ھەر دائىم ئەپۇچاندۇر. گۇناھىمىزنى ئەپۇ قىلار، — دېدى.

— بۇ ئىشنىڭ ئاقىۋىتى ياخشى بولمايدۇ، — دېدى ھىلال، — ئەگەر ۋەرەقە كېلىپ ۋاقىپ بولسا ئىككىمىزنىڭ جېنىمىز بولسىمۇ بىرنى قويمايدۇ.

خوتۇنى يەنە قايىل بولمىدى:

— ۋەرەقەدىن ئەندىشە قىلمىغىن، ئۇنىڭغا بىر ھىيلە قىلىمەنكى، نە سەندىن ۋە مەندىن گۇمان قىلالمايدۇ.

— قانداق ھىيلە قىلماقچىسەن؟

— بۇ شۇنداق ھىيلىكى، گۈلشاھنى خوجا سودىگەرگە بېرىۋېتىپ، شۇ كېچىسى بىر قوينى ئۆلتۈرىمىز. ئۇنى كېپەنلەپ، «گۈلشاھ ئۆلدى» دەپ، نالە-پەرياد كۆتۈرىمىز. ئەتىسى بۇ قوينى دەپنە قىلىۋېتىمىز. گۆرگە كىرىپ كەتكەن نەرسىنى ھېچكىم بىلەلمەيدۇ. ۋەرەقە كەلسە، ئەھۋالنى ئۇقۇپ «تەقدىر شۇنداق ئوخشايدۇ» دەپ، تەقدىرگە تەن بېرىدۇ، — دېدى.

خوتۇن ئاشۇنداق ھىيلە-مىكىر پىلانلىرى بىلەن ئاخىر ھىلالنى رازى قىلدى. گۈلشاھنى خوجا سودىگەرگە بېرىپ ئۇنىڭدىن بىناھايەت كۆپ مال-مۈلۈك ئالماق بولدى.

گۈلشاھنىڭ يېقىن بىر قىز ھەمراھى بار ئىدى. ئۇ بۇ ئەھۋاللارنى ئىشىتىپ، گۈلشاھقا خەۋەر بەردى:

— ئەي گۈلشاھ، ۋەرەقەدىن مەھرۇم بولۇپ قالىدىغان بولدۇڭ. ئاتا-ئاناڭ سېنى خوجىغا بەرمەكچى بولدى.

بۇنى ئىشىتكەن گۈلشاھ شۇ ھامان بىھوش بولۇپ يىقىلدى. ھوشىغا كېلىپ، يۈزلىرىنى تىرنىلاپ، ياقىسىنى يىرتىپ شۇنداق نالە-پەرياد قىلدىكى، ئاسماندىكى پەرىشتىلەرنىڭمۇ ئۇنىڭغا رەھمى كەلدى.

ئۇ تاڭ ئاتقۇچە گاھى يىغلايتتى، گاھى پىراق ئوتى ئىچىدە كۆيەتتى. تەڭرىگە مۇناجات قىلىپ دەيتتىكى: «ئەي تەتۈر پەلەك! مېنى يارۇ جانىمدىن جۇدا قىلدىڭ، ئۇنىڭ يۈزلىرىنى ئەمدى كۆرەلمىسەم قانداقمۇ سەۋر-تاقەت قىلالايمەن؟!»

ئانىسى ئۇنىڭ بىتاقەتلىكىنى ئىشىتىپ كەلسە، ئۇ كۆزىدىن قان-ياش تۆكۈپ ئولتۇرۇپتۇ، بۇ زالىم بەتبەخت خوتۇن ئاچچىقلىنىپ، بىچارە گۈلشاھقا ھېسابسىز دەشنام قىلىشقا باشلىدى. ناتىۋان قىز ئانىسىدىن قورقۇپ، ئىلاجسىز يىغىدىن توختىدى. ئەمما كۆڭلىدە ئاللاتائالاغا نالە قىلىپ: «بۇ قانداق دېگەن زۇلۇم-ھە؟ گويا جېنىمغا ئاپەت، بېشىمغا قىيامەت بولدىغۇ، مەن ئۇ يارۇ جانان بىلەن ھەمراھ ۋە ھەمخاھ ئىدىم. پەلەك مېنى بۇ قاتارلىق ھىجرانغا مۇپتىلا قىلدى. مەندىن قانداق گۇناھ ئۆتكەن بولغىيتتى؟!» دەپ، شۇ قەدەر نالە-زار قىلىپ يىغلايتتى ۋە لېكىن، ئانىسىدىن قورقۇپ ئاشكارا يىغلىيالمايتتى. تەڭتۇشلىرى ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ:

— ئەي گۈلشاھ، تەڭرى تەقدىرىڭنى ئەزەلدە مۇشۇنداق پۈتكەن ئوخشايدۇ. بۇ تەقدىردىن قۇتۇلماققا ھېچكىم قادىر بولالماس، — دەيتتى. لېكىن ئۇنىڭدا بۇ سۆزلەرگە سالىدىغان قۇلاق يوق. قىلىدىغان ئىشى نالە-زار قىلىپ يىغلاش ئىدى.

ئەلقىسسە، گۈلشاھنىڭ نالە-پەريادىغا ھېچكىم ئىلتىپات قىلمىدى. توي جابدۇقلىرىنى تەييارلاپ، پۈتكۈل قەبىلىگە بىرنەچچە كۈن ئاش تائام تارتىپ،

كېيىن گۈلشاھنى ئاشۇ خوجىغا نىكاھلاپ بەردى. بىچارە گۈلشاھ مەيۇسلىنىپ يىغلا-يىغلا نىكاھلىنىشقا مەجبۇر بولدى.

بىرنەچچە كۈن ئۆتتى. شاھ مۇھسىن ئۆزىنىڭ ئەسلى قىياپىتىنى ئاشكارىلاپ:

— ئەي ئەزىزلەر، مېنىڭ ئەسلى نەسەبىمنى بىلسەڭلار، مەن سودىگەر ئەمەس، بەلكى شام مەملىكىتىنىڭ پادىشاھى بولىمەن. ئىسمىم شاھ مۇھسىن. نۇرغۇن ۋىلايەتلەر مېنىڭ يولباشچىلىقىمغا قاراشلىق. شۇڭا مېنىڭ بۇ يەردە ئۇزۇن تۇرالىشىم مۇمكىن ئەمەس. ئەگەر رۇخسەت بولسا ئۆز شەھىرىمگە يانسام، — دېدى.

بۇنى ئاڭلىغان قەبىلىنىڭ ئۇلۇغلىرى نۇرغۇن تەزىم ۋە ئىكراملار بىلەن:

— ئىختىيار، پادىشاھىنىڭ ئۆزلىرىدە بولغاي، — دېدى. شاھ مۇھسىن سەپەر تەييارلىقىنى قىلىپ كەتمەككە ھازىرلاندى.

گۈلشاھنىڭ بىر يېقىن دوستى بار ئىدى. قانداق سىرى بولسا، ئۇنىڭغا ئېيتاتتى. گۈلشاھ شۇ قىزنى چاقىرىپ:

— ساڭا بىر ئامانەت تاپشۇرىمەن. ئۇنى ۋەرەقە كەلگەندە تاپشۇرۇپ بەرگەيسەن. ئۇنىڭ ھالىدىن ياخشى خەۋەر ئېلىپ قويغىن. ئۇ سەرگەردان ئاشىق بىچارە دائىما يىغلاپ، كېچە-كۈندۈز ئارام ئالماي بىقارارلىقتا يۈرسە، ساڭا قالدۇرغان بۇ تىللا ئۈزۈكنى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇپ بەرگىن. مۇبادا ئۇ گاھ يىغلاپ، گاھى كۈلۈپ ئويناپ يۈرسە بىلگىنكى، ئۇ راست ئاشىق ئەمەس. ئۇ ھالدا بۇ ئۈزۈكنى ھەرگىز بەرمىگىن. مەندىن خەۋەرمۇ يەتكۈزمىگىن، — دەپ، ئۇنىڭغا نۇرغۇن ۋەسىيەتلەرنى قىلدى.

قىزمۇ گۈلشاھنىڭ پەرمانلىرىنى جان دىلىدىن قوبۇل قىلدى. ئاندىن گۈلشاھ ئۇنىڭ بىلەن ۋىدالىشىۋېتىپ، كۆزىدىن ياش ئورنىغا قان ئاققۇزغان ھالدا:

— ئەي سىردىشىم، ئۇ جىگىرى كاۋاپ بولغان جاپاكار بىچارىگە، مەن غېرىب ئاۋارىدىن، يەنى قوۋم-قېرىنداشلىرىدىن جۇدا بولغان بىر مىسكىن قىزدىن سالام ئېيتقايسەن، مېنى يۈز ھەسرەت-نادامەت بىلەن، مىڭ ئاھ-پۇرقەت بىلەن ئۆز دىيارىدىن چىقىپ شام ۋىلايىتىگە كەتتى دېگەيسەن، — دېدى.

گۈلشاھ شۇ سۆزلەرنى تاپىلاپ بولۇپ، يىغلاپ قاقشىغان پېتى ئالتۇن كاجۇۋىغا ئولتۇرۇپ شامغا قاراپ يول ئالدى، مۇھسىن شاھ مەقسەت گۈلىنى قولىغا ئېلىپ، ئۇنىڭ بەھرىدىن تېخى ھۇزۇر ئالمايلا يولغا راۋان بولدى. نەچچە مەنزىللەرنى بېسىپ شامغا يېقىن بېرىۋىدى، شام خەلقىنىڭ چوڭىدىن تارتىپ كىچىكىگىچە ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ باشلىرىدىن ئالتۇن-كۈمۈشلەرنى چاچقان ھالدا شامغا ئېلىپ كىردى. تەختكە ئولتۇرغۇزۇپ، ھەممە ئۇلۇغلار بىر-بىرلەپ ھال-ئەھۋال سوراشتى. ئاندىن كېيىن پادىشاھ:

— بەزمە ئەسۋابلىرىنى تەييار قىلىپ، كېچە-كۈندۈز بەزمىگە تۇتۇش قىلىڭلار، — دەپ پەرمان قىلدى. بارلىق ناخشىچى ۋە سازەندىلەر يىغىلدى. ئۇلار كېچە-كۈندۈز بەزمىگە مەشغۇل بولدى. ئاندىن كېيىن، پۇقرالارغا داستىخانلار سېلىپ ئاش تارتىپ

تويىنى تامام قىلدى.

كەچتە پادىشاھ گۈلشاھنىڭ ۋەسلىگە ۋاسىل بولماق ئۈچۈن ئۇنىڭغا يېقىن بولاي دەپ يېنىغا كەلدى. گۈلشاھ قولىغا خەنجەر ئېلىپ، ئۆزىگە تۇغرىلىدى ۋە:

— ئەي، پادىشاھ! شەرىئەتتە بىر خوتۇنغا ئىككى ئەر راۋامۇ؟ ئەگەر ماڭا يېقىن كېلىمەن دېسەڭ، ھازىرلا قېنىمنى ئايىغىڭ ئاستىغا تۆكىمەن. مېنىڭ ۋەرەقە دەيدىغان بىر جانىجان ئاشىقىم بار. ئۇ مېنىڭ تەلىپىمدە سەرسان ۋە سەرگەردان بولۇپ كەتكەن، بەلكى بۇ شەھەرگىمۇ كېلەر، — دېدى.

— ئەي بەرنا نازىنىن، — دېدى پادىشاھ، — سېنى مەن نۇرغۇن مېھنەت-مۇشەققەتلەر تارتىپ ئېلىپ كەلدىم، لېكىن ئىش شۇنداق بولىدىغان بولسا، سەندىن ئۈمىدىمنى ئۈزدۈم. سېنى ئۆزۈمگە سىڭىل قىلدىم. ۋەسلىڭگە ۋاسىل بولالمىسامۇ، دىدارىڭغا مۇشەررەپ بوپتىمەن. سېنىڭ بۇ قەدەر ۋاپادارلىقىڭغا ئاپىرىن! شۇنچە دۆلەتلەرنى نەزەرىڭگە ئىلماي، ئاشىقىڭنىڭ ئەھدە-پەيمانىنى بۇزماپسەن. ئەمدى مېنىڭ سارىيىمدا پۈتۈنلەي بەھۇزۇر ھالدا ئەيش-ئىشرەتكە مەشغۇل بولۇپ تۇرغىن. مۇبادا، ئۇ بىچارە ئاشىقىڭ كېلىپ قالسا، سېنى ئۇنىڭغا تاپشۇراي.

گۈلشاھ شاد-خۇراملىقتا پادىشاھقا دۇئا قىلىپ:

— ئەي پادىشاھى ئادىل! ئاللاتائالا دۆلىتىڭنى بۇنىڭدىنمۇ زىيادە قىلىپ، دۈشمەنلىرىڭنى پىيادە قىلسۇن! — دېدى. پادىشاھ چىقىپ كەتتى، گۈلشاھ شۇ يەردە ئارام ئېلىپ قالدى.

ئەلقىسسە، ئەمدى گۈلشاھنى بۇ يەردە قويۇپ بىرنەچچە كەلىمە سۆزنى ئۇنىڭ كۆڭلى سۇنۇق ئاشىقىدىن ئاڭلايلى.

ۋەرەقە يەمەن ئېلىدە بىرنەچچە ۋاقىت تۇرغان بولسىمۇ، تېنى يەمەندە، جېنى بولسا جانانىنىڭ يېنىدا ئىدى. سېلىم شاھدىن رۇخسەت سورىدى، سېلىم شاھ ئۇنىڭغا تۆت يۈز تۆگىگە ئەتلەس، شايى يۈكلەپ، ھەر بىر تۆگىگە بىردىن ئاي يۈزلۈك خىزمەتكارنى مەسئۇل قىلىپ، مىڭ نەپەر قابىل ئەسكەرنى قوشۇپ ئۆز جايىغا يولغا سېلىپ قويدى.

ئۇ بۇلار بىلەن نۇرغۇن مەنزىل-ماكانلارنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، ئۆز قەبىلىسىگە بىر كۈنلۈك يول قالغاندا ئەسكەرلىرىنى قايتۇرۇۋەتتى. قەبىلىگە ئۆزى يالغۇز يېقىنلاپ كەلدى. قارىسا، قەبىلىدىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسى قارىلىق كىيگەن، ئۇنىڭ ئالدىغا ھىلال چىقىپ كەلدى. ئۇمۇ قارا كىيىم كىيگەنىدى، ۋەرەقە:

— قەبىلىمىزدە نېمە ئىش بولدى؟ — دەپ سورىغاندا، ھىلال ئاھۇ پەرياد چېكىپ:

— مەشۇقىڭىز سىزدىن كېيىنلا ئۆيىدىن چىقىپ كەتكەنىدى. قايتىپ كېلىپ بىتاپ بولۇپ، بۇ ئالەمدىن ئۇ ئالەمگە سەپەر قىلدى. ئۇنى ئەتىگەندە كۆن پاتقاندەكلا تۇپراققا قويدۇق، شۇندىن بېرى نە مەندە، نە ئانىسىدا چىدام-تاقەت يوق. قەبىلىدىكىلەرمۇ بىزگە ھازا تۇتۇشۇپ بەردى. ئۇلار: «قانداق قىلىمىز، خۇدانىڭ قىسمىتى

پېشانىمىزگە شۇنداق پۈتكەنىكەن»
دەپ زار-زار يىغلاشتى.

ئەمما ئەھۋال ئۇنداق ئەمەس ئىدى.
گۈلشاھنى ئانىسىنىڭ مىكرى بىلەن
مۇھسىن شاھقا يوشۇرۇن بېرىپ، كېچىسى
بىر قوينى ئۆلتۈرگەن. ئۇنى ئانىسى
يۈيۈپ-تاراپ كېپەنلىگەن. ئاندىن:
«گۈلشاھ ئۆلۈپ قالدى» دەپ ئۆزىنىڭ
ياقىسىنى ئۆزى يىرتىپ يۈزلىرىنى تىر-
ناپ، ناله-پىغان بىلەن ھەممە قەبىلىگە
خەۋەر قىلغان. گۈلشاھنىڭ جىنازىسى،
دەپ، نامىزىنى ئوقۇپ، كۆمۈۋەتكەنىدى.

ئەلقىسسە، گۈلشاھنىڭ ۋاپات بول-
غانلىقىنى ئاڭلاپ، ۋەرەقەنىڭ بېشىدىن
ھوشى كېتىپ يىقىلدى، يەنە ھوشىغا
كېلىپ، شۇنداق ناله-زارغا چۈشتىكى،
ئۇنىڭ زارىغا پەلەكتىكى مالائىكىلەرمۇ
تاقەت قىلىپ تۇرالماي يىغلىشىپ
كەتتى. كۆز ياشلىرى گوياكى تۇپان
سۈيىدەك ئاقتى. ۋەرەقە:

— ئەي قوۋمىم، مېنى شۇ گۈلزا-
رىمىنىڭ مازارىغا ئېلىپ بېرىڭلار، —
دېدى. ئۇنى قوي كۆمۈلگەن گۆر ئۈستى-
گە ئاپىرىپ كۆرسەتتى. ۋەرەقە: «مەن
ئۇ يارى مەھبۇبىمىز قانداق تىرىك
يۈرەرمەن؟» دەپ قولىغا خەنجەر ئېلىپ
ئۆزىگە ئۇرماقچى بولۇۋىدى، كىشىلەر
ئۇنىڭ قولىدىكىنى تارتىۋېلىپ، ھەر
تەرەپتىن نەسىھەت قىلىشقا باشلىدى.
لېكىن بۇ نەسىھەتلەر ئۇنىڭ قۇلىقىغا
كىرمەس ئىدى. يىغلاشتىن بىردەممۇ
توختىمايتتى. باشقىلار:

— ئەي ۋەرەقە، مۇسىبەتنىڭ
ئارقىسىدىن ھېچكىم ئۆزىنى ھالاك قىل-
مىغان. تەڭرىنىڭ تەقدىرى ۋە قازاسىغا

رازى بولۇپ، بالاسىغا سەۋر قىلماق
بەندىنىڭ ئىشىدۇر. ئاللاتائالاغا
نېمىشقا مۇنداق قىلدىڭ؟ دەپ نارازى
بولغىلى بولماس. بۇنداق قىلسا، ئاسىي
بولىدۇ. ئۇنىڭ رەھمىتىدىن مەھرۇم
قالىدۇ. يىغلاشتىن ھېچ ئىش ھاسىل
بولمايدۇ. مىڭ يىغلىغان بىلەنمۇ گۈل-
شاھ قايتا تىرىلىپ كەلمەيدۇ. پايدىسىز
ناله-زاردىن ھېچنېمە كەلمەيدۇ.
ئۆزۈڭنىڭ مەئىشىتى بىلەن بولغىن، —
دەپ نەسىھەت قىلىشاتتى.

شۇنىڭ بىلەن ۋەرەقە بىر مەھەل
تەسكىن تاپتى. قەلبىدە ئۇلۇغلىرى يەنە
نەسىھەتكە ئېغىز ئاچتى.

— تەڭرى ئادەمنىڭ ئۆلۈم-كۆرۈ-
مىنى ئۆزى بەلگىلەيدۇ. ئۇنى ئۆزگەر-
تىشنى تىلەپ يىغلىغان بىلەن خۇدانىڭ
ھۆكمىگە رازى بولمىغانلىق بولىدۇ.

— ئەمما ۋەرەقەگە بۇ نەسىھەتلەر-
نىڭ قىلچە تەسىرى بولمىدى. نە كېچە
ئارام ۋە نە كۈندۈز تائام، نە سەۋر-قارار
ئۇ يار ھىجرىدە زار-زار يىغلاپ يۈرەتتى.
ھېچ تاقىتى بولماي تەڭرىگە «ئۇنىڭدىن
جۇدا بولغۇچە تايىنلىق مەنىمۇ ھايا-
تىمنىڭ پەردىسىنى كۆتۈرگىنىم ياخشى»
دەپ ئەرز ئېيتاتتى. مەجنۇنلارچە ناله-
پەرياد قىلىپ، كۆيۈپ ياناتتى. نە ئۇيقۇ
ۋە نە تائامغا ئىختىيارى ۋە ھېچكىم
بىلەن سۆزلەشمەككە مادارى يوق ئىدى.

ئەلقىسسە، گۈلشاھ ۋەسسىيەت
قالدۇرغان قىز ۋەرەقەنىڭ رەڭگىنى
كۆرۈپ، ئۇنىڭ ساپ دىل بىلەن ئاشىق-
لىقىنى پەملىدى. ئاندىن بىر كېچىنى
«ۋەرەقەنى غەم بەندىدىن ئازاد قىلاي»
دەپ ۋەرەقەنىڭ ئاجىزانە كەپىسىگە

قەدەم بېسىپ كەلدى.

— ئەمدى، بىكارغا نالە-زار ئەتمە، ساڭا بىر سۆزۈم بار، مەن بايان قىلاي. سەن كۆڭلۈڭنى خۇشال تۇتقىن. ۋەرەقە بۇنى چۈشەنمەي:

— ئەي قىز، مەندىن يىراق تۇرغىن، سېنىڭ جامالىڭ ئالەمگە نۇر چاچىدىغان قۇياش بولغان تەقدىردىمۇ ساڭا مەيلىم يوق. مەندىن ئۈمىد كۈتمە، — دېدى. قىز:

— مېنىڭمۇ ساڭا ھاجىتىم چۈشۈپ قالغىنى يوق، پەقەت ساڭا گۈلشاھتىن نىشانە بەرگىلى كەلدىم، — دېدى.

بۇنى ئاڭلىغان ۋەرەقە دەرھال قىزنىڭ ئايىغىغا يىقىلدى-دە:

— خۇدا ھەققى مېنىڭ بۇ زەبۇن ھالىمغا رەھىم قىلغىن، — دېدى.

— ئەي ۋەرەقە، — دېدى قىز، — بىلەمسەن، گۈلشاھ نەگە كەتتى؟ قانچىلىك مۇشەققەت چەكتى؟

— ماڭا ئۇ پەرىزاتنىڭ ئەھۋالىنى، ئاھ-زارىنى بايان قىلغىن، زادى نېمە ئىش بولدى؟ — دېدى ۋەرەقە.

— ئەي ۋەرەقە، ئاشىقلىقتا سادىق ئەمەسكەنسەن. ئەگەر چىن سادىق ئاشىق بولساڭ ئىدىڭ، ئۇنىڭ گۆرىنى كولاپ بۇ نالە-پىغانىنى كىم ئۈچۈن قىلىپ يۈرگەنلىكىڭنى كۆرگەن بولاتتىڭ. بىلمىگەن بولساڭ ئاگاھ بولغىنكى، بۇ مەككار زالىملار بىر قوينى ئۆلتۈرۈپ، شۇ گۆرگە كۆمدى. ئاندىن «گۈلشاھ ئۆلدى» دەپ يالغاندىن نالە قىلىپ، بىكارغا ھازا ئاچتى. ئۇلار شۇ تەدبىر بىلەن سېنىڭ كۆڭۈل زارىڭنى سۇۋۇتماقچى بولدى. ئۆزلىرى بولسا، شام پادىشاھىنىڭ كۆپ مال-دۇنياسىنى ئېلىپ، گۈلشاھنى ئۇنىڭغا بېرىۋەتتى. ھىلال مەككار خوتۇنىنىڭ كەينىگە كىرىپ شۇ قاتارلىق ھىيلىلەرنى قىلدى.

قىز شۇ سۆزلەردىن كېيىن گۈلشاھنىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن تىللا ئۈزۈكىنى بەردى.

ۋەرەقە قىزغا كۆپ دۇئا-تەشەككۈرلارنى ئېيتتى. ئاندىن بېرىپ ئۇ گۆرنى كولاپ كۆردىكى، بىر قوينى كۆمۈپ قويۇپتۇ. بۇ قوينى چىقىرىپ تاشلاپ، كېلىپ ھىلالغا ئېيتتى.

— ئەي نومۇسسىز! تەڭرىدىن قورقمىدىڭمۇ؟ خەلقتىن ھايا قىلمىدىڭمۇ؟ قايسى شەرىئەتتە بىر خوتۇننى ئىككى ئەرگە بېرىش جائىزكەن؟ قىيامەت كۈنى ئاللاتائالانىڭ ئالدىدا نېمە دەپ جاۋاب بېرىسەن؟

ھىلال بېشىنى يەردىن كۆتۈرەلمىدى. ئۇنىڭ بىر ئېغىز گەپ قىلىشقىمۇ مادارى يەتمىدى.

شۇنىدىن كېيىن بىچارە ۋەرەقە يەنە سەپەر جابدۇقىنى راسلاپ شام ۋىلايىتىگە بېرىشنى ئىختىيار ئەتتى. قورال-ياراغلىرىنى ئېسىپ، ئارغىمىقىغا مىنىپ قامچا ئۇردى. ئات شام تەرەپكە قاراپ راۋان بولدى. ئۇ ھېچبىر ھەمراھسىز ئۆزى يالغۇز تەۋەككۇل قىلىپ، ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ ئۆتكەندىن كېيىن، شامغا يېقىن كەلدى. ئۇ «ئەمدى يارىمغا يېقىن كەلدىم» دەپ خۇشاللىقتا كېتىپ باراتتى. تۇساتتىن بىر يىگىت پەيدا بولۇپ يولىنى توستى:

— ئەي ياش يىگىت، ئەگەر جېنىڭدىن ئۈمىدىڭ بولسا، ئاتتىن چۈش،

قورال-ياراغلىرىڭنى ماڭا بېرىپ جېنىڭنى قۇتقۇز. ئەگەر مۇنداق قىلمايدىكەنسەن، ئۇن جېنىڭ بولسا بىرسمۇ ئامان قالمايدۇ،— دېدى ۋەرەقەگە.

— ئېتىم بىلەن قوراللىرىمنى نېمە قىلىسەن؟ — دېدى ۋەرەقە.

— ئات بىلەن قوراللىرىڭنى بېرىپ كېتىدۇەر.

— ئۇنداق سۆزلىرىڭنى ئۆيدە چاق ئىگىرىدىغان خوتۇنىڭغا ئېيتقىن. مەن ئۆزەمگە چۇشلۇق قۇۋۋىتىم بار ئەركەكمەن!

ۋەرەقە شۇنداق دېيىشىگە بۇ ئوغرى دەرھال كامانغا ئوقنى بېسىپ ۋەرەقەگە ھۇجۇم قىلدى. لېكىن ۋەرەقە ئۇنى رەت قىلىپ، ئارقىسىدىنلا ئوقيا بىلەن قايتۇرۇپ شۇنداق سالدىكى، ئۇ ئوغرىنىڭ ناپاك جېنىنى دوزاخقا يوللىدى. شۇنداق تۇراتتى، يەنە بىر ئوغرى ھەمىلە قىلدى. ئۇنىمۇ بىر گۆرزىدە يەر بىلەن يەكسان قىلدى. بۇ ئوغرىلارنىڭ قىرىق زەڭگىسى بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەر بىرى مىڭ مەرد پالۋاننى يىقىتاتتى. بىردىنلا بۇ قىرىق زەڭگى تەڭلا ئات قويدى. ۋەرەقە تەڭرىنىڭ ياردىمىگە تەۋەككۇل قىلىپ، شۇنداق جەڭ قىلدىكى، گويا ئاچ بۆرە قويغا تەگكەندەك ئۇدۇل كەلگىنىنى يەر بىلەن يەكسان قىلىۋەردى. ئۇلاردىن ئوتتۇز ئىككىسى ئۆلۈم دۇنياسىغا سەپەر قىلدى. قالغانلىرى تاقەت قىلالماي قاچتى. بىچارە ۋەرەقەنىڭ نەچچە يېرى يارىدار بولۇپ، دەرمانى قالمىدى. ئاتىنىڭ يالىغا يېپىشىپ، بىھوش ھالدا ئاتىنىڭ تىزگىنىنى قويۇۋەتتى. ئات كېچىسى شەھەر تەرەپكە يۈرۈپ، سەھەر ۋاقتى بولغاندا، ۋەرەقەنى جەننەت سۈپەت بىر باغقا ئەكىرىپ، دەرەخ تۈۋىگە تاشلىدى.

بۇ باغ مۇھسىن شاھنىڭ بېغى ئىدى. شاھ بەزى-بەزىدە تاڭ سەھەردىلا بۇ باغقا چىقىۋېلىپ تاماشا قىلاتتى. تازازا، شۇ سەھەرلىكى مۇھسىن شاھ باغ تاماشىسىغا چىققانىدى. دەرەخ ئاستىدا ھەممە ئەزالىرى قان ئىچىدە ياتقان بىرنە يىگىتنى كۆردى. ئۇ يارىلانغان بولسىمۇ، غايەت زور پالۋانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. پادىشاھ ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ، كۆپ ئەپسۇسلار قىلدى ۋە: «ھەي، شۇنچە زىبا بىر يىگىت قان ئىچىدە يېتىپتۇ. جېنى بارمىدۇ، يوقمىدۇ؟ ئەگەر جېنىلا بولسا بىر ئىلاجىنى» دەپ بىر يىگىتنى بۇيرۇدى. يىگىت بېرىپ كۆرۈپ كەلدى.

— جېنى بارئىكەن. ئەمما بەدەنلىرى ئوق زەربىسىدىن ھۆتمە تۆشۈك بولۇپ كېتىپتۇ، — دېدى.

شاھنىڭ ئاڭا رەھمى كېلىپ دەرھال تېۋىپنى ھازىر قىلدى. تېۋىپ جاراھەتلىرىنى مەلھەملەپ تاڭدى. قان توختىدى. ۋەرەقە كۆزىنى ئېچىپ قارىۋىدى، كىشىلەر ئەتراپىنى ئورىۋاپتۇ. ئۇ:

— مەندە نېمە ئىشلار بار؟ — دەپ تەئەددى قىلدى. ئاندىن بىرەيلەن:

— يىگىت، ئېھتىيات قىلىپراق سۆزلىگەيسەن. كەينىڭدە تۇرغىنى شام شەھىرىنىڭ پادىشاھى مۇھسىن شاھ بولىدۇ، — دېدى.

ۋەرەقە ئويلىدىكى: «ئۆزۈمنى بۇلارغا بىلدۈرمىسەم بولغۇدەك، مۇبادا گۇلشاھنى ئېلىپ كەتكەن كىشى مۇشۇ

بوپقالسا، ماڭا زەھەر بېرىپ ئۆلتۈرۈپ قويىمىسۇن» دەپ ئۆزىنى مۇنداق تونۇشتۇردى:

— مەن باغداد شەھىرىدىن بولىمەن، ئىسمىم يەھيا. ئەسلىدە بىر سودىگەر ئىدىم. يولدا قىرىق نەپەر قاراقچى يولۇقۇپ، مەن بىلەن ئېلىشتى. ئۇلارنىڭ ئوتتۇز ئىككىسىنى ئۆلتۈردۈم. قالغانلىرى تاقەت قىلالماي قاچتى. ئۆزۈممۇ ئېغىر يارىدار بولۇپ، بىھوشلۇقتا ئاتنىڭ تىزگىنىنى قويۇۋەتتىم. ئات مەن غېرىب مىسكىننى مۇشۇ دەرەخ ئاستىغا تاشلاپ كېتىپتۇ. ئەمدى مەن بۇ يەردە يارۇ يۆلەكسىز قاپتىمەن، — دەپ كۆزلىرىدىن يامغۇردەك ياش تۆكتى.

پادىشاھ خۇشال بولۇپ كۆڭلىدە: «بۇ سودىگەر ئەمەس، بەلكى بىر نامدار پالۋان بولسا كېرەك. چۈنكى ئۇنىڭ ئۈزايىدىن شاھزادىلىكى نامايان بولۇپ تۇرىدۇ» دېگەنلەرنى ئويلىدى، ئەسلىدە شاھ مۇھسىن شۇنچە لەشكەرلىرى بىلەن بۇ قىرىق قاراقچىغا ئاجىز كېلىپ، ھېچبىر ئىلاج قىلالمىغانىدى. شۇڭا ئۇ تېۋۇپقا:

— بۇ يىگىتكە ياخشى قارا. ئۇنى ئوبدان ساقايتساڭ، كۆپ ئىنئام بېرىمەن. ئەگەر بىپەرۋالىق قىلىپ، ياخشى داۋالىمىساڭ، سەنمۇ بۇ دۇنيادا يۈرەلمەيسەن، ئۇنى مېنىڭ مېھمانخانامغا ئاپىرىپ باققىن، — دەپ ئەمر قىلدى.

تېۋىپ ۋەرەقەنى شاھنىڭ مېھمانخانىسىغا ئاپىرىپ، ئاستىغا ئەتلەس، شايىدىن تۆشەكلەر سېلىپ ياتقۇزدى. ياخشى يەرگە جايلاشقان ۋەرەقە يېتىپلا ئويقۇغا كەتتى.

شاھ مۇھسىن ئاشۇ قاراقچى-ئوغرىلارنىڭ كەينىدىن نۇرغۇن لەشكەر ئەۋەتىپ، ئۆزى گۈلشاھنىڭ يېنىغا كىردى ۋە ھېكايەتكە مەشغۇل بولدى:

— مەن سۈبھى ۋاقتى بىلەن گۈلىستان باغنى سەيلە قىلىپ يۈرەتتىم. بىر دەرەخنىڭ ئاستىدا بىر بەرنا يىگىت لالە كەبى قانغا بويىلىپ يېتىپتۇ. بەدەنلىرى نەچچە يەردىن يارا بولغان. گويا ئۆلۈكتەكلا ئىدى. شۇ چاغدا تېۋىپنى چاقىرىپ جاراھەتلىرىنى تاڭدۇرۇۋىدىم، قانلار توختاپ ئۆزىگە كېلىپ كۆزىنى ئاچتى. ئەھۋالىنى سورىۋىدىم، «مەن باغدادتىن بولىمەن. ئىسمىم يەھيا، ئۆزۈم سودىگەر ئىدىم، يولدا ماللىرىمنى قاراقچىلار ئالدى. ئۇلار بىلەن جەڭ قىلىپ ئوتتۇز ئىككىسىنى ئۆلتۈردۈم، ئۆزۈممۇ يارىدار بولۇپ، ئېتىمنىڭ تىزگىنىنى قويۇۋەتكەنتىم، ئۆزۈمنى مۇشۇ يەردە كۆردۈم» دېدى. ئۇ يىگىت كۆزۈمگە شۇنداق كۆرۈندىكى، ھۆسن-جامال، قەددى-قامەت ۋە شەكىل-سىياقىتا سەن گۈلشاھقا ئوخشاتتىم. ئۇنىڭ مۇھەببىتى دىلىمغا چۈشۈپ، تېۋىپلارغا تاپشۇردۇم، — دېدى.

گۈلشاھ ئىچىدە «ماڭا ۋەرەقەدىن باشقا ھېچكىم ئوخشىمايدۇ» دەپ ئويلىدى.

تېۋىپلار ۋەرەقەنى قىرىق كۈن پەرۋىش قىلدى. ئۇنىڭ جاراھەتلىرى ياخشىلاندى. لېكىن گۈلشاھنىڭ دىدارىغا ئىشتىياقى زىيادە بولۇپ، سىرىنى كىمگە ئېيتىشنى بىلمىدى. شۇ ھالەتتە تۇراتتى، ئىنىكئانا خوتۇن ئۇنىڭغا

شەربەت ئېلىپ كىردى. ئۇ شەربەتنى ئىچىپ بولغاندىن كېيىن «ئۆزۈكنى مۇشۇ خوتۇندىن ئەۋەتەيمىكىن» دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭغا ئەرز ـ ھالىنى بايان قىلدى. ئىنىكئانا دېدىكى:

— سەن گويا كى ئۆلۈك ئىدىڭ، شاھ ياخشىلىق قىلىپ، جاراھەتلىرىڭنى ساقايتتى. ئەمدى كېلىپ شاھىنىڭ ھەرەمگە مۇشۇنداق خىيانەت قىلامسەن؟! ئەخمەق ۋە نادان ئادەمكەنسەن. مۇشۇنداق بولغانلىقىڭدىن تەگرى سېنى مۇشۇ بالالارغا مۇپتىلا قىلغانىكەن ـ دە! ئەگەر بۇ رايىڭدىن قايتمىساڭ، شاھ بىلىپ قالىدىغان بولسا، ساڭا قاتتىق جازا بېرىدۇ!

ۋەرەقە دەرھال تىللا كەمەرىنى يېشىپ ئۇ خوتۇنغا بەردى ۋە:

— ئەي ئانا، بۇ كەمەرنى ساڭا بەردىم. بىلگىنكى، مېنىڭ پادىشاھىنىڭ ھەرەمى بىلەن ئىشىم يوق. ئەمما بۇ ئۆزۈكنى باشقا بىر ئادەم «گۈلشاھقا بېرىپ قوي» دەپ بېرىۋىدى، ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىمەن دەپ مۇشۇنداق بالالارغا مۇپتىلا بولدۇم. مۇشۇ ئۆزۈكنى ئۇنىڭغا بېرىپلا قويساڭ بولاتتى، ـ دېدى.

— بۇنى قانداق بېرەرمەن؟ ـ دېدى ئىنىكئانا.

— گۈلشاھ قاچان شەربەت دەپ قالسا، شەربەت قاچىسىنىڭ تېگىگە سېلىپ بەرسەڭ بولىۋېرىدۇ. ئۇ بۇ ئۆزۈكنى كۆرگەن ھامان ئەھۋالنى ئۆزى سورايدۇ. شۇ چاغدا سەن: «ھېلىقى بىتاپ يىگىتكە شەربەت ئېلىپ بارغانىدىم، ئۇ شەربەت ئىچىۋاتقاندا قولىدىن ئاجراپ چۈشۈپ قالغان ئوخشايدۇ» دەپ قويساڭ ئىش تۈگەيدۇ، ـ دېدى.

ئىنىكئانا ئۆزۈكنى بارگاھقا ئېلىپ بېرىپ، گۈلشاھ ئۈچۈن خورما ئېزىپ سۈت بىلەن شەربەت تەييارلىدى. ئۆزۈكنى قاچىغا تاشلاپ گۈلشاھقا بەردى. شېرىن لەۋ گۈلشاھ شەربەتنى ئىچىپ بولۇپ قارىسا، قاچىسىنىڭ تېگىدە مەھبۇبىنىڭ ئۆزۈكى تۇرۇپتۇ. بۇنى كۆرۈپ دىلىدىن بىر ئاھ تارتتى ۋە بىھوش بولۇپ تەختتىن تۆپىراققا يىقىلدى. خېلى زامانلاردىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ ئىنىكئانىسىدىن سورىدى:

— بۇ ئۆزۈكنىڭ ئىگىسى نەدە تۇرىدۇ؟

— ھېلىقى مۇساپىر يىگىتكە شەربەت ئېلىپ بارغانتىم. شۇ چاغدا چۈشۈپ قالغانىكەن.

— ئەي، ئانا، ـ دېدى گۈلشاھ شۇ چاغدا، ـ مېنىڭ بېشىم سېنىڭ ئايىغىڭ ئاستىدا بولسۇنكى، بىر پىكىر قىلىپ، ئۇنى مۇشۇ يەرگە كەلتۈرسەڭ. ساڭا ئۇلۇغ ساۋابلار بولغاي ئىدى. مەن بۇ ئۆزۈكنىڭ ئىگىسىنى بىر كۆرەي.

ئىنىكئانا يۈگۈرۈپ چىقىپ ۋەرەقەنىڭ ئالدىغا كىردى:

— ۋاي يىگىت، چاققان بولۇپ ئۆيىدىن چىق، جامالۇ كامالىڭنى ئۇ پەرىزات گۈلشاھقا كۆرسەتمىسەڭ، دىۋانە بولۇپ ھالاك بولغۇدەك.

ۋەرەقە ئورنىدىن دەس تۇرۇپ، ئۇنىڭ يېنىغا باردى. گۈلشاھ ۋەرەقەنى كۆرگەن ھامان تەختتىن ئۆزىنى تاشلاپ، بىھوش بولدى. ۋەرەقە ئۇ مەشۇقەنى تىزىغا ئېلىۋېدى گۈلشاھنىڭ

گۈل بەرگىدەك ھىدى دىمىغىغا ئۇرۇلۇپ ئۇمۇ بىھوش بولدى. بۇلارنى كۆرگەن ئىنىكئانىلارنىڭ بىرى گۇلاپ، يەنە بىرى ئەتىرلەرنى ئەكىلىپ، يۈزلىرىگە سىپەتتى. ئۇلار ئۆزلىرىگە كېلىپ، يەنە يىغلايتتى. ئاخىر ئىلاج بولماي شاھقا خەۋەر قىلىشتى. شاھ كېلىپ بۇلارنى بۇ ھالدا كۆرۈپ رەھمى كەلدى ـ دە، نەچچە چارە ـ ئامالالار بىلەن ھوشىغا كەلتۈرۈپ، گۈلشاھتىن سورىدى:

— بۇ بەرنا يىگىت كىم بولىدۇ؟ راستىڭنى ئېيتقىنىكى، ئۇنىڭدىن ساڭا نېمانچە مۇھەببەت زاھىر بولىدۇ؟

— بۇ يىگىت، — دېدى گۈلشاھ جاۋاب بېرىپ، — مېنىڭ تېنىمدىكى جېنىم، كۆڭلۈمدىكى ئارزۇ ـ ئارمىنىم. بوستانىم ۋە گۈلىستانىم. ئاشىق جانانىم ۋەرەقە ئاتلىق ئەمەكزادەم بولىدۇ. بۇ بىچارە مېنىڭ ئۈچۈن يەرمۇ يەر يۈرۈپ قىينالسا ئۇنىڭ ئۈچۈن مەن بۇ يەردە قان يۇتۇپ تۇرۇرمەن. ئەي پادىشاھ، ئەگەر بۇ جانان بۇ دۇنيادا تۇرمىسا، مېنىڭمۇ بۇ دۇنيادا تۇرمىقىم سۇمىكىن ئەمەس. قازا مېنى ئۇنىڭدىن جۇدا قىلمىۋىدى، ئەلھال، ئەمدى تېنىمگە جان كىردى.

بۇنى ئاڭلىغان شاھ دەرھال تەختكە بېرىپ ئولتۇرۇپ، بۇ ئىككىسىنى چاقىرىپ مېھمان قىلماقنىڭ كويىغا چۈشتى. شاھ ئىككىسىنى شۇنداق ئالىي مېھمان قىلدىكى، نازۇ نېمەتلەر ھەددى ـ ھېسابسىز تۆكۈلدى.

زىياپەت ئاخىرلاشقاندا، شاھ ۋەرەقەنى بىر چەتكە تارتىپ:

— ماڭا باشتىلا ئۆزۈڭنى بىلدۈرمىدىڭ. مەن بىلگەن بولسام، ساڭا خىزمەت قىلغان بولاتتىم. ئەمدى كۆڭلۈڭگە مەندىن ھەرگىز يامان ئەندىشىلەر كەلمىسۇن. خۇداغا شۈكرى، مەن سېنىڭ ئامانىتىڭگە خىيانەت قىلمىدىم. ئەي ۋەرەقە، سېنى كۆرۈپ ئىككى جەھەتتىن خۇرسەند بولدۇم. بىرى، گۈلشاھنىڭ نالە ـ زارىدىن قۇتۇلدۇم. ئىككىنچىدىن، ئامانىتىڭنى سالامەت تاپشۇردۇم. مەن ئەمدى پادىشاھلىقنى تاشلاپ، ئىككىڭلارغا خىزمەت قىلىمەن. بۇنىڭدىن كېيىن تۇرمۇشۇڭلارنى بىمالال ئەيش ـ ئىشرەتتە ئۆتكۈزۈڭلار، — دېدى.

شاھ مۇھسىن شۇ سۆزلەردىن كېيىن ئىككىسىنى بۇ خىلۋەتتە قويۇپ ئۆزى چىقىپ كەتتى. كەچتە: «بۇلارنىڭ ئىشقى راستمۇ ياكى يالغانمۇ؟» دەپ، شۇ ئۆينىڭ يېنىدا يوشۇرۇنۇپ ياتتى.

ئۆيدە ئىككىسى يالغۇز قېلىپ، بىر ـ بىرىنىڭ ئەھۋالىنى سورىشىپ گاھ يىغلاشسا، گاھ بىھوش بولاتتى. گاھ ۋەرەقە ئۆز سەرگۈزەشتىلىرىنى بىر ـ بىرلەپ بايان قىلاتتى. گاھى گۈلشاھ ئانىسىنىڭ قىلغان جەبىر ـ جاپا، ھىيلە ـ مىكىرلىرىنى سۆزلەپ يىغلىشاتتى ۋە گاھى قوللىرىنى سۆيۈپ كۆزلىرىگە سۈرتەتتى. ئۇلار تاڭنى شۇ تەرىقىدە ئاتقۇزدى.

شاھ مۇھسىن بىلدىكى، بۇلاردىن يامان ئىش سادىر بولمىدى. پادىشاھ بۇلارنىڭ پاكلىقلىرىغا كۆپ تەھسىن ـ ئاپىرىنلار قىلدى. ئەتىسى كېلىپ ئەھۋاللىرىنى سورىدى. بۇلار پادىشاھنىڭ بۇ تەرىقە لۇتپىنى كۆرۈپ:

شاھنىڭ دۆلەتلىرى زىيادە، ئۆمرى ئۇزۇن بولسۇن، بىز قۇللىرى ئۆزلىرىنىڭ

بۇ تەرىقە لۇتفى - ئېھسانلىرىڭىزدىن ئەبەدىلئەبەد رازىدۇرمىز، — دەپ دۇئا قىلىشتى.

پادىشاھ يەنە ئۇلارغا كۆپ ئىنئام-ئېھسانلار قىلدى. ۋەرەقەنىڭ بېشىغا تاج كىيدۇرۇۋىدى، بىر ھۆسنىگە يۈز ھۆسن قوشۇلدى. شاھ مۇشۇ تەرىقە ئەيش - ئىشرەتلەر بىلەن يەنە قىرىق كۈن مېھمان قىلىپ ئۆزى كۆزەتتى. ئەمما بۇلاردىن بىغەرەزلىككە ئائىت ھېچقانداق ئىش كۆرمىدى. شاھ يەنە نۇرغۇن لۇتفى - كېرەملەر قىلىپ، ئۇلارنى شامدا تاكى ئالتە ئايغىچە تۇرغۇزدى:

بىر كۈنى ۋەرەقە گۈلشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— ئەمدى، ماڭا رۇخسەت بەرسىڭىز، ئۆز ۋىلايىتىمگە كېتەي. ئۇرۇق - تۇغقانلارنى كۆرۈپ يەنە كېلەرمەن، — دېدى.

گۈلشاھ بۇ گەپنى ئىشتىپ، نالە - زار ئىچىدە ۋەرەقەگە:

— مەن ساڭا ئەسلا دام قۇرمايمەن. مېنىڭ زارىمغا رەھىم قىلىپ يېنىمدىن ئايرىلمىغىن. مېنى بۇ يەردە مۇشۇنداق قانداقمۇ تاشلاپ كېتىسەن؟ مېنى بۇ يەردە غۇربەت ھىجران ۋە پۇرقەت - دەردلەرگە مۇپتىلا قىلماقچىمۇ؟ كۆڭلۈڭ ئۇنارمۇ؟ — دەپ زار - زار يىغلىدى.

— ئەي يارۇ جانانىم، — دېدى ۋەرەقە، — سەندىن بىردەم جۇدا بولماققا ئەسلا تاقىتىم يوق. ئەمما، پادىشاھ تەرەپتىن كۆپ ئەندىشىدىمەن. ھەر چەندە قىلغان بىلەن، ئۇ دېگەن رەقىب. ئۇنىڭ ئاپىتىدىن ئىمىن تاپقىلى بولمايدۇ. مۇبادا، بىر كۈنى غەزەپ قىلىپ قالسا، بىر نېمە دەپ بولمايدۇ. ئەمما بىلمەيمەنكى، شاھ، ساخاۋەت ۋە ئاتىدارچىلىقنىڭ كانى ئىكەن. ئاناڭ سېنى ئۇنىڭغا نىكاھ قىلىپ بەرگەن. ئەمدى سەن ماڭا ھارام، پادىشاھقا ھالالسەن. شۇنداق بولسىمۇ، شاھنىڭ بىناھايەت كېرەمى بولغاچقا، سېنى ماڭا قوشۇپ قويدى. ئەمما ئۇنىڭ كۆڭلىدە نېمە خىيالى بارلىقىنى بىلمەيمەن. ئادەمزات دېگەن دائىم بىر خىلدا تۇرمايدۇ. ئالەمدە، بىر ھال ۋە بىر ئەھدىدە تۇرغۇچى پەقەت ئالللاتائالادۇر. شۇڭا، مۇشۇنچىلىك ئىززەت ئىچىدە كەتكىنىم تۈزۈكرەك بولسا كېرەك. يەنە تەڭرى ئىرادە قىلسا، يېنىڭغا كېلىمەن.

— ئەي جان جىگەرىم، — دېدى گۈلشاھ جاۋابەن، — بۇنداق ئەندىشە قىلىساڭ مەن شاھنى ئىمتىھان قىلىپ كۆرەي، شاھ ئاشۇ ھالىتىدە راست تۇرامدۇ، يوقمۇ، ئاڭغىچە سىز ھەرگىز كەتمەڭ، مۇبادا سىز كېتىپ قالسىڭىز شاھنىڭ ئاچچىقى كېلىپ ماڭا بەدكار بولمىسۇن يەنە، — دېدى.

لېكىن ۋەرەقە يەنە رۇخسەت سوراپ تۇرۇۋالدى:

— رۇخسەت قىلىڭ، مەن بېرىپ ئۇرۇق - ئايماقلىرىم بىلەن كۆرۈشۈپلا قايتىپ كېلەي.

گۈلشاھ ۋەرەقەنىڭ قەتئىي نىيەتكە كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ:

— ئەي ئۆمرۈمنىڭ لەززىتى، سەندىن ئايرىلىپ قانداقمۇ تىرىكلىك قىلارمەن؟ بۇ غەمگە قانداق تاقەت قىلىمەن؟ مەن ناتىۋان، بىر سىقىم تۇپراق سەندىن شۇنى ئۈمىد قىلىمەنكى، يەنە قىرىق كۈن بۇ يەردە تەخىر قىلغىن، ۋىسالىڭ بىلەن

كۆزۈمنى يورۇتاي، دىدارىڭ بىلەن كۆڭـ
لۈمنى ئاۋۇتاي، — دېدى.

— مېنىڭ بۇ يەردە تۇرغىنىمـدىن نېمە پايدىسى؟ — دېـدى ۋەرەقە مەيـۇس ھالدا، — ماڭا رۇخسەت قىلىڭ، چۈنـكـى مەن بۇ يەردە كۆپ مالالىمەن.

گۈلشاھ ئۇنىڭغا سۆز تەسىـر قىلـمايۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئاھ - ۋاھ چېكىپ ھوشىدىن كەتتى. ئۆزىنى تـەختتىن يەر-گە تاشلاپ ئايىدەك يۈزىگە كاچات ئۇرۇشقا باشلىدى. ۋەرەقەمۇ نالە - پىغانغا چۈشتى. بۇ ئىككىسىنىڭ بۇ خىلدىكـى دادۇ پەر-يادلىرىنى ئاڭلىغان يېقىندىكى كىشىلەر شاھقا كېلىپ:

— گۈلشاھنىڭ سەۋداسـى يەنە ئۆر-لەپ كەتتى. ئۇ ئۆزىنى بىلمەيۋاتىدۇ، — دەپ خەۋەر بېرىشتى.

شاھ تەخـتتىن چۈشـۈپ كـېلـىـپ قارىسا، بۇ ئىككىسى ھېچ نەرسىنى بىلـمەي مەجنۇنلارچە نالە - پىغان قىلـىـۋېـتىپتۇ. شاھ كېلىپ:

— سىلەرگـە نېمە بولدى؟ — دەپ سورىدى.

گۈلشاھ جاۋاب بېرىپ:

— ۋەرەقە ئۆز ۋىلايىتىگە كەتمەكـچى بولۇۋاتىدۇ. شۇ سەۋەبتىن مەنـدە سەۋر - تاقەت قالماي، سەۋدايىلاردەك پىـغان چېكىپ، ئۆزۈمنـى ھەر تەرەپكـە ئۇرۇپ نالە - زار قىلماقتىمەن، — دېدى.

شاھ ۋەرەقەگە نەسىھەت قىلىپ:

— ئەي ۋەرەقە، بۇ يەردىن كەتمەگىن. مال - دۇنيادىن غەم قىلما، مېنىڭ تۇغرامدىن بولسا كۆڭلۈڭگە ئەسلا يامان گۇمانلارنى كەلتۈرمىگىن. گۈلشاھ مېنىڭ سىڭلىم. مەن سېنىڭ ئاغاڭ بولىمەن. ئەگەر سەنلا خالىساڭ، شام مۈلكى شاھ-لىقىنىڭ مۆھۈرىنى ساڭا تاپشۇرۇپ، ئۆزۈم بىر يەردە تەڭرىگە بەندىچىلىك قىلىپ ياتاتتىم ياكى خالىساڭ گۈلشاھنى ساڭا نىكاھ قىلىپ بېرەي، ئۇنىڭ بىلەن قان-داق ئەيش - ئىشرەتىڭ بولسا، قىلىپ ياتقىن، — دېدى.

— ئەي پادىشاھى ئالەم، — دېدى ۋەرەقە، — دۆلىتىڭىز بۇنىڭدىنمۇ زىيادە بولسۇن، سىزنىڭ ئېھسانلىرىڭىزنىڭ چەك - چېگرىسىغا يەتكىلى بولمايدۇ. شۇنچە ۋاقىتتىن بېرى ئېھسان - مەرھە-مەتلىرىڭىز بىلەن خۇش ۋاق بولۇپ، كەمى-نە ئۆز پەرزەنتىڭىز قاتارىدا بولدۇم. ئەمدى رۇخسەت بەرگەيسىز، يۇرتۇمغا بېرىپ، قېرىنداش تۇغقانلىرىمنى كۆرۈپ تەڭرىم خالىسا، خىزمەتلىرىڭگە يەنە كېلەرمەن. شۇ سەپەرنىڭ سەۋداسى بې-شىمغا چۈشۈپتۇ. بارمىسام بولماس.

پادىشاھ بىلدىكـى، ئۇنىڭغا سۆز تەسىر قىلماس. شۇڭا ئامالسىز ھالدا:

— ئەمىسە تېزرەك كەلگەيسەن، — دەپ رىزالىق بەردى. شاھتىن جاۋاب ئال-غان ۋەرەقە گۈلشاھنىڭ قېشىغا كىردى:

— ئەي يارۇ جانىم، شاھتىنمۇ جاۋاب ئالدىم. ئەمدى خۇش قالغايسەن، — دېدى.

گۈلشاھ بۇنى ئاڭلاپ، شۇنداق نالە - زار قىلدىكى، ئۇنىڭ پەريادى يەر - جاھاننى لەرزىگە سالدى.

ۋەرەقە ۋىدالىشىپ، شامدىن سەپەر قىلماق ئۈچۈن بىر چاكار بىلەن ئاتقا مىندى. گۈلشاھ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن غەم-كىن قاراپ قالدى. ۋەرەقەمۇ يارىنىڭ جۇ-دالىق ئىشقىدا كۆيۈپ كەتتى. شۇنداق قىلىپ، گۈلشاھ شامدا قالدى. ۋەرەقە

AltunOq

مەككىگە كەتتى.

ۋەرەقە شۇتەرىقە خارۇ زارلىق بىلەن
كېتىپ باراتتى، يولدا بىرى ئۇچراپ:

— ئەي زىبا يىگىت، رەڭگىڭ باش-
قىچە بولۇپ كېتىپتۇ. سېنىڭ نېمە كېسە-
لىڭ بار؟ ئەگەردە كېسەلىڭ بولسا ئېيت-
قىن. مەن تېۋىپمەن. سېنى داۋالاپ سا-
قايتاي، — دېدى.

— توغرا، مېنىڭ كېسىلىم بار، —
دېدى ۋەرەقە، — ئۆزۈڭ تەكشۈرۈپ كۆر-
گىن، بۇ نېمە كېسەل ئىكەن؟

تېۋىپ ئۇنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ كۆرۈپ:

— سېنىڭ باشقا كېسەلىڭ يوق.
ئىشىق كېسەلىڭ بارئىكەن. بۇ كېسەل
داۋاسىزدۇر، — دەپ قېپقالدى.

ۋەرەقە بۇ يەردىن ئۆتۈپ بىر چى-
مەنزارغا كەلدى. شۇ چاغدا گۈلشاھ يادى-
غا يېتىپ، چاكارغا:

— سەن بۇ ئاتنى ئوتلىتىپ تۇر-
غىن، مەن بىردەم ئارام ئېلىۋالاي، نەچچە
ۋاقىتتىن بېرى ئوبدانغىنا ئۇخلىيالمى-
دىم، — دېدى ۋە چىمەنزارنىڭ بىر بۇلۇ-
ڭىغا بېرىپ يۈزىنى يەرگە يېقىپ، تەڭ-
رىگە مۇناجات قىلىشقا باشلىدى. ئۇ لى-
باسلىرىنى يىرتقان هالدا:

— ئەي ئالەمنى پەرۋىش قىلغۇچى
تەڭرى، مېنى ئۇ جانانىمدىن جۇدا قى-
لىپ، هىجران ئوتىدا داغلىدىڭ. كۆڭلۈ-
مۈمنى قاراڭغۇ زۇلمەتكە ئايلاندۇرۇپ،
بەختىمنى قارا، كۆڭلۈمنى يارا قىل-
دىڭ، — دەپ نالە - زار ئىچىدە يىغلايتتى
ۋە ئۆزىگە ئۆلۈم تىلەيتتى. بىر پەستىن
كېيىن ئۇ كۆيگەن يۈرەكلىرىدىن ھەس-
رەتلىك بىر ئاھ تارتتى - دە، جان تەس-
لىم قىلدى. بىر چاغدا چاكار كېلىپ
قارىسا، ۋەرەقە ئاللىقاچان يەر قۇچاقلاپ
يېتىپ، جېنىنى جانانىغا تاپشۇرۇپ بوپتۇ.
چاكار پەرياد چېكىپ يامغۇردەك ياش توك-
تى. تاسادىپىي يىراقتىن ئىككى ئادەم پەيدا
بولدى. چاكار ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ:

— مېنىڭ خوجام ۋاپات بولغاندى،
دەپنە قىلىشنى بىلمىدىم. بېرىپ يۇيۇپ
كېپەنلەشكە ياردەم بەرسەڭلار، — دېدى.

— ئۆلگەن خوجاڭ قانداق ئادەم
ئىدى؟ — سوراشتى ئۇلار.

— خوجام بىر سادىق ئاشىق ئىدى.
مەھبۇبىدىن جۇدا بولۇپ، هىجرانغا
تاپتاقەت ئېتەلمەي جان تەسلىم قىلدى.
ئۇنىڭ ئىسمى ۋەرەقە ئىدى.

بۇ ئىككىيلەن چاكار بىلەن كېلىپ،
بۇ بىچارە ئاشىقنىڭ هالىغا كۆپ يىغلاشتى.
كېيىن، يۇيۇپ - تاراپ يەرلىككە قويدى.
ئاندىن ئۇلار ئۆز جايىغا مېڭىشتى.
چاكار بۇلارنىڭ كەينىدىن مېڭىپ سورىدى:

— بۇرادەرلەر، قەيەرگە بارىسىلەر؟

— شامغا بارىمىز.

— ئۇنداقتا، گۈلشاهنىڭ قەسرىدىن
ئۆتسەڭلار، ئۇنىڭغا ۋەرەقەنىڭ ئۆلگەن-
لىكىنى ئېيتىپ قويارسىلەر. سىلەر قە-
سىرنىڭ ئاستىدىن ئۆتكەندە ئۈنلۈك ئا-
ۋاز بىلەن: «ۋەرەقە ئۆلدى!» دەڭلار.
ئەگەر گۈلشاھ ئاۋازىڭلارنى ئاڭلىسا، گۈل-
شاھنىڭ ئاۋازىمۇ قۇلىقىڭلاردا ياڭرايدۇ.
شۇ چاغدا، بۇ يەردىكى ئەھۋاللارنى بايان
قىلغايسىلەر.

بۇ ئىككى مەرد شامغا بېرىپ، گۈلشاھ-
نىڭ قەسىرى ئاستىدا يۇقىرى ئاۋاز بىلەن:

— ۋەرەقە پالۋان پانىي ئالەمدىن
باقىي ئالەمگە رىھلەت قىلدى! دېگەنىدى،
بۇ ئاۋازنى ئاڭلىغان گۈلشاھتا چىدام -
تاقەت قالمىدى. ئۆزىنى ھەر تەرەپكە
ئۇرۇپ، سەۋدايىلاردەك يىغلاپ، ھەممە

يەرنى بىر ئالدى. يىغان ـ زارى ئالەمنى
قاپلاپ كەتتى. ۋەرەقەنىڭ ئۆلۈمىدىن
خەۋەر تاپقانلار شاھقا يەتكۈزۈشتى.
شاھگۈلشاھنىڭ يېنىغاكېلىپ سورىدى.
— سىزگە نېمە بولدى؟
گۈلشاھ كۆزىدىن تارام ـ تارام ياش
تۆكۈپ تۇرۇپ خىتاب قىلدى.
— ئەي ئادالەتلىك پادىشاھ! ۋەرەقە
ھىجران ئوتى ۋە غەم دەردىدىن جېنىنى
جانانىغا تاپشۇرۇپتۇ. ئەمدى مەن قانداق تى-
رىكلىك قىلىمەن؟ ئۇنى جېنىمدىن ياخشىراق
كۆرەتتىم. نېمىشقا ئۇنى قولۇمدىن چىقىرىپ
قويغاندىمەن؟ ئەمدى، تا قىيامەتكىچە ئۇ-
نىڭ دىدارىنى كۆرەلمەيدىغان بولدۇم.
شاھ دېدىكى:
— بۇنداق خىياللارنى قىلغۇچى
بولماڭ، ۋەرەقە ئۆلمىدى. ئۇ تىرىك. بۇلار-
نىڭ سۆزىگە قۇلاق سالماڭ، — دەپ كۆپ
تەسەللىلەر بەردى.
ئەمما گۈلشاھ:
— ئەي پادىشاھى ئالەم! بېشىم ئا-
ياغ ـ قەدىمىڭىزگە تۇپراق بولسۇن.
مېنى ئۆزىڭىز ھەمراھ بولۇپ ئاپىرىپ، شۇ
يەرنى بىر كۆرسىتىپ كەلمىسىڭىز، كۆڭ-
لۈم تەسكىن تاپمايدۇ، — دەپ تۇرۇۋالدى.
— ئىككى ئات كەلتۈرۈڭلار، — دەپ
ئەمر قىلدى.
شاھ مۇلازىملارغا ئاتلارغا كاجىۋىلارنى
باغلاپ گۈلشاھنى ئۇنىڭغا سېلىپ شۇ
يەرگە ئاپاردى. يولدا ۋەرەقەنىڭ چاكىرى
كېلىپ دەلىل بەردى ۋە ئۇدۇل ۋەرەقە-
نىڭ قەبرىسىگە ئېلىپ باردى. چاكار قەب-
رىگە ئۆزىنى ئۇرۇپ يىغلاپ كەتتى. ئار-
قىدىن گۈلشاھمۇ پەرۋانىدەك ئۆزىنى
ئېتىپ ناله ـ زار قىلىشقا باشلىدى.
— ئەمدى سەنسىز بۇ جاھاندا تىرىك

يۈرمەسمەن، — دەپ، كۆكرىكىگە بىر نە-
جەر سالدى. جېنىنى ئەسىر قىلىپ، ئۇمۇ
جانانى بارغان يەرگە كەتتى. شاھ كېلىپ
قارىسا، ئۇنىڭ كۆكرىكىدىن ئۇرغان خەن-
جىرى دۈمبىسىدىن چىقىپتۇ. ئۆزى گۈل
كەبى قانغا مىلىنىپتۇ. بۇنى كۆرگەن
شاھنىڭ بېشىدىن ھوشى ئۇچۇپ، ئىختى-
يارى ئۆزىدىن كەتتى. بۇ ئىككىسىنىڭ
ھالىغا كۆپ ناله ـ زار قىلىپ، ياقىسىنى
چاك ئەتتى. گوياكى ئەقىل ـ ھوشىدىن ئاز-
غان ساراڭدەك بولۇپ قالدى. ھەممە دۆ-
لەت ئەركانلىرى يىغىلىپ كېلىپ شاھقا
كۆپ نەسىھەتلەر قىلىشتى:
— مۇنداق بىسەۋرى ـ بىتاقەتلىك
قىلىسلا، مەملىكىتىمىزنىڭ نىزام ـ قائى-
دىسىگە تەسىر يېتىدۇ. مۇسىبەتكە سەۋر
قىلماق، تەڭرىنىڭ رەھمىتىگە سەۋەبچى
دۇر، — دېيىشتى.
شاھ يىغىدىن توختىدى. ئاندىن:
— ۋەرەقەنىڭ گۆرىنى ئېچىپ گۈل-
شاھنىمۇ مۇشۇ يەرگە قويۇڭلار، — دەپ
ئەمر قىلدى. ئۇنىڭ پەرمانى بويىچە
ئىككىسىنى ھەمراھ قىلىپ بىر گۆرگە
قويۇشتى. ئۈستىلارنى توپلاپ، قەبرە ئۈس-
تىگە ئىمارەتلەرنى قۇردى. شاھ يەنە
ئۆزى ئۈچۈن بىر ئىمارەت قۇرۇپ
شەھەردىن چىقىپ باغۇ ـ بوستانلارنى تەي-
يار قىلدۇردى. ئاندىن ئۇ قەبرىنىڭ
مۇقابىلىدە بىر ئايۋان قىلدۇرۇپ، ئۆزى
ئولتۇردى. شۇ يەردە كۆزىنى قەبرىلەرگە
تىكىپ ئولتۇراتتى. كېيىن بۇ يەر كاتتا
تاۋابگاھقا ئايلاندى. بۇ قەبرىگە ھەرقان-
داق دەردلىك كىشى كېلىپ تاۋاب قىلسا،
دەردتىن خالاس بولاتتى. بىرەر ھاجەتمەن
كىشى كېلىپ ھاجىتىنى تىلىسە ھاجىتى
دەرھال راۋا بولاتتى.

(بۇ ئەسەر قولۇمدا ساقلىنىۋاتقان قول يازما نۇسخىغا ئاساسەن نەشرگە تەييارلاندى)

شاھزادە بەھرام ۋە مەلىكە دىلىرىز

(داستان) *

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئەخمەت ھېمىت

قىرىق كۈندىن كېيىن ئاللاتائالادىن ھەزرىتى خىزىر ئەلەيھىسسالامغا: «ئەي خەزىنىدارىم خىزىر، رۇم شەھىرىدە ئىسمى مەلىكە دىلىرىز خۇبان سەنەم ئاغىچا ناملىق بىر قىز بار. بۇ دۇنيادا سۆزمەنلىك ۋە شائىرلىقتا ئۇنىڭغا يېتەلەيدىغان كىشى يوق. سەن بېرىپ ئۇ مەلىكە بىلەن بېيىت ئوقۇشۇپ ئۇنى يەڭگەندىن كېيىن، مەلىكىنى چىن خاقانىنىڭ ئوغلى بەھرامغا ئېلىپ بەرگىن. سەندىن باشقا ھېچقانداق كىشى ئۇ مەلىكىگە تەڭ كېلەلمەيدۇ» دېگەن مەزمۇندا پەرمان چۈشتى. خىزىر ئەلەيھىسسالام پەرماننى ئاڭلىغاندىن كېيىن كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە رۇم شەھىرىگە كېلىپ، شاھزادە بەھرامنىڭ ئالدىدا پەيدا بولدى. ھەزرىتى خىزىر بەھرامنىڭ بېشىنى يەرگە قويۇپ، يىغلاپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىدى.

— ئەي بەھرام، — دېدى خىزىر ئەلەيھىسسالام، — بېشىڭنى كۆتۈر.

بەھرام بېشىنى كۆتۈرۈپ كۆردىكى، ئالدىدا ساقاللىرى ئاقارغان، نۇرانە بىر كىشى تۇرۇپتۇ. شاھزادە دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ سالام بەردى. ھەزرىتى خىزىر سالامغا جاۋاب قايتۇرغاندىن كېيىن:

— مېنى تونۇدۇڭمۇ؟ — دېدى.

— ھەزرەتلىرىنى تونۇيالمىدىم.

— ئەي بەھرام، مېنى تونۇيالمىغان بولساڭ ئەمدى تونۇۋالغىن، مەن خىزىر پەيغەمبەر بولىمەن. سېنى مەھبۇبىڭنىڭ ۋىسالىغا يەتكۈزگىلى كەلدىم.

شاھزادە بەھرام خۇشال بولۇپ خىزىر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىدا باش قويدى. ھەزرىتى خىزىر بەھرامنىڭ قولىدىن تۇتۇپ: «كۆزۈڭنى يۇم» دېدى. شاھزادە كۆزىنى يۇمدى. بىر پەستىن كېيىن: «كۆزۈڭنى ئاچ» دېدى. كۆزىنى ئاچتى. شاھزادە بەھرام ئۆزىنى مەلىكىنىڭ چاھار بېغىدا كۆردى. خىزىر ئەلەيھىسسالام شاھزادە بەھرامغا:

— ئەي بەھرام، بۇ باغدا شېرىن مېۋىلەردىن يەپ تۇرغىن. مەن مەلىكىنىڭ يېنىغا كىرىپ، — ئۇنىڭ بىلەن بېيىت ئوقۇشۇپ، ئۇنى سىزگە ئېلىپ بېرەي، — دېدى.

شاھزادە ماقۇل بولۇپ باغدا قالدى. خىزىر ئەلەيھىسسالام بىر ئىسمى ئەزەمنى ئوقۇپ ئۆزىگە ھۈرۈپ يۈز ئەللىك ياشقا كىرگەن بىر دوك بوۋاينىڭ سۈرىتىگە كىردى. ئاندىن مۇنارنىڭ تۆ-

* بېشى ئۆتكەن ساندا

پەگە چىقىپ كۆمۈش چوكا بىلەن ئالتۇن ناغرىنى شۇنداق چالدىكى، ئۇنىڭ ئاۋازى خۇددى ئىسكەندەرنىڭ جەڭ دۇمبىقىدەك شەھەرنى بىر ئالدى. بۇ چاغدا مەلىكە دىلرىز قەسىر ئىچىدە رۇمنىڭ ئىپسىل ماتاسىدىن ياسالغان قېلىن كۆرپىلەرنى ئاستىغا سېلىپ، ئالتۇندىن كالاۋتۇن تىكىپ باشلىق سالغان تەكىيىگە بېشىنى قويۇپ، زەيتۇندەك كىمخابتىن تىكىلگەن يوتقاننى يېپىنىپ، پۇتلىرىنى ئۇزۇن سوزۇپ ئۇخلاۋاتاتتى. ئۇ ناغرىنىڭ گۈلدۈرلىگەن ئاۋازىدىن چۆچۈپ ئويغاندى. ئىككى قولى بىلەن كۆزىنى ئۇۋۇلاپ تۇرۇپ:

— ئەي گۈلئەندام، سىرتقا چىقىپ قاراپ باققىن. يەنە ئەجەلى توشقاندىن بىرى كەپ قالدى بولغاي، — دېدى.

گۈلئەندام سىرتقا چىقىپ كۆردىكى، مۇنارنىڭ تۆپىدە يۈز ئەللىك ياشقا كىرگەن بىر بوۋاي تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ يۈزلىرى چوقۇر، ساقاللىرى شالاڭ، بېشى تاز، ئۆزى ئورۇق، قوۋۇزلىرى خۇرجۇندەك، قول-پۇتى مايماق، ئاغزى قىيسىق، كۆزلىرى ئەلەس ئىكەن. ئۇ بەللىرىنى شويندا باغلىۋاپتۇ، ئۇچىسىغا يەتمىش يەرگە ياماق چۈشكەن بىر كونا جۇۋىنى كىيىپتۇ. بېشىغا بىر جۇل قالپاقنى كىيىپ، پۇتىغا ئۆچكە تېرىسىنى چورىنى سىرتىغا قىلىپ شىچورۇق تارتىپتۇ. ئۇنىڭ پايتىمىسى بوۋاينىڭ بىر گەز كەينىدىن سۆرىلىپ تۇرۇپتۇ. ئۇنى كۆرۈپ گۈلئەندامنىڭ ئەقلى لال بولدى.

— ئەي بوۋا، — دېدى گۈلئەندام، — بۇ يەرگە نېمىدەپ كەلدىڭ؟ ھاجىتىڭ نېمە؟ ھەرقانداق مۇراد-مەقسىتىڭ بولسا دېگىن.

خىزىر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى:

— ئەي كېنىزەك، مېنىڭ ھېچقانداق نەرسىگە ھاجىتىم يوق. ئاڭلىسام مەلىكىنىڭ دانا شائىرلىقى ۋە ساھىبجامالىقىنى ئاڭلاپ، ھەرقايسى شەھەر، ھەرقايسى ۋىلايەتلەردىن شاھزادە، يىگىتلەر ئاشىقلىق دەۋاسىنى قىلىپ كېلىپ، مەلىكە بىلەن شېئىر ئېيتىشالماي باشلىرىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىپتۇ. مەلىكىنىڭ بۇ قانخورلۇقىنى خەلقى ئالەم ئاڭلاپ مەلىكىگە خېرىدار بولۇپ كەلمەيدىغان بولۇپتۇ. ئۇنىڭغا ياش يىگىتلەر خېرىدار بولۇپ كېلەلمىگەن بولسا، قېرى بولساممۇ، مەن خېرىدار بولۇپ كەلدىم. مەلىكىنىڭ مېڭىپ تۇرۇشى، ئولتۇرۇپ قوپۇشى، ھۆسن-جامالى ۋە گەپ-سۆزلىرى كۆڭلۈمگە ياقسا، ئۇنى ئەمرىمگە ئالاي، ياقمىسا ئارقامغىمۇ قارىماي كېتەي، دەپ كەلدىم. سەن كىرىپ مەلىكەڭگە خەۋەر قىلغىن، ئوبدان ياسىنىپ، ئالدىمغا چىقسۇن. تېز بول.

گۈلئەندام بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن كۆڭلىدە: «بۇ قېرى ئەجەب چوڭ گەپ قىلىدۇغۇ، ئۆزىنىڭ جېنىغىمۇ ئىچى ئاغرىماي پو ئاتقىنىنى قارا» دەپ ئويلاپ:

— ئەي بوۋا، مەلىكىنى ئالىمەن دەپ خام خىيال قىلما. نۇرغۇن شاھزادىلەر ۋە نى-نى يىگىتلەر مەلىكىنى ئالىمىز دەپ كېلىپ شېئىر ئېيتىشتا مەلىكىنى يېڭەلمەي، باشلىرىدىن ئايرىلدى. سەنىڭمۇ مەلىكىگە ھەرگىزمۇ تەڭ كېلەلمەيسەن، — دېدى.

— ئەي كېنىزەك، — دېدى خىزىر ئەلەيھىسسالام، — مېنىڭ ۋاقتىمنى ئالمىغىن.

مەن مەلكە بلەن كۆرۈشمەي بۇ يەردن كەتمەيمەن، قاراپ تۇرغن. مەن مەلكگە تەڭ كېلەلەمدسم، يوق.

— ئەي بوۋا، ئشنڭ ئاسمنى شۇكى، ئاشمقلقنى تاشلاپ، گەدننگنى قاشلاپ، ئۆتكەن كۈنلرىڭگە تووۋا قلپ كۆزلردڭنى ياشلاپ، قالغان ئۆمرۈڭنى ئۆتكۈزگن، — دېدى گۈلئەندام.

— دېگەنلردڭ راست. لېكن مەلكنى ئالماي بۇ يەردن كەتمەيمەن. تېز بولغن. مەلكنى چاقر.

گۈلئەندام خزر ئەلەيهسسالامنڭ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، ئوسال بولغان هالدا مەلكنڭ قېشغا كردى. مەلكە ئۇنى كۆرۈپ ئاچچقلاندى:

— ئەي بەتبەخت، نېمانچە هايال بولسەن؟

— ئەي مەلكەم، سزنڭ هېچ ئشتن خەۋەردڭز يوق، تېخى ماڭا خاپا بولسز.

— ناغرنى چالغان كم ئسكەن؟ تېزرەك ئېيت.

— چقپ قارسام مۇنارنڭ تۆپسدە يۈز كۆزى چۇپۇر، ئاياغلرى توكۇر، ئۆزى ئورۇق، چېهرلرى قورۇق، بر يۈز ئەللك ياشقا كرگەن بر دۆمچەك بوۋاي تۇرۇپتۇ. «نېمە ئادەمسەن» دېسەم، «مەن مەلكنى ئالغلى كەلگەن ئادەم» دەيدۇ. مەن ئۇنڭغا شۇنچە سوغۇق گەپلەرنى قلسامۇ كەتكلى ئۇنمدى. ئۇ: «مەلكنى چاقر، مەن ئۇنڭ بلەن بر يەردە ئولتۇرۇپ شېئر ئېيتشمەن. مەلكنڭ هۆسن-جامالى ۋە خۇي-پەيلى كۆڭلۈمگە ياقسا ئۇنى ئەمرمگە ئالمەن» دەيدۇ، — دېدى گۈلئەندام.

بۇ سۆزنى ئاڭلاپ مەلكنڭ هوشى كاللسدن چقپ كەتتى. ياق، مەست ئدى بەلكى هوشيار بولدى. ئۇيقۇلۇق ئدى ئويغاق بولدى. ئۆتكەن ئۆمردن بزار بولدى. قاتتق غەزەپلەنگندن چاچلرنى چۇۋۇپ، كيملرنى يرتپ تاشلدى.

— ئەي گۈلئەندام، — دېدى مەلكە مېنڭ شان-شۆهرتم پۈتۈن ئالەمگە ئاڭلاندى. تامامى ئالەمدكى هەرقايسى شەهەرلەردن، هەممە ۋلايەتلەردن گۈزەل ساهبجامال شاهزادلەر، نى-نى قەددى-قامەتلك، ئەقل-پاراسەتلك يگتلەر مېنى ئالمەن دەپ، ئاتا-ئانسدن، مال-مۈلكدن، يۇرت-ماكانلردن كېچپ، مېنڭ ئشقمدا بېشنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بەردى. شۇنچە نۇرغۇن يگت ۋە شاهزادلەردن هېچقايسسى كۆڭلۈمگە ياردى. ئەمدى بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە بر قېرى چولاق بوۋايغا تېگمەنمۇ؟

— ئەي مەلكەم، — دېدى گۈلئەندام، — سز ئۆيدە ئولتۇرۇپلا بۇ سۆزلەرنى قلۋاتسز. ئۆيدكى مەسلهەت بازارغا ئاقماپتۇ دېگەن گەپ بار.

— ئۇنداق بولسا خەزندكى ئالتۇن-كۈمۈش، لەئل-جاۋاهرلاردن ئاچقپ بۇلارنى مەلكەم چقارتتى» دەپ ئۇ بوۋايغا بەرگن. دۇئا قلسۇن. ئۇ پۇللارغا نۇرغۇن قز-چوكانلارنى ئالغلى بولدۇ. ئۆمرنى شۇنڭ بلەن خۇش قلسۇن. قوپال سۆزلەر بلەن بوۋاينڭ كۆڭلنى ئاغرتما، ئۇنڭغا شېرن سۆزلەرنى قلپ قايتۇرغن. ياشانغانلارغا خزمەت قلش پەيغەمبەر ئەلەيهسسالامنڭ سۈننتى، — دېدى مەلكە.

گۈلئەندام خەزىنىدىن بىر خۇرجۇن
ئالتۇن - كۈمۈش، لەئل - جاۋاھىر ئـاچـىـ
قىپ خىزىر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا قويدى.
— ئەي بـوۋا، — دېدى كېنىزەك،—
بۇ خۇرجۇندىكى ئالتۇن - كۈمۈش ۋە جا-
ۋاھىرلارنى مەلىـكەم سىـزگە بەردى. مەن
مەلىكەمگە سىزنىڭ سۆزلىرىڭىزنى يەتكۈز-
دۈم. مەلىكەم: «مەن يەتتە ئىقلىم پادىشا-
ھىنىڭ قىزىمەن. نۇرغۇنلىغان يىـگىتـلەر
ۋە شاھزادىلەر مېنى ئالىمەن دەپ كېلىپ
شېئىر ئېيتىشالماي، بۇ ئالەمدىـن ئۇ ئا-
لەمگە سەپەر قىلدى. ئۇلاردىن بىرەرسىمۇ
مېنىڭ كۆڭلۈمگە ياقمىدى. بېيىت:

مېنى مەن ئىزدەگەن ئۆز سۆھبەتىغە ئەر-
جەمەند ئەتمەس،
مېنى ئىزدەر كىشلەرنى مېنىڭ كۆڭـلۈم
پەسەند ئەتمەس.

بۇ خۇرجۇندىكى ئالتـۇن - كۈمۈش-
لەرنى ئالدىغا قويـغىـن. ماڭـا دۇئا قىل-
سۇن»، — دېدى.
خىزىر ئەلەيھىسسالام:
— مەن ھەمىشـە مەلـكە ھەقـقىـدە
دۇئا قىلىمەن.
— يەنە بىر دۇئا قىلسـىڭىز.
خىزىر ئەلەيھىسسالام دۇئاغا قول كۆ-
تۈرۈپ: «ئەي بارا خۇدايا، مەلىكىنى ماڭا
پاتىراق كۆرگىلى نېسىپ قىلغايـسەن، ئا-
مىن ئاللاھۇ ئەكبەر» دېدى.
گۈلئەندام:
— ئەي بوۋا، مەلىكە: «بۇ ئالتـۇن-
كۈمۈشلەرنى بوۋايـغا بەرگىـن. ئۇنىڭـغا
قىز-چوكانلارنى ئېلىپ كۆڭلىنى خۇش قىل-
سۇن. مېنى ئالىمەن دەپ بىھۇدە ئاۋارە
بولمىسۇن. مەن ئۆزۈمنـى بۇنـداق قېرى
كىشلەرگە ھەرگىزمۇ قوبۇل قىلـمايـمەن»
دېگەن، — دېدى.
— ئەي كېنىزەك، مەن مەلـكـىنـى
چاقىرىپ چىق، دېسەم، ئالتۇن - كۈمـۈش
ئاچـىـقـىپـسـەن. مېنىڭ ئالتۇن - كۈمۈشـ
كە ھاجىتىم يوق. مەلىكە خىيالىدا «ئىكـ
كىمىز بىر ئۆيدە بولغانـدا خىراجەت قىـ
لارمىز» دەپ ئاتىسىـدىـن يوشۇرۇپ قويـ
غان ئالتۇن - كۈمۈشلىرىنـى ماڭا چىقار-
غان ئوخشايدۇ. سەن مەلىكىـگە ئېيتقىـن،
غەم قىلمىسۇن، ئۆزۈم ھۈنەرۋەن كىشىمەن.
كۇلا ئارغامچا ئېتىشكە كەلگەندە ناھايىتى
سـەـلقـلـىقـمەن. قىـزىـق ئولتـۇرسام، بىر
ھەپتىدە يىگىرمە - ئوتتۇز كۇلا ياسـىيا-
لايمەن. بازارغا ئاپىرىپ ساتسام قىرىـق-
ئەللىك پۇلغا يارايدۇ. ئەگەر مەلىكەم بىلەن
بىرگە بولسـاق، مەلـىكەم چىـغ سوقـۇپ
بەرسە، مەن ئېشىپ قېتىپ چىقسـام، ئوبـ
دان ئولتۇرساق، بىر ھەپـتـىدە قىرىـق -
ئەللىك كۇلا ئارغامـچا ياسىيالايمىز، ئۇنى
بازارغا ئـاچـىـقـىپ ساتسـاق سەكسـەن-
توقسـان پۇلغا يارايدۇ. ئاندىن مەلـىكـىگە
بىر چاق، ئازراق پاختـا ئېـلىـپ بەرسەم
ئىككىيلەن ئوبدان ئـۆي تۇتـۇپ، ئوقەت
قىلساق ياخشى ئەمەسمـۇ؟ ھۈنەر دېـگەن
تۈگىمگۈسىز دۇنيادۇر. مېـنىڭ ئالتـۇن -
كۈمۈشكە ھاجىتـىم يـوق. مەزلۇم كـىشى
دېگەن كەم ئەقىل كېلىدۇ. كۈنلەردىن بىر
كۈنى ئاياغ قوشۇققا چېقىلىپ قالسا، پۇ-
لىنى مىننەت قىلىدۇ. ماڭا مەلىكە كېرەك.
ئالتـۇن - كۈمـۈش كېرەك ئەمەس. دەر-
ھال مەلىكىنى چاقىرىۋەتكىن، — دېدى.
گۈلئەندام:
— ئەي مويسىپىت ئەرەب، مەلىكىنى

AltunOq

— گۈلئەندام خىزىر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ:

ئالمەن دېمىگەن. مەلىكىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ بۇ يەردىن كەتكىن، — دېدى.

— ئەي، مېنى تولا ھايال قىلماي، مەلىكىنى دەرھال چاقىر. نازىنى ئاز قىلسۇن. مەلىكىنىڭ بىرەر ئەيىبى بارمۇ يا؟ مەلىكە پوقاقمۇ يا چولاقمۇ؟ ياكى قارىغۇمۇ يا تازمۇ؟ ياكى بولمىسا گاچىمۇ؟ ئۇنداق ئەيىبلىرى بولسىمۇ ئالدىمغا چىقسۇن. مەن مەلىكىنىڭ مېڭىش - تۇرۇشىنى، ھۆسن - جامالىنى كۆرۈپ، گەپ - سۆزلىرى ۋە بېيىت - نەزمىلىرىنى ئاڭلاپ باقاي. ماڭا ئەرزىگۈدەك بولسا ئۇنى ئالاي، ئەگەر يارىمىسا كەلگەن يولۇم بىلەن قايتىپ كېتىمەن. شۇندىن كېيىن مەلىكىنىڭ ئىسمىنى ھەرگىزمۇ تىلىمغا ئالمايمەن. تېز بول، مەلىكىنى چاقىر. مەن بىلەن كۆرۈشسۇن. قايسىمىز قايسىمىزنى يېڭىدىكەنمىز قېنى، بىر كۆرەي، — دېدى خىزىر ئەلەيھىسسالام.

— ھەي قېرى ئەرەب، — دېدى گۈلئەندام تېرىكىپ، — سەن بۇ يەردە مىڭ يىل ياتقىنىڭ بىلەنمۇ، مەلىكەم ساڭا تەگمەيدۇ.

— ئەي ئەقىلسىز كېنىزەك، ئىش ئۆتكەندە پۇشايمان قىلغانىڭ پايدىسى يوق. مەن خېرىدار بولۇپ كەلگەندىن كېيىن، ھايال بولماي ماڭا تەگسۇن. مەن بۇ يەردە ساقلاپ تۇرىۋېرىمەنمۇ؟

گۈلئەندام خاپا بولۇپ، ئالتۇن-كۈمۈشلەرنى ئېلىپ، مەلىكىنىڭ يېنىغا كىردى - دە، ئەھۋالنى مەلۇم قىلدى.

— ئۇنىڭغا: «مەلىكە ئۇخلاپ قاپتۇ، ئەتە كېلىڭ» دېگىن. ئەتىگىچە بىر گەپ بولۇر. ھازىرچە بولسىمۇ ئۇ قېرىدىن قۇتۇلۇپ تۇرايلى، — دېدى مەلىكە.

— ئەي بوۋا، مەلىكىنىڭ كۆزى
ئۇيقۇغا بېرىپتۇ. ئەتە كېلىڭ، — دېدى.
خىزىر ئەلەيھىسسالام بۇنى ئاڭلىغان
ھامان ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ:
— مەن سېنىڭ بۇنداق گەپلىرىڭ
بىلەن بۇ يەردىن كەتمەيمەن. ئۇنداق
ئادەم ئۆز ھالىغا بېقىپ تىنچ يۈرسە
بولماسمىدى. ئۆزىنى چاغلىماي چاھار
باغ بىنا قىلدۇرۇپ، مەيدان راسلىتىپ
ئۇنىڭ يېنىغا مۇنار ياساتتى. مۇنارنىڭ
ئۈستىگە ئالتۇن ناغرا، كۈمۈش چوكا
تەييارلىدى. جارچىلىرىغا شەھەرمۇ شە-
ھەر يۈرۈپ «ئەي ھانناس...» دەپ جار
سالغۇزدى. شۇنداقتىمۇ مەلىكىگە خېرى-
دار چىقمىغانلىقىنى ئاڭلاپ قېرى بولسا-
مۇ بېرىپ كېلەي دەپ كەلدىم. يېشىم
يۈز ئەللىككە يەتكەن بولسىمۇ توي قىل-
غىنىم يوق. مەلىكىگە خېرىدار بولۇپ
كېلىشىمدە ئىككى مەقسىتىم بار. ئۇنىڭ
بىرى مەلىكە بىلەن توي قىلىپ بىر پەر-
زەنت يۈزى كۆرۈش. كېيىنچە مەن ئۆ-
لۈپ كەتسەم ئۇ پەرزەنتىم چىراغىمنى
يېقىپ، روھىمغا دۇئا قىلىپ تۇرسا دەي-
مەن. يەنە بىر مەقسىتىم، ئاڭلىشىمچە يې-
قىندىن بۇيان مەلىكىگە خېرىدار كەلمەي،
ئۆزى يالغۇز قاپتۇ، دەيدۇ. شۇڭا مەن
بولسامۇ مەلىكىگە ھەمراھ بولاي دەپ
كەلدىم. ھەي كېنىزەك، ئەمدى مېنى
تولا ساقلاتمىغىن، — دېدى.
گۈلئەندام مەلىكىنىڭ قېشىغا كىرىپ:
— ئەي مەلىكە، خوپ بولدى، — دېدى.
— نېمىگە خوپ بولدى؟
— سىزنى خۇدا ئۇرۇپتۇ، — دېدى
گۈلئەندام مەلىكىگە، — شۇنچە نۇرغۇن
شاھزادىلەرگە رەھىم قىلماي بېشىنى كې-
سىپ ئاشىقلار مۇنارىغا ئاستۇرۇپ نا-
ھەق خۇن تۆكتىڭىز، ئۇلارنىڭ ئاتا-ئانى-
سىنىڭ پەرزەنتلىرى دەردىدە جىگەرلىرى
خۇن بولۇپ ئاللاتائالاغا زارلاپ، يۈزى-
نى تۇپراققا، بېشىنى سەجدىگە قويۇپ،
سىزنى قارغىغان ئوخشايدۇ. سىز ئۇلار-
نىڭ قارغىشىغا ئۇچراپ، ئاخىر ئاشۇ قې-
رى دوككا قالغان ئوخشايسىز. ئۇنىڭدىن
قۇتۇلۇشنىڭ ھېچقانداق ئىلاجى يوقكەن.
سىز ئىلگىرى خىزمىتىڭىزدىن چىقالايدى-
غان ياش يىگىتلەرگە تەگمىدىڭىز، ئۆزى-
ڭىزنى شائىر چاغلاپ، ئۇلارنى ئادەم قا-
تارىدا كۆرمىدىڭىز، تەكەببۇرلۇق قىلىپ،
ناھەق خۇن تۆكتىڭىز. شۇنىڭ بەدىلىگە
تەڭرى ئاشۇ بوۋاينى نېسىپ قىلغان بول-
سا كېرەك.
مەلىكە بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، خى-
يال دەرياسىغا غەرق بولدى. چوڭقۇر
ئوي - خىياللار بىلەن ئۇنىڭ بېشى ئايلان-
دى. مەلىكە بىرەر سائەتتىن كېيىن بې-
شىنى كۆتۈرۈپ:
— سېنىڭ دېگەنلىرىڭ راست. لېكىن
كەلگەن يىگىتلەر شېئىر ئېيتىشتا ماڭا
تەڭ كېلەلمىگەن تۇرسا، ئۇلارنى ئۆلتۈر-
مەي ماڭا نېمە ئىلاج، — دېدى.
گۈلئەندام:
— ئەي مەلىكەم، ئەمدى ئۆتكەن
ئىشقا سالاۋات، ئۆزىڭىز چىقىپ ئۇ بوۋاي-
غا جاۋاب بېرىڭ، — دېدى.
مەلىكىنىڭ بىر ۋەزىرى بار ئىدى.
ئۇ مەلىكىگە:
— ئۇ بوۋاينى بىر قىلىچ بىلەن
چېپىپ تاشلىساق بولمامدۇ؟ — دېدى.
— ئالدى بىلەن ئۆزۈم چىقىپ نە-
سىھەت قىلىپ باقاي، ئاندىن ئۇنىڭ ئا-

مالىنى قىلارمىز، — دېدى مەلىكە.

مەلىكە ئۆزىنى زىننەتلەپ يۈزىگە ئۇپا-ئەڭلىك سۈرتتى. قۇلىقىغا ھالقىلارنى سېلىپ، رۇمنىڭ قىممەتلىك ماتالىرىدىن نەچچە قات كىيىملەرنى كىيدى. بېشىغا قاما تۇماقنى، پۇتىغا ئىراقنىڭ ئۆتۈكىنى كىيدى. ئاندىن بېشىغا تاج قاداپ، شەمشادتەك ياساندى، تۇزدەك چىرايلىق يۈرۈپ، كېيىكتەك شوخ ھەرىكەتلەر بىلەن يۈز مىڭ ناز كەرەشمەلەرنى قىلغان ھالدا يۈزلىرىنى ئىقابلاپ چىقىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى كېنىزەكلەرگە قىزىل-يېشىل رەختلەردىن كىيىملەرنى كىيدۈرگەنىدى. مەلىكە مەيدانىنىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر ئالتۇن كۇرسى قويدۇرۇپ، كۇرسىنىڭ تۆپىسىگە تەتىللادىن تۆشەكلەرنى سالدۇردى. تۆشەكلەر سېلىنىپ ھەممە تەق بولغاندىن كېيىن مەلىكە ئۇنىڭ ئۈستىدە ئۆزىنى تۈزۈپ، قاپاقلىرىنى سۈزۈپ، نۇرلۇق ئايدەك ئولتۇردى. مەلىكە خۇش ياقمىغان تەلەپپۇزدا:

— ئۇ بوۋاينى چاقىرىڭلار، — دېدى.

كېنىزەكلەر سىرتقا چىقىپ خىزىر ئەلەيھىسسالامغا:

— ئەي بوۋا، سىزنى مەلىكە چاقىردۇ، — دېدى.

— مەلىكە چىقتىمۇ؟

— شۇنداق، چىقتى.

خىزىر ئەلەيھىسسالام ھاسىسىغا تايىنىپ بىر دەسسەپ، ئىككى دەسسەپ مۇناردىن چۈشتى. ئون تۆت ياشلاردىكى يىگىتلەردەك كۈمۈش كۇرسىغا چىقىپ مەلىكىگە ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل ئولتۇردى. مەلىكە كۆردىكى، ئالدىدا قېرىپ مۈكچىيىپ كەتكەن، شۇنداق كۆرۈمسىز بىر دۆمچەك بوۋاي قىلچە ھېيىقماستىن مەلىكىگە كۆز قىسىپ، خىلمۇ خىل قىلىقلارنى قىلىپ ئولتۇراتتى. مەلىكە نومۇستىن ئۆزىنى قويىدىغان جاي تاپالماي قالدى. قېچىپ كېتىشكە تېخى بولمايتتى. بۇ ئەھۋالدىن مەلىكىنىڭ ئەقىل-ئىدراكى ھەيران، ھوش كاللىسى سەرگەردان بولدى.

— ئەي بوۋا، سەن قايسى قەبىلىدىن بولىسەن؟ بۇ يەرگە نېمە دەپ كەلدىڭ؟ ئەگەر تەگلىكتە قېلىپ كەلگەن بولساڭ نۇرغۇن ئالتۇن-كۈمۈش ئىنئام قىلاي، — دېدى مەلىكە.

— ئەي مەلىكەم، — دېدى خىزىر ئەلەيھىسسالام، — ئۆزۈم ئەرەب قەبىلىسىدىن بولىمەن. بىر يۈز ئەللىك ياشقا كىردىم. توي قىلمىدىم. سىزنىڭ تەرىپىڭىزنى، دانا، شائىرلىقىڭىزنى ئاڭلاپ، ئۆزۈمنى يالغۇز يىگىت چاغلاپ، بېلىمنى چىڭگە شوينىسى بىلەن باغلاپ، ئوتىڭىزدا يۈرىكىمنى داغلاپ، سىزنى ئېلىش ئۈچۈن كەلدىم. كۆڭلۈمگە ياقسىڭىز ئالىمەن، بولمىسا كەلگەن يولۇم بىلەن قايتىپ كېتىمەن.

— ۋاي توۋا، بۇنداقمۇ چوكچىلىق قىلغان بارمۇ، — دەپ خاپا بولۇپ، مەلىكىنىڭ كۆڭلى ئاينىپ كەتتى.

ئەلقىسسە، بۇ خەۋەر پۈتۈن شەھەر ۋە يېزا - كەنتلەرگە يەتتى. كىشىلەر: «بىر قويچى بوۋاي بىلەن مەلىكە دىلىرىز خۇبان سەنەم ئاغىچا بېيىت ئوقۇشقۇدەك، ئۇ بوۋاي مەلىكىنى ئالىمەن دەپ كەلگەنىكەن» دەپ تەرەپ-تەرەپتىن چاھار باغقا كەلگىلى تۇردى. تۇزاقچىدىن ئەلەم-مۇفتى، خاتىپ؛ ئاق سارايدىن قازى قۇززات، مۇنەججىم، ئاقساقال؛ دىۋە سارايدىن مۇھتەسىپ، مۆتىۋەللى؛ ئالا قۇۋ-

دىن ئىش بېگى؛ قارا قۇمدىن قوش بېگى؛ يېتىم ئۆرۈكتىن يۈز بېگى؛ تاسمىچىدىن مىڭ بېگى؛ باشاقچىدىن قىرىق بېگى ۋە شۇنىڭغا ئوخشىغان تۈرلۈك تۈمەن خىل ئادەملەر كەلگىلى تۇردى. مەيدانغا چوڭ-كىچىك، ئەر-ئاياللار تولدى. مەلىكە بۇنى كۆرۈپ خىيالغا پاتتى.

«بۇ بوۋاي ئەرەب قەبىلىسىدىن ئىكەن. ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشنىڭ ئامالىنى قىلىش كېرەك. ئەرەب خەلقى ھىندىستان تىلىغا ئاجىز كېلىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن ھىندى تىلىدا بىرنەچچە بېيىت ئېيتىشىپ باقاي» دەپ بىرقانچە بېيىت ئوقۇدى. خىزىر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا ناھايىتى كېلىشتۈرۈپ لايىقىدا جاۋاب قايتۇردى. مەلىكە ھەزرىتى خىزىرنى بۇ جەھەتتە ئازدۇرالمىغاندىن كېيىن، ئەرەب تىلىدا بىرنەچچە بېيىت ئوقۇپ ئۇنى مات قىلىش نىيىتىگە كەلدى. مەلىكە بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئاھ مەنۇ ئىشقى ۋە ھالاتىھى،
ئەھرەقى قەلبى بىھەراراتىھى.
مانەزەرى ئەينى ئىلا غەيرىكە،
ئەقسەمۇ بىللاھى ۋە ئاياتىھى.

— ئەي بوۋا، — دېدى مەلىكە بۇ بېيىتنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، — ئەمدى سەن مېنىڭ ئېيتقان بۇ ئەرەبچە بېيىتىمگە تۈركچە بېيىت بىلەن جاۋاب بەرگەيسەن.

خىزىر ئەلەيھىسسالام يۇقىرىقى بېيىتنى تۈركىي تىلىغا تەرجىمە قىلىپ، بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئاھ، نېتەي ئىشقىنىڭ ھالاتىدىن،
كۆيدى يۈرەكىم بۇ ھەراراتىدىن.
باقسە كۆزۈم سەندىن بۆلەك ئۆزگىگە،
ئان ئېچەيىن تەڭرىنىڭ ئاياتىدىن.

مەلىكە ئۆز كۆڭلىدە «بۇ ئۆزى قېرى كىشى بولسىمۇ، زېرەك ئىكەن. ئەقىل-پاراسەتتە تەڭداشسىز ئىكەن. ئەمدى ئۇنىڭدىن قانداق سوئال سورىسام بولۇر؟» دەپ ئويلىدى. ئاندىن يەنە:

— ئەي بوۋا، ئىبرانى تىلىنى بىلەمسەن؟ — دەپ سورىدى.

— ناھايىتى ياخشى بىلىمەن، — دېدى خىزىر ئەلەيھىسسالام.

— ئۇنداق بولسا ئىبرانى تىلىدا بېيىت ئوقۇپ باقىن، — دېدى مەلىكە.

خىزىر ئەلەيھىسسالام ئىبرانى تىلىدا ناھايىتى راۋان ھەم قىزىقارلىق بېيىتلارنى ئوقۇپ، ھەممە خالايىقنى ھەيران قالدۇردى. مەلىكە خىزىر ئەلەيھىسسالامغا:

— ئەي بوۋا، مەن ئەمدى پارس تىلىدا بېيىت ئوقۇيمەن. بۇنىڭغا ئاجىز كېلىسەن. شۇڭا بۇ يەردىن كەتكىن، — دېدى.

— ئەي مەلىكە، — دېدى خىزىر ئەلەيھىسسالام.

— مېنى كۆزگە ئىلمايۋاتىسىز. پارس تىلىدا بېيىتنى سىزدىن ياخشىراق ئوقۇيمەن.

مەلىكە پارس تىلىدا بىرنەچچە بېيىت ئوقۇغانىدى، خىزىر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغىمۇ ناھايىتى ئەپچىللىك بىلەن جاۋاب قايتۇردى.

ئاخىر مەلىكە مۇنداق سۆزلەرنى قىلدى:

— ئەي بوۋا، ساقىلىڭ ئاقىرىپ يېشىڭمۇ بىر يەرگە بېرىپتۇ. سېنىڭ يىگىتلىك قۇياشىڭ مەغرىب زىندانىغا چۈشۈپ بولۇپتۇ. سەن ئەمدى ئىشق دەۋاسىنى قىلماي، ياشلىقتا ئۆتكۈزگەن

گۇناھلىرىڭغا تىتوۋا-ئىستىغپار ئېيتىپ، ئاخىرەتنىڭ غېمىنى قىلغىن.

— ئەي مەلىكە، — دېدى خىزىر ئەلەيھىسسالام، — مېنى قېرىپ قالدىڭ دېگىنىڭىز توغرا. لېكىن مەن مۇشۇنچە ياشقا كىرگەن بولساممۇ، ئۆيلەنگىنىم يوق. قېرىغان ۋاقتىمدا بولسىمۇ، سىز بىلەن توي قىلىپ، پەرزەنت يۈزى كۆرەي، دەپ كەلدىم.

مەلىكە بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ناھايىتى خاپا بولدى. ئۇ ئۆز كۆڭلىدە «بۇ قېرىدىن قۇتۇلۇشنىڭ ھېچقانداق ئامالى قالمىدى. ئۇنىڭ بىلەن كارىم بولماي قەسىرىمگە كىرىپ كەتسەم ۋەدەمگە خىلاپلىق قىلغان بولىمەن. يىراق ئۇنىڭ بىلەن توي قىلاي دېسەم، ئۇ قېرى ئىكەن، مەن شۇنچە ياش شاھزادىلەرنى رەت قىلدىم. خاتالىق مەندىن ئۆتتۇلدى. مۇشۇ ئاغزىمدىن بالاغا قالدىم. ئەمدى ئۇنىڭ بىلەن تۈركىي تىلىدا بېيىت ئوقۇشۇپ باقاي. چۈنكى ئەرەب خەلقى تۈركىي تىلىغا ئاجىز كېلىدۇ. ئۇ مەن بىلەن بېيىت ئوقۇشالماي كېتىپ قالسا، ئەجەب ئەمەس» دەپ، بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئەي پىرى ئەرەب، ئەيلەمەگىل ئەيشۇتەرەب،
بىر كۈشەدە ياتىپ ئەيلەگىل ھەقنى تەلەب.
فارسىينى مەگەر ئېيزىپ ئىچىسەنكى، بابا،
تىلىڭ تۇتۇلۇر تۈركمىگە، ئەي پىرى ئەرەب.

خىزىر ئەلەيھىسسالام بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

كىم ماڭا دۇچار بولسا قۇتۇلماس ھەرگىز
ھېچ تىلىغا مېنىڭ تىلىم تۇتۇلماس ھەرگىز.
بىر بوسە لەئلى لەبىڭدىن تاتسام،
تا دەۋرى قىيامەتغىچە ئۇنۇتۇلماس ھەرگىز.

مەلىكە سەنەم ئاغىچا بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

كەتكىلكى، بابا، نېرى قاشىمدىن ئەمدى،
ئۆلتۈرمەك ئۈچۈن ئاتىڭ تۇتارمەن ئەمدى.
سەن كىم، ماڭا ھەزل قىلىپ سۆزلەرسەن،
ئەي پىرى مۇشەخخەس، ئۆلتۈرۈرمەن ئەمدى.

خىزىر ئەلەيھىسسالام بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئەي قىز، ساڭا ھەزلىنى قاتماق لازىم،
ۋەسلىڭ بېغىغا قولنى ئۇزاتماق لازىم.
ۋەسلىڭ بېغىنىڭ گۈلشىنى بولسە مۇيەسسەر،
كۆڭۈلنى قىلىپ شاد، غەمنى ئۇزاتماق لازىم.

مەلىكە بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

قېرىغاندا كىشىنىڭ بالۇ پەرى يوق قۇشدەك،
كېچەسى ئۇيقۇسى كەلمەس مېڭەسى يوق قۇشدەك.
قېرى كىشىدىن ھېچقاچان يارنىڭ دىلى خۇش
بولماس،
تىشىنىڭ مەۋسۇلى يوق، مانتۇ فولۇئاش بولماس.

يوقتۇر بۇ جاھاندا مەن كەبى بىر لالەئۇزا،
شەمشاد قەدى زى قامەتى گۈل رۇخسار.
ئاسانلىق بىلە ساڭا مۇيەسسەر بولماسمەن،
كۆكسۈمدەكى بۇ گۆھەر بەھاسى جۈفتى ئانار.

خىزىر ئەلەيھىسسالام بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

كۆكسىڭدەكى قوش ئاناردىن ئەنجىر خۇب،
زۇلفىڭدىن ئاياغ باغلاغالى زەنجىر خۇب.
ئۇچامنى قاشلاپ، ئۆزۈڭگە قايماق بېرەدۇرمەن،
سەندىن، ئەي قىز، يۈز ياشاغان كەمپىر خۇب.

مەلىكە خاپا بولۇپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

كۆپ سۆزلەمەگىل كۆڭلۈم مېنىڭ بۇرنەمدۇر،
ئالەم نەزەرىمگە خانەئى ماتەمدۇر.
ئازدېپسەنكى، بابا، سۆزۈڭنى بىلمەي ئايتۇرسەن،
باشىڭنى كېسىپ، تېرەڭنى سويسام كەمدۇر.

خىزىر ئەلەيھىسسالام بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

بىر جاندىن بولەك، ئەي ماھ، دېگەر جانىم يوق،
يەر چېھرەسى رەڭ ئالغۇچەلىك قانىم يوق.
بويىنىڭغە قولۇمنى سالىپ قېرىغان چاغدا،
ۋەسلىڭگە يېتىپ ئۆلسەم ئارمانىم يوق.

مەلىكە بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئەي پىرى ئەرەب، تاڭلا كېلىپنان تىلەگىل،
ئەنجامى سەھەر تەبىئى پەردشان تىلەگىل.
گۆر ئاغزىغە يېتىپدۇر ئاياغىڭ، ئەي قېرى چال،
ئۆتكەن گۇناھىڭنى ياد قىلىپ، ئىمان تىلەگىل.

مەلىكە كۆڭلىدە: «ۋادەرىخ، نېمە بالاغا قالدىم. بۇ قېرىدنى ھېچنېمىنى بىلمەس دېسەم، ئەرەبى، پارسى، تۈركى، ئىبرانى، ھىندى تىللىرىنىمۇ بىلىدىكەن. بۇ جەھەتتە ھېچقانداق قىيىنالماي مەن بىلەن بېيىت ئېيتىشتى. ھېچ ئىشتا ئاجىز كېلىدىغاندەك ئەمەس، تېخى بارغانسېرى شاشلىشىپ، مېنى خاپا قىلىۋاتىدۇ. بۇ قېرىدنى ھات قىلالمايدىغان ئوخشايمەن. قېنى ئۇنىڭ بىلەن يەنە بىر سۆزلىشىپ باقاي» دەپ ئويلىدى.

— ئەي قېرى ئەرەب، — دېدى مەلىكە خىزىر ئەلەيھىسسالامغا، — مەن بىلەن بېيىت ئوقۇشۇپ ھارغانسەن. مېنىڭ يەنە نۇرغۇن بېيىتلىرىم بار. سەن ئاجىز كېلىسەن. ئاخىر بېشىڭنى كېسىپ، ئاشىقلار مۇنارىغا ئاستۇرىمەن. ياخشىسى كۆزۈمگە كۆرۈنمەي، بۇ يەردىن كەتكىن. بىرنەچچە كۈن بولسىمۇ كۈنىنىڭ سېرىقىنى كۆرگىن.

— ئەي مەلىكە، — دېدى خىزىر ئەلەيھىسسالام، — مەن سىزنى ئالماي بۇ يەردىن ھەرگىز كەتمەيمەن. ئەگەر سىز-نى ئالمىسام، سۈننەتنى بەجا كەلتۈرمىگەنلىك بولىدۇ.

— نېمە ئۈچۈن ئۇنداق بولىدۇ؟ — دەپ سورىدى مەلىكە.

خىزىر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا:

— ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: «نىكاھ دېگەن مېنىڭ ئۇلۇغ سۈننىتىمدۇر. ھەرقانداق بىر كىشى مېنىڭ سۈننىتىمدىن يۈز ئۆرىسە، ئۇ كىشى مېنىڭ ئۈممىتىم ئەمەس» دېگەن. شۇڭا سىزنى ئالماي كەتسەم سۈننەتنى تەرك قىلغانلىق بولىدۇ، — دېدى.

مەلىكە بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، نومۇس قىلىپ خەلقى ئالەم ئالدىدا خىجىل بولۇپ يۈزلىرىگە ئوت كەتكەندەك بولدى. ئۇ چېچىلغان ھالدا:

— ۋاي تۇۋا، نېمە بالاغا قالدىم؟!

ئەي بوۋا، مەن ساڭا شۇنچە ياخشى سۆزلەرنى قىلسام ئاڭلىمىدىڭ. ئەمدى ئۆزۈڭگە ئۆزۈڭ قىلىدىغان بولدۇڭ، — دېدى.

— ئەي مەلىكە، — دېدى خىزىر ئەلەيھىسسالام، — نېمە بولسا مەيلى. لېكىن سىزنى ئالماي بۇ يەردىن ھەرگىز كەتمەيمەن. ئەگەر مېنى ئۆلتۈرسىڭىز، سىز بىلەن بىر يەردە يېتىپ ئۆلەي. مەندەك قېرىدىن قۇتۇلۇش قىيىن. توي قىلىش ئۇنىڭدىنمۇ قىيىن. مەندەك بىر قېرىغا ئىززا - ئاھانەت قىلساڭ ئۆزۈڭگە ياخشى بولمايدۇ.

خىزىر ئەلەيھىسسالام يۇقىرىقى سۆزىگە ئۇلاپلا بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئەي قىز، قىلما مېنى بۈگۈن نامەھرەم،
غەم تىغى بىلە تىلىنماسۇن كۆڭلۈم.
ساقال ئاقارىپ، ئۆزۈم قېرىغان بولسام،
پات كەلگىل قاشىمغە، يىگىتتۇر كۆڭلۈم.

مەلىكە بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

دەرۋازەئى ئۆلۈم سېنىڭ سارى ئېچىلادۇر،
مۇندىن، ئەي بابا، ساق كېتەرىڭ كىم بىلەدۇر.
«پات كەلگىن قاشىمغە» دەرسەن، ئەي
قېرى دوك،
مۇشەخخەس ئەمدى باشىڭ ئۆلۈمگە كېتەدۇر.

AltunOq

خىزىر ئەلەيھىسسالام بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

غەم تىغى بىلەن ئۆزۈمنى ئۆزۈم تىلىۇرمەن،
يولۇڭدا ئۆلۈشمنى، ئەي خېنىم، خوپ بىلىۇرمەن.
سەن لەئل لەبىڭدىن ماڭا بىر قەندبەرسەڭ،
ۋەللاھ دىلىۇجانىمنى تەسەددۇق قىلىۇرمەن.

مەلىكە بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئەي پىرى ئەرەب، يىغلا ياشىڭ كۆل بولسۇن،
دەئۋايى مۇھەببەتتە يۈزۈڭ ھۆل بولسۇن.
نە ياخشى يىگىتلەر مېنى كۆرەلمەي ئۆلدى،
سەندەك لەغنە دوك باباغە يول بولسۇن.
خىزىر ئەلەيھىسسالام بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ھەر چەند سېنىڭ ۋەسلىڭگە مەن تويماسمەن،
بىر زەررە بۇ تىللاغانىڭنى ئار ئەتمەسمەن.
ئاچچىقلاپ مېنى بۇيەردىن كەتكىل دەرسەن،
تا مەن سېنى ئالماي ھەرگىز كەتمەسمەن.

مەلىكە بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

سەن نادانسەنۇ بىدئەت ئىشنى بىلمەيسەن،
چۆللەردە يۈرۈپ قائىدەنى كۆزگە ئىلمەيسەن.
مەكتەب يۈزىنى كۆرمەپسەن، ئەي پىرى ئەرەب،
ئوقۇماپسەن، ئوقۇماپسەن، ھېچنېمەنى
بىلمەيسەن.

خىزىر ئەلەيھىسسالام بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

مۇللامەن ھەم كالامى رەببانى بىلەمەن،
«شەرھىمۇللا» مەئنىسى «قۇرئان» بىلەمەن.
كۆڭلۈڭگە كەلتۈرمە بۇ ئەرەب ئامىي دەپ،
«بوستان»، «شەبىستان»، «مۇئەممان» بىلەمەن.

مەلىكە بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئەسلا بۇ سۆزۈڭنى قوبۇل قىلماسمەن،
نامە نەسەبىڭنى، ئەي ئەرەب، بىلمەسمەن.
مىڭ ھۆر ئىشىكىمدە، يۈز مىڭ قۇل بار،
سېنىڭدەك دوك بابانى بىر پۇلغە ھەم ئالماسمەن.

خىزىر ئەلەيھىسسالام بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

تىللايسەن ئەمدى سۆز ئىشىتكىل مەندىن،
باردۇر دېگىل، ئەرتە مېنى تىللىغانىڭدىن.
يوقتۇر بۇجەھاندا سەندىن ئۆتۈپ قارغىش قاپى،
ئەللىك شاغان كەمپىر ئارتۇق سەندىن.

مەلىكە بۇ بېيىتلارنى ئاڭلاپ، قاتتىق غەزەپكە كەلدى. نومۇس قىلىپ ئۆلەر ھالەتكە يەتتى. ئۇ «بۇ قېرىدىن قانداق قىلسام قۇتۇلارمەن. ئۇنىڭغا قانداق نەس باسقان كۈندە يولۇققاندىمەن» دەپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئەي بابا، مەيدانغا كەلدى خەلقى ئالەم بىھەد،
دەرۋىشۇ داۋۇ غەنىيۇ زاھىدۇ نىكۇ بەد،
بىر سۆزۈمگە تاب كەلمەيىن كەتتى بارى،
سەن مۇردە كەبى بىشەمۇەشۇ شەلغەم مەد.

خىزىر ئەلەيھىسسالام بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئەي قىز، نېمەگە مېنى موھتاج ئەيلەرسەن،
بىزلەرنى گەدا، ئۆزۈڭنى تاج ئەيلەرسەن.
لېكىن ماڭا ئەرنىڭ لازىمى يوق دېمەگىل،
بىھۇدە ئۆتەر ئۆمرۈڭ نە ئىلاج ئەيلەرسەن.

بۇنى ئاڭلىغان مەلىكە خاپا بولغان ھالدا:

— ئەي بوۋا، ئەمدى ھارغانسەن،
بۇ يەردىن چىقىپ كەتكىن، — دېدى.
— ئەي مەلىكەم، — دېدى خىزىر ئەلەيھىسسالام، — كونىلاردا «ئىشنى كاداڭدىن، ئۇننى باداڭدىن سورا» دېگەن گەپ بار. مەن تېخى ھارمىدىم. سىزنى ئەمرىمگە ئالماي بۇ يەردىن ھەرگىز كەتمەيمەن. ئەگەر ئۆلتۈرسىڭىز سىز بىلەن بىر يەردە يېتىپ ئۆلىمەن. سىزدىن باشقا بىرىگە قارىمايمەن. مەندەك بىر دوك سىزدەك مەلىكىنى قانداقمۇ تاپالايدۇ. مەن سىز بىلەن توي قىلىمەن. نەزمە:

مەندەك دوك بابادىن قۇتۇلماق بەسى مۇشكۈل،

تويي نەغمىسىدە ئۇسسۇل قىلماق تېخى مۇشكۇل.

مەلىكە كۆڭلىدە: «بۇ قېرىغا بىرىنى دېسەم ئۇننى دەۋاتىدۇ. ئەمدى قانداق قىلسام بولار» دەپ ئويلىغاندىن كېيىن:

— ئەي بوۋا، ئەقىل - پاراسەتتە ھەقىقەتەن تەڭداشسىز ئىكەنسەن. ئەمدى مېنىڭ «سەنەم ئاغىچا» ئېيتىمىنى بېشىمدىكى گۆھەر كۆزلۈك تاج ئوتىغىتىمغا قوشۇپ بېيىت ئوقۇپ باققىن، —دېدى.

خىزىر ئەلەيھىسسالام بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ياخشى سېچەك باغلاردە،
نېئمەت ئېرۈر باغلاردە،
بىز كۆرۈشۈر چاغلاردە،
مەن قېرىغان چاغلاردە،
باشدىكى كۆزلۈك ئوتاغات.

ئەيلەمەگىل بىزگە جەفا،
سەن خېنىم سىينەمگە دەۋا،
سۆھبەتىڭگە بولسام رەۋا،
بىر جانىم بار سىزگە فىدا،
باشــدەكى كۆزلۈك ئوتاغات.

زۇلفۇڭ بىلەن باغلارسەن،
مېنى تەمام داغلارسەن،
زۇلۇم ئىشىن چاغلارسەن،
مېنى بۇندىن قوغلارسەن،
باشدەكى كۆزلۈك ئوتاغات.

مەن كەلدىم شۇندىن رۇمچىگە،
مەن گويادۇرمەن گۈلچىگە،
نېمە خەفا قىلۇرسەن مۇنچىگە،
كۆزگە ئىلمادىڭ بىر پۇلچىگە،
باشدەكى كۆزلۈك ئوتاغات.

بويلارى گۈلدەك سەنەم،
كۆزلەرى ئايدەك سەنەم،
كۆزلەرى چولغان سەنەم،
لەبى لەئل رەڭ سەنەم،
باشدەكى كۆزلۈك ئوتاغات.

مەن سېنى كۆرگەن چاغدا،
ناغرىنى چالغان چاغدا،
كۈلۈپ ئوينىساق بىز باغدا،
بىزلەر كۆرۈشكەن چاغدا،
باشدەكى كۆزلۈك ئوتاغات.

مەرھەم ئېيتىپ باغرىڭ ياق،
مېنى تۇتۇپ بەرگىل ئاياق،
رەڭ يۈزى سۈتدىن ئاق،
مۇنچە ئەلەم مۇنچە فىراق،
باشدەكى كۆزلۈك ئوتاغات.

مۇنچاقى ئالتۇن ئاغاناق،
ئالدىدا چىقتى بۇخاناق،
مەي ئىچىبان بولماي ساق،
ئاھ سەنەمۇ ئاھ فىراق،
باشدەكى كۆزلۈك ئوتاغات.

يارى قىزىل ئەڭلىكدۇر
بىزگە ئەجەب تەڭلىكدۇر
يول يۈرۈشى كەكلىكدۇر
سەنەمخان گۈل رەڭلىكدۇر،
باشدەكى كۆزلۈك ئوتاغات.

تەمام قىزلار تۇرۇشى،
يېڭى يۇمغاق ئۇرۇشى.
يىسپىنى قومۇشغە تۈرۈشى.
باشدەكى كۆزلۈك ئوتاغات.

بۇنى ئاڭلاپ مەلىكىنىڭ يېنىدىكى كېنىزەكلەر كۈلۈشۈپ كەتتى، بارچە خالايىق ھەيران قېلىشتى.

مەلىكە كۆڭلىدە: «ئەمدى بۇ بو-
ۋايغا يۈزۈمنى كۆرسىتەي، تاقەت قىلالـ
ماي مەغلۇپ بولسۇن، ئاندىن ئۇنى بىر
تەرەپ قىلاي، ھەممە كىشىگە ئىبرەت
بولسۇن» دەپ يۈزىدىن نىقابىنى كۆتۈردى.
خىزىر ئەلەيھىسسالام مەلىكىنىڭ يۈزىنى
كۆرگەندىن كېيىن، مۇبارەك تىللىرىنى
چىقاردى. مەلىكە بۇنى كۆرگەندىن كېـ
يىن كۆڭلىدە: «بۇ خىزىر ئەلەيھىسسالام
بولسا كېرەك» دەپ بۇ رۇبائىينى ئوقۇدى:

ئەي پىرى ئەرەب، خىزىر مۇسەن، راست ئېيتقىل،
سۆزۈڭ بارىنى ئەمدى ماڭا ئۇقتۇرغىل.
مەن سېنى تونۇمايىن بىئەدەبلىك قىلدىم،
ھەر نېچە خەتالىق ئۆتتۇلدى ئانى كەچۈرگىل.

خىزىر ئەلەيھىسسالام ئۆزىنى بىلـ
دۈرۈش ئۈچۈن بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

سەن تونۇماساڭ ئەمدى ئېرۇرمەن خىزىرى،
سەندەك كىشىنى يولغا سالغان خىزىرى.
بىلمەي قىلغان بىئەدەبلىكنى ئەپۇ
ئەتمەك ئۈچۈن،
ئالەمدە ھەممەگە نەزەر سالغان خىزىرى.

—ئەي مەلىكە، — دېدى خىزىر
ئەلەيھىسسالام بېيىت ئوقۇپ بولغاندىن كېـ
يىن، — مېنى تونۇمىغان بولساڭ ئەمدى
تونۇغىن. تەڭرىنىڭ خەزىنىچىسى، ھەزرە-
تى مۇسانىڭ ئۇستازى، ئىسكەندەرنىڭ
ۋەزىرى ھەزرىتى خىزىر دېگەن مەن بولىمەن.
مەلىكە ناھايىتى خىجىل بولۇپ،
ئىككى كۆزىدىن ياشلىرىنى ئاققۇزغان ھالـ
دا تەختتىن چۈشتى. ئۇ خىزىر
ئەلەيھىسسالامغا:
— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ئەي
ھەزرىتى خىزىر ئەلەيھىسسالام، مەن ئۆزلىـ
رىنى تونۇماي ئەدەبسىزلىك قىلىپ قو-
يۇپتىمەن. گۇناھىمنى كەچۈرۈشلىرىنى
سورايمەن، —دەپ، خىزىر ئەلەيھىسسالامـ
نىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ، گۇناھىنى تىلىدى.
—بارىكاللا، —دېدى خىزىر ئەلەيـ
ھىسسالام، — سېنى ئۇلۇغ تەڭرىم مۇراـ
دىڭغا يەتكۈزسۇن. ئەمدى سەن ئۆزۈڭنى
چىن خاقانىنىڭ ئوغلى شاھزادە بەھرامغا
قوبۇل قىلغايسەن. مەن ئۆزۈم نىكاھ قىلاي.
مەلىكە دىلرىز خۇبان سەنەم ئاغى-
چا «خوش، بولغاي» دەپ جان ـ دىلى
بىلەن قوبۇل قىلدى. رۇم پادىشاھى ئادىل
شاھ بۇ ۋەقەدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن
ناھايىتى خۇش بولدى. پادىشاھ ھەزرىتى
خىزىر بىلەن كۆرۈشۈپ شاھزادە بەھرامـ
نى چاقىرتقۇزدى. پۈتۈن شەھەر خەلقىگە
قىرىق كۈن توي قىلىپ مەلىكىنى بەھرامـ
غا بەردى. ھەزرىتى ئىلياس ئەلەيھىسـ
سالام يېتىپ قولدىشى بولدى. تويغا كەلـ
گەن مېھمانلارنى ئۆز لايىقىدا رازى قىلـ
دى. توي ئاخىرلاشقاندا ھەزرىتى خىزىر
ئەلەيھىسسالام بىلەن ئىلياس كۆزدىن غاـ
يىب بولدى. ھەممە خالايىق بۇ ئىشقا
ھەيران قالدى. ئادىل پادىشاھ مەلىكە
بىلەن شاھزادىگە ئوردا ئىچىدە بىر ھۇجـ
را تەييارلىتىپ بەردى. ئۇ ئىككىسى مۇـ
رادىنى ھاسىل قىلىپ، مەقسەتلىرىگە يەتتى.
ئاخىرقى ئۆمرىنى پادىشاھلىق بىلەن ئۆتكۈزدى.

بۇ داستان ھىجرىيە 1319 - (مىلادى 1901 — 1902) يىلى خوتەن قارىقاش ناھىيە
جايتېرەك كەنتىدە كۆچۈرۈلگەن قول يازما نۇسخىغا ئاساسەن نەشرگە تەييارلاندى.

تۇل خوتۇننىڭ ئوغلى

(چۆچەك)

بۇرۇننىڭ بۇرۇنىسىدا خەيبەر دەپ ئاتىلىدىغان بىر شەھەر بولۇپ، بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھى ھەم زالىم، ھەم شۆھرەتپەرەس ۋە ئاچكۆز ئىدى. ئۇنىڭ قاقاس شورلۇقتا ئۆسۈپ قالغان تىكەندەك يالغۇز بىرلا قىزى بولۇپ، ھۆسن-جامالدا ئاينى خىجىل قىلغۇدەك گۈزەل ئىدى. قىزنىڭ بالىلىق-ئۆسمۈرلۈك چاغلىرى ئۆتۈپ، بويى ئۆسۈپ بالاغەت يېشىغا يەتكەندە تەرەپ-تەرەپتىكى شاھزادە-بەگزادىلەردىن ئەلچىلەر كېلىشكە باشلىدى. پادىشاھ قىزىنى سوراپ كەلگەن ئەلچىلەرگە: ئوڭ قانىتى ئالتۇندىن، سول قانىتى كۈمۈشتىن يارالغان كېپىك تۇتۇپ كېلىشىنى، بۇ شەرتنى ئادا قىلغان ھەرقانداق كىشىگە قىزىنى بېرىدىغانلىقىنى، تېپىپ كېلەلمىگۈچىلەرنى دارغا ئاسىدىغانلىقىنى شەرت قىلدى. قىزنىڭ ئىشقىدا كۆيۈپ، ۋەسلى-دىدارىدىن ئۈمىد كۈتۈپ، شەرتنى بەجا كەلتۈرىمىز دېگۈچىلەرنىڭ بەزىسى ئۇنداق كېپىكنى تېپىپ كېلەلمەي دارغا ئېسىلىپ، جېنىدىن جۇدا بولدى، بەزىلىرى چۆل-جەزىرىلەردە يىرتقۇچ ھايۋانلارغا يەم بولۇپ ياكى ئاچلىق، چاڭقاقلىق دەستىدە ئۆلۈپ كەتتى. جېنىدىن ئايرىلغانلار ئارىسىدا شاھزادە-بەگزادىلەرمۇ، سودىگەر-بايۋەچچىلەرمۇ، زەر-پۇرۇشلارمۇ بار ئىدى. كۈن، ئاي ۋە يىللار ئۆتكەنسېرى قىزنى دەپ ئۆلگۈچىلەرنىڭ سانى كۆپىيىۋەردى. ئوڭ قانىتى ئالتۇن، سول قانىتى كۈمۈش كېپىك تېپىلمىدى، ھەتتا جاھاندا ئۇنداق كېپىكنىڭ بارلىقىنى بىلىمەن، دەيدىغان كىشىمۇ چىقمىدى. لېكىن زالىم پادىشاھنىڭ كۆڭلى كىشىلەرنى دارغا ئېسىش بىلەن خۇش ئىدى. قىزىمۇ ئۆلگۈچىلەرنىڭ كىملىكىنى سۈرۈشتۈرۈپمۇ قويمايتتى. ئۇ خۇي-پەيلىدىن، بىپەرۋالىقىدىن ئەرگە تېگىدىغاندەكمۇ قىلمايتتى. كىشىلەر ئۇنىڭ مىجەز تەبىئىتىگە قاراپ ئۇنى ئەركەكزادەكمىكىن، دەپ گۇمان قىلىشاتتى.

شەھىرى خەيبەرنىڭ ئارقا بۇلۇڭ كوچىلىرىنىڭ بىرىدە ياشايدىغان بىر تۇل خوتۇننىڭ قىرانلىق يېشىغا يەتكەن،

ئەقىللىك، ئاق كۆڭۈل، خالىس نىيەت، ئىشچان بىر ئوغلى بار ئىدى. ئۇنىڭ ئىسمى سەلىم ئىدى. سەلىم پادىشاھ ۋە ئۇنىڭ قىزىنىڭ شەرتى تۈپەيلىدىن ئۆلۈپ كېتىۋاتقان كىشىلەر ئەھۋالىدىن خەۋەردار ئىدى. شەرت بويىچە ھېلىقىدەك كېپىكنى تېپىپ كېلىشكە ئاتلانماقچى بولغاندا ئانىسى يولدىن توسقانىدى. سەلىم ئوڭ قانىتى ئالتۇندىن، سول قانىتى كۈمۈشتىن يارالغان كېپىكنى تېپىپ كېلىپ، پادىشاھنىڭ قىزىنى ئالىدىغانلىقىنى يەنە ئېيتتى.

— جاھاندا ئۇنداق كېپەك يوق. بولسا شۇنچىۋالا ئادەم ئۆلۈپ كەتمەستى. بىرەرى بولسىمۇ تېپىپ كەلمەمتى. ناۋادا بار بولۇپ، تېپىپ كەلگىنىڭدىمۇ تۇل خوتۇننىڭ سەندەك يېتىم ئوغلىغا پادىشاھ ئۆز قىزىنى بېرەمدۇ؟ ئۇنداق خىيالىڭنى قوي، — دەپ ئانىسى يەنە ئۈنىمىدى.

— ئۇنداق كېپەك بار، ئانا، — دېدى سەلىم، — بۈگۈن كېچە چۈشۈمدىمۇ ئايان بولدى. مەن ئۇ كېپەكنى تېپىپ كېلىپ، كېيىنكىلەرنى ئۆلۈمدىن ساقلاپ قالىمەن. ئۇنداق بولمىسا يەنە قانچىلىغان ئادەملەر دارغا ئېسىلىپ ياكى چۆل - جەزىرىلەردە جېنىدىن ئايرىلىدۇ. بۇنى ئويلىمامسەن؟!

پادىشاھنىڭ ئەمەك ئۈچۈن زالىملىق قىلىپ بىگۇناھ كىشىلەرنى ئۆلتۈرۈۋاتقىنىدىن نارازى بولۇپ يۈرگەن ئانا ئوغلىنىڭ خالىس نىيىتىدىن تەسىرلىنىپ سەلىمگە ئىجازەت بەردى. سەلىم ئەتىسى ئەتىگەندىلا ئوردا ئالدىغا كېلىپ، دەرۋازىۋەنلەرگە كېلىش مەقسىتىنى ئېيتتى. ئۇلار ئۇنى پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا باشلاپ كىردى. سەلىم پادىشاھقا سالام بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن ئۆز مەقسىتىنى ئېيتتى ۋە ئوڭ قانىتى ئالتۇن، سول قانىتى كۈمۈش كېپىكنى چوقۇم تېپىپ كېلىدىغانلىقىنى، پادىشاھنىڭمۇ چوقۇم ۋەدىسىدە تۇرۇشى لازىملىقىنى ئېيتتى. بىر يېتىم بەدرەكنىڭ قىزىغا ئۆيلىنىش خىيالىدا بولغىنىنى ئاڭلىغان پادىشاھنىڭ قۇيقا چېچى تىك بولدى. ۋۇجۇدىدىكى زالىملىق مەرەز قېنى تېشىپ، كۆزلىرىنى چۆچەكتەك قىلىپ ئالايدى. سەلىمنى شۇ يەردىلا جاللاتلارغا تاپشۇرىۋاقچىمۇ بولدى. لېكىن ئۇ ئۆزى ئېلان قىلغان شەرتلەرنى ئويلاپ بۇنداق قىلىشقا پېتىنالمىدى. ئېھتىمال، تۇل خوتۇننىڭ ئوغلىنىڭ تەلىيى ئوڭدىن كېلىپ، مۇشۇنداق بىر كېپىكنى تېپىپ كەلسە، شاھلار دۇنياسىدا شان - شۆھرىتىنىڭ قانچىلىك ئاشىدىغانلىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. ئاخىرىدا پادىشاھ كۆڭلىگە قانداقتۇر بىر قارانىيەتنى پۈكۈپ، سەلىمگە جاۋابىنى بەردى.

سەلىم پادىشاھ ئالدىدىن چىقىپ ئۆيىگە قايتتى. پادىشاھ بىلەن قىلىشقان ۋەدە - پۈتۈملىرىدىن خەۋەردار قىلدى. دەرھال سەپەر تەييارلىقىغا كىرىشىپ، بىرنەچچە كۈنگە يەتكۈدەك تالقان ۋە نان تەييارلىدى - دە، ئۈچىنچى كۈنى چولپان پاتقان، تاڭ ئاتقان چاغدا ئانىسىدىن دۇئا ئېلىپ، قولۇم - قوشنىلىرى بىلەن خوشلىشىپ يولغا راۋان بولدى. ئۇ چۈشىدە بېشارەت بولغان بەلگىلەر بويىچە مېڭىۋەردى. ماڭغاندىمۇ ماڭدى. يولدا كارۋانلار ئۇچرىسا ھەمراھ بولدى. قېرى - ئاجىزلارغا يۆلەك بولدى. شۇڭا ئۇلارمۇ نان - تالقانلىرىدىن يوللۇق تۇتۇپ، ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالدى.

سەلىم ئۆيدىن چىقىپ تۇپتوغرا بىر ئاي
بولغاندا پايانسىز چۆلدە يالغۇز بىر قۇدۇق-
نىڭ قېشىغا كېلىپ قالدى. قۇدۇقنىڭ
يېنىدا يوغان بىر تۈپ توغراق سايە
تاشلاپ تۇراتتى. ئۇنىڭ چۈشىدە بېشارەت
بولغىنىمۇ دەل مۇشۇ ئىدى. سەلىم توغ-
راقنى ئايلىنىپ قارىدى. توغراقنىڭ
كۈنچىقىش تەرىپىدە قوۋزىقى سويۇۋې-
تىلىپ، غولىغا: «ئوڭ قانىتى ئالتۇن،
سول قانىتى كۈمۈش كېپىكنى ماچىن
شەھىرىدە ياشايدىغان بىر ياغاچچى ئۇستام
تېپىپ بېرەلەيدۇ» دەپ خەت يېزىلغان-
دى. خەتنىڭ ئاخىرىغا: «ياغاچچى ئۇستام
ساقاللىق ئۇچتەك ئاق، يۈزى قىپقىزىل
كىشى» دەپ ئەسكەرتىلگەنىدى.

سەلىم ماچىن شەھىرىگە قاراپ يول
ئالدى. نۇرغۇن شەھەر، دەشت-چۆللەرنى،
تاغ-داۋانلارنى بېسىپ ئۆتۈپ، ئىككى
ئاي دېگەندە بۇ شەھەرگە يېتىپ كەلدى.
ئىككى-ئۈچ كۈن شەھەرنى كېزىپ،
كىشىلەردىن سوراشتۇرۇپ يۈرۈپ، ئاخىر
ئاپئاق ساقاللىق، قىزىل يۈزلۈك ياغاچچى
ئۇستامنى تاپتى. ياغاچچى سەلىمنىڭ
كېلىش مۇددىئاسىنى بىلگەندىن كېيىن،
ئۇنى قىزغىن ئىززەتلەپ كۈتۈۋالدى.
قاتتىق چارچاپ كەتكەن سەلىم تاماقتىن
كېيىن شېرىن ئۇيقۇغا كەتتى. بىر چاغدا
كۆزىنى ئېچىپ قارىسا يېنىدا قاناتلىق
ياغاچ كېپىك تۇرغۇدەك. ئەپسۇسكى ئۇنىڭ
ئىزدىگىنى ئوڭ قانىتى ئالتۇن، سول قا-
نىتى كۈمۈشتىن ياسالغان ئۇچار كېپىك
ئىدى. شۇڭا ئۇ ياغاچچى ئۇستامغا رەھ-
مەت ئېيتىپ، راست ئۇچار كېپىكنى
ئىزدەپ بېقىش قارارى بويىچە يولغا
چىقماقچى بولدى. سەلىمنىڭ كۆڭلىدى-

كىنى بىلىپ بولغان ئۇستام ئۇنىڭغا:
— سىز ئىزدەۋاتقان كېپىك دەل
مۇشۇ، ئوغلۇم. سىز كېپىكنى ياغاچكەن،
جېنى يوقكەن، دېمەڭ، سىزگە مەن بىر
ئەپسۇن ئۆگىتىپ قويىمەن. كېپىكنى
مىنىپ، كۆزىڭىزنى يۇمۇپ ئەپسۇننى
ئوقۇۋەرسىڭىز ئۆزىڭىزنى بىر تۈپ چى-
نارنىڭ تۈۋىدە كۆرىسىز. چىنارنىڭ ئوڭ
تەرىپىدە بىر بۇلاق، سول تەرىپىدە يەنە
بىر بۇلاق بار. سىز بۇ ياغاچ كېپىكنىڭ
ئوڭ قانىتىنى ئوڭ تەرەپتىكى بۇلاققا،
سول قانىتىنى سول تەرەپتىكى بۇلاققا
چىلىسىڭىز، پادىشاھنىڭ كۈتكىنىدەك
كېپىككە ئايلىنىدۇ، — دېدى.

سەلىم ياغاچچىنىڭ گېپىگە بىر
ئىشىنىپ، بىر ئىشەنمەي قېنى، سىناپ
باقاي، دېگەن خىيالغا كەلدى-دە،
ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىپ، ياغاچ كېپىككە
مىندى. كۆزىنى يۇمۇپ ياغاچچى ئۆگىتىپ
قويغان ئەپسۇننى باشلىدى. بىر چاغدا
يۈزىگە بىر ئىسسىق شامال ئۇرۇلغاندەك
بولدى-دە، كۆزىنى ئېچىپ قارىسا،
ئۆزىنى يوغان بىر تۈپ چىنارنىڭ تۈۋىدە
كۆردى. چىنارنىڭ ئوڭ-سول ئىككى
تەرىپىدە ئىككى بۇلاق بۇلدۇقلاپ تۇ-
راتتى. سەلىم ياغاچچى ئۇستامنىڭ دېگە-
نىدەك قىلىۋىدى، ياغاچ كېپىكنىڭ ئوڭ
قانىتى ئالتۇنغا، سول قانىتى كۈمۈشكە
ئايلاندى. كېپىكمۇ بۇرۇنقى جانسىز ھا-
لەتتە تۇرماي، راست جانلىق كېپىككە
ئايلانغانىدى. كېپىك چاپچىپ، ئويناقلاپ
ئالتۇن، كۈمۈش قاناتلىرىنى قېقىپ تۇ-
راتتى. بۇنىڭغا قاراپ سەلىمنىڭ خۇشال-
لىقى ئىچىگە سىغماي قالدى. ئۇ شۇ ھامان
كېپىككە مىندى-دە، يەنە كۆزىنى يۇمۇپ،

AltunOq

ئەپسۇن ئوقۇپ، بىر جايغا بارغاندا كۆزىنى
ئاچسا ئۆزىنى خەيبەر شەھىرىدە، پادىشاھ
ئوردىسىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا كۆردى.
كېيىكنى كۆرۈپ دەرۋازىۋەنلەرمۇ ھەيران
قېلىشتى ۋە بۇ ئاجايىپ ئەھۋالنى پادى-
شاھقا خەۋەر قىلىشتى. ئالتۇن - كۈمۈش
قاناتلىق كېيىكنى كۆرۈشكە كۆزى تۆت
بولغان پادىشاھ سەلىمنى قەسىرگە چا-
قىرتتى. كېيىكنى كۆرۈپ پادىشاھنىڭ
گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ كەتتى. بېشى
ئابروي - شۆھرەت ئاسمىنىغا يەتتى.
لېكىن يەنە ئالدىدا تۇرغان سەلىمگە
قاراپ زالىملىقى تۇتتى - دە:

— نېمىشقا بۇ كېيىكنىڭ ئىككى
قانىتى ئالتۇن ئەمەس؟ جاللات! — دەپ
ۋارقىرىدى. ئۇنىڭ بۇنداق قىلىشى تۇل
خوتۇننىڭ ئوغلىغا قىزىنى بەرمەسلىك-
نىڭ باھانىسىنى تېپىش ئىدى. ئىككى
جاللات قىلىچ يالىڭاچلاپ كىرىپ، پادىشاھ-
نىڭ ئالدىدا تىك تۇردى. پادىشاھ
سەلىمنى كۆرسىتىپ:

— ئۇنىڭ كاللىسىنى ئېلىڭلار! —
دېدى.

پادىشاھنىڭ ئىچى تار، ھىيلىگەر،
قارا نىيەت بىر ئوڭ قول ۋەزىرى بار
ئىدى. پادىشاھ ئۇنى ئىنتايىن ئەتىۋار-
لايتتى. لېكىن بۇ ۋەزىرنىڭ قەستى
پادىشاھنىڭ قولتۇقىغا كىرىۋېلىپ، پەيتى
كەلگەندە ئۇنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، پادى-
شاھلىقنىمۇ، قىزى مەلىكىنىمۇ قولغا
چۈشۈرۈش ئىدى. شۇڭا ئۇ «بۇنداق
ئىقتىدارلىق يىگىتنى ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇپ
قالسام، ئۇ ماڭا يار - يۆلەك بولماسمۇ»
دېگەنلەرنى ئويلاپ:

— ئۇلۇغ شاھىم، شۇ قاتارلىق
مۈشكۈل ئىشنى ئورۇندىغان ئادەم ئۇنىڭ-
دىنمۇ قىيىن ئىشلارنى قىلالىشى مۇمكىن.
مېنىڭچە ئۇنى يەنە بىر قېتىم مۈشكۈل
ئىشقا بۇيرۇپ سىناپ باقايلى، ۋۇجۇدقا
چىقىرالىسا شاھلىق خەزىنىگە چوڭ پاي-
دىسى بولار. چىقىرالمىسا ئۇنىڭ يولى
ئوڭايغۇ، — دېدى.

— سەن قانداق ۋەزىپە تاپشۇرماق-
چى؟ — دەپ سورىدى پادىشاھ.

— كىتابلاردا ئېيتىلىشىچە يەتتە قات
زېمىننىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا بىر تۈپ
ئالتۇن چىنار بار ئىمىش. شۇ چىنارنى
ئوردىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كۆچۈرگۈزسەك،
ئالتۇن - كۈمۈش قاناتلىق كېيىك بىلەن
ئوردىغا تازا ماس كەلمەمدۇ، شۆھرەتلىرىگە
شۆھرەت قوشۇلمامدۇ؟ — دېدى ۋەزىر
تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ. بۇ مەسلىھەتتىن
پادىشاھ قالتىس خۇش بولدى. شۇ ئانلا
بۇ ۋەزىپىنى ئورۇنداشنى سەلىمگە
تاپشۇردى.

ۋەزىر ئۆزىنىڭ بۇنداق بىر دانا
پىكىرنى ئويلاپ تاپقانلىقىدىن خۇشال
ئىدى. «بۇ يىگىت ئالتۇن چىنارنى
ئېلىپ كېلەلمىسە، پادىشاھ ئۇنى ئۆلتۈرۈ-
ۋېتەلمەيدۇ، شۇنداقلا قىزىنىمۇ بەرمەيدۇ.
ئۇ چاغدا مەن ئۇنىڭدىن پايدىلىنالايمەن.
ئەگەر پادىشاھنىڭ زالىملىق كېسەلى
تۇتۇپ، سەلىمنى ئۆلتۈرسە يۇرت نارازى
بولىدۇ. بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ يۇرت
خەلقىنى كۈشكۈرتۈپ، قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ
پادىشاھنى ئاغدۇرۇپ تاشلايمەن. مەلىكىمۇ،
ئالتۇن چىنارمۇ مېنىڭ بولىدۇ» دېگەن-
لەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى ۋەزىر.

سەلىم پادىشاھنىڭ يېڭى شەرتىنى
ئاڭلاپ غەمگە پاتتى. بېشى قاتتى. شۇن-

داق بولسىمۇ «بۇنىڭمۇ بىر يولى بولۇپ قالار» دېگەن ئۈمىدتە ئۆيىگە قايتتى. پادىشاھنىڭ ۋەدىسىدە تۇرمىغانلىقى ئۈستىگە يەنە تېخىمۇ مۇشكۇل شەرت قويغانلىقىنى ئاڭلىغان موماي:

— دېمىدىمۇ، بالام. «قول يەتمىگەن شاختا قولۇڭنى سوزما» دېگەن گەپ بار. بۇنى بۇرۇنقىلار بىكارغا دېمىگەن. سەن ھەرقانچە باتۇر، ئەقىللىك ۋە ئاقكۆڭۈل بولغىنىڭ بىلەن پادىشاھ بەرىبىر ساڭا قىزىنى بەرمەيدۇ. شۇڭا بۇ ئىشقا ئەمدى تەۋەككۇل قىلما!

لېكىن سەلىم ئانىسىنىڭ سۆزىگە كۆنمەي، يەنە بىر قېتىم ئۆز تەقدىرىنى سىناپ كۆرمەكچى بولدى. بىچارە ئانا زار-زار يىغلاپ، ئاق يول تىلەپ دۇئا قىلىپ، ئوغلى بىلەن خوشلاشتى. سەلىم يەنە سەپەرگە ئاتلاندى. ئۇ ماڭغاندىمۇ مول مېڭىپ توپتوغرا بىر ئاي بولدى دېگەندە، بىر قۇملۇق باياۋاندا كېتىۋاتسا، ئاپئاق ساقاللىق، نۇرانە كۆزلۈك بىر بوۋاي ئۇچرىدى. سەلىم بوۋايغا سالام بېرىپ يولىغا مېڭىۋەرمەكچى بولدى. بوۋا سەلىمنىڭ سالىمىغا جاۋاب قايتۇرۇپ بولۇپ:

— ئوغلۇم، نەگە كېتىۋاتىسەن؟ — دەپ سورىدى.

— نەگە كېتىۋاتقانلىقىمنى بىلمەيمەن بوۋا، — دېدى سەلىم ۋە پادىشاھنىڭ قىزىنىڭ ۋەقەسىنى سۆزلەپ بەردى.

— ئۇ ئالتۇن چىناردىن مېنىڭ خەۋىرىم بار، — دېدى بوۋاي سەلىمگە يول كۆرسىتىپ، — سەن ئالدىڭغا قاراپ يەنە ئۈچ ئاي يول ماڭغىنىڭدىن كېيىن، بىر چىغىر يولغا چىقىپ قالىسەن. چىغىر يولنىڭ بېشىدا زوڭزىيىپ ئولتۇرغان بىر ئاق توشقان ئۇچرايدۇ. توشقان سېنى كۆرۈپ چىغىر يولدا ئاياغ تەرەپكە قاراپ سوكۇلداپ ماڭىدۇ. سەن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىۋەر. بىر ئاش پىشىم ماڭغاندىن كېيىن بىر تاغ ئۇچرايدۇ. توشقان تاغدىكى بىر ئۆڭكۈرگە كىرىپ كېتىدۇ، سەنمۇ توشقاننىڭ ئارقىسىدىن ئۆڭكۈرگە كىر. ئۆڭكۈرنىڭ ئىچىدە ئىككى كامار بولۇپ، ئوڭ تەرەپتىكى كامارغا توشقان كىرىپ كېتىدۇ. سەن سول تەرەپتىكى كامارغا «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەپ كىر. ئۇ كامار قىرىق قاراقچىنىڭ تۇرالغۇسى، — دەپ، سەلىمگە قاراقچىلار بىلەن ئۇچراشقاندىن كېيىن، قانداق قىلىشنى ئۇجۇر-بۇجۇرىغىچە ئۆگىتىپ قويۇپلا كۆزدىن غايىب بولدى.

سەلىم ئۈچ ئاي ماڭغاندىن كېيىن، چىغىر يول، توشقان ئۇچرىدى ... بوۋاينىڭ ئۆگەتكىنىدەك سول تەرەپتىكى كامارغا «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەپلا كىردى.

— ئەگەر سالىمىڭ بولمىغان بولسا، ئىككى پۈكلەپ بىر قوۋۇز قىلىۋېتەتتۇق. ئۆزۈڭ نېمە ئادەم، بۇ يەرگە قانداق كەلدىڭ؟ — دەپ سورىدى قاراقچىلار باشلىقى.

— مەن چوڭ توپىنىڭ ئاشپىزى ئىدىم. سۇ تاپىمەن، دەپ يولدىن ئادىشىپ قېلىپ بۇ تەرەپكە كېلىپ قالدىم، — دەپ جاۋاب بەردى سەلىم.

بۇ قاراقچىلار ئارىسىدا تاماق ئېتىشنى بىلىدىغان بىرەرمۇ كىشى يوق ئىدى. شۇڭا ئاشپەزنىڭ ئۆز ئايىغى بىلەن كېلىپ قالغىنىدىن خۇشال بولغان قاراقچىلار باشلىقى سەلىمنى سىناپ كۆرمەكچى

بولۇپ، ئەككى تۆگەنى سويغۇزۇپ، گۆشىدە نېرىن چۆپ قىلىشنى بۇيرۇدى.

سەلىم يولدا ئۇچرىغان بوۋاينىڭ ئۆگەتكىنى بويىچە تۆگە گۆشىنى داش قازانغا سېلىپ سۇ قۇيدى. ئاندىن قاراق-چىلارنى «كۆزۈڭلارنى يۇمۇڭلار» دېدى. قاراقچىلار كۆزىنى يۇمغاندىن كېيىن، بوۋاي بەرگەن ھاسا بىلەن قازاننىڭ ئاستىغا ئۇرۇپ قويۇپ، «تاش بولساڭمۇ پىش» دەپ بولۇپ، قاراقچىلارغا: «كۆ-زۈڭلارنى ئېچىڭلار» دېدى. قاراقچىلار كۆزلىرىنى ئېچىپ ھەيرانۇ-ھەس بولۇش-تى. قارىسا ئوچاقتا ئازراقمۇ ئوت يوق، ئەمما قازان ۋاراقشىپ قايناۋاتقۇدەك، سەلىم گۆش پىشتى، دەپ تۆگىنىڭ بىر سان گۆشىنى قازاندىن ئېلىپ، داستىخانغا قويدى. قاراقچىلار گۆشنى يەپ سەلىمنى ماختاشتى. ئەسلىدە تۆگە گۆشى قاتتىق، قۇرغاق پىشاتتى. لېكىن بۇ تۆگىنىڭ گۆشى خۇددى پاقلان گۆشىدەك ھەم يۇمشاق، ھەم تەملىك پىشقانىدى. قاراق-چىلار سەلىمنىڭ ھۈنىرىگە قايىل بولۇپ، ئۆزلىرىگە ئاشپەز قىلىۋالدى.

قاراقچىلار ئەتىسى سەھەردىلا باش-لىقىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە نەچچە توركۈمگە بۆلۈنۈپ تەرەپ-تەرەپتە قاراق-چىلىققا كېتىپ، كەچتە قايتىپ كېلىشتى. سەلىم قاراقچىلار كېتىشى ھامان بوۋاينىڭ ئۆگەتكىنى بويىچە غارنىڭ بۇلۇڭىدىكى كۆمۈكلۈك ساندۇقنى ئالدى. ئۇنىڭ سىر-تىدىكى توققۇز قەۋەت ئورالغان رەختنى يېشىپ، كىچىك تۈگۈنچەكنى ئېچىۋىدى، بىر سىقىم زەھەر چىقتى. سەلىم بۇ زە-ھەرنى قاراقچىلارغا تەييار قىلىپ قويغان تاماققا سېلىپ ئارىلاشتۇرۇۋەتتى. كەچتە

قاراقچىلار ئولجىلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ غارغا كىرىشتى-دە، تاماققا دۈم چۈشتى. داش قازاندىكى ئاشلار تۈگىمەي تۇرۇپلا قا-راقچىلار بىر-بىرلەپ يىقىلىشتى. سەلىم توشقان كىرىپ كەتكەن ئوڭ تەرەپتىكى كامارغا «بىسمىللا» دەپ كىرىپ كەتتى. كامارنىڭ ئىچى پايانسىز يايلاق ئىدى.

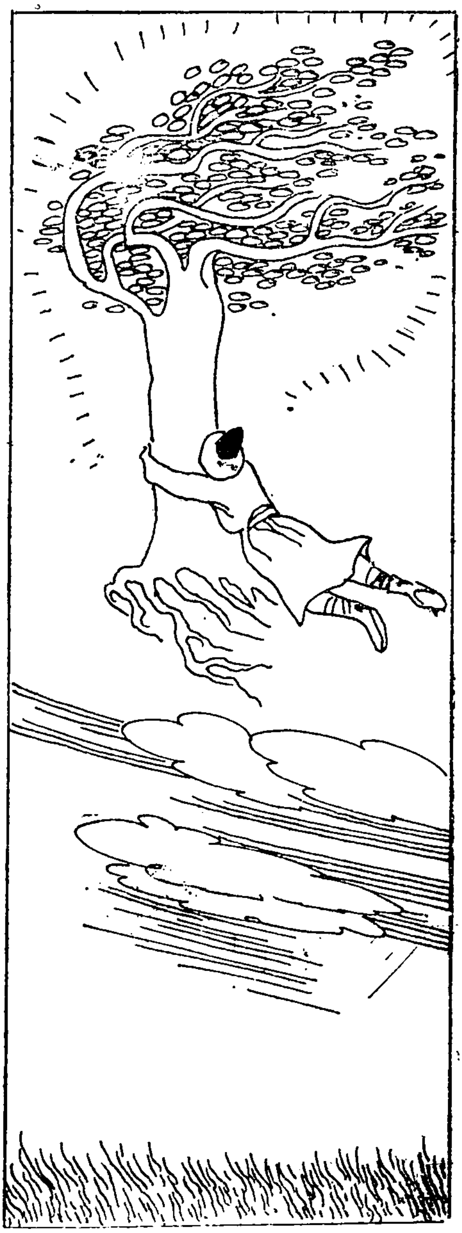

سەلىم ماڭدى، ماڭدى، قورسىقى ئاچتى. هاردى، كەچمۇ بولدى. ئۇ ماغدۇرسىزلىق هەم ئۇيقۇسىزلىقتا بولالماي، تۈز دالىدىلا يېتىپ، ئۇيقۇغا كەتتى ... ئۇنىڭغا «كۆزۈڭنى ئاچ!» دېگەندەك شەپە بولۇپ، كۆزىنى ئېچىۋىدى، ئالدىدا يوغان بىر تۈپ ئالتۇن چىنار دەرىخىنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆردى. سەلىم يەنە بىۋاسىنىڭ ئۆگەتكىنى بويىچە ئالتۇن چىنارنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ، كۆزىنى يۇمدى-دە، ئەپسۇننى باشلاپ ئاخىرلاشقاندا كۆزىنى ئاچتى. قارىسا ئۇ خەيبەر شاهى ئوردىسىدا تۇراتتى. تەختتە ئولتۇرغان پادىشاه ۋە ئەتراپتىكى ۋەزىر-ۋۇزرالار سەلىمنىڭ ئالتۇن چىنارنى ئېلىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ هەيران قېلىشتى. پادىشاه ئالتۇن چىنارنى كۆرۈپ، خۇشال بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۆز قىزىنى تۇل خوتۇننىڭ ئوغلىغا بېرىشنى نومۇس دەپ قاراپ، «قانداق قىلىمىز؟» دېگەندەك ئوڭ قول ۋەزىرىگە قارىدى. ۋەزىرنىڭ قورسىقىغا يەنە بىر سۈيىقەستلىك جىن كىردى. ۋەزىر پادىشاهنىڭ قۇلىقىغا كۇسۇرلىدى. پادىشاه ئۇنىڭ سۆزىگە باش لىڭشىتىپ، سەلىمگە قاراپ مۇنداق دېدى:

— «مەرتەم-مەرتەم ئۈچ مەرتەم» دېگەن گەپ بار. ئىككى شەرتىمىزنىمۇ بەجا كەلتۈردۈڭ. ئۈچىنچى شەرتىمىزنىمۇ تولۇق ئورۇندىساڭ، قىزىم مەلىكىنى ساڭا بېرىمەن. ئەمما مېنىڭ ئۇنىڭدىن باشقا پەرزەنتىم يوق، شۇڭا قىزىمنىڭ ئورنىدا بالا قىلىۋېلىشىم ئۈچۈن، ماڭا كۈنپېتىش تەرەپ شاهى تۆمۈرخاننىڭ قىزىنى ئەكىلىپ بېرىسەن!

پادىشاهنىڭ غەرىزى تۆمۈرخاننىڭ قىزىنى بالا قىلىۋېلىش ئەمەس، ئەمرىگە ئېلىپ خوتۇن قىلىش ئىدى. ۋەزىر ئۇنىڭ قۇلىقىغا «چۈشۈمدە بېشارەت بولدىكى، تۆمۈرخاننىڭ قىزىلا سىلىگە ئوغۇل تۇغۇپ بېرىدۇ»، دېگەنىدى. تۆمۈرخان كۈچلۈك، قەهرىلىك پادىشاه بولۇپ، قىزىغا بەك ئامراق ئىدى. خەيبەر پادىشاهى بىلەن تۆمۈرخان ئوتتۇرىسىدا ئاتىلىرىدىن قالغان ئۆچ-ئاداۋەت بار ئىدى. شۇڭا ۋەزىر: «تۇل خوتۇننىڭ ئوغلىنى ئەلچىلىككە ئەۋەتسەك، تۆمۈرخان بۇنى ئۆزىگە قىلىنغان هاقارەت دەپ بىلىپ، قاتتىق غەزەپكە كېلىدۇ-دە، هەم بارغان ئەلچىنى ئۆلتۈرىدۇ. هەم بىزگە قارىتىپ جازا يۈرۈشى قىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن پادىشاهنى ئاغدۇرۇپ، ئۆز مەقسىتىمگە يېتەلەيمەن» دەپ ئاشۇنداق پىلان كۆرسەتكەنىدى. ۋەزىر دەرهال سەلىمنىڭ يولغا چىقىشىنى تاپىلىدى.

سەلىم ئۆيىگە كېلىپ ئانىسىدىن رازىلىق ئېلىپ يولغا ئاتلاندى. ئۇ نۇرغۇن تاغ-داۋان، دەريا-كۆللەرنى، دەشت-چۆللەرنى بېسىپ، بىر ئورمانلىققا كېلىپ قالدى. هاردۇق ئېلىشقا بىرەر ئەپلىك يەر ئىزدەپ ئەتراپقا قاراۋېتىپ، بىر توغراقنىڭ شېخىدىكى ئىككى سېغىزخاننىڭ پەيلىرىنى تۇيدۇرماي يۇلۇپ ئېلىپ، ئۇنىڭكىنى بۇنىڭغا، بۇنىڭكىنى ئۇنىڭغا ئالماشتۇرۇپ ئويناۋاتقان ئېگىز بويلۇق بىر ئادەمنى كۆرۈپ هەيران قالدى.

— سىز كىم؟ بۇ جاڭگالدا نېمە قىلىپ يۈرىسىز؟ — دەپ سورىدى، سەلىم هېلىقى كىشىگە سالام بېرىپ.

— مەن شەپىسىز ئوغرى بولىمەن.

ئەۋلىيا بوۋاينىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە، سىزنىڭ كېلىشىڭىزنى كۈتۈپ، زېرىكىشتىن سېغىزخانىنىڭ پەيلىرىنى ئالماشتۇرۇپ ئويناۋاتىمەن. تۆمۈرخانىنىڭ شەھىرىگە بېرىشكە ئاتلىنالايلى، — دېدى شەپىسىز ئوغرى.

سەلىم ھېلىقى ئاپئاق ساقاللىق بوۋاينىڭ ئەۋلىيا ئىكەنلىكىنى بىلىپ ناھايىتى خۇشال بولدى. ئۇلار يولغا چىقىپ بىرقانچە كۈندىن كېيىن، ئىككى پۇتىغا يوغان ئىككى تۈگمەن تېشىنى باغلىۋالغان، جىلغا ئىچىدە شامالدەك يۈگۈرۈپ، كېيىك، جەرەنلەرنى قوغلاپ يۈرگەن بىر ئادەمنى ئۇچراتتى.

— مەن شامال ئاياغ شاتۇر بولىمەن. سىلەرنى ساقلىغاچ كېيىك، جەرەن قوغلاپ يۈردۈم. سىلەر بىلەن تۆمۈرخان شەھىرىگە بارماقچىمەن. تۆمۈرخانىنىڭ «لەپلىمە جادۇ» دەپ ئاتىلىدىغان بىر جادۇگىرى بار. يۈگۈرۈشتە ئۇنى پەقەت مەنلا يېڭەلەيمەن، — دېدى شامال ئاياغ شاتۇر سەلىمنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرىپ.

سەلىم ئۇنىمۇ ھەمراھ قىلىپ يولنى داۋاملاشتۇردى. ئۇ ئۈچى بەش ـ ئالتە كۈن ماڭغاندىن كېيىن، بىردەم ئۇ قۇلىقىنى، بىردەم بۇ قۇلىقىنى يەرگە يېقىپ يۈرگەن بىر كىشىنى ئۇچراتتى، ئۈچى ئۇنىڭ قىلىۋاتقان قىلىقىغا ھەيران قېلىشتى.

— ئۆزۈڭ كىم؟ نېمە ئۈچۈن قۇلىقىڭنى يەرگە يېقىپ يۈرىسەن؟ — دەپ سورىدى سەلىم.

— مەن سەگەك قۇلاق باتۇر بولىمەن. سىلەرنى ساقلاپ تۇرىۋاتىمەن. تۆمۈرخانىنىڭ شەھىرىگە مەنمۇ باراي، ياردىمىم تېگىپ قالىدۇ، — دېدى سەگەك قۇلاق باتۇر.

— ھازىر تۆمۈرخان شەھىرىدە نېمە ئىشلار بولىۋاتىدۇ. تىڭشاپ باقە، قېنى، كارامىتىڭنى كۆرۈپ باقايلى! — دېدى شامال ئاياغ باتۇر. سەگەك قۇلاق باتۇر ئوڭ ـ سول قۇلىقىنى نۆۋەت بىلەن يەرگە يېقىپ تىڭشاپ:

— تۆمۈرخان ئوردىسىغا ئۇنىڭ قىزىنى سوراپ ئەلچىلەر كەپتۇ، تېز ماڭايلى! — دېدى.

تۆتى ئالدىراپ يولغا ئاتلاندى. ئۇلار بىرنەچچە كۈن يول يۈرۈپ، بىر تاغنىڭ باغرىغا كەلدى. قارىغۇدەك بولسا، ئالدى تەرەپتىكى تاغ بىر دەم ئېگىزلەپ، يەنە بىر دەم پەسلەۋاتقۇدەك، يېقىن كېلىپ قارىسا بىر ئادەم تاغنى يەردىن يۇلۇپ ئېلىپ، يەنە بىر تاغنىڭ ئۈستىگە قويۇپ، يەنە ئېلىپ، يەنە قويۇپ ئويناۋاتقۇدەك.

سەلىم ئۇنىڭ كىملىكىنى، بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرۈۋاتقانلىقىنى سورىدى.

— مەن تاغ يۆتكەر باتۇر بولىمەن. تۆمۈرخانىنىڭ شەھىرىگە بېرىش ئۈچۈن سىلەرنى ساقلاپ تۇرغانىدىم. زېرىكىپ، ئىچىم پۇشۇپ، تاغ يۆتكەپ ئويناۋاتقانىدىم، — دېدى تاغ يۆتكەر باتۇر.

ئۇلار بەش ئادەم بولۇپ، بىرنەچچە كۈن يول يۈرۈپ بىر كۆلنىڭ بويىغا كېلىپ قالدى. قارىغۇدەك بولسا، كۆلنىڭ سۈيى بىر دەم كۆتۈرۈلۈپ، بىر دەم سۇمۇرۇلۇپ تۇرغۇدەك. ئۇلار بۇ ئىشقا ھەيران بولۇپ ئەتراپقا سىنچىلاپ قارىسا، قومۇشلۇق ئارىسىدا بىر ئادەم كۆل گىرۋىكىدە دۈم يېتىۋېلىپ سۇنى بىر دەم سۈمۈرۈپ، يەنە چىقىرىپ ئويناۋاتقۇدەك.

— پېقىرنىڭ نامى سۇ سۈمۈرگۈچ بولىدۇ. ئەۋلىيا بوۋاينىڭ تاپشۇرۇقى

بوېيچە سىلەرنى ساقلىغاچ كۆل سۈيىنى سۈمۈرۈپ ئويناپ تۇرغانىدىم، — دېدى سۇ سۈمۈرگۈچ باتۇر سەلىمىنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرىپ.

ئۇلار شۇنىڭ بىلەن ئالتە ئادەم بولدى. سەگەك قۇلاقنىڭ ئالدىرىتمىشى بىلەن دەرھال يولغا ئاتلاندى. سۇ سۈمۈرگۈچ باتۇر يولدا لازىم بولىدۇ، دەپ كۆل سۈيىنى بىر سۈمۈرۈۋىدى، ئاغزىنىڭ بىر قوۋۇزىغا يېرىم كەلدى. ئۇلار ماڭدى، ماڭدى ھارمىدى. بىرەرسىمۇ ئايرىلىپ قالمىدى، بەلكى بارغانسېرى قېرىنداشلاردەك بىر-بىرىگە ئىجىل بولۇپ قېلىشتى، ھەممىسى سەلىمىنىڭ ئاغزىغا بېقىشتى. ئۇلار يولنى مول يۈرۈپ، تۆمۈرخاننىڭ شەھرىگە بىرنەچچە چاقىرىم يول قالغاندا، ئۇلارغا غەلىتە بىر ئاۋاز ئاڭلانغاندەك بولدى. سەگەك قۇلاق باتۇر يەرگە قۇلىقىنى يېقىپ: «تۆمۈرخاننىڭ ئەككى ئىتى بىز تەرەپكە كېلىۋېتىپتۇ»، دېدى.

تۆمۈرخاننىڭ يوغانلىقى ئەككى ياشلىق كالىدەك، سەگەك ئەككى ئىتى بولۇپ، بۇ ئىتلار قاۋىغانچە ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىۋاتاتتى. ئىتلارنىڭ قاۋىشىدىن تاغ-تاشلار جاراڭلايتتى. ئايىغىنىڭ سالمىقىدىن يەر تىترەيتتى. كېلىۋاتقان ئىتلارنى كۆرۈپ، تاغ يۆتكەر باتۇر قولتۇقىغا قىستۇرۇۋالغان تاغنىڭ بىر پارچىسىنى ئېتىۋىدى، ئىتلار تاغنىڭ ئاستىدا قالدى. ھاۋىشىشى ئۆچتى.

سەلىملەر تۆمۈرخاننىڭ شەھرىگە يېتىپ كېلىپ ئۇدۇللاپ ئوردىغا كىردى. تويۇقسىز كىرىپ كەلگەن ناتونۇش بۇ ئالتە كىشىگە كىشىلەر ھەيرانلىقتا قاراپ قېلىشتى. تۆمۈرخان ئۇلاردىن:

— سىلەر شەھەرگە كىرگۈچە ئالدىڭلارغا بىرەر نەرسە ئۇچرىمىدىمۇ؟ — دەپ سورىدى.

ئۇچرىدى. ئەككى ئىت ئۇچرىدى. يەردىن ئەككى تال تاش ئېلىپ ئېتىۋىدۇق، تېگىپ كېتىپ ئۆلۈپ قالدى، — دېدى تاغ يۆتكەر باتۇر.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ تۆمۈرخان چۆچۈدى. تۆمۈرخان ئەسلىدە ئۆزىگە تەۋە بىر خاننىڭ ئەلچىلىرىنى كۈتۈۋاتقانىدى. ئىلاجىسىز سەلىملەرنىمۇ يۇقىرىغا تەكلىپ قىلدى. زىياپەت ئارىلىقىدا ئۇلارنىڭ نېمە ئىش بىلەن كەلگەنلىكىنى سورىدى. سەلىم كېلىش مەقسىتىنى ئېيتتى.

— تەۋەيىمدىكى بىر كىچىك خانمۇ قىزىمنى سوراپ ئەلچى ئەۋەتىپتۇ. سىلەرمۇ كېپسىلەر. بىزنىڭ بۇ يەردىكى ئادەت بويىچە قىز سوراپ بىر ۋاقىتتا كېلىپ قالغان ئەلچىلەر ئۆزئارا كارامەت كۆرسىتىدۇ. قايسى تەرەپ ئۇتۇپ چىقسا، قىزنى شۇ تەرەپ ئالىدۇ، — دېدى تۆمۈرخان.

ئەتىسى ئوردا ئالدىدىكى مەيدانغا كارامەت كۆرسىتىش سورۇنى تۈزۈلدى. ئالدى بىلەن كىچىك خان تەرەپ مەيدانغا يوغان بىر بۇقىنى چىقاردى. بۇقا ھۆركىرەپ، يەرنى تۇرتۇپ ھەيۋە كۆرسەتتى. سەلىم تەرەپتىن تاغ يۆتكەر باتۇر مەيدانغا چۈشۈپ، بۇقىنىڭ ئەككى مۈڭگۈزىدىن تۇتۇپ پىرقىرىتىپ بىر ئاتقانىدى، بۇقا يەرگە چاپلىشىپلا قالدى. كىچىك خان تەرەپ لەپىلمە جادۇنى ئوتتۇرىغا چىقاردى. ئۇنىڭ يۈگۈرۈش كارامىتى شامالدىنمۇ تېز ئىدى. ئەككىسى مۇسابىقىگە چۈشۈشتىن ئىلگىرى ئۇلارغا

مەي سۇنۇلدى. شامال تاغ باتۇر ئۆمردـ
دە بۇنداق «دورا بەھوش» نى كـۆرۈپمۇ،
ئىچىپمۇ باقمىغاچقا، ئۇنىڭغا بۇ مەي تېز
تەسىر قىلىپ، مەست بولۇپ قالدى. خۇـ
شاللانغان لەپلىمە جادۇ ئۇنى بىر يۇلغۇن
تۈۋدە ياتقۇزۇپ قويـۇپ، شامـالدەك يۈـ
گۈرۈپ كەتتى. سەگەك قۇلاق باتـۇر يەر
تىڭشاپ، يالغۇز لەپلىمە جادۇنـىڭلا ئاياغ
تىۋىشىنى ئاڭـلاپ، ئەھـۋالنى سـەلىمگە
مەلۇم قىلـدى. سەلىم شـامال ئاياغـىنىڭ
مەست بولۇپ قالغانلىقىنى ئويلاپ، ئەۋلىيا
بوۋاي بەرگەن ھاسا بىلەن يەرنى قاتتىق
بىر ئۇرۇۋىدى، يەر سىلكـىنىپ كەتتـى.
شامال ئاياغ باتۇر سىلكىنىـشتىن ئويغىـ
نىپ قارىسا، لەپلىمە جادۇ يىراقلاپ كېـ
تىپتۇ. ئۇ ئورنىدىن تۇرغىنىچە شامالدىن
تېز سۈرئەتتە يۈگۈرۈپ لەپلىمە جادۇنىڭ
ئالدىغا ئۆتتى ـ دە، نىـشانغا ھەمـمىدىن
بالدۇر يېتىپ كەلدى.

ــ ھە، تۆمۈرخان، ئەمدى قىزلىرىنى
بىزگە بېرەلا، ــ دېدى ئۇ. تۆمۈرخان بۇـ
لارغا كۈچ بىلەن تەڭ كېلەلمەيدىغانلىـ
قىنى بىلىپ، بىر ھىيلە قىلىشنى ئويلىدى.

ــ تەلىپىڭلارنى بەجاكەلتۈرىمەن. بۈـ
گۈن كەچتە سىلەرگە ئۈزىتىش زىياپىتى
بېرەي، ــ دېدى. ئۇنىڭ مەقسىتى سەلىمـ
لەرنى دورا بەھوش بىلەن مەست قىلىۋېـ
تىپ، ئاندىن ئۇلار ياتقان تۆمۈر سارايغا
ئوت قويـۇپ، كاۋاپ قىلىۋېتـىش ئىدى.
چۈشتىن كېيىن كەچكىچە زىياپەت بولدى.
سەلىمىلەرخۇش پۇراقلىق مەينى كۆپ ئىچىشـ
تى. بىر ـ بىرلەپ مەست بولۇپ قالـدى.
تۆمۈرخانـىنىڭ ئادەملـىرى ئۇلارنى تۆمۈر
سارايغا ياتقۇزۇپ، سارايىنىڭ تـۆت ئەتـ
راپىغا، ئۈستـىگە ئـوتۇن دۆۋىـلەپ ئوت
ياقتى. ساراي تاملىرى قىزىپ، ئۇلارنىڭ
مەستلىكىنى يېشىۋەتتى. سـۇ سۈمۈرگۈچ
باتۇر ئاغزىغا قاچىلىۋالغان بىر كۆلنىڭ
سۈيىنى بىر پۈركـۈۋىدى، تـۆمۈر تاملار
شۇ ھامان سوۋۇپ كەتتى. تاڭ ئېتـىشى
بىلەن تۆمۈرخان ۋەزىرلىرى بىلەن سەلىمـ
لەر ياتقان سارايغا كەلدى. ئۇ ئالتەيلەنـ
نى ئاللىقاچان كاۋاپتەك پۇچىلىنىپ بولـ
دى، دەپ ھۆكۈم قىلغانىدى. لېكىن سەـ
لىملەر تۆمۈرخانـىنىڭ ئالـدىغا چىقىپ:
«بىزنى نېمانداق سوغۇق سارايغا ياتقۇـ
زۇپ قويـدۇڭـلار» دەپ رەنجىگەندەك بوـ
لۇشتى ھەم خاننىڭ ئەمدى قىزىنى چوـ
قۇم بېرىشى كېرەكلىكىنى ئېيـتتى. تۆـ
مۈرخاننىڭ قىزىنى بۇلارغا قوشۇپ قويۇش نىيىـ
تى بولمىغاچقا، يەنە بىر ھىيلە ئويلاپ چىقتى.

ــ مەن سىلەرگە قايىل، قىزىمنى بېرەي،
بۈگۈن ئاخشام مەن سىلـەرگە ئۈزىـتىش
مۇراسىمى ئۆتكۈزۈپ، ئەتە سەھەردە يولـ
غا سېلىپ قوياي، ــ دېدى تۆمۈرخان ھىيـ
لىگەرلىك قىلىپ. ئۇ ئـوردا ئاشپىزىنىڭ
يېنىغا كىرىپ، ئىككى قازاندا گۆش پىـ
شۇرۇپ، بىرىگە ئۆتـكۈر زەھەر سېلىپ،
زەھەر سېلىنغان گۆش، شورپىنى سەلىمـ
لەرگە تارتىشنى تاپىلىدى. ئاشپەز خانـ
نىڭ دېگىنىدەك قىلىشقا كىرىشتى. بۇلارـ
نىڭ قىلىشقان گەپلىرىنى سـەگەك قۇلاق
يەر تىڭشاپ ئاڭلىۋالدى. ئۇ تۆمـۈرخان
بىلـەن ئاشـپەز ئوتتۇرىسـىدا بولۇنـغان
گەپلەرنى ھەمراھلىرىغا مەلۇم قىلدى.

شەپىـسىز ئوغرى شـەپە چىـقارماي
مورا ئارقىلىق ئاشخانىغا چۈشۈپ، زەھەر
تاشلانغان قازان بىلەن زەھەر تاشلانمىـ
غان قازاننى ئالماشتۇرۇپ قويدى. پىياز
توغراش بىلەن بولۇپ قالغان ئاشپەز بۇـ
نى زادى سەزمىدى. گۆشمۇ پىشتى. مۇـ
راسىم داستىخىنى سېلىنىپ، گۆش، شورـ
پىلار كەلتۈرۈلدى. ھـەر ئىـككى تەرەپ
گۆشنى ئىشتىھا بىلەن يېيىشتى. پـەقەت
تۆمۈرخانلا ساھىبخانلىق قىلىمەن، دەپ

گۆش يېمىگەنىدى. ئۇنىڭ قالغان ئادەملىرى، كىچىك خان ئەلچىلىرى زەھەرلىنىپ، بىر-بىرلەپ ھەق جايىنى تاپتى. ئىشنىڭ تېگىنى پەملىگەن تۆمۈرخان سەلىملەرگە زادىلا تاقابىل تۇرالمايدىغانلىقىنى بىلىپ يەتتى. نائىلاج قىزىنى سەلىملەرگە قوشۇپ قويدى. سەلىملەر تۆمۈرخاننىڭ قىزىنى ئېلىپ، خەيبەر شەھىرىگە قاراپ ئاتلاندى. شەھەرگە ئون كۈنلۈك ئارىلىق قالغاندا تۆمۈرخاننىڭ قىزى:

— مەن بىر پادىشاھنىڭ قىزى. مېنى ئالىدىغان كىشى ھەرقانچە چوڭ شاھ بولسىمۇ مېنىڭ ئالدىمغا چىقىشى كېرەك. بولمىسا قايتىپ كېتىمەن، — دەپ تۇرۇۋالدى.

قىزنىڭ تەلىپى يوللۇق بولغاچقا سەلىم ماقۇل دەپ شەھەرگە قاراپ ماڭماقچى بولدى.

— پادىشاھ ئۇلۇق قول ۋەزىرىنىمۇ ئالغاچ كەلسۇن. ئۇچىڭلار ئاتلىق كېلىڭلار. قالغان ئىشنى ئۆزۈم توغرىلايمەن، — دېدى قىز سەلىمنىڭ كۆزىگە مەنىلىك قاراپ.

سەلىم شەھەرگە يېتىپ كېلىپلا ئوردىغا كەلدى. قىزنى ئېلىپ كەلگەنلىكىنى، شاھ بىلەن ئۇلۇق قول ۋەزىر ئالدىمغا كەلمىسە قايتىپ كېتىسەن، دېگەنلىكىنى ئېيتتى. قىزنىڭ قولغا كەلگەنلىكىنىڭ خۇشاللىقىدا پادىشاھ ۋەزىرنى ئېلىپ، يولغا ئاتلاندى. يىراقتىن توپا-چاڭ كۆتۈرۈلگەنلىكىنى كۆرگەن بەش ھەمراھ قىزغا: «بىزنىڭ سەلىمگە قىلىدىغان ياردىمىمىز ئاخىرلاشتى. بىز ئۆز ماكانلىرىمىزغا قايتىمىز. سەلىم كەلسە مۇشۇ گەپنى دەپ قويۇڭ» دەپ ھەرقايسى تەرەپكە كېتىشتى.

سەلىم، پادىشاھ ۋە ئۇلۇق قول ۋەزىر يېتىپ كەلدى. قىز يەردىن بىر سىقىم توپا ئېلىپ، ئەپسۇن ئوقۇپ ھۆرۈپ تۇرغانىدى. ئۇلارنىڭ كېلىشىگە قىز قولىدىكى توپىنى پادىشاھ بىلەن ئۇلۇق قول ۋەزىرگە چاچتى. پادىشاھ شۇ ھامان بۆرىگە، ۋەزىر تۈلكىگە ئايلىنىپ قالدى-دە، بۆرە تۈلكىنى قوغلاپ، چەكسىز باياۋانغا قاراپ كەتتى. سەلىم بۇ كارامەتنى كۆرۈپ ھەيران قالدى. بۇنداق قىلىشنىڭ سەۋەبىنى قىزدىن سورىدى.

— خەيبەر پادىشاھىنىڭ قىزى سىزگە ۋاپا قىلمايدۇ. ئۇ قىز بايا تۈلكىگە ئايلاندۇرۇلغان ۋەزىر بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، پادىشاھنىمۇ، سىزنىمۇ ئۆلتۈرمەكچىدى. شاھنىڭ غەرىزى قىزىنىڭ باھانىسىدە سىزدەك يىگىتلەرنى ئىشقا سېلىپ، ئاجايىپ-غارايىپ مال-دۇنيا ۋە شان-شۆھرەتكە ئىگە بولۇش ئىدى. شۇڭا مەن ئۇلارنى ئۆز تەبىئىتىگە مۇۋاپىق ھايۋانغا ئايلاندۇرۇۋەتتىم، كېلىڭ، ئەمدى خۇشاللىق تويىنى ئەككىمىز ئوينايلى، — دېدى قىز مەنىلىك كۈلۈپ. سەلىم قىزنىڭ كۆڭلىنى چۈشەندى. ئۇلار خۇشال-خۇرام ھالدا شەھەرگە كىردى. زالىم پادىشاھ بىلەن ھىيلىگەر ۋەزىرنىڭ ھايۋانغا ئايلىنىپ كەتكەنلىكى توغرىسىدىكى خەۋەر پۈتۈن شەھەرگە ئاڭلاندى. شەھەر خەلقى سەلىمنى ئۆزىگە پادىشاھ قىلىپ سايلىۋالدى. سەلىم توي قىلىپ، قىزنى ئۆز ئەمرىگە ئالدى ھەم ئۇنى ئۆزىگە ئۇلۇق قول ۋەزىر قىلدى. تۇل ئانىسىنىمۇ ئوردىغا ئەكىلىۋالدى. شۇنداق قىلىپ بىر ئۆمۈر جاپا-مۇشەققەت ئىچىدە ئۆسكەن تۇل خوتۇننىڭ ئوغلى سەلىم خەيبەر شەھىرىنىڭ پادىشاھى بولۇپ قالدى. ئۇ ئەدلى-ئادالەت بىلەن شەھەر سوراپ، يېتىم-يېسىر، ئاجىز-ئورۇقلارنىڭ بېشىنى سىيلاپ، ئۇلارغا بەخت-سائادەت ئاتا قىلدى.

توپلاپ رەتلىگۈچى: مۆيدىن سايىت

(چۆچەك)

زامانلارنىڭ زامانىسىدا، مۇسۇلمانلار ماكانىدا قاۋۇز شاھ دېگەن بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ يېشى خېلى بىر يەرلەرگە بېرىپتۇ. ئەمما پەرزەنت يۈزى كۆرمەپتۇ. شۇ سەۋەبتىن كۆڭلى پەرىشان بولۇپ، كۆپ ھەسرەت چېكىپتۇ. پادىشاھ ئوردىسىغا ھېكمەت ئالىملىرىنى يىغىپ كىتاب كۆرۈپ بېقىشنى، دەردىگە دەرمان ئىزدەشنى بۇيرۇپتۇ. ئالىملار:

— كىتابتا «پەرزەنتسىز كىشىنىڭ ئۇ دۇنيالىقىمۇ، بۇ دۇنيالىقىمۇ ياخشى ئەمەس» دەپ يېزىلىپتۇ. «بۇنىڭغا خۇدادىن باشقا ھېچكىم ئامال قىلالمايدۇ، خۇداغا يالۋۇرغايلا» دەپتۇ. پادىشاھنىڭ دەردى ئېشىپ كۈندۈزلىرىمۇ كېچىگە ئايلىنىپتۇ. شۇ ئۇزۇن ھەسرەتلىك كېچىلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھ بىر چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە بىر ئاقساقال كىشى كېلىپ خالتىسىدىن بىر جۈپ ئالما ئېلىپ:

— بۇ ئالمىنىڭ بىرىنى خوتۇنىڭىز، بىرىنى ئۆزىڭىز يېسىڭىز ئاللا پەرزەنت ئاتا قىلىدۇ. بالىڭىز تۇغۇلغاندا ئىسمىنى قابىل قويۇڭ، — دەپلا غايىب بولۇپتۇ. پادىشاھ ئويقۇدىن ئويغىنىپ چۈشىنى ھېچكىمگە تىنماپتۇ. ئۈچ ئايدىن كېيىن خوتۇنىنىڭ ھامىلىدار بولغانلىقى مەلۇم بوپتۇ. شادلىقتا كۈنلەرنىڭ قانداق ئۆتكەنلىكى تۇيۇلماپتۇ. شاھ خوتۇنى توققۇز ئاي توققۇز كۈن توققۇز سائەت توققۇز دەقىقە ئۆتكەندە بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. بالىغا قابىل دەپ ئىسىم قويۇپتۇ. پادىشاھ چوڭ توي - تاماشا ئۆتكۈزۈپتۇ. بالا سەككىز ياشقا كىرگەندە پادىشاھ شىكارغا ئاتلىنىپتۇ. سەككىز ياشلىق قابىلمۇ:

— شاھ ئاتا، مېنىمۇ بىللە ئېلىپ بارساڭ، مەنمۇ ئويناپ كەلسەم قانداق؟ — دەپ يالۋۇرۇپتۇ. شاھ ماقۇل بولۇپ، بالىسىنى ئۆزىنىڭ ئارقىسىغا ئولتۇرغۇزۇپ ئاتقا مىنىپ شىكارغا چىقىپتۇ. تاشلىق سايلاردىن ئۆتۈپ كاتتا قومۇشلۇققا كېتىۋاتسا ھەيۋەت يوغان بىر چىشى ئېيىق پەيدا بولۇپ، پادىشاھنىڭ ئارقىسىدا ئولتۇرغان قابىلنى چىشلەپلا ئات ئۈستىدىن چۈشۈرۈپ ئېلىپ قېچىپتۇ. ئېيىقنى ئىز باستۇرۇپ قوغلاشقا ھېچكىم جۈرئەت قىلالماپتۇ. پادىشاھ ئېيىقنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ يېتەلمەي ئاۋارە بولۇۋاتقاندا ئېيىق تاغ غارىغا كىرىپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ ۋە ئۇنىڭ شىكارداشلىرى تىمت-تىمت بولۇپ بىرقانچە كۈن غارلارنى، ساي، ئۆڭكۈرلەرنى، جىلغىلارنى ئارىلاپتۇ. بالا تېپىل-

ماپتۇ. نائىلاج شەھەرگە قايتىپتۇ. پادشاھنىڭ ھەسرەت-نادامەتلىك كۆڭلىرى باشلىنىپتۇ. ئارىدىن ئون يىل ئۆتكەندە قاۋۇل پادشاھ يەنە ئوۋغا چىقىپ ئوغلىنى ئېيىق ئېلىپ قاچقان قومۇشلۇققا كېلىپتۇ. كېتىپ بارسا، ئالدىنى بىر چوڭ چىشى ئېيىق توسۇپ پادشاھنى يېيىشكە خىرىس قىپتۇ. پادشاھنىڭ ئوغلى ئېسىگە كېلىپ دەرغەزەپ بولۇپ، قىلىچ بىلەن ئېيىقنىڭ بېشىنى ئۈزۈپ تاشلاپتۇ. دەل شۇ چاغدا قومۇشلۇق ئارىسىدىن ئون سەككىز ياشلىق، ھەيۋەت ئېگىز، يونۇمىغان توغراقتەك بىر يىگىت چىقىپ:

— ھەي ئادەم، سەن قايسى يۈرىكىڭ بىلەن ئانامنى ئۆلتۈردۈڭ؟ — دەپ قىلىچىنى يالىڭاچلاپ، «مەن سېنى ئۆلتۈرۈپ ئانامنىڭ قىساسىنى ئالىمەن» دەپتۇ. قاۋۇز شاھ:

— ھەي بالام توختا، سەن مېنىڭ بالام ئىكەنسەن، ئون يىل ئىلگىرى ئالدىدا سەككىز ياش چېغىڭدا سېنى مۇشۇ ئېيىق ئېلىپ قاچقان. بۈگۈن ئاتا-بالا تېپىشتۇق. ئىسمىڭ قابىل ئىدى، — دەپتۇ. يىگىت ئويلىسا راست شۇنداق. قابىل قاۋۇز شاھقا ئۆزىنى ئېتىپ، ئەدەبسىزلىكى ئۈچۈن ئەپۇ سوراپتۇ. شاھ شىكارنى ئاخىرلاشتۇرۇپ قابىلنى ئاتقا مىندۈرۈپ يار-بۇرادەرلىرى بىلەن شەھەرگە قايتىپتۇ. بالىسى دىدارلاشقانىڭ خۇشاللىقىدا چوڭ تاماشا ئۆتكۈزمەكچى بولغاندا قابىل پالۋان شاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— ھۆرمەتلىك ئاتا، مەن ئۆسكەن جاڭگالنى بىر كۆرۈپ كېلىۋالسام، ماڭا رۇخسەت قىلسىڭىز، — دەپ ئىلتىماس قىپتۇ.

پادشاھ ئىلاجىسىز رۇخسەت قىپتۇ. قابىل قاۋۇز پادشاھ بىلەن خوشلىشىپ چۆل-جەزىرىگە يول ئاپتۇ. پادشاھ

«مەن بۇ بالىغا شۇنچە پەرۋىش قىلسامۇ
كۆڭلۈمنى چۈشەنمەي چۆلگە ماڭدى. بۇ-
نىڭدا بىر سىر بار» دەپ ئويلاپ ئارقى-
سىدىن ئىككى نەپەر پايلاقچىنى ئەۋەتىپتۇ.

ئۇلار قابىلنىڭ كەينىدىن
ئىزمۇ ئىز مېڭىپ، قابىلنى كۆزەتكۈدەك
بولسا، قابىل ھېلىقى قومۇشلۇققا بېرىپ
ئۆلتۈرۈلگەن ئېيىقنىڭ ئۇستىگە ئۆزد-
نى ئېتىپ:

— ۋاي ئانام، سېنى ناھەق ئۆلتۈرۈ-
ۋەتتى، ئاخىر بىر كۈنى قىساسىڭنى ئال-
ماي قويمايمەن، — دەپ يىغلاپتۇ.

پادىشاھ پايلاقچىلارنىڭ مەلۇماتىنى
ئاڭلاپ غەزەپ- ئاچچىقتىن تىترەپ كېتىپ-
تۇ. دۆلەت كاتتىلىرىنى، مەسلىھەتچىلەرنى
يىغىپتۇ. كېڭەش ئەھلىگە ئوغلىنىڭ
دېگەنلىرىنى يەتكۈزۈپ، كېلىشى مۇمكىن
بولغان ئاپەتنىڭ ئالدىنى قانداق ئېلىشى
ھەققىدە ئەقىل سوراپتۇ. باش ۋەزىر:

— شاھ ئالىيلىرى، ئوغۇللىرىغا بۇي-
رۇسىلا. چۆلدىكى بارلىق قۇرۇق ئوتۇنلار-
نى يىغىپ شەھەرنىڭ يېنىدىكى قومۇش-
لۇققا توپلىسا بۇ زىيابەت تەييارلىقى
دېيىلسە، ئوغۇل ھەممە قۇرۇق ئوتۇنلارنى
يىغىپ بولغۇچە جاڭگالدىكى ياۋايى ھايۋان-
لارغا يەم بولىدۇ. بىز قۇتۇلىمىز، — دەپتۇ.

پادىشاھ بۇ ئەقىلنى لايىق تېپىپ، بالى-
سىنىڭ ئالدىغا «بارلىق قۇرۇق ئوتۇنلار-
نى يىغىش» ھەققىدە پەرمانچىلاردىن بۇي-
رۇق كىرگۈزۈپتۇ. قابىل بۇيرۇق يەتكۈز-
گۈچىلەرنى شەھەرگە قايتۇرۇپ، يۇقىرى
ئاۋازدا بىر نەرە تارتقانىكەن، چۆلنى
ئېيىق، شىر، يولۋاسلار قاپلاپ كېتىپتۇ.
قابىل ھەممە ھايۋانلارغا بارلىق قۇرۇق
ئوتۇنلارنى يۈكلەپ تاغلارنى سەپكە تۇر-
غۇزغاندەك ھەيۋەت بىلەن ئاچچىقىپتۇ.

پايلاقچىلار پادىشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— داد پادىشاھى ئالەم، قابىل پالۋان
بۇ دۇنيادىكى بارلىق ۋەھشىي ھايۋانلارغا
ئوتۇن يۈكلەپ، شەھەرگە يېقىنلاشتى،
قانداق قىلىمىز؟ — دەپتۇ.

پادىشاھ ئوتۇنلارنى شەھەر يېنىدىكى
قۇم دۆۋىلىرىگە چۈشۈرۈشنى، ھايۋانلارنى
شەھەرگە كىرگۈزمەسلىكنى بۇيرۇپتۇ.
قابىل پالۋان دادىسىنىڭ دېگىنىنى ئىجرا
قىلىپ ۋەھشىي ھايۋانلارنى چۆلگە قايتۇ-
رۇپتۇ.

پادىشاھ كاتتا زىياپەت ئۆتكۈزۈپ
بالىسىنىڭ باتۇرلۇقىنى ماختاپتۇ. ئاخىرىدا:

— ئوغلۇم، چوڭ بولدۇڭ، ئاۋۇ كۆ-
رۈنگەن تاغدا ماڭا تەھدىت بولۇۋاتقان
ئۈچ دىۋە بار. شۇ دىۋىلەرنى تۇتۇپ كېلىپ
مېنى غەمدىن خالاس قىل، -دەپتۇ. قابىل:

— ماڭا ناھايىتى كاتتا گۈرزە سوق-
تۇرۇپ بېرىڭ، تاپشۇرۇقنى تامامەن ئو-
رۇندايمەن، — دەپتۇ.

پادىشاھ يۇرتلاردىكى ئۇستا تۆمۈر-
چىلەرنى يىغىپ ناھايىتى ھەيۋەتلىك
گۈرزە ياسىتىپتۇ. بۇنى پۈتۈن شەھەردىكى
كىشىلەر قىمىرلىتالماپتۇ. قابىل پالۋان
ئون ئىككى مىڭ پاتماق ئېغىرلىقتىكى بۇ گۈر-
زىنى بىمالال كۆتۈرۈپ، تاغقا قاراپ
مېڭىپتۇ.

يولدا كېتىپ بارغۇدەك بولسا، بىر
دىۋە بىر توپ چىنارنى قولىدا ئوينى-
تىپ كېلىۋاتقۇدەك، قابىل دادام گېپى-
نى قىلغان دىۋە مۇشۇ بولسا كېرەك، —
دەپ ئالدىغا بېرىپ:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم دىۋە، — دەپ-
تىكەن، دىۋە:

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، كېلىنىڭ ئادەمزات، قەيەرگە ماڭدىڭىز؟ — دەپ قابىلدىن سوراپتۇ. قابىل:

— قەيەرگە ماڭارمەن، تەكلىماكان چۆلىنىڭ يېنىدا كاتتا بىر مۇسۇلمان خانلىقى بارئىمىش، شۇ خانلىقنىڭ پادىشاھى بىر ئوغۇل پەرزەنت كۆرۈپ بالىسىنى ئېيىقتا باقتۇرۇپ كاتتا باھادىر قىلىپ يېتىلدۈرگەنمىش. مەن شۇ قابىل دېگەن پالۋان بىلەن ئۇچرىشىپ كۈچ سىنىشاي، دەپ كەلدىم، — دەپتۇ.

قابىل:

— ياخشى بوپتۇ. پادىشاھنىڭ ئوغلى بىلەن كۈچ سىنىشىشتىن ئىلگىرى بىز كۈچ سىنىشايلى، مەن شۇ قابىل پالۋاننىڭ شاگىرتى، — دەپتۇ.

دىۋە:

— پاھ، گېپىڭنى، جېنىڭدىن تويدۇڭمۇ؟ — دەپ تەنە قىلىپ كۈلۈپتۇ. قابىل پالۋاننىڭ ئاچچىقى كېلىپ، تېنىدىكى ھەربىر تۈك كىيىملىرىدىن نەيزىدەك تېشىپ چىقىپتۇ. مېڭىسى چاراسلاپ، كۆز ئالدىدىكى دىۋە ئەبجىقى چىققان قۇرتتەك رەزگى كۆرۈنۈپتۇ. ئۇ پۈتۈن كۈچىنى بېلىگە يىغىپ دىۋىنى قولىدىكى چىنار بىلەن قوشۇپ تۇتۇپ ئاسمانغا بىر ئاتقانىكەن، دىۋە غارقىراپ ئېتىلغىنىچە بۇلۇتلار ئارىسىغا كىرىپ كېتىپتۇ. ئارىدىن قانچىلىغان ۋاقىت ئۆتتىكىن، بىر چاغدا دىۋە داد-پەرياد ئۇرۇپ چۈشۈۋېتىپ:

— ۋاي يىگىت، مېنى تۇتۇۋال، يەرگە سوقۇلسام كۇككۇم بولۇپ كېتىمەن. قۇل بولۇپ، خىزمىتىڭنى قىلاي، — دەپ يالۋۇرۇپتۇ. قابىل دىۋىنىڭ بېلىدىن تۇتۇپلا يەردە تىكلەپ تۇرغۇزۇپ قويۇپتۇ. دىۋە قابىلغا تەشەككۈر تەزىملىرىنى ئادا قىلىپ:

— مەن قابىل پالۋاننىڭ يېنىغا بارمايمەن. شاگىرتى شۇنچە كۈچلۈك بولسا، ئۆزى قانداق بولماقچى، خىزمىتىڭىزنى قىلاي، — دەپتۇ.

چىنار پالۋاندىن كېيىن، تاش ئاتار پالۋان ئۇچراپ كۈچ سىنىشىپ تەسلىم بوپتۇ. يەنە كۆپ ماڭغاندىن كېيىن تاغ يۈدەر پالۋان دېگەن دىۋىنى ئۇچرىتىپ يەتتە كېچە-كۈندۈز تۇتۇشۇپ، ئاخىر ئۇنىمۇ تەسلىم قىلىپ، يولغا راۋان بوپتۇ.

قابىل ئۈچ دىۋىنى كەينىگە سېلىپ كۆپ يولنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر تاغ جىلغىسىغا كەلسە، يەتتە باشلىق يالماۋۇز قىرىق قۇلاقلىق قازاندا گۆش پىشۇرۇپ ئولتۇرغۇدەك. قابىل بىلەن ئۈچ دىۋىنى كۆرگەن يالماۋۇز قابىلنىڭ سالىمىنى ئېلىك ئالغاندىن كېيىن:

— كېلىڭلار، كېلىڭلار، بۈگۈنكى رىزقىم ئۆز ئايىقى بىلەن كەپتۇ. كەچلىكىمگە ئۇلگۇردۇڭلار، — دەپتۇ. قابىلنىڭ ئاچچىقى كېلىپ، غەزىپى ئىچىگە پاتماپتۇ-دە، دادىسى سوقتۇرۇپ بەرگەن گۇرزىسىنى ئېلىپ يالماۋۇزنى بىر سالغانىكەن، يەتتە قات يەرنىڭ ئاستىغا پېتىپ كېتىپتۇ. قابىل قارىغۇدەك بولسا، ئەتراپ ئېسىل دەرەخلەر، گۈللەر بىلەن بېزەلگەن، ناھايىتى ھاۋالىق، ئىچەي دېسە بۇلاقتىن زىلال سۇلار قايناپ-تېشىپ ئېقىۋاتقان، بەئەينى قۇياش ئالتۇن چاچقاندەك كۆرۈنۈپتۇ. قابىل ئۆزىنى روھلۇق، بەختىيار ھېس قىپتۇ.

ئۇ خۇرسەنچىلىكتە:

— ھەي دىۋىلەر، خالىساڭلار قازاندىكى گۆشنى يەڭلار، — دەپتۇ. ئۈچ دىۋە ھەرقانچە يېسىمۇ قازاندىكى گۆش يېرىملاشماپتۇ. قابىل قازاننى ھەش - پەش دېگۈچىلا بىكارلاپ قورسىقىنى تويغۇزۇپتۇ، بۇ مەنزىرىلىك جايدا بەش كۈن دەم ئېلىپ بولغاندىن كېيىن نۆۋەت بويىچە بىرى گۆش پىشۇرماقچى، قالغان ئىككى دىۋە قابىل بىلەن ئوۋ ئوۋلاشقا چىقماق بوپتۇ. چەك تاشلىشىپ تاش پالۋان گۆش پىشۇرۇشقا قاپتۇ. تاش پالۋان گۆش پىشۇرۇپ ئولتۇرسا، ئۆزى بىر غېرىچ، ساقىلى ئىككى غېرىچ بىر بوۋاي بىر دانە ئۆچكىگە مىنىپ كېلىۋاتقۇدەك. بۇنى كۆرگەن تاش پالۋاننىڭ زۇۋانى ئۇچۇقۇپ، تىترەشكە باشلاپتۇ. ھېلىقى بوۋاي ئۆچكىدىن چۈشمەيلا ماڭا گۆش بەر، — دەپتۇ. تاش پالۋان:

— گۆشنى ئۆزىڭىز ئېلىڭ، — دەپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ھېلىقى بوۋاي ئۆچكىدىن چۈشۈپ، قازاننىڭ ئىككى قۇلىقىدىن تۇتۇپ كۆتۈرۈپلا بىر دەم تارتقانىكەن، گۆش دوملاپلا ئاغزىغا كىرىپ كېتىپتۇ. يۇمشاقلىرىنى يۇتۇپ، سۆڭەكلىرىنى قۇم پۈركۈگەندەك پۈركۈپ چىقىرىۋېتىپتۇ. تاش پالۋان بۇنى كۆرۈپ، ئەمدى قابىل پالۋان كەلسە قانداقمۇ قىلارمەن، — دەپ ئەنسىرەپ سۆڭەكلەرنى يىغىپ قازانغا تاشلاپ قاينىتىپ ئولتۇرۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ بەش كېچە - كۈندۈز ئۆتكەندىن كېيىن، قابىل بىلەن ئىككى دىۋە كەپتۇ. ئۇلار قارىسا قازاندا گۆش ئەمەس، سۆڭەك قايناپ تۇرغۇدەك.

قابىل پالۋان:

— «بوپتۇ»، سىلەر ئوۋغا چىقىڭلار. بۈگۈن گۆشنى مەن پىشۇراي، — دەپتۇ. دىۋىلەر ئوۋغا كېتىپتۇ. قابىل گۆشلەرنى قازانغا سېلىپ، ئوتنى گۈلدۈرلىتىپ قالاپ، گۆشنى پىشۇرۇۋاتقانىكەن، دەل شۇ چاغدا ئۆزى بىر غېرىچ، ساقىلى ئىككى غېرىچ بوۋاي ئۆچكىگە مىنىپ كېلىۋاتقۇدەك. قابىل بوۋاينىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئوچاققا ئېغىرلىقى ئون ئالتە مىڭ پاتمان كېلىدىغان بىر تاشنى تىقىپ قويۇپتۇ. تاش قىزىپ چوغدەك بولۇپتۇ. ھېلىقى بوۋاي كېلىپ:

— ماڭا گۆش بېرىڭ، دەپتۇ. - قابىل:

— گۆشنى ئۆزۈڭ ئال، — دەپتۇ. بوۋاي قازان بېشىغا كېلىپ، كىچىككىنە قوللىرى بىلەن قازاننىڭ قۇلىقىدىن تۇتۇپ كۆتۈرۈپ گۆش يېمەكچى بولغانىكەن، قابىل ئوچاقتىكى چوغدەك قىزارغان تاشنى ئېلىپ بوۋاينىڭ بېشىغا قارىتىپ شۇنداق ئېتىپتۇكى، بوۋاينىڭ بېشى گەۋدىسىدىن ئۈزۈلۈپتۇ. تۈتۈن ئۆرلەپتۇ. ئەمما بۇ باش «خەپ، خەپ، مەن ساڭا كۆرسىتىمەن!» دېگىنىچە دوملاپ قېچىپتۇ. قابىل ھېلىقى كېسەك باشنىڭ كەينىدىن قوغلاپ يېتەلمەي يۈگۈرۈپ يۈرۈپتۇ.

كېسەك باش بولسا قۇيۇندەك يۇمىلانغىنىچە بىر تۆشۈككە كىرىپ غايىب بوپتۇ. قابىل كەينىگە يېنىپ قازان بېشىغا كېلىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۈچ دىۋە كەچلىكى ئوۋدىن قايتىپ كەپتۇ. قارىسا قابىل پالۋان بەخىرامان گۆش پىشۇرۇۋاتقان. دىۋىلەر قابىلنىڭ بۇيرۇقى بىلەن گۆش يەپ قورسىقىنى توقلاشقاندىن كېيىن قابىل دىۋىلەرگە:

— مۇنۇ ئۆچكىنىڭ تۈكىنى يۇلۇڭ-

لار! — دەپتۇ. ئۈچكىنىنىڭ تۇكسى يۇگىدالغاندىن كېيىن: «بۇنىڭدا پەششىق ئارغامچا ياساڭلار!» دەپتۇ. قابىل دىۋىلەرنى باشلاپ ھېلىقى تۈشۈككە كېلىپ:

— قايسىڭلار مۇنۇ تۈشۈككە كىرىپ چىقىسىلەر، — دەپتۇ.

چىنار پالۋان:

— مەن كىرەي، — دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن چىنار پالۋاننىڭ بېلىنى بايىقى ئارغامچا بىلەن باغلاپ تۈۋەنگە چۈشۈرۈپتۇ، چىنار پالۋان بەش-ئالتە مېتىر تۈۋەنگە چۈشمەيلا: «مەن قورقتۇم. مېنى تارتىۋېلىڭلار» دەپ ۋارقىراشقا باشلاپتۇ. ئۇنى تارتىۋاپتۇ. ئارقىدىن تاش ئاتار پالۋاننى، تاغ يۆدەر پالۋاننى كىرگۈزۈپتىيۇ، ھەممىسى ئاللا-تۇۋا چاقىرىپ، يەر ئاستىغا چۈشۈشكە جۈرئەت قىلىشالماپتۇ.

ئاخىر قابىل:

— جۈرئەتسىز ئىكەنسىلەر پالۋانلىرىم، سىلەر ئارغامچىنى تۇتۇپ تۇرۇڭلار، مەن چۈشەي،— دەپتۇ-دە، ئارغامچىنى بېلىگە باغلاپ، بىر ئۇچىنى دىۋىلەرگە تۇتقۇزۇپ قويۇپ، تۈشۈككە كىرىپتۇ. يۈز غۇلاچ ئارغامچا چۈشۈرۈلۈپ تۈگىگەندىلا يەرگە پۇتى تېگىپتۇ. قابىل ئۇيان-بۇيانىنى سىلاپ-سىيپاپ مېڭىپ بىر يورۇقلۇققا چىقىپتۇ-دە، شۇنداق قارىشى بىلەن بوشلۇققا ئېسىلىپ تۇرغان بىر تۆمۈر قەپەسكە كۆزى چۈشۈپتۇ. قەپەستە ئايدىنمۇ چىرايلىق بىر قىز تۇرغۇدەك. قابىل قىزنىڭ يېنىغا بارغاندىكەن، قىز قابىلنى كۆرۈپ:

— سەن ئادەمزاتمۇ؟ ياكى جىنمۇ؟ بۇ يەرگە ئادەمزات كىرگەن ئەمەس. ئۇچار قانات كىرسىمۇ قانىتى كۆيەتتى. سەن بۇ يەرگە قانداق بولۇپ كىردىڭ؟— دەپ سوراپتۇ. قابىل:

— قانداق بولۇپ كىرەتتىم؟ مەن ئۆزى بىر غېرىپ، ساقلى ئىككى غېرىپ بىۋاقىيسىنىڭ بېشىنى ئىزدەپ كىردىم، — دەپتۇ. قىز ھەسرەتلىنىپ:

— خەتەرلىك قەدەممىگەندىن يانغىن. سەن ئىزدەپ كىرگەن باش — يەر ئاستى پادىشاھى رەزگۈنىنىڭ بېشىدۇر، ئۇنىڭ قول ئاستىدا نەچچە مىڭ ئاق دىۋە، نەچچە مىڭ قارا دىۋە، نەچچە مىڭ سېرىق دىۋە خىزمەتتە. ئەگەر سەن ئۇلارغا تىغ ئىشلىتىپ بىر تامچە قان تۆكسەڭ، شۇ بىر تامچە قاندىن نەچچە مىڭ دىۋە ئاپىرىدە بولىدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە ئارقاڭغا يانغىن، — دەپ نەسىھەت قىپتۇ. قابىل:

— يىگىت سۆزىدىن قايتمايدۇ، نەسىھەتىڭىز ۋاقتى ئۆتتى. مۇھىمى سىز ماڭا ياردەم كۆرسىتىڭ، بۇ يەردىكى سىرلارنى بايان قىلىڭ، — دەپتۇ.

قىزنىڭ يىگىتكە ئىشەنچى ئېشىپ:

— ئۇنداق بولسا، ھازىر دىۋىلەرنىڭ ئۇخلاۋاتقىنىغا ئۈچ كۈن بولدى. يەنە ئوتتۇزيەتتە كۈن ئۇخلايدۇ. ئۇلارنىڭ مۇشۇ ئۇخلىشىدىن پايدىلىنىپ ئۆلتۈرسەڭ بولىدۇ، ئەگەر سەن ھېرىپ قالغۇدەك بولساڭ مەن كۆزۈمنى يۇمىمەن. يەر ئاستى پادىشاھلىقى قاراڭغۇ بولىدۇ. ھاردۇقۇڭ چىققاندا «ھە» دېسەڭ كۆزۈمنى ئاچىمەن. يەر ئاستى پادىشاھلىقى كۈندۈزدەك يورۇپ كېتىدۇ. دىۋىلەر قاراڭغۇدا ئۇرۇشالمايدۇ. شۇنداق قىلىپ رەزگۈنىنىڭ بېشىنى تاپىسەن، — دەپتۇ.

قابىل قالتىس غەزەپ-ئاچچىقى بىلە

لەن بىر نەرە تارتقانىكەن، دىۋىلەر ئورنىدىن تۇرۇشۇپ كۆزلىرىنى ئۇۋۇلىشىپ:

— كىم بىزنى ئۇخلىغىلى قويمايدىغاندۇ، — دەپ سىرتقا چىقىپ قارىغۇدەك بولسا، بىر ئادەمزات تۇرغۇدەك، دىۋىلەر دەرھال ھەرىكەتلىنىپ قابىلغا يوپۇرۇلۇپ كەپتۇ. قابىل گۇرزىسىنى ھەر بىر ئايلاندۇرۇپ زەرب بىلەن ئۇرغانىدا مىڭ دىۋىنىڭ بېشى ئۈزۈلۈپتۇ. ھەر تامچە دىۋە قېنىدىن مىڭلاپ دىۋە ئاپىرىدە بولىۋېرىپتۇ. قابىل كۈنلەپ-كۈنلەپ شۇ تەرىقىدە ئۇرۇشۇپ ھېرىپتۇ. ئاخىرى:

— مەن ھاردىم، — دەپ ۋارقىراپتۇ. قىز پەخەس بولۇپ تۇرغانىكەن. دەرھال كۆزىنى يۇمۇپتۇ. يەر ئاستى قاراڭغۇلىشىپتۇ. دىۋىلەر ئۇرۇشالماي كەينىگە چېكىنىپتۇ. قابىل بولسا بىمالال ھاردۇق ئاپتۇ.

قابىل تازا ھاردۇقى چىققاندا:

— ھاردۇقۇم چىقتى، — دەپ ۋارقىراپتۇ. مەلىكە كۆزىنى ئاچقانىكەن، يەر ئاستى پادىشاھلىقى كۈندۈزدەك يورۇپ كېتىپتۇ. قابىل شىردەك شىجائەت بىلەن يولۋاستەك چاققانلىق كۆرسىتىپ، سۇمۇرغ قانات قاققاندەك دىۋىلەرنىڭ ئۈستىگە يوپۇرۇلۇپ، گۇرزىسىنى ھەر شىلتىشتا مىڭ دىۋىنىڭ جېنىنى ئېلىپ يەتتە كېچە-كۈندۈز ئۇرۇش قىپتۇ. دىۋىلەرنىڭ جەسەتلىرى تاغلاردەك دۆۋىلىنىپ يەر ئاستى دىۋىدىن خالىي بوپتۇ. بىراق ھېلىقى رەزگۈن دېگەن دىۋىنىڭ بېشى ھېلى ئۇياققا، ھېلى بۇياققا قېيۇندەك پىرقىراپ: «چاپ ئۇنى، قىر ئۇنى، ئۆلتۈر ئۇنى»، دەپ ۋارقىراپتۇ. قابىل غەزەپلىنىپ پۈتۈن كۈچىنى بىلىكىگە يىغىپ، رەزگۈننىڭ بېشىغا گۇرزە بىلەن بىر سالغانىكەن، باش يەتتە قات تۇپىنىڭ تېگىگە پېتىپ كېتىپتۇ. ھەممە جەسەتلەرگە دەر-ھال ئوت قويۇۋېتىپتۇ. بۇنداق قىلغانىدا دىۋىلەر قايتا تىرىلىپ چىقالمايدىكەن.

شۇ ئىشلاردىن كېيىنلا قابىل ھېلىقى قەپەستە تۇرغان مەلىكىنىڭ يېنىغا كېلىپ:

— يەر ئاستى پادىشاھلىقىغا ئەمدى ئۆزىمىز ئىگە بولدۇق. دىۋىلەرنىڭ ئۇرۇقى قۇرۇدى، — دەپ قەپەسنى چېقىپ مەلىكىنى قەپەستىن ئاپتۇ، قابىلنىڭ مەلىكىگە، مەلىكىنىڭ قابىلغا مېھرى چۈشۈپ ئىككىسى ئۆمۈرلۈك كۆڭۈلداش ھەمراھلاردىن بولماققا كېلىشىپتۇ. بىر-بىرىگە بولغان سۆيۈنۈش، مېھرىبانلىق چېكىگە يېتىپتۇ. ئاخىر قابىل يورۇق دۇنياغا قايتىش تەرەددۇتىغا چۈشكەنىكەن، قىز:

— ئالدىرىماڭ، بۇ يەردە ھېسابسىز گۆھەر، ئالتۇن، ئۈنچە-مەرۋايىتلار بار. ئاۋۋال شۇ بايلىقلارنى سىرتقا چىقىرىپ ئاندىن بىز چىقايلى. كېيىن بۇ بايلىقلار ئەسقاتسا ئەجەب ئەمەس دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئون كېچە-كۈندۈز دېگۈدەكلا گۆھەر، ئالتۇن، كۈمۈش، ئۈنچە-مەرۋايىتلار ساندۇقلار بىلەن ئارغامچىغا باغلىنىپ سىرتقا چىقىرىلىپتۇ. ئۈچ پالۋان بايلىقلارنى تارتىۋېلىپ ئارغامچىنى يېشىپ چۈشۈرۈپتۇ. ئاخىر ئېھتىياجلىق ھېسابلانغان خەزىنە توشۇپ كېتىپتۇ. چىقىپ كېتىش لازىم ئىكەن. مەلىكە قابىل پالۋانغا:

— ئاۋۋال سىزنىڭ بىلىكىڭىزنى باغلاپ چىقىرىۋېتەي، سىز چىقىپ ماڭا ئارغامچىنى چۈشۈرۈڭ. يېڭىلىپ بەيئەت قىلغان دىۋىلەرگە ئىشىنىپ بولمايدۇ، — دەپتۇ.

قابىل بولسا قىزنى يەر ئاستىدىن ئاۋۋال چىقىرىشتا چىڭ تۇرۇپتۇ. قىز ئىلاجسىز قابىلنىڭ دېگىنىگە كۆنۈپ ئاۋۋال چىقىپتۇ. قىز چىقىپ بولغاندىن كې-

يىن ئارغامچا قابىلغا تاشلىنىپتۇ. قابىل بېلىنى ئارغامچىدا باغلاپ بولۇپ:

— تارتىڭلار! — دەپ ئارغامچىنى لىڭشىتقانىكەن، ئۈچ دىۋە ئارغامچىنى تارتىشقا باشلاپتۇ. قابىل يورۇق دۇنياغا چىقىشقا بەش غۇلاچتەك قالغاندا، ئۈچ دىۋە:

— بۇ بىزنىڭ تارتىۋېلىشىمىزغا ئەرزىمەيدۇ. بىز يەنىلا ئۇنىڭ خوجايىنلىقىدا ياشامدۇق. ھازىر دۇنيا بار. تېخى كېلىشكەن قىزمۇ بار بولدى. ئارغامچىنى كېسىۋېتەيلى! — دېيىشىپتۇ — دە، «شارت» لا قىلىپ ئارغامچىنى كېسىۋېتىپتۇ. قابىل بولسا تاغدىن تاشلانغان تاشتەك قىيالارنىڭ قىزغاقلىرىغا سوقۇلۇپ، يەر ئاستىغا چۈشۈپ كېتىپتۇ. يەتتە كېچە-كۈندۈز ئۆتكەندە ھوشىغا كەپتۇ. قارىسا يەنە شۇ يەر ئاستى پادىشاھلىقىدا، ئۆلۈكلەرنىڭ يېنىدا ياتقان، بەدەنلىرى كۆكۈم تالغان بولغاندەك ئاغرىپتۇ.

ھەممە ئىش بىر - بىرلەپ ئېسىگە كەپتۇ، ئۈچ دىۋىنىڭ ۋاپاسىزلىقىنى ئەسلەپتۇ. ئۇ غەيرەت بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، سىلاپ - سىيپاپ دېگەندەك تۆشۈكنىڭ ئاغزىغا كېلىپ يورۇق دۇنياغا ئىنتىلىپ يۇقىرىغا يامىشىشقا باشلاپتۇ.

يىگىرمە كۈن بولغاندا تۆشۈكنىڭ سىرتىغا، يورۇق دۇنياغا چىقىپتۇ. قارىسا قىزمۇ، خەزىنە - دەپىنىمۇ، ئۈچ دىۋىمۇ يوق، قابىل پۇتى تايغان، بېشى قايغان تەرەپكە مېڭىۋېرىپتۇ. قورسىقىمۇ ئېچىپتۇ، ئۇسساپتۇ. نېمە قىلىشىنى بىلمەي كېتىۋاتسا، بىر ئاقساقال دېھقاننىڭ ئۆكۈزنى قوشقا قېتىپ يەر ھەيدەۋاتقان يېرىگە ئۇدۇل كەپتۇ.

قابىل:

— ئاكا، يېرىڭىزنى مەن ئاغدۇرۇپ تۇراي، قورسىقىم بەك ئېچىپ كەتتى. ماڭا نان، سۇ بەرسىڭىز قانداق؟ — دەپتۇ. دېھقان بوۋاي:

— ۋاي بالام، بۇ يەر ياۋايى ھايۋانلارنىڭ ماكانى. مەن گۈلخان يېقىپ قويۇپ يەر ئاغدۇرۇۋاتىمەن. ئەگەر ياۋايى ھايۋانلار بۇ يەرگە كېلىپ قالسا ئۆكۈزنى يەپ كېتىدۇ. ئاۋاز چىقارمايلى، — دەپتۇ. قابىل:

— قورقماڭ ئاتا، — يولۋاس، ئېيىقلار مېنىڭ سۆزۈمنى ئاڭلايدۇ. يېرىڭىزنىمۇ شۇلار ئاغدۇرۇپ بېرىدۇ - دەپ بىر نەرە تارتقانىكەن، يولۋاس، شىر، ئېيىق، بۆرە - تۈلكىلەر بىردەمدىلا ئەتراپقا توپلىنىپ ياۋاشلىق بىلەن تۇرۇپتۇ. دېھقان قورقۇپ تىترەپ كېتىپتۇ. قابىل بۇ يىرتقۇچ ھايۋانلارغا قاراپ:

— سىلەر بۇ يەرلەرنى دەرھال يۇمشىتىڭلار، — دەپتۇ. ھەش - پەش دېگۈچە شىر، يولۋاسلار ساپال، ياغاچلار بىلەن يەرلەرنى چاناپ پاختىدەك يۇمشىتىپتۇ. ئارقىدىن تۈزلەپتۇ، بۇ پۇرسەت ئىچىدە قابىل دېھقانغا نان، سۇ ئاچقتۇرۇپ قورسىقىنى تويغۇزۇپ، مادارلىنىپتۇ. يىگىت ھايۋانلارغا قاراپ:

— ياخشى قىلدىڭلار، بۇندىن كېيىن بۇ دېھقانغا زادى چېقىلماڭلار. ئىشلىرىنى قىلىشىپ بېرىڭلار، دېگەنىكەن، ھەممە ۋەھشىي ھايۋانلار باشلىرىنى لىڭشىتىپ، ئارقىسىچە يېنىپ جاڭگالغا كىرىپ كېتىپتۇ. قابىلمۇ دېھقانغا رەھمەت ئېيتىپ، خوشلىشىپ يولىغا راۋان بوپتۇ، يول مېڭىپتۇ ھەم مول مېڭىپتۇ. كېتىپ بارغۇدەك بولسا بىر ئايال يۈز توخۇنى ھەيدەپ بىر خورجۇن ئارتىلغان ئېشەكنى يېتىلەپ كېتىپ بارغۇدەك. مېكىيانلار نۆۋەت بىلەن تۇخۇم تۇغۇپ ماڭغۇدەك، ئايال تۇخۇملارنى تېرىپ ئېشەك ئۈستىدىكى خورجۇنغا سېلىپ ماڭارىمىش، يە-

گىت تەئەججۈپكە چۈشۈپ بۇ ئىشنىڭ سى-
رىنى سوراپتۇ. ئايال:
— ئاستا گەپ قىلىڭ يىگىت، ئۆي-
ماكانىم يوق. تۈلكە، بۆرىلەردىن ئېھتى-
يات قىلىپ مۇشۇنداق يۈرىمەن. مۇنۇ
پالتام بولمىسا، بۆرىلەر مېنى يەپ قويى-
دۇ. ئېھتىيات قىلماق لازىم، — دەپتۇ.
قابىل قارىسا راستتىن ئايال قولتۇقىغا
پالتا قىستۇرۇۋاپتۇ. يىگىت ئايالنى
توختىتىپتۇ. قورقماسلىقنى جىكىلەپتۇ.
ئارقىدىن بىر نەرە تارتقانىكەن، بۆ-
رە، تۈلكىلەرلا ئەمەس، شىر، يولۋاس،
ئېيىقلارمۇ جاڭگالنى بىر ئاپتۇ. قابىل
بۇ ۋەھشىيلەرگە قاراپ:
— بۇ يەرگە تاش كېسەك بىلەن
ئۆي، هويلا، چوڭ قورغان سوقۇڭلار! دېگە-
نىكەن، كەچ كىرگۈچە ۋەزىپىنى ئادا
قىپتۇ. قابىل هايۋانلارنىڭ قايتىشىغا
ئىجازەت بېرىپ هېلىقى ئايالنى توخۇ-
ئېشەكلىرى بىلەن بۇ ئۆيگە جايلاشتۇ-
رۇپ رەھمىتىنى ئاپتۇ. ئايال قابىلنى
ئۆيگە باشلاپ مىڭ تۇخۇم پىشۇرۇپ
مېھمان قىپتۇ. ئارقىدىن قابىلغا قاراپ
يىغلاپ كېتىپتۇ. قابىل ئايالنىڭ يىغ-
لىشىدىكى سەۋەبىنى سورىغانىكەن، ئايال:
— مېنىڭمۇ سىزدەك ئوغلۇم
بار ئىدى. رەھمەتلىك بالام كېسەل تې-
گىپ ئۆلۈپ كەتكەن. شۇنىڭدىن بېرى
مۇشۇ دەشت-باياۋاندا سەرسانچىلىقتا
ياشىغانىدىم. ئوغلۇمدەك بېشىمغا سا-
يىۋەن بولدىڭىز. بۇ قىلىچ ئوغلۇمنىڭ
ئىدى. بالامنىڭ ئورنىدا ئەسلەرسىز، —
دەپ بىر قىلىچ ئەكىلىپ ئۇنى يە-
گىتكە بېرىپتۇ. قابىل بىلەن هېلىقى
ئايال مىڭ تەشەككۈر ۋە ئۆزرىلەر
بىلەن خوشلىشىپتۇ. قابىل بىر دەشت-
باياۋاندا تاغقا ياندىشىپ كېتىۋاتقۇدەك
بولسا، بىر توپ چىنار ئۇچراپتۇ. چىنار-
نىڭ ئۈستىدە ھەيۋەت چوڭ بىر ئۇۋۇ-
دا بىر نەرسە چىككاك-چىككاك قىلغۇ-
دەك. قارىسا بىر ئەجدىھا چىنارغا يا-
مىشىپ چىقىپ سۇمۇرغنىڭ بالىلىرىنى يېيىشكە
ئازلا قالغانىكەن. باتۇرنىڭ سۇمۇرغنىڭ بالى-
لىرىغا رەھمى كېلىپ هېلىقى ئايال بەر-
گەن شەمشەر بىلەن ئەجدىھانى چېپىپتۇ.
ئەژدىھا سۇنايلىنىپ بىر دۆۋە جەسەت
بولۇپ يەرگە چۈشۈپتۇ. قابىل ئەجدىھانىڭ
تېرىسىنى تاسما قىلىپ، گۆشىنى پارچىلاپ
باغلاپ چىنارنىڭ ئۈستىگە چىقىپ سۇمۇرغنىڭ
بالىلىرىغا بېرىپتۇ، سۇمۇرغنىڭ بالىلىرى
ئەمدىلا قورسىقىنى توقلاپ تۇرۇشىغا هاۋا
گۈلدۈرلىگەندەك ھەيۋەتلىك بىر سادا
ئاڭلىنىپتۇ. قابىل:
— بۇ نېمە ئاۋاز؟ — دەپ سۇمۇرغنىڭ
بالىلىرىدىن سورىغانىكەن. سۇمۇرغنىڭ
بالىلىرى:
— ئى ئادەمزات، جېنىڭىزنى جايلاڭ،
ئانىمىز كېلىپ قالسا سىزنى يەپ قويى-
دۇ. بىز ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ بولغۇچە
يوشۇرۇنغىنىڭىز ياخشى، — دەپتۇ.
قابىل:
— ھە، ۋاپاغا جاپا بارمۇ، — دېسە،
ئىزدىسە تېپىلار، دېگەن شۇ ئوخشايدۇ. سى-
لەرگە ۋاپا قىلسام، جاپا قىلماقچىمۇ؟ —
دەپتۇ. سۇمۇرغنىڭ بالىلىرى:
— قورقماق، سىزنى قوغدايمىز. ئال-
دىراشلىقتا ئۇقۇشماسلىق بولۇپ قالمى-
سۇن، — دەيمىز. قانىتىمىزنىڭ ئاستىغا
يوشۇرۇنسىڭىزمۇ بولىدۇ، — دەپ قابىل-
نى قانىتى ئاستىغا ئاپتۇ. سۇمۇرغنىڭ تاغ
يىقىلغاندەك ھەيۋەت بىلەن بوران چىقى-
رىپ چىنارغا قونسا بالىلىرى هېچبىر
چىككاكلىمىغۇدەك. گۆش تەڭلىسە هېچ-
قايسىسى يېمىگۈدەك. سۇمۇرغ:
— ئى بالىلىرىم، بۈگۈن سىلەرگە
نېمە بولدى؟ بۇ چاغقىچە قانات قاققان

ئاۋازىم كېلىشىگىلا چىككاكلاپ كېتەتتىڭلار. بۇگۈن گۆش تەگلىسەم نېمىشقا يېمەيسىلەر؟ سىلەرگە زادى نېمە بولدى؟— دەپ سوراپتۇ.

سۇمۇرغنىڭ باللىرى:

— ئانا، سىز بۇ چاغقىچە ھەر يازدا بالا چىقارسىڭىز باللىرىڭىزنى ئەجدىھا يەپ كەتكەنىكەن. بۇگۈنمۇ ئەجدىھا بىزنى يېگىلى تەييارلانغانىدى...، — دەپ گەپنىڭ ئاخىرىنى دېگىلى ئۇنىماپتۇ.

سۇمۇرغ:

— باللىرىم، گەپ قىلىڭلار. زادى نېمە بولدى؟ بۇ يەردە ئادەمزاتنىڭ تېنى پۇرايدىغۇ! — دەپتۇ.

— ئانا، — دەپتۇ باللىرى، — شۇ ئەجدىھا بىزنى يېيىشكە قىل قالغاندا بىر ئادەمزات كېلىپ ئەجدىھانى ئۆلتۈرۈپ، گۆشىنى بىزگە يېگۈزدى. ئاپەتنىڭ يىلتىزى قۇرۇدى. ئەمدى شۇ ئادەمزاتقا ياخشىلىق قىلىشقا ۋەدە بەر، — دەپتۇ. ئانا سۇمۇرغ ئىنتايىن خۇرسەن بولۇپ:

— خاتىرجەم بولۇڭلار باللىرىم، شۇ ئادەمزاتنىڭ قانداق تەلىپى بولسا ئورۇنداشقا ۋەدە بېرىمەن، — دەپتۇ.

سۇمۇرغنىڭ باللىرى قانىتىنى ئېچىپ قابىلنى ئاشكارىلاپتۇ. سۇمۇرغ:

— ئى ئادەمزات، تەلىپىڭنى ئېيت، مۇرادىڭغا يەتكۈزەي، — دەپتۇ. قابىل:

— مەن مۇسۇلمان پادىشاھلىقىدىن قاۋۇز پادىشاھنىڭ ئوغلى قابىل پالۋاندۇرمەن. ئاتام مېنى دىۋىلەرنى تۇتۇپ كېلىشكە ئەۋەتكەنىدى. دىۋىلەرنى بويسۇندۇرۇپ، يەر ئاستى دىۋىلەرنى قىرىپ تۈگىتىپ، خەزىنىلەرنى يەر ئاستىدىن چىقىرىپ، نۆۋەت ماڭا كەلگەندە دىۋىلەر خىيانەت قىلىپ، مېنى يەر ئاستىغا تاشلاپ قېچىشتى. شەھىرىمگە يېتەلمەسەم بولاتتى، — دەپتۇ.

سۇمۇرغ قابىلنى قانىتىغا مىندۈرۈپ ئۈچ كېچە-كۈندۈز ئۇچۇپ قاۋۇز شاھنىڭ يۇرتىغا بېرىپ، شەھەرگە نەزەر تاشلىغۇدەك بولسا، ھېلىقى ئۈچ دىۋە ئاللىقاچان قايتىپ كېلىپ قاۋۇز شاھنى قەپەسكە سولاپ شەھەرنى خاراب قىلىپ گەپكە كىرگۈزەلمىگەن قىزنى زىندانغا تاشلاپ تۇرۇشقانىكەن، سۇمۇرغنىڭ قانات ساداسىنى ئاڭلىغان بۇ دىۋىلەر:

— ھە، قابىل ئوغرى يەنە كەلدى. پادىشاھلىق قىلالمايدىغان بولدۇق. ئۇنى سۇمۇرغ بىلەن بىللە كەتسە كەلمەسكە سەپەر قىلدۇرايلى، يادىن ئوق ئۈزۈڭلار!— دېيىشىپ ئارقا-ئارقىدىن ئوق ئېتىشىپتۇ، سۇمۇرغ ھەيۋەت بىلەن يېتىپ كېلىۋېتىپ زەھەرلىك ئوقيالارنى بىر-بىرلەپ چىشلەپ يۇتىۋېرىپتۇ. سۇمۇرغ غايەت چوڭ خاسىيەتلىك قۇش بولغاچقا، زەھەرلىك ئوقلا ئاڭا كار قىلماپتۇ. شۇنداق قىلىپ قابىل پالۋان بالا-قازادىن ئامان قېلىپ، سۇمۇرغنىڭ ھىمايىسىدە يەرگە چۈشۈپتۇ-دە، ھېلىقى ئايال بەرگەن شەمشىرىنى غەزەپ بىلەن ئايلاندۇرۇپ، چىنار پالۋان، تاش ئاتار پالۋان، تاغ يۈدەر پالۋان دېگەن دىۋىلەرنى قىيما-چىيما قىلىۋېتىپتۇ. خەلق بارىكاللا ئېيتىپتۇ. باتۇر ئاتىسىنى قەپەستىن چىقىرىپتۇ. ئاتا-بالا يىغا-زار قىلىشىپ، قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ، مەلىكىنى باشقا ئوردا ئۇلۇغلىرى بىلەن بىللە زىنداندىن چىقىرىپتۇ. قابىل بىلەن مەلىكە كاتتا توي قىلىپ مەقسەت-مۇرادلىرىغا يېتىشىپتۇ. شەھەر خەلقى ئامان-ئېسەن تۇرمۇشىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ.

توپلاپ رەتلىگۈچى: مۇھەممەتئىمىن قۇربان

AltunOq

(چۆچەك)

بۇرۇنقى زاماندا بىر جاڭگالنىڭ چېتىدە بىر جۈپ ئەر-خوتۇن ياشىغانىكەن. ئۇلارنىڭ پەرزەنتىمۇ يوق ئىكەن. ئاتا-ئانىسىدىن قالغان مال-دۇنيانى بىرنەچچە يىل يەپ-ئىچىپ كۈن كەچۈرۈپتۇ. دۇنيا، ئوقەتسىمۇ تۈگەپتۇ. جان باقماق تەس كېلىپ، بېشى قېتىپتۇ. قورساققا تاپسا ئۈچىسىغا يوق، ئۈچىسىغا تاپسا قورساققا يوق، قىيىن ئەھۋالدا قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەر-خوتۇن مەسلىھەتلىشىپ دېھقانچىلىق قىلماقچى بولۇپ ئورمانغا يېقىن بىر يېزىغا كېلىپتۇ. لېكىن يېزىنىڭ نەرىگىلا بارسا شۇ يەرنىڭ ئىگىسى بار ئىكەن. ئۇلارغا ھېچكىم بىر پارچە يەرنى تېرىپ يەڭلار دېمەپتۇ. باشقا ئامال تاپالماي شۇ يېزىدىكى بىر بايغا چاكار بولۇپ ئىشلەپتۇ. يىل ئاخىرىدا بايدىن ھەق تەلەپ قىلغانىكەن، باي: «ئەر-خوتۇن ئىككىڭنى بىر يىل باقسام، يەنە تېخى مەندىن ھەق تەلەپ قىلامسەن؟» دەپ ئۇلارنى قوغلىۋېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار قۇرۇق قول قايتىپتۇ. «جاھاننىڭ نەرىگىلا بارساق كۈن ئالماق تەس ئىكەن» -دەپ ئويلاپ، بېشىنىڭ ئىچىمۇ، تېشىمۇ قېتىپتۇ. بىرەر ئوقەت قىلايلى دېسە، دەسمايىسى يوق ئىكەن. ئاخىر خوتۇنى ئېرىگە:

— سىلى شەھەرگە بىر كىرىپ چىقسىلا، ئوقەتچىلەر ئىچىدە دەسمايىسىز پۇل تاپىدىغانلارمۇ بولۇشى مۇمكىن. ئەگەر بار بولسا ئۇنىڭ ئىچىدىن قايسى ئىشنى قىلىشقا كۆزلىرى يېتىدىكەن، مۆلچەرلەپ كۆرمەيسىزمۇ؟ — دەپتۇ. بۇ سۆز ئېرىگىمۇ ماقۇل چۈشۈپتۇ. ئۇ ئىككى ناننى بېلىگە تۈگۈپ، شەھەرگە مېڭىپتۇ. شەھەردىكى بارلىق ئوقەتچىلەرنىڭ تىجارىتىنى كۆرۈپ چىقىپ، پەقەت ئوتۇنچىنىڭلا ئوقىتى دەسمايىسىز ئىكەنلىكىنى كۆرۈپتۇ. «دەريادا بېلىق ئۇسسۇز» دېگەندەك جاڭگالنىڭ يېنىدا ياشاپ تۇرۇپمۇ، بۇ ئىشنى قىلالماپتۇق، دەپتۇ ئۇ ئۆز-ئۆزىگە. ئۆيىگە قايتقاندىن كېيىن خوتۇنىغا:

— مەن بۈگۈندىن باشلاپ ئوتۇنچى-

لىق قىلىمەن، — دەپتۇ.

— ھە، شۇنداق قىلسىلا، — دەپتۇ خوتۇنى، — مەن ئۆيدە ئولتۇرۇپ ئاش-غىزالىرىنى ئېتىپ بېرەي.

ئوتۇنچى ئىككى تال ئارغامچا ئېلىپتۇ، پالتىنى بېلىگە قىستۇرۇپ، جاڭگالغا قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇ ھەر كۈنى ھېرىپ-چارچىغىنىغا قارىماي دەرەخ كېسىپ، ئوتۇن كەسلەپ، بازارغا ئەكىرىپ ساتىدىغان بوپتۇ. ساتقان پۇلغا ئۆيگە كېرەكلىك ئۇن، ياغ، تۇز قاتارلىق لازىمەتلىك نەرسىلەرنى ئېلىپ كېلىدىكەن. مۇشۇنىڭ بىلەن ئوتۇنچىنىڭ ھال-ئوقىتى بارغانسېرى ياخشىلىنىپ، بىر ئېشەكمۇ سېتىۋاپتۇ. بۇنىڭ بىلەن ئوتۇننى يۈدۈپ توشۇشتىن قۇتۇلۇپتۇ.

ئارىدىن ئايلار ئۆتۈپ، يىللار كېلىپ ئوتۇنچىمۇ قېرىپ، ئوتتۇرا ياشلاردىن ئېشىپتۇ. چاچ-ساقاللىرىغا ئاق كىرىپتۇ، لېكىن ئوتۇنچىلىقىنى تاشلىماپتۇ.

بىر كۈنى ئوتۇنچى كۈندىلىك ئادىتى بويىچە ئېشەككە ئوتۇن ئارتىپ، شەھەرگە كىرگەنىكەن، ئوتۇن بازىرىدا كىشىلەر ئۇ يەرگە، بۇ يەرگە توپلىشىۋېلىپ، نېمىدۇر بىر نەرسىنىڭ گېپىنى قىلىشىۋاتقۇدەك، بېرىپ تىڭشاپ باقسا جاڭگالغا دىۋە پەيدا بولغانلىقى، تۈنۈگۈن بىر ئوتۇنچىنى دىۋە تۇتۇۋېلىپ، يەپ كەتكەنلىكى توغرىسىدا پاراڭ بولۇۋېتىپتۇ. ئۇلار: «ئەمدى جاڭگالغا بارالمايدىغان بولدۇق، قانداقمۇ قىلارمىز؟» دەپ ھەسرەت چېكىپتۇ. ئوتۇنچى بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، يالغۇز قالغان خوتۇنىدىن ئەندىشە قىلىپ، ئوتۇننى ئېلىشقا سېتىپ، ئۆيگە قاراپ يول ئېلىپتۇ. يول بويى ئۇنىڭ خىيالىدىن «دىۋىنىڭ ئاپىتىدىن قانداق قۇتۇلۇش كېرەك؟» دېگەن مەسىلە نېرى كەتمەپتۇ. ئۇ ئويلا-ئويلا كىچىك ۋاقتىدا دادىسى بىلەن بولغان بىر سۆھبەتنى يادىغا ئاپتۇ:

— دادا! چۆل-جەزىرىدە، جاڭگاللاردا دىۋە بار دېگەن گەپ راستمۇ؟ دىۋە راستىنلا ئادەملەرنى يەپ كېتەمدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ ئۇ دادىسىدىن.

— بۇ راست، — دەپتۇ دادىسى، — دىۋە ئادەمگە قارىغاندا نەچچە ھەسسە كۈچلۈك، قورقۇنۇچلۇق بىر مەخلۇق. لېكىن ئۇ ئەقىلسىز. دۇنيادا ئادەملەر ئەڭ ئەقىللىق بولغاچقا، دىۋىگە قارىغاندا ئۆزى ناھايىتى كىچىك ۋە ئاجىز بولسىمۇ، ئۆزىنىڭ ئەقىل-پاراسىتى ئارقىلىق دىۋىنى يېڭەلەيدۇ، ھەتتا قۇل قىلىپ ئىشلىتىدۇ.

شۇنىدىن كېيىن دادىسى نۇرغۇن ھېكايىلەرنى سۆزلەپ، ئادەملەرنىڭ ئۆز ئەقىل-پاراسىتى بىلەن دىۋىلەرنى بويسۇندۇرغانلىقىنى ئىسپاتلاپ بەرگەنىكەن.

ئوتۇنچى ئاشۇلارنى ئويلىغاندىن كېيىن بىردىنلا تېتىكلىشىپتۇ. «ئەگەر دىۋە ئۇچراپ قالسا، مەنمۇ چوقۇم ئەقىل-پاراسىتىمنى ئىشلىتىپ، ئۇنى بويسۇندۇرىمەن» دەپتۇ ئۇ ئۆز-ئۆزىگە.

ئۇ ئۆيىگە كېلىپ، شەھەردە ئاڭلىغانلىرىنى خوتۇنىغا سۆزلەپ بېرىپتۇ.

ئۆزىنىڭ دۇنيانى يوقىتىشقا بەل باغلىغانلىقىنىمۇ ئېيتىپتۇ. ئۇ ئەتىسى سەھەردە كۈندىلىك ئادىتى بويىچە ئارغامچىسىنى ئېلىپتۇ. جاڭگالدا ئىچكىلى ئاپىرىدىغان سۇ ئورنىغا بىر قاپاقتا لىقمۇ لىق قېتىق قاچىلاپ ئېلىۋاپتۇ. «ئېھتىمال، دىۋە بىلەن كۈچ سىلىشقاندا ‹يەرنىڭ مېڭىسىنى چۈۋۈپ تاشلايمەن› دېگىنى ئەسقىتىپ قالار...» دەپ ئويلاپتۇ ئۇ. ئۇ يەنە يولدا نېمە ئۇچرىسا شۇنى يىغىپ مېڭىپتۇ. جاڭگالغا قاراپ كېتىۋاتسا، بىر توپ قېرى سۆگەتنىڭ كامىرىدىن بېشىنى چىقىرىپ تۇرغان ھۆپۈپ باچكىلىرىنى كۆرۈپ قاپتۇ ـ دە، ھەممىسىنى ئېلىپتۇ. ئۇ يولدا كېتىۋاتسا بىر چىغىنىڭ تۈۋىدىن بىر تورغاي ئۇچۇپ چىقىپتۇ. ئۇ يۈگۈرۈپ بېرىپ قارىسا تورغاينىڭ تۆت دانە تۇخۇمى تۇرغۇدەك. ئوتۇنچى تۇخۇملارنى يانچۇقىغا سېلىۋاتقاندا، ئانا تورغاي غەزەپ بىلەن ئۇچۇپ كېلىپ، ئۇنى چوقىلىماقچى بولغانىكەن، «كاپ» قىلىپ تۇتۇۋېلىپ، ئۇنىمۇ قوينىغا سېلىۋاپتۇ. ئۇ يولغا راۋان بولۇپ، خېلى ئۇزاق ماڭغاندىن كېيىن، جاڭگالغا يېتىپ بېرىپتۇ. ئاندىن قېتىق بىلەن ئارغامچىنى بىر يەرگە كۆمۈپ قويۇپ، قولىغا پالتىسىنى ئېلىپ، ئىش باشلاي دەپ تۇرغانىكەن، يىراقتىن بىر پارچە دەھشەتلىك قارا قۇيۇن كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. قۇيۇن ئۇنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندىن كېيىن، ئارىسىدىن بويى چىناردەك، بېشى داشتەك، تېنى قاپاق تېرەكتەك، پۇت ـ قوللىرى چىنار كۆتىكىدەك، تىرناقلىرى ئۆچكە مۈڭگۈزدەك، كۆزلىرى ياغاچ تاۋاقتەك، بۇرنى ئىلمەك، رەڭگى قاپقارا بىر مەخلۇق چىقىپ كەپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئوتۇنچى قورقۇپ ساراسىمىگە چۈشۈپتىيۇ، شۇ ھامان ھوشىنى يىغىپ، غەيرەتكە كەپتۇ. ھايال ئۆتمەي دىۋە ئوتۇنچىدىن:

— سەن ئادەمزاتمۇ ياكى باشقا مەخلۇقمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ھە، مەن ئادەمزات، — دەپتۇ ئوتۇنچى تەمكىنلىك بىلەن ئۈنلۈك ئاۋازدا.

— بۇ جاڭگال بىزنىڭ ماكانىمىز. سەن بۇ يەرگە قورقماي قانداق كەلدىڭ؟ — دەپتۇ دىۋە.

نېمىدىن قورقاتتىم. بۇ جاڭگال سېنىڭ ئەمەس، ئەزەلدىن بىز ئادەملەرگە تەۋە بولۇپ كەلگەن. مەن بۇ جاڭگالدىن ھەر كۈنى ئوتۇن ئېلىپ ئاپىرىپ ساتمەن. بۇ يەر قانداقسىگە سەنلەرنىڭ ماكانىڭلار بولۇپ قالدى؟ دەرھال كۆزۈمدىن يوقال! بولمىسا ھېلى كۆرگۈلۈكۈڭنى كۆرسىتىمەن، — دەپتۇ ئوتۇنچى.

— ھەي، سەن مېنىڭ ئالدىمدا چۈمۈلىدەك تۇرىسەن. ئۆزۈڭگە باقماي نېمە يوغان سۆزلەيسەن؟ — دەپتۇ دىۋە.

— سەن مېنىڭ ئالدىمدا يوغان پوركۆتەكتەك تۇرىسەن. ھالىڭغا باقماي نېمە چوڭ سۆزلەيسەن؟ بىلەمسەن، دۇنيادا ئادەملەر ئۆزىنىڭ ئەقىل-پاراسىتى بىلەن ھەممىدىن كۈچلۈك. شىر-يولۋاسلارمۇ مېنى كۆرگەندە قۇيرۇقىنى ئىچىگە تىقىپ بەدەر قاچىدۇ، ساڭا ئوخشاش شادا پاچاق، ئىچى كاۋاك پور كۆتەكلەردىن قانچىسى ماڭا تەڭ كېلەلمەي ھالاك بولغان، سەن قانچىلىك نېمىدىڭ؟ — دەپتۇ ئوتۇنچى.

— ۋاھ... سېنىڭ خېلى كارامىتىڭ بار ئوخشىمامدۇ؟ قېنى ئىككىمىز كۈچمىزنى بىر سىنىشىپ باقايلى. ئالدى بىلەن سەن ئۆز كارامىتىڭنى كۆرسەت! — دەپتۇ دىۋە.

— سەن ئۆزۈڭنى چوڭ چاغلاپ مېنى چۈمۈلىگە ئوخشاتقاندىكىن، ئالدى بىلەن سەن گۈمپاڭنى كۆرسەت، — دەپتۇ ئوتۇنچى.

— بولىدۇ، ئۇنداق بولسا قاراپ تۇر، مەن ساڭا ئۆزۈمنى بىر كۆرسىتىپ قوياي، — دەپتۇ دىۋە.

ئۇ غەزەپ بىلەن يۈگۈرۈپ بېرىپ چوڭ بىر توپ تۇغراقنى بىر قولى بىلەن قاماپ، بىر مىجىغانىكەن، تۇغراقنىڭ شاخ-شېخىدىن سۇ تامچىلاپتۇ. بۇنى كۆرۈپ ئوتۇنچىنىڭ يادىغا يولدىن ئېلىۋالغان تورغاي تۇخۇمى كەپتۇ-دە، ئۇنى يانچۇقىدىن قولىغا ئېلىپ تەييار بولۇپ تۇرۇپتۇ.

— كۆردۈڭمۇ مېنىڭ كۈچۈمنى، سەنمۇ تۇغراقتىن سۇ چىقىرالامسەن؟ — دەپتۇ دىۋە كۆرەڭلەپ.

— سۇ ئەمەس، ھەتتا ياغ چىقىرىمەن، — دەپتۇ ئوتۇنچى، دەرھال ھېلىقى تۇغراقنى تۇخۇم قىسقان قولى بىلەن بىر مىجىغانىكەن، تۇخۇم مىجىلىپ، ئوتۇنچىنىڭ قوللىرىنىڭ بارماقلىرىدىن ساپسېرىق ماي ساقىپ چۈشۈپتۇ. بۇنى كۆرگەن دىۋە سەل ئوڭايسىزلىنىپ قاپتۇ. يەنىلا تەن بەرمەي:

— مەن بۇنىڭغا قايىل ئەمەسمەن، — دەپتۇ دىۋە، — ئالدى بىلەن مەن سىقىپ يۇمشىتىپ قويغان تۇغراقتىن سەن ماي چىقاردىڭ. سەن ئەمدى ئۆز قولۇڭ بىلەن بىر كارامەت كۆرسىتىپ باققىن. شۇ

چاغدا مەن ساڭا قايىل بولىمەن.

— ئۇنداق بولسا سەن قاراپتۇر. مەن يەرنىڭ مېڭىسىنى چۇۋۇپ، ئۇچەي-باغرىنى سۇغۇرۇۋالىمەن، — دەپتۇ ئوتتۇنچى.

— قېنى كۆرسىتىپ باق، — دەپتۇ دىۋە ئىشەنمەي.

ئوتتۇنچى قېتىق بىلەن ئارغامچىنى كۆمگەن جاينىڭ ئۈستىگە بېرىپ، يەرگە كۈچ بىلەن دەسسىگەنىكەن، قېتىق چاچراپ چىقىپ دىۋىنىڭ ئۈستىبېشىنى ئاقارتىۋېتىپتۇ. شۇ چاغدا دىۋىمۇ يەرنىڭ مېڭىسىنى چۇۋۇۋېتىمەن، دەپ يەرگە راسا كۈچ بىلەن تەپكەنىكەن، يەرنى ئوي-دوڭغۇل قىلىۋەتكەن بولسىمۇ، لېكىن يەرنىڭ مېڭىسىنى چۇۋۇۋېتەلمەپتۇ. لېكىن ئۆز مەغلۇبىيىتىگە تەن بەرمەي:

— ھەي ئادەمزات، — دەپتۇ دىۋە، — ھېلى تېخى يەرنىڭ ئۇچەي-باغرىنى سۇغۇرۇۋالىمەن، دەپ پو ئاتقانىدىڭ، قېنى ئۇ كارامىتىڭ؟

— مانا ھازىرلا كۆرىسەن! — دەپتۇ ئوتتۇنچى. ھېلى قېتىق چىقارغان يەرنىڭ يېنىغا بېرىپ، يەرگە قاتتىق تەپكەندىن كېيىن، كۆمۈپ قويۇلغان ئارغامچىنى بىر باشتىن سۇغۇرۇۋالغىلى تۇرۇپتۇ ۋە ئۇنى تۇرتەكلەپ بىر ئاتقانىكەن، دىۋىنىڭ بويىنىغا يۆگىشىپ قاپتۇ. دىۋە قورقۇپ كېتىپ: «ھەي ئادەم، مېنى قويۇۋەت، ئەمدى مەن ساڭا چېقىلمايمەن» دەپتۇ. ئوتتۇنچى ئارغامچىنى يەنە بىر قېتىم سىلكىگەنىكەن، دىۋىنىڭ بويىنى تېخىمۇ سىقىلىپ تىنالماي قاپتۇ. ئوتتۇنچى ئارغامچىنى دىۋىنىڭ بويىنىدىن ئېلىۋاتقانىكەن، ئۇ يەنە ئۆز مەغلۇبىيىتىگە تەن بەرمەي:

— ئەمدى ئاسمانغا تاش ئېتىشايلى، قايسىمىزنىڭ تېشى يەرگە ئۇزاقتا چۈشسە شۇ يەڭگەن بولىدۇ، — دەپتۇ.

— قېنى، ئاۋۋال سەن ئات، ئاندىن مەن ئاتاي، — دەپتۇ ئوتتۇنچى.

— مانا قاراپ تۇر! — دەپتۇ دىۋە ۋە ئاسمانغا قازاندەك چوڭلۇقتا بىر تاشنى ئاتقانىكەن، تاش بىر ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن يەرگە قايتىپ چۈشۈپتۇ. ئوتتۇنچى دىۋىنىڭ ئاسمانغا قاراپ تۇرغان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ، قوينىدىكى تورغايىنى ئېلىپ، ئۆيدىن ئېلىۋالغان بىر تال لازىنىڭ ساپىقىنى تورغايىنىڭ ئارقا يوتىسىغا سانجىپ، ئاسمانغا بىر ئاتقانىكەن، تورغاي چۇ...چۇ...چۇ دېگەن بىر خىل ئاۋاز چىقىرىپ، ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپتۇ. ئۇنىڭ ئارقىسى ئېچىشقانچە تېخىمۇ تېز كۆتۈرۈلۈپتۇ. دىۋىنىڭ بۇنىڭغا قاراپ بىر كالپۇكى ئۈستىگە، يەنە بىر كالپۇكى ئاستىغا ساڭگىلاپ تۇرۇپلا قاپتۇ. ئۇ «بۇ تاش ھېلى چۈشىدۇ، مانا چۈشىدۇ» دەپ نەچچە ئاش پىشىمغىچە ئاسمانغا قاراپ تۇرۇپتۇ. تاش زادى چۈشمەپتۇ.

سەن قانچە قاراپ تۇرغان بىلەنمۇ بۇ تاش ھەرگىز چۈشمەيدۇ. چۈنكى ئۇ ئاللىقاچان يەتتە قات ئاسماننىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتتى، — دەپتۇ ئوتتۇنچى.

ئەمدى ساڭا قايىل بولدۇم، ئۆزۈمنىڭ مەغلۇپ بولغانلىقىمنى ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇرمەن. قانداق تەلىپىڭ

بولسا ئېيتقىن. مەن ئورۇندايمەن، — دەپتۇ دىۋە ھىيلىگەرلىك بىلەن، لېكىن قانداقتۇر بىر نەرسىنى ئېلىپ يەرگە تاشلاپتۇ. ئوتتۇنچى سىنچىلاپ قارىسا بۇ دىۋىنىڭ پىتلىرى ئىكەن. ئوتتۇنچىمۇ قوينىدىكى ھۆپۆپنىڭ باللىرىنى ئېلىپ يەرگە تاشلاپتۇ. ئاچ قورساق ھۆپۈپ باللىرى دىۋىنىڭ پىتىنى بىرنەچچە چوقۇلاپلا يەپ تۈگىتىپتۇ، بۇنى كۆرگەن دىۋىنىڭ كۆزلىرى ئالاق - جالاق بولۇپ كېتىپتۇ.

— مېنىڭ پىتلىرىمنى يەپ كەتكەن سېنىڭ پىتلىرىڭمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ دىۋە.

— شۇنداق بولمايچۇ! — دەپتۇ ئوتتۇنچى، — سەن ئۆز مەغلۇبىيىتىڭگە تەن بەرمەي پىتلىرىڭ بىلەن ماڭا ھەيۋە قىلماقچى بولۇۋىدىڭ، مەنمۇ ئۆز پىتلىرىمنى قويۇپ بەردىم. ئىككى چىشلەپ، بىر يالماپ سېنىڭ پىتلىرىڭنى يۇتۇۋەتتى. ئەمدى بىلگەنسەن. سەن ھەرقانچە ئۇستىلىق قىلساڭمۇ ماڭا تەڭ كېلەلمەيسەن. ئەمدى يەنە يېڭى سۇيىقەست پىلانلىساڭ، جېنىڭنى ئالماي قويمايمەن!

دىۋە ئۆزىنىڭ ئارقا - ئارقىدىن مەغلۇپ بولغانلىقىغا تەن بېرىپ، «مەن ساڭا تەسلىم بولدۇم، لېكىن مېنىڭمۇ باللىرىم بار، ماڭا ھاياتلىق يولى بەر. قانداق تەلىپىڭ بولسا ئېيت، مەن ئادا قىلىمەن» دەپ يالۋۇرۇپتۇ.

— خەير، ساڭا كەڭچىلىك قىلاي! — دەپتۇ ئوتتۇنچى.

— لېكىن بىرلا شەرتىم بار. سەن بۇندىن كېيىن مەن ۋە ماڭا ئوخشاش ئوتتۇنچىلارغا، ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرىغا زادىلا چېقىلمايسەن. بىزنىڭ بۇ جاڭگالغا زادىلا ئاياغ باسمايسەن. باشقا دىۋىلەرگىمۇ ئادەملەرنىڭ كۈچ - قۇدرىتىنى، ئەقىل - پاراسىتىنى سۆزلەپ بېرىپ، ئۇلارنىڭمۇ ئادەمزاتقا چېقىلماسلىقىنى ئۇقتۇرىسەن، — دەپتۇ ئوتتۇنچى.

— باش ئۈستىگە! — دەپتۇ دىۋە خۇشاللىقىدىن مىڭ تەزىم قىلىپ.

ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن دىۋىلەر ئوتتۇنچىلارغا ۋە ئۇلارنىڭ ئۇرۇق - ئەۋلادلىرىغا چېقىلمايدىغان بوپتۇ. ئوتتۇنچىلار بۇ كەڭ جاڭگالنى خالىغانچە ئىدارە قىلىپ، خاتىرجەم ئوتتۇن توشۇپ سېتىپ، تىنىچ تۇرمۇش كەچۈرۈشكە باشلاپتۇ. ھېلىقى ئوتتۇنچى بوۋاينى ئۆزىگە ئاقساقال قىلىپ سايلاپ، ئۇنىڭ باشچىلىقىدا مەڭگۈ بەخت - سائادەتلىك ئۆتۈپتۇ.

توپلاپ رەتلىگۈچى: تۇنىساخان

AltunOq

رىۋايەتلەر

ئاخىرقى پۇشايمان

لوقمان ھەكىمنىڭ يالغۇز ئوغلى كېسەل بولۇپ قاپتۇ. بىر ئۇلۇغ تەبابەت ئالىمى بالىسىنى داۋالاشقا ھەرقانچە ئۇرۇنسىمۇ بالا ۋاپات بوپتۇ. «لوقمان ھەكىم دېگەن نامىم تۇرۇقلۇق تەنھا پەرزەنتىمنى ساقلاپ قالالمىسام، ئۇلۇغلۇقۇم قاياققا كەتتى، ئەقەللىي نېمىشقا ۋاپات ئەتكەنلىكىنى بىلىپ باقاي» دەپ ئىچىنى يېرىپ كۆرۈپتۇ. بالىنىڭ ئىچكى ئەزالىرى ساق ئىكەن، پەقەت يۈرىكىگە قىل يۆگىلىپ قاپتۇ. نەتىجىدە قان ئايلىنىش ۋە يۈرەك ھەرىكىتى سۇسلىشىپ، ئوغلى ۋاپات بولغانىكەن. بۇنى كۆرگەن تېۋىپ ئەلەمدە ئەپسۇسلىنىپ دەپتۇ: «ئاپلا، يا تەمبۇر چېلىشنى ياكى ئوغلاق تارتىپ ئات چاپتۇرۇشنى ئۆگەتمەپتىكەنمەن. مۇبادا ئىككىسىدىن بىرەرسىنى بىلگەن بولسىمۇ ئامان قالاتتى-دە! چۈنكى تەمبۇر چالغاندا كۈي سېھرىدىن، ئوغلاق تارتىپ ئات چاپتۇرغاندا زوق-شوخلۇقتىن يۈرىكى كېڭىيىپ، ئۇنىڭغا يۆگىلىپ قالغان قىل ئۈزۈلۈپ كېتىشى ۋە ئوغلۇمنىڭ ئۆلمەي قېلىشى ئېنىق ئىدى»...

تەمبۇر

بۇلبۇل تەمبۇر بىلەن بەسلىشىپ قاپتۇ: «مەن مىڭ كۈينى نامە قىلىمەن» دەپ ماختىنىپتۇ. تەمبۇر بۇلبۇلغا ھېچنېمە دېمەي، نامىسىنى چېلىشقا باشلاپتۇ. مىڭ بىر نامەگە يەتكەندە بۇلبۇل تەمبۇرنىڭ قۇلقىغا قونۇپ شۇنداق دەپتىكەن: «بەس قىل، ساڭا قايىل بولدۇم. ماڭا قارىغاندا كۆپ ھەم خوپ بىلىدىكەنسەن». شۇنىدىن بۇيان تەمبۇر تىلغا كىردىمۇ، بەس، بۇلبۇل كۈيلەشتىن توختايدىكەن-دە، ئاستا ئۇنىڭ يېنىغا ئۇچۇپ كېلىپ خامۇش ھالدا كۈي ئاڭلايدىكەن.

ناخشىنىڭ سېھرى

قەدىمكى زاماندا بىر پادىشاھ بولۇپ، ناخشىنى مۇتلەق ياقتۇرمايدىكەن. شۇ سەۋەبتىن ئۇ كىم ناخشا ئېيتسا، ئۇنى ئۆلۈمگە بۇيرۇيدىكەن. بارا-بارا ناخشا

هەقىقەتەن سۆزلىگەن كىشىنىمۇ شۇ زامان
تەقىپ ئاستىغا ئالىدىغان ئادەتنى چىقىرىپ-
تۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھنىڭ ۋەزى-
رى بىخەستەلىكتىن: «ئالەمپاناھ، بېغىڭىز-
دىكى بۇلبۇلنىڭ ناخشا ئېيتىشىنى قاراڭە»
دەپتىكەن، پادىشاھ ئۇنى شۇ زامانلا ئۆ-
لۈمگە بۇيرۇپتۇ. بۇلبۇلنىڭ كاللىسىنى
ئۈزۈپ تاشلاشقا، باغقا ئوت قويۇشقا پەر-
مان بېرىپتۇ. كېيىن: «كىمدە كىم ناخشا
دېگەن سۆزنى تىلغا ئالسا، ئۆزى ئۆلۈمدە
مال - مۈلكى تالاندا» دەپ جار سالدۇ-
رۇپتۇ. بەردىبىر ناخشىلار توقۇلۇۋېرىپتۇ.
سۆز ياڭراۋېرىپتۇ. نېمە قىلارىنى بىلمەي
گاراڭ بولۇپ قالغان پادىشاھ ھەدەپ ئە-
سەبىيلىشۇەرگەچكە كېسەلگە چېلىنىپ قاپتۇ.
پادىشاھنىڭ يەنە بىر دانا ۋەزىرى بار
ئىكەن. پادىشاھ ئۇنى ئۆز ھۇزۇرىغا چاقى-
رىپتۇ - دە، ئۇنىڭغا: «نېمە قىلساق قىل-
غىن، كېسىلىمنىڭ داۋاسىنى تاپ» دەپ
بۇيرۇپتۇ. شۇ چاغدا ۋەزىر: «كېسىلىڭىز-
نىڭ بىردىنبىر داۋاسى ناخشا» دەپ
جاۋاب بېرىپتۇ. شۇ چاغدا پادىشاھ: بۇ
مېنى ھاقارەت قىلىۋاتىدۇ دەپ ئويلاپ،
دەرغەزەپكە كېپتۇ ۋە ۋەزىرنى جاللات-
نىڭ قولىغا تاپشۇرۇپتۇ. تېۋىپ چاقىرتىپتۇ.
تېۋىپمۇ پادىشاھنىڭ پەقەت ناخشا بىلەنلا
تۈزۈلىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. غەزەپ ئېتىغا
مىنگەن پادىشاھ تېۋىپنىمۇ ئۆلتۈرگۈزۈۋې-
تىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ يۇرتتا تېۋىپ
قالماپتۇ. بىر كۈنى كوچىدىن بىر مۇساپىر
ئۆتۈپ قاپتۇ. ئۇنى تۇتۇۋېلىپ «تېۋىپ»
دەپ سارايغا كەلتۈرۈشۈپتۇ. پادىشاھ
ئۇنىڭغا قاراپ: «ھەي مۇساپىر، سېنى ماڭا
تېۋىپ دەپ ئېيتىشتى. مېنىڭ كېسىلىمنى
داۋالىيالىساڭ پادىشاھلىقىمنىڭ يېرىمى سې-
نىڭكى، ساقايتالمىساڭ كاللاڭنى تېنىڭدىن
جۇدا قىلىمەن» دەپتۇ. شۇ چاغدا ھېلىقى
مۇساپىر: «مەن تېۋىپ بولمىسام، قانداق
قىلىپ ئۇنى داۋالايمەن. پادىشاھنىڭ
پەيلى ناھايىتى بۇزۇق، بەردىبىر ئۆلتۈرۈ-
دىغان ئوخشايدۇ. نېمە بولسا بولسۇن،
ئۆلۈم ئالدىدا مەززە قىلىپ ناخشا ئېيتى-
ۋالاي» دەپتۇ ئىچىدە. كېيىن ئاۋازىنى
چىقىرىپ پادىشاھقا قاراپلا: «بولدۇ، تو-
زەتسەم، تۈزىتەي» دەپتىمىيۇ، خۇرجۇ-
نىدىن راۋابىنى ئېلىپ يۇقىرى ئاۋاز بىلەن

ناخشا باشلاپتۇ. ئۇ پادىشاھنىڭ ھاي -
ھۇيلىرى، ۋارقىراپ - جارقىراشلىرىغا پەرۋا
قىلماپتۇ. پادىشاھ جاللاتنى چاقىرىشقا
ھەرىكەت قىلارمىشۇ، ئەمما مادارى يەتمەس-
مىش. ئۇ ئاستا - ئاستا كۈچىدىن كېتىش-
كە باشلاپتۇ. ئاخىر پۈتۈنلەي ھالىدىن
كېتىپ قاتتىق ئۇخلاپ قاپتۇ. شۇ ئۇخلى-
غىنىچە تۆت كېچە - كۈندۈز ئويغانماپتۇ.
مۇساپىرمۇ توختىماي ناخشا ئېيتىۋېرىپتۇ.
بىر زامان پادىشاھ ئويغىنىپ قارىسا ساپ-
ساق بولۇپ قالغانمىش. پادىشاھ خۇرسەن
بولۇپ: «مېنى داۋالىدىڭ، ۋەدەمنى بېجى-
رىمەن. ئال، پادىشاھلىقىمنىڭ يېرىمى سې-

نىڭكى، لېكىن بىر شەرتىم بار: قولۇڭدىكى
راۋابىڭنى سۇندۇرۇپ، ئاۋازىڭنى ئۆچۈرى-
سەن، باشقا ناخشا ئېيتمايدىغان بولسەن»
دەپتۇ. شۇ چاغدا مۇساپىر: «ئاخىر يول
قويمىدىڭىز - دە. ھە، مەيلى سۇندۇرسام
سۇندۇراي كېسىلىڭىزنى ساقايتىمەن دەپ
ئاۋازىمنىڭ يېرىمىنى يوقاتتىم. شۇ ئاۋازىم-
نى تېپىپ بەرسىڭىزلا بولغىنى» دەپتۇ.
پادىشاھ قول ئاستىدىكى كىشىلەرنى چاقى-
رىپ ناخشا ئېيتقۇزۇپتۇ. بولماپتۇ. كېيىن
ھەممىگە بىرمۇ بىر ناخشا ئېيتقۇزۇپتۇ.
بىرىنىڭ ئاۋازى ئىككىنچىسىنىڭكىگە ئوخ-
شىماسمىش. «پادىشاھلىقىمنىڭ ھەممىسىنى
ئال، پەقەت مېنى بۇ مۇشكۇل ئىشتىن
قۇتقاز» دەپ يېلىنىپتۇ پادىشاھ. مۇساپىر:
«ئالەمپاناھ، مەن شائىرمەن، ئاۋازىم شائىر
ئاۋازى سىز مەملىكىتىڭىزدىكى شائىرلارنىڭ
ھەممىسىنى ئۆلتۈرۈۋەتمىگىنىڭىزدە ئىدى،
بۇنداق كېسەلگە دۇچار بولمىغان بولاتتىڭىز.
ئەمدى شائىر ئاۋازىغا ئوخشاش ئاۋاز تېپىپ
بەرمىگۈچە ھېچ ياققا كەتمەيمەن» دەپ
تۇرۇۋاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ ئاۋۋالقى
پەرمانىنى بىكار قىلىپ «پادىشاھنى داۋا-
لاپ ئۆزە قىلغان شائىر ئاۋازىغا ئوخشاش
ئاۋاز تېپىلمىغاچقا، شائىرلار ياشاۋەرسۇن»
دەپ پەرمان بېرىپتۇ. پادىشاھنىڭ ئەمرى
ۋاجىپ بولۇپ ناخشا قايتىدىن قانات قې-
قىشقا باشلاپتۇ.

*　　　*

بىر دانىشمەن ھەر قېتىم شاگىرتى-
لىرى بىلەن كۆرۈشكەندە: «قانداق ياخ-
شى ئىش قىلدىڭلار؟ كىملەرگە ياخشىلى-
قىڭلار تەگدى؟» — دەپ سورايدىكەن. نۆ-
ۋەتتىكى ئۇچرىشىشتا شاگىرتلىرىدىن بىرى:
— تونۇگۇن كېچە ئىشىكىمنىڭ ئال-
دىغا ناتونۇش كىشى كېلىپ قالدى. قار-
سام بىر پېقىر ئىكەن، ياردەمگە نەرسە
تىلىدى. ئۇنى ئىچكىرىگە ئېلىپ كىردىم،
ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن تۆرگە ئۆتكۈ-
زۈپ، ئۇچامدىكى چاپىنىمنى ئۇنىڭغا كىي-
گۈزدۈم. كېيىن ئەرزىنى ئاڭلاپ، بار مال -
مۈلكۈمنى ھەدىيە قىلدىم. ئۈستۈمدىكى
كىيىملىرىمدىن باشقا ھېچ نەرسەم قالمىدى،
شۇنىڭدىن خۇرسەن بولۇپ ھۇزۇرىڭىزدا
تىز پۈكۈپ ئولتۇرۇپتىمەن، — دەپتۇ.
دانىشمەن شاگىرتىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپتىيۇ،
يۈزىتسىيە بىلدۈرمەپتۇ.
نۆۋەت باشقا شاگىرتىغا كەپتۇ: «قاي-
سى كۈنى شاھ ئوردىسى يېنىدىن ئۆتۈپ
كېتىۋاتسام، بىر ئادەمنى جازالىماقچى
بولۇپ تۇرۇشقانىكەن، ھۆكۈم بويىچە
ئۇنىڭ بىر قولى چېپىلىشى كېرەك ئىكەن.
ئۇنى بۇ ئېغىر قىيىنچىلىقتىن قۇتقۇزۇش
ئۈچۈن ئۆز قولۇمدىن كەچتىم. كۆرۈپ
تۇرۇپسىزكى، مانا مەن چولاق بولۇپ قال-
دىم» ئۇستىدىن يەنە سادا چىقماپتۇ.
شۇ چاغدا يېنىدىكىلىرى ئۇنىڭدىن: «بۇلار-
نىڭ قايسىبىرى پىدائىي ۋە كامىلراقتۇر»
دەپ سورىشىپتۇ. «بۇلارنىڭ ياخشىلىقلىرى
پەقەت ئىككى كىشى ئۈچۈنلا قىلىنغان
ياخشىلىق، ئادەم قىلغان ياخشىلىقلىرىدىن
بارچە ئەل بەھرىمەن بولۇشى كېرەك.
خەلق مەنپەئىتىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان ياخ-
شىلىق ۋە ھىممەتلا ھۆرمەتكە لايىقتۇر»
دەپتۇ ئۇستاز.

ئىبنىسىنانىڭ شاگىرتلىرى

تېۋىپلارنىڭ تېۋىپى، ئۇلۇغ ھەكىم ئىبنىسىنا كۈنلەرنىڭ بىرىدە قاتتىق ئاغرىپ، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قاپتۇ. ئىبنىسىنانىڭ شاگىرتلىرى، ئەڭ يېقىن دوست-بۇرادەرلىرى يىغىلىشىپتۇ. دوست-بۇرادەرلىرى ياخشى سۆزلەرنى قىلىپ ئۇلۇغ تېۋىپنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈشكە، كەيپىياتىنى ياخشىلاشقا ھەرىكەت قىلىشسا، شاگىرتلىرى ئۇستازىنى دورا بىلەن داۋالاشقا كىرىشىپتۇ.

ئىبنىسىنا دوست-بۇرادەرلىرىگە رەھمەت ئېيتىپ، شاگىرتلىرىغا شۇنداق دەپتۇ:

— ئەي شاگىرتلىرىم، مېنىڭ كۈنۈم تۈگىگەندەك قىلىدۇ. شۇڭا مېنى داۋالايمەن دەپ بىھۇدە ئاۋارە بولماڭلار. كۈنۈم تۈگەپ ۋاپات ئەتسەم يىغا-زار قىلىشىپ ئاھ ئۇرماڭلار. پەقەت ھەكىمگە دۇئا قىلىپ، ئاندا-ساندا قەبرەمنى زىيارەت قىلىپ قويساڭلار بولدى. ئۇستاز ئالەمدىن ئۆتتى، ئەمدى تىبابەتچىلىك ئاقمايدۇ دەپمۇ قايغۇرماڭلار. ئورنۇمغا بەش زور تېۋىپنى قالدۇرۇپ كېتىۋاتىمەن، شۇ تېۋىپلارنىڭ مەسلىھىتىگە دائىم ئەمەل قىلىڭلار. باشقىلارنىمۇ شۇنىڭغا دەۋەت قىلىڭلار، — دەپتۇ.

ئىبنىسىنانىڭ شاگىرتلىرىدىن بىرى:

— ئۇستاز، سىز ئېيتقان تېۋىپلار كىملەر؟ — دەپ سوراپتۇ. شۇ چاغدا ئىبنىسىنا:

— مەن قالدۇرۇپ كېتىۋاتقان زور تېۋىپلارنىڭ بىرى — تازىلىق، ئىككىنچىسى — پەرھىز، ئۈچىنچىسى — تەنتەربىيىدۇر ۋە قالغان ئىككىسى مىزاج بىلەن كەيپىياتتۇر. دائىم پاكىز، ئازادە بولۇش، كۆرۈنگەن نەرسىنى يەنى تاماقنى كەلسە-كەلمەس يەۋەرمەسلىك، ئوپۇل-توپۇل ئوزۇقلانماسلىق، ئوزۇقلىنىشتا پەرھىز، ئۆلچەمنى بىلىش، ئىچىملىككە بېرىلمەسلىك، بەدەن ئەزالىرىنى ھەرىكەتسىز قويماسلىق. مىزاجنى ئۇنتۇماسلىق ۋە كەيپىياتنى ياخشى تۇتۇشقا ھەرىكەت قىلىش — مانا شۇ ئېيتقانلىرىمغا ئەمەل قىلىنسا كېسەل بولۇش ئۇياقتا تۇرسۇن، ۋاقىتسىز ئۆلۈممۇ ئارقىغا چېكىنىدۇ.

شاھىنىڭ سوئالى

زامانىسىنىڭ ئۇلۇغ ئالىمى، دانىشمەن فەخرىددىن رازىي ئۇزاق يوللارنى يۈرۈپ خارەزىم يۇرتىغا كېلىپ قاپتۇ. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان خارەزىم پادىشاھى — خارەزىمشاھ رازىينى يا سارايغا تەكلىپ قىلماپتۇ، يا ئالدىغا زىيارەتكە بارماپتۇ. كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ھەپتىلەر ئۆتۈپتۇ، ئەمما خارەزىمشاھتىن دېرەك يوقمىش، فەخرىددىن رازىي پەرۋايى پەلەك يۈرۈۋېرىپتۇ. كۈتۈپخانا ۋە باشقا جايلاردىكى ئىشلىرىنى قىلىۋېرىپتۇ. قانداقتۇر كۈنلەرنىڭ بىرىدە خارەزىمشاھ ئالىمنى ھاممامدا تونۇپ قاپتۇ. ئۇ دۇنيا، قىيامەت ئىشلىرى توغرىسىدا ئۇنىڭدىن سوئاللار سوراپتۇ. شۇ چاغدا رازىي: «ھەي، قىيامەت كۈنىنى بىلىشنى ئىستىگەن، ئارزۇ قىلغان شاھ، —

دەپ جاۋاب بېرىپتۇ، — سېنىڭ سوئاللىرىڭغا جاۋاب بېرىدىغان مۇناسىپ جاي شۇ هامامدۇر. قىيامەتتە شاهمۇ، گادايمۇ هەممىسى بىر خىل ئەهۋالدا — قىپيالىڭاچ بولىدۇ. نە شاه بولسۇن ۋە نە ئەمەلدار بولسۇن هېچكىم، هېچ نەرسىسىنى ئېلىپ بارالمايدۇ. مانا هازىر سەن هامامغا نېمەڭنى ئېلىپ كىرەلىدىڭ؟ هېچنېمەڭنى. مانا مەنمۇ ئۆسكەن چېچىمدىن باشقا هېچنېمەمنى ئېلىپ كىرەلمىدىم. تاجۇ تەخت، خەزىنە، هەتتا نومۇسنى ساقلىغۇچى كىيىم - كېچەكلىرىمنىڭ هەممىسى تاشقىرىدا قالدى. ئىلىم - هۆنەر ئىگىلىرىچۇ؟ ئۇلارنىڭ بايلىقلىرى ماڭا ئوخشاش هەممىسى ئۆزلىرى بىلەن بىللە.»

* * *

دانىشمەنلەردىن بىرىنىڭ ئېيتىشىچە، سۇلايمان ئىبىن داۋۇت ئەڭگۈشتەرىنى يوقاتقانلىقتىن پادىشاهلىقى قولىدىن كەتكەن. قىرىق كۈندىن كېيىن، ئەڭگۈشتەر ئۆزىگە قايتۇرۇلۇپ، روناق تېپىشىمۇ ئەسلىگە كەلدى. پادىشاهلار ئۇنىڭ هۇزۇرىغا كېلىشتى. پەررەندىلەر، توپلاندىلار، شۇندا ئىرانلىقلار: «نەۋرۇز ئادەم» يەنى «يېڭى كۈن كەلدى» دېيىشتى. نەتىجىدە شۇ كۈن «نەۋرۇز» دەپ ئاتالدى. سۇلايمان شامالغا بۇيرۇق قىلدى. شامال ئۇنى كۆتۈرۈپ كەتتى. بىر قارلىغاچ ئۇنىڭ ئۇدۇلىدىن چىقىپ: «ئەي پادىشاه، ئۇۋامدا بىرمۇنچە تۇخۇم بار، ئۇلارنى بېسىۋەتمەي نېرىراقتىن ئۆتكىن» دېدى. سۇلايمان نېرىدىن ئۆتتى ۋە يەرگە چۈشتى. هېلىقى قارلىغاچ تۇمشۇقىدا سۇ ئېلىپ كېلىپ ئۇنى سەپتى، ئۇنىڭغا چېكەتكىنىڭ بىر پاچىقىنى هەدىيە قىلدى. نەۋرۇز كۈنى سۇ سېپىپ، هەدىيەلەر بېرىشنىڭ سەۋەبى شۇدۇر.

دانىشمەن چۈمۈلە

كۈنلەرنىڭ بىرىدە سۇلايمان ئۆز تەختىدە لەشكەرلىرى بىلەن كېتىۋاتقىنىدا، بىر چۈمۈلە: «مېنىڭ ئەمرىمگە تەۋە بولغانلىكى چۈمۈلىلەر قېچىپ يەر ئاستىغا كىرىڭلار، سۇلايماننىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ ئايىغى ئاستىدا مىجىلىپ كەتمەڭلار» دەپ ۋارقىرىدى. بۇنى ئاڭلىغان سۇلايمان هاۋادىكى تەختىدىن يەرگە چۈشتى. قارىسا بىرلا چۈمۈلە تۇرۇپتۇ «ئېتىڭ نېمە؟» «ئېتىم مەنزىرە» دەپتۇ چۈمۈلە. «چۈمۈلىلەرنى نېمىشقا قاچۇردۇڭ؟» شاهنىڭ بۇ سوئالىغا چۈمۈلە دەپتۇكى: «سىز هەممىگە پادىشاهدۇرسىز، مەنمۇ ئۆز جىنسىمغا شاهدۇرمەن. چۈمۈلىلەر ئەسكەرلىرىڭىزنىڭ ئايىغى ئاستىدا ۋەيران بولسا، ئۇۋالى ماڭا بولار.» شۇ چاغدا سۇلايمان: «هەممىسىنى قاچۇرۇپ، ئۆزۈڭ نېمىشقا قاچمىدىڭ؟» دەپتۇ. مەنزىرە ئېيتىپتۇ: «مەن ئۇلارنىڭ چوڭى، ئۇلۇغلار قول ئاستىدىكىلەرگە مېهرىبان بولۇر. ئۇلۇغلار ئۆزلىرىنى بالاغا قارشى قويۇپ، كىچىكلەرنى ئۇنىڭدىن خالىي قىلسا ياخشىدۇر.» بۇ دانا پىكىرلەرنى ئاڭلىغان سۇلايمان مەنزىرەگە يەنە مۇراجىئەت قىپتۇ: «مۇنداق نەسىهەتنى قەيەردىن ئۆگەندىڭ.» «هەممە ئىلىم ئۆزۈمدە دەپلا ئويلىماسىز»، دەپتۇ مەنزىرە ۋە سۇلايماندىن بىرنەچچە سوئال سوراشقا رۇخسەت تىلەپتۇ. سۇلايمان

كۆنۈپتۇ.

مانا شۇ مۇنازىرە پىكىرلەر.

سوئال: — ھەقتىن نېمە تەلەپ قىلدىڭىز؟

جاۋاب: — بىر مۇلۇك تىلىمىدىكى ئۇنداق مۇلۇك ھېچكىمگە بېرىلگىنى يوق.

چۇمۇلىنىڭ سۆزى: بېخىل ئىكەنسىز، مەلۇم بولدىكى، مەندىن ئۆزگە ھېچكىم پادىشاھ بولمىسۇن دەپسىز. ئەگەر سىزنىڭ يۈز ھەسسە دۆلىتىڭىزنى مىڭ كىشىگە بەرسە ھەقنىڭ خەزىنىسى كەملەپ قالماس.

شۇنچە تىلىگىنىڭىزگە يارىشا نېمە بەردى؟

جاۋاب: — شامالنى بويسۇندۇرۇپ بەردى. شۇنچە ھەشەمەتلىك ۋە سەلتەنەتلىك لەشكەرلىرىمنى، تەخت - بەختلىرىم بىلەن كۆتۈرۈر.

مەنزىرەنىڭ سۆزى: — ئەي سۇلايمان، بۇنىڭ مەنىسى ئالەم يەلدەك ئۆتىدۇ دېگىنى، يەلنىڭ ۋۇجۇدى بولماس. ھەشەمەت، سەلتەنەت، تەختۇ بەختلىرىڭ ئۆتكۈنچىدۇر، بۇنىڭدىن باشقا يەنە نېمە بەردى؟

جاۋاب: — ئۈزۈك بەردى، ھەممە ئالەمنىڭ سىرى ئۈزۈكتىدۇر.

چۇمۇلىنىڭ سۆزى: — ئەي سۇلايمان، ساڭا مەغرىبۇ مەشرىق تەسلىم بوپتۇ. لېكىن بۇنىڭ باھاسى بىر پارچە تاش ئىكەن، بەس، ئۈزۈكۈڭگە تەمەننا قىلما.

سۇلايمان چۇمۇلىنىڭ بۇ قەدەر ئەقىللىك دانىشمەنلىكىگە قايىل بولۇپ: «بۇنىڭدىن باشقا يەنە نېمە بىلىسەن» دېگىنىدە، مەنزىرە: «قاراڭغۇ كېچىلەردە سىزگە تەۋە خەلقنىڭ ھالىدىن خەۋەردارمۇسىز؟» دەپ سوراپتۇ. سۇلايمان: «يوق» دەپتۇ. چۇمۇلە بولسا شۇ زەئىپ ھالى بىلەن ھېچقانچە ئۇخلىماي لەشكەرلىرىنىڭ ئەتراپىنى ئايلىنىپ، ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. ئەنە شۇ چاغدا چۇمۇلىلەرنىڭ بىلىدىغانلىرىغا نىسبەتەن ئۆزىنىڭ دانالىقىنىڭ ھېچقانچە ئەمەسلىكىگە سۇلايمان تولۇق تەن بېرىپتۇ.

يىلاننىڭ زەھىرى

قەدىمدە بەش - ئالتە كىشى ئۆيدە. يەرگە سېلىنغان پالاز ئۈستىدە چۇشلۇك غىزاغا ئولتۇرغانىكەن. شۇ چاغدا كىچىككىنە بىر يىلان تۆشۈكتىن چىقىپ، ئۇياق - بۇياققا مېڭىشقا باشلاپتۇ. ئولتۇرغانلاردىن بىرى شورپىدىن بوشىغان چىنىنە ئاستىغا باستۇرۇپ قويۇپتۇ. ئارىدىن بىر پەس ئۆتۈپ تۆشۈكتىن بىر قارا يىلان چىقىپ تام ياقىلاپ ئۆينى بىر - ئىككى ئايلىنىپ چىقىپتۇ. ئولتۇرغانلار: «قېنى نېمە بولاركىن» دېيىشىپ جىم قاراپ تۇرۇۋېرىپتۇ. بىر چاغدا ھېلىقى قارا يىلان چىققان ئىنىغا كىرىپ كېتىپتۇ - دە، بىر دەمدىن كېيىن يەنە قايتىپ چىقىپتۇ. كېيىن كۆشۈلدىغان پېتى بوسۇغا تۆپىسىدە ئېسىقلىق تۇرغان ئاسما تاختىچە تەكچىگە چىقىپتۇ. ئۇنىڭغا ئېسىقلىق چەمبىرەكتىن ئۆتۈپ، ساپال قاچىدىكى سۈتكە بېشىنى تىقىپتۇ. شۇنىدىن كېيىن چەمبىرەكتىن كۈلا ئارغامچا تۇتقۇچقا يېپىشىپ ساپال قاچىغا قانداق بارغان بولسا، شۇنداق ئاسما تاختىغا ئۆتۈپ ئاسما تاختىدىن يەرگە چۈشۈپ كۆشۈلدىنىچە تۆشۈككە كىرىپ كېتىپتۇ. ھەممە

AltunOq

ھەيران ئىمىش. كېيىن ئولتۇرغانلار ھېلىقى چىنە تېگىدىكى كىچىك يىلاننى قويۇپ بېرىپتۇ، ئۇنىڭ بېشى قېيىپ ئۇياق ـ بۇياققا ئىرغاڭلاپتۇ ـ دە، كېيىن چىققان جايىغا كىرىپ كېتىپتۇ. شۇ چاغ كۈتۈلمىگەن ۋەقە يۈز بېرىپتۇ. ھېلىقى قارا يىلان ئىنىدىن تېز چىقىپ ئاسما تاختىغا قانداق چىققان بولسا شۇنداق چىقىپ چەمبىرەكتىن ئېسىلىپ چۈشۈپ ساپال قاچىغا بارغاندا چەمبىرەكنىڭ شاتۇت پوستىدىن قىلغان تۇتقۇچىنىڭ بىر تەرىپىنى چىشى بىلەن قىرقىشقا باشلاپتۇ. چەمبەرنى تۇتۇپ تۇرغان كۇلا ئارغامچا ئۈزۈلۈپ قاچا قىيشىيىپتۇ ـ دە، سۈت ـ پۆت بىلەن يەرگە چۈشۈپتۇ. ساپال قاچا پارە ـ پارە بولۇپ سۇنۇپتۇ. قاراشسا ئاپئاق سۈت قارا رەڭدە ئىمىش، يىلان قانداق چىققان بولسا شۇ ئىزى بىلەن قايتىپ يەنە ئىنىغا كىرىپ كېتىپتۇ.

بۇ شاھلىق قارا ئۆي يىلىنى بولۇپ كىچىك يىلان ئۇنىڭ بالىسى ئىكەن.

ئىبنىسىنا ۋە شاھ

بۇخارا پادىشاھى ئۈچەي ئاغرىقى كېسەلىگە مۇپتىلا بولۇپ يىلاندەك تولغىنىشقا باشلاپتۇ. ئەجەلى كۆزىگە كۆرۈنگەن ھۆكۈمدار ئىبنىسىنانى قەيەردىن بولمىسۇن تېپىپ كېلىشنى بۇيرۇپتۇ. ئەلچىلەر خارەزىم خانى ھۇزۇرىغا كېلىپ ئۇلۇغ تېۋىپنى سوراپ ئېلىپ كېتىپتۇ. ئىبنىسىنا يېتىپ كەلگەندە شاھ ئۇنىڭدىن ئۆزرە سوراپتۇ، تېۋىپ ھۆكۈمدارغا دورا ئىچۈرۈپ ئاغرىقنى پەسەيتىپتۇ. خېلى ئىنچىكىلەپ ئەھۋالىنى بىلگەندىن كېيىن ئۆزىچە ئۇنىڭ ئۈچەي باغرىنى ئالماشتۇرۇشقا ۋەدە قىپتۇ ـ دە، شاگىرتلىرىغا ئىتنىڭ كۈچۈكىنى تېپىشنى بۇيرۇپتۇ. ئىككىنچى كۈنى پادىشاھقا بىھوش قىلىدىغان دورىنى ئىچۈرۈپ، قارنىنى يېرىپ ھېلىقى كۈچۈكنىڭ ئۈچەي باغرىنى ئۇنىڭغا ئورنىتىپ قايتا تىكىپتۇ، ئۈچ كۈندىن كېيىن ھوشىغا كەلگەن ھۆكۈمدار تاماق سوراپتۇ، ئەمما ئۇنىڭغا ئاتىلا، سۈت، قەنت ـ چايلا بېرىپتۇ. بىر ھەپتىدىن كېيىن تاماق يېيىشكە ئىجازەت بېرىپتۇ. بىر كۈنى شاھ ئىبنىسىنادىن سوراپتۇ:

— بۇنچىلىك تائامنى يەپمۇ تويمايۋاتقانلىقىمنىڭ سەۋەبى نېمىدۇر؟

تېۋىپ جاۋاب ئورنىدا:

— بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىڭىز ئېيتىمەن، — دەپتۇ.

— كەچۈردۈم، ئېيتىڭ.

ئىبنىسىنا تەپسىلىي چۈشەندۈرۈپتۇ:

— ئەي ئالەمپاناھ، جان ھەممىگە تاتلىق، ئەمما نەپسى يامانلىق ئىنساننىڭ ئۆمرىگە زاۋالدۇر. سىزگە ھەممە يېگۈلۈك ـ ئىچكۈلۈك تەييار، ھەددىدىن زىيادە يەپ ـ ئىچتىڭىز، ئاخىر ئۈچەيلىرىڭىز ئازار يەپ، چىرىشكە باشلىغان، مەن سىزگە كۈچۈكنىڭ ئۈچەي باغرىنى كۆچۈرۈپ قويدۇم. تائامغا تويماسلىقىڭىزنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇ يەردە.

پادىشاھ خىرورگ ئىبنىسىناغا ئىخلاس قىلىپ، نۇرغۇن ئىنئاملار بېرىپتۇ، باش تېۋىپلىق يارلىقىمۇ ھەدىيە قىپتۇ.

تىلنىڭ قۇدرىتى

قەدىم ـ قەدىمدە ئاقىل ۋە ئادىل بىر ئادەمنىڭ گۈزەل قىزى بولغانىكەن. شۇ قىزغا ئىككى پەرىشتىنىڭ ئىشقى چۈشۈپتۇ. قىز ئۇلارنىڭ قايسىسىغا كۆڭۈل بېرىشنى بىلەلمەي قاپتۇ. پەرىشتىلەر قىزنىڭ ۋىسالىغا ئېرىشىشنىڭ كويىدا كۆپ ئاۋارە بوپتۇ. ۋەھالەنكى، قىز ئۇلارغا شۇنداق دەپتۇ: «مەن يۇرتىنىڭ پەرزەنتى بولالايدىغان ئوغۇلغا ئانا بولۇشنى ئىستەيمەن، ئۇنى قانداق تەربىيىلەشكە قادىر ئىكەنلىكىڭلارنى بىلىشىم كېرەك. ئەنە شۇندىغا قاراپ سىلەرگە قارارىمنى ئېيتىمەن.» «بۇ ئىش پەقەت مېنىڭ قولۇمدىن كېلىدۇ، مەن ئۇنىڭغا ئىلىم ئۆگىتىدىغان رىيازىيەتتىن، پەلەكىيەتتىن ساۋاق بېرىمەن، سىياسەت بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئەجنەبىي تىللارنى ئىگىلەيدۇ، ئالەمگە داڭقى تارايدۇ»، دەپتۇ بىرىنچى پەرىشتە.

نۆۋەت ئىككىنچىسىگە كەلگەندە ئۇ ئېيتىپتۇ: «ئەۋلادتىن ئەۋلادقا مىراس قالىدىغان ئاساسىي بايلىق — تىل. ئانا تىل بار ئىكەن ۋەتەن بار. خەلقىنىڭ ئۆمرىنىڭ ئۆلچىمىنى تىل بەلگىلەيدۇ. دۇنيادىكى بارلىق گۈزەللىك ۋە سېھىرلىك ۋە ئانىنىڭ «ئەللەي» سىنى ئاڭلاشتەك بەختلەرنىڭ بېغى — تىلدۇر. مەقسىتىمنى ئاڭلىغاندۇرسىز؟ مەن ئوغلىڭىزنى تىلغا خىيانەت قىلماسلىققا، قوشاق، چۆچەك، داستانلارنى ئېيتىپ، مانا شۇ ئانا تىلىمىز ئۈچۈن جېنىنىمۇ ئايىمايدىغان قىلىپ ئۆگىتىمەن.»

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ پەرىشتە قاقاقلاپ كۈلۈپ رەقىبىنى كەم ئەقىل دەپ ئەيىبلەپتۇ. ئوتتۇرىدىكى تالاش- تارتىش جاڭجالغا ئايلىنىپتۇ. «جاڭجاللاشماڭلار، — دەپتۇ قىز، — يۇرتتا ئۇلۇغ دانىشمەن بار، ئۇنىڭ هۇزۇرىغا بارىمىز، ھەممىسى شۇ جايدا ھەل قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ هۆكمى مېنىڭ ئۈچۈن قانۇن بولىدۇ.» دانىشمەنىنىڭ يېنىغا بېرىشىپتۇ. ئۇ ئىزا قوزغىغان بارلىق گەپ ـ سۆزلەرنى ئاڭلاپتىيۇ، «كەم ئەقىل» پەرىشتىگە دەپتۇ: «قىز سېنى سۆيەمدۇ، يوق، بىلمەيمەن، لېكىن ئاتىلىق شەرىپىگە لايىقسەن...»

يەتتە قاراقچى ھەققىدە رىۋايەت

رىۋايەتچىلەر شۇنداق رىۋايەت قىلىدۇكى، قەدىم ئۆتكەن زاماندا يەتتە قاراقچى ياشىغانىكەن. ئۇلار بىردىن بىرى قاۋۇل، كېلىشكەن، چىرايلىق ئىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە يەتتە قاراقچى يەر سۇلتانىنىڭ هۆسن ـ جامالدا تەڭداشسىز، يالغۇز قىزى — مەلىكىنى ئوغرىلاپ ئاسمان ـ پەلەككە ئاچىقىپ كېتىپتۇ. يەر سۇلتانىنىڭ ئۆزىنى بىر چاغلايدىغان پالۋىنى بار ئىكەن. سۇلتان ئەنە شۇ پالۋانىنى يېنىغا چاقىرىپ:

— يەتتە قاراقچى ئاسماندىن چۈشۈپ يالغۇز قىزىمنى ئېلىپ قاچتى، قىزىمنى يەردىن بولسىمۇ، ئاسماندىن بولسىمۇ تېپ

پمپ كەلسەڭ، بېشىڭدەك ئالتۇن بېرىمەن،—
دەپتۇ، پالۋاننىڭ ئۆزىمۇ يەر سۇلتانىنىڭ
قىزىغا كۆز تاشلاپ يۈرگىنىكەن، دەررۇ
رازى بوپتۇ...

گەپنى قاراقچىلاردىن ئاڭلاڭ: ئۇلار
قۇتۇپ يۇلتۇزىغىچە يېتىپ بېرىپ ئۇنىڭ
بىلەن ئۇچرىشىپتۇ:

— بىر يەرگە چۈشۈپ، يەر سۇلتانى-
نىڭ ياڭغۇز قىزىنى ئوغرىلاپ چىقى-
تۇق، نېسىپ قىلسا، ئۇنىڭغا ئۆيلىنى-
مىز. ئەمدى يەر سۇلتانىنىڭ پالۋىنى ئار-
قىمىزدىن قوغلاپ كېلىۋاتىدۇ. ياردىمىڭنى
ئايىما، قۇتۇپ يۇلتۇزى، — دېيىشىپتۇ.

يەر ئادىمى بۇ يەرگە چىقالمايدۇ،
قىزنى قولغا چۈشۈردۈڭلارمۇ،
ئۇ ئەمدى سىلەرنىڭكى، قورقماس-
تىن شۇ ئاسمان - پەلەكتە ياشاۋېرىڭلار، —
دەپ ئۇلارنى تىنچلاندۇرۇپتۇ.

نېمىسىنى دەيسىز، ئادەمنىڭ قولى
تەگمىگەن، ئايمۇ باسمىغان جاي يوق
ئىكەن، يەر سۇلتانىنىڭ پالۋىنى قۇتۇپ
يۇلتۇزىغىچە يېتىپ بېرىپتۇ.

— يەر سۇلتانىنىڭ ياڭغۇز قىزى —
مەلىكىنى يەتتە قاراقچى ئوغرىلاپ، شۇ
يەرگە كەلگەن، مەن ئۇلارنى ئىزدەپ كەل-
دىم. قىزنى ئېلىپ بېرىپ ئاتىسىغا تاپشۇ-
رۇشۇم كېرەك، ئىككى ئوتتۇرىدا ئاداۋەت
پەيدا بولۇپ قان تۆكۈلمەسلىكى ئۈچۈن،
ھەي قۇتۇپ يۇلتۇزى، سەن يەتتە قاراق-
چىغا ئېيتقىن، قىزنى ياخشىلىقچە قايتۇ-
رۇپ بەرسۇن، — دەپتۇ. شۇ چاغدا قۇتۇپ
يۇلتۇزى:

— مەن قاياقتىن بىلىمەن، بەلكىم
قىزىڭىزنىڭ ئۆزى شۇلارنى خالىغاندۇر، —
دەپتۇ.

— ياق، — دەپتۇ پالۋان، — ئۇلار
مەجبۇرەن ئېلىپ قاچقان.

قۇتۇپ يۇلتۇزى:

— ئۇنداق بولسا، ئۆزۈڭ ئىزدەپ
تاپ، مەن ئارىلاشسام بولمايدۇ. يەتتە
قاراقچى كېيىن مېنى تىنچ قويۇشمايدۇ،—
دەپتۇ. پالۋان يەتتە قاراقچى بىلەن قىز-
نى ئىزدەپ كېتىپتۇ. ئەمما ئۇلارغا ھازىر-
غىچە يېتىشەلمەي ئىزدەپ، قوغلاپ
يۈرەرمىش.

يەتتە قاراقچى بولسا، قۇتۇپ يۇل-
تۇزىنىڭ ئەتراپىدا پالۋاندىن قېچىپ
ئۈزلۈكسىز ئايلىنارمىش. يەتتە قاراقچى،
يەر قىزى — مەلىكە، ئۇنى ئىزدەپ يۈرگەن
پالۋان ھازىرمۇ بىرى ئىككىنچىسىدىن
قېچىپ، بىرى ئىككىنچىسىنى قوغلاپ
يۈرەرمىش.

تاشكەنتتە نەشىر قىلىنغان «سانىرىلار ۋە رىۋايەتلەر»ناملىق كىتابتىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇلدى.

ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ھەسەن سىلىم

ئىبرەتلىك ھېكايەتلەر

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەتقاسىم ئەكرەم

بەلخ ھاكىمىنىڭ ئوغلى بىر كۈنى سەيلە قىلىپ سەھراغا چىقتى. كېتىۋېتىپ پەس تاملىق بىر جايغا كۆزى چۈشتى ۋە ئۇ يەردە بېلىگە زۇننار باغلىغان، قولىدا گەتمەن تۇتقان بىر قېرىنى كۆردى. ئۇ قېرى كۆچەت تىكىپ يۈرگەنىكەن، ئەمىرزادە ئۇ كىشىگە:

— ئېي بوۋاي، سەن تىكىۋاتقان بۇ كۆچەتلەرنىڭ مېۋىسىنى يېيىشكە ئۆمرۈڭ يار بەرمەيدىغاندەك تۇرىدۇ، شۇنداق تۇرۇقلۇق نېمە ئۈچۈن بىھۇدە مۇشەققەت تارتىسەن؟ — دەپ سورىدى.

ئۇ بوۋاي بۇنىڭغا جاۋاب بېرىپ:

— بىزدىن بۇرۇن ئۆتكەنلەر دەرەخ تىكىپ يېتىشتۈرۈپ قويغان، لېكىن ئۇنىڭ مېۋىسىنى بىزلەر يېدۇق. بىزنىڭ تىكىۋاتقان بۇ كۆچەتلىرىمىزنىڭ مېۋىسىنى بىزنىڭ كېيىنكى كىشىلىرىمىز يەيدۇ، ئەگەر نېسىپ بولسا بىزلەرمۇ يەرمىز، — دېدى.

ئەمىرزادە ياش بولغانلىقتىن ئۆز غۇرۇرىغا بەس كېلەلمەي:

— سەن، ھەرگىزمۇ بۇ باغنىڭ مېۋىسىنى يېيەلمەيسەن، ئەگەر يېيەلەيدىغان بولساڭ، مېنىڭ خوتۇنۇم تالاق بولسۇن، — دەپ قەسەم قىلدى. ئەمىرزادە بۇ سۆزلەرنى دەپ ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، ھېلىقى بوۋاي باشقىلاردىن:

— بۇ كىشى كىم بولىدۇ؟ — دەپ سورىدى.

باشقىلار:

— بۇ بەلخ ھاكىمىنىڭ ئوغلىدۇر، — دېيىشتى.

بۇ ۋەقەدىن كېيىن ئۈچ يىل ئۆتتى. ئەمىرزادە يەنە سەيلە بىلەن بۇ باغ يېنىدىن ئۆتۈپ قالدى. قارىسا بۇ باغ شۇنچە گۈزەل، كۆڭۈلنى ئاچىدىغان خۇش ھاۋالىق باغ بولۇپتۇ، ئەمىرزادە ئىختىيارسىز ھالدا باغ ئىچىگە كىرىپ قالدى. يەنە شۇ كۆچەت سالغان كىشىنى بېلىگە زۇننار باغلىغان ھالدا كۆردى. بوۋاي ئەمىرزادىنى كۆرگەن بولسىمۇ، لېكىن تونۇمىدى. ئەمىرزادىمۇ بۇ بوۋاينىڭ ھەققىي ئەھۋالىدىن خەۋەردار بولالمىدى. بوۋاي تازا ئوخشاپ پىشقان مېۋىلەردىن بىر قاچىغا ئېلىپ، ئەمىرزادىنىڭ ئالدىغا ئەكىلىپ قويدى. ئەمىرزادە ئازراق تاناۋۇل قىلغاندىن كېيىن قېپقالغان مېۋىلەرنىڭ بىر قىسمىنى بوۋايغا بەردى. بوۋاي ئۇ مېۋىلەرنى ئۆزى يېمەي ئەمىرزادىنىڭ ھەمراھلىرىدىن بىرىگە بەردى. بۇنىڭ نېمە ئۈچۈنلۈكى سورالغاندا، بوۋاي جاۋاب بېرىپ:

— بۇ باغنىڭ مېۋىسىنى يېمەيمەن،

چۇنكى مەن بۇرۇن مۇشۇ باغنىڭ مېۋىـ
لىرىنى تېرىپ يۈرگەن ۋاقتىمدا بىزنىڭ
ھاكىممىزنىڭ ئوغلى مۇشۇ يەرگە كېلىپ
ماڭا تەنە ـ قىسىرلار قىلغانىدى، مەن
ئۇنىڭغا يوللۇق جاۋاب بەرسەم، ئۇ ئۆزىـ
نى باسالماي: «سەن بۇ باغنىڭ مېۋىسىنى
ھەرگىزمۇ يېيەلمەيسەن، ئەگەر يېيەلەيـ
دىغان بولساڭ، خوتۇنۇم تالاق بولسۇن»
دەپ قەسەم قىلغانىدى، مەن شۇ ئەمىرزاـ
دىنىڭ قەسىمىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇنىڭ
خوتۇنىنىڭ تالاق بولۇپ قېلىشىغا سەۋەبچى
بولۇپ قالماي دەپ بۇ باغنىڭ مېۋىسىنى
يېمەسلىككە قەسەم قىلغانمەن، ــ دېدى.

ئەمىرزادە بۇ گەپنى ئاڭلاپ:

ــ شۇ قەسەمنى قىلغان ئوغۇل مەن
بولىمەن، مەن سېنىڭ دىيانىتىڭدىن كۆپ
تەسىرات ئالدىم، بۈگۈندىن باشلاپ سېنى
ئۆزۈمگە ۋەزىر قىلىمەن. سېنىڭ مەسلىھەـ
تىڭسىز ھېچ ئىشنى قەدەم ئالمايمەن، ــ دېدى.

ئۇ بوۋاي ئۆزىدىكى دىيانەت يۈزىـ
سىدىن بەخت ـ دۆلەتكە مۇشەررەپ بولدى.

*　　*

بىر كۈنى ھەزرىتى ئىسمايىل ئەلەيـ
ھىسسالام ئۆزىنىڭ بىر دوستى بىلەن بىر
جايغا بارماق بولۇپ يولغا چىقتى، يول
ئۈستىدە بىر ئۆيىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە
ھېلىقى كىشى ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامغا:

ــ بۇ مېنىڭ ئۆيۈم، ئۆيدە ئازراق
ئىشىم بار ئىدى، كىرىپ ئورۇنداپ قويۇپ
چىقسام، ئەگەر ماڭا ھەمراھ بولۇشنى خالىـ
سىڭىز، بۇ جايدا بىرئاز كۈتۈپ تۇرسىـ
ڭىز، ــ دەپلا ئۆيىگە كىرىپ كەتتى.

ئىسمائىل ئەلەيھىسسالام بۇ كىشىنىڭ
ۋەدىسىنى قوبۇل قىلىپ شۇ جايدا قېپقالـ
دى. ئەمما ئۇ كىشى ئۆيىگە كىرىپ قىلـ
دىغان ئىشلىرىنى تۈگەتكەندىن كېيىن،
ئىسمائىل ئەلەيھىسسالام بىلەن قىلغان ۋەدىـ
سىنى ئۇنتۇپ باشقا ئىشلار بىلەن بولۇپ
كەتتى. ئەمما ئىسمائىل ئەلەيھىسسالام ۋەدىـ
سىگە بىنائەن ئۇ جايدا ئۈچ كۈن كۈتۈپ
تۇردى. ھېلىقى ئادەم ئۈچ كۈن ئۆتكەنـ
دىن كېيىن، ئۆزىنىڭ باشقا خۇسۇسىي
ئىشلىرى بىلەن سىرتقا چىقىپ، ئۇ جايدا
تۇرغان ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈستىگە
كەلدى ـ دە، خىرامان ھالدا:

ــ ئەي دوستلۇق دەرىخىنىڭ مېۋىـ
سى، بۇ جايدا نېمە ۋەجىدىن ئولتۇرـ
دۇڭ؟ ــ دەپ سورىدى.

ئىسمايىل ئەلەيھىسسالام ھېلىقى كىشىگە:

ــ بۈنىڭدىن ئۈچ كۈن ئىلگىرى
سەن مېنى بىر ۋەدە بىلەن بۇ جايدا
تۇرغۇزۇپ قويغان، مەن شۇ ۋەدىگە بىناـ
ئەن سېنىڭ يېنىپ چىقىشىڭنى كۈتۈپ
ئولتۇرۇۋاتىمەن، ــ دېدى.

ــ مېنىڭ كېچىكىۋاتقىنىمنى بىلىپ
تۇرۇپ، نېمە ئۈچۈن قايتىپ كەتمىدىڭ؟ ــ
دەپ سورىدى ھېلىقى كىشى.

ئىسمائىل ئەلەيھىسسالام:

ــ مەن سىز كەلگىچە مۇشۇ جايدا
تۇرۇشقا ۋەدە قىلغان، ۋەدەمگە خىلاپلىق
قىلىشنى راۋا كۆرمىدىم، ــ دەپ جاۋاب بەردى.

*　　*

بىر پادىشاھ قېيىن بىر ئىشقا دۇچ
كېلىپ قالدى. بېشى قاتقان پادىشاھ
«تەڭرى مېنىڭ بۇ مۈشكۈلۈمنى ئاسانلىق
بىلەن ھەل قىلىپ بەرسە، خەزىنەمدىكى
چۆتكۈل بايلىقلىرىمنى مىسكىنلەرگە بېرىـ
ۋېتىمەن» دەپ نىيەت قىلدى. شۇنىڭ
بىلەن تەڭرى ئۇنىڭ مۈشكۈللىرىنى ئۆز
كۆڭلىدىكىدەك ھەل قىلىپ بەردى. پادىـ

شاھ ئۇزىنىڭ لەۋزىگە ۋاپا قىلىش يۈزىسى-
دىن خەزىنىچىگە بارلىق مال ـ مۇلۇكلەرنى
ھېسابلاپ كۆرۈشنى بۇيرۇدى. خەزىنىچى
بەگ ھېسابلاپ كۆرگەنىدى ناھايىتى كۆپ
مەبلەغ چىقتى. بۇ چاغدا پادىشاھنىڭ
ۋەزىرلىرى ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئۇنىڭغا مەس-
لىھەت بېرىشكە باشلىدى. ئۇلار:

— ئەي، پادىشاھ، مۇنچىۋالا كۆپ
مال ـ مۇلۇك ۋە بايلىقلارنى پېقىرلارغا
بېرىۋېتىش مۇۋاپىق ئەمەس، ئەگەر بۇ
ماللارنىڭ ھەممىسىنى ئۇلارغا بېرىۋەتسە-
ڭىز شۇ قەدەر كۆپ لەشكەرلىرىڭىز مائاش-
سىز، قورال ـ ياراغسىز قالىدۇ، ئۇلارنى
قانداق قىلىمىز، — دېيىشتى.

— بۇ ماللارنىڭ ھەممىسىنى ئالدىن-
قى زۆرۈرىيىتىم ئۈچۈن سەدىقە قىلىشقا
نىيەت قىلغانمەن، — دېدى پادىشاھ ئۇلار-
غا. بۇنى ئاڭلاپ تېخىمۇ تەشۋىشلەنگەن
ئوردا ئەھلى پادىشاھقا:

— بىز ئالىملاردىن بۇ مەسىلىنى سوراپ
كۆردۇق، ئۇلار ۋەزىر ـ ئۇمرا ۋە ئوردا
خادىملىرىنىڭمۇ مۇلازىم ۋە چاكارلار قاتارىغا
كىرىدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭمۇ سەدىقە ئال-
دىغان مىسكىنلەر بىلەن ئوخشاش ئىكەنلىكىنى
ئېيتتى. شۇنداق بولغاندىكىن سەدىقە مال-
لىرىنى مىسكىنلەرگىمۇ، بىز مۇلازىملارغىمۇ
ئىلتىپات قىلسىلا، قىممىتى ئوخشاش بول-
دۇ. قىلغان ۋەدىلىرىگە خىلاپلىق بولماي-
دۇ، — دېدى.

پادىشاھ بۇ گەپلەردىن ھەيران بولۇپ
راۋاق ئۇستىگە چىقىپ ئولتۇردى، بىر
دىۋانىنىڭ ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆر-
دى. پادىشاھنىڭ كۆڭلىگە بۇ كىشىدىن
مەسلىھەت سوراش خىيالى كەلدى. ئۇنى
چاقىرتىپ كېلىپ:

— مەن بىر مۇھىم مۇشكۇلگە دۇچ
كەلدىم، تەگىرىدىن شۇ ئىشنى ئاسان قىلىپ
بېرىشنى ئۆتۈندۈم، مۇشۇ مۇشكۇلۇم ئاسان
قىلىنسا خەزىنەمدىكى ھەممە بىساتىمنى
پېقىرلارغا سەدىقە قىلىپ بېرىۋېتىمەن
دەپ ۋەدە قىلدىم. مۇشكۇلۇم مەن ئۈمىد
قىلغاندەك ئوڭۇشلۇق ھەل بولدى. خەزى-
نەمدە ماللىرىم كۆپ، ۋەزىر ـ ئۇمرالار
ئۇنى پېقىرلارغا بېرىشكە رازى بولماي
ۋەزىر، ئەمىرلەرگە، ئالىملارغا، سىپاھلارغا
ۋە باشقا ئوردا خادىملىرىغا بېرىشنى تەشەب-
بۇس قىلىۋاتىدۇ. بۇ ھەقتە سىز نېمە
دەيسىز؟ — دەپ سورىدى.

ئۇ دىۋانە پادىشاھقا قاراپ:

— سىز شۇ ماللارنى سەدىقە قىلىپ
بېرىۋېتىشكە نىيەت قىلغاندا ۋەزىر ـ ئۇمە-
را، ئالىم ـ سىپاھلارمۇ كۆڭلىڭىزدىن كەچ-
كەنمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— مەن ئۇ چاغدا پەقەت گادايلار-
دىن باشقىسىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرمە-
گەنىدىم، — دېدى پادىشاھ. دىۋانە بۇ سۆز-
نى ئاڭلاپ:

— ئۇنداق بولسا سىز شۇ ۋەدىڭىزگە
ۋاپا قىلىپ ماللىرىڭىزنى مىسكىنلەرگە بەر-
سىڭىز بولىدۇ، — دېدى.

* *

مۇستە رەشىد خەلىپە ئوغلىغا قالدۇرغان
ۋەسىيەتنامىسىدە مۇنداق يېزىپتۇ: «ئەي
ئوغلۇم، ئەگەر ھەممە كىشى مېنى ھۆر-
مەت قىلسۇن دېسەڭ بىر قېتىممۇ، ھەتتا
بىر ئېغىزمۇ يالغان سۆز قىلمىغىن، چۈن-
كى يالغان سۆز ئېيتقۇچىلار ئىناۋەتسىز
ۋە ھەيۋەتسىزدۇر. گەرچە ئۇنىڭ ئەترا-
پىدا شەمشەر تۇتقان مىڭلارچە پاسىبانلار
كېچە ـ كۈندۈز ھەيۋەت بىلەن تۇرسىمۇ،

AltunOq

لېكىن ئۇنىڭ تىلىدا راستچىللىق بولمايـ
دىكەن، ئۇ بەرىبىر كىشىلەر نەزەرىدە ئاجىز
ۋە بىچارە كىشىدۇر.»
ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان
بىر كىشى ھەججاجغا يالۋۇرۇپ:
— مەن سىز ئۇچۇن خىزمەت قىلدىم،
ئەي پادىشاھ، مېنى ئۆلتۈرمىسىڭىز، —
دەپتۇ.
بۇنى ئاڭلىغان ھەججاج:
— ماڭا نېمە خىزمەت قىلدىڭ؟ —
دەپ سوراپتۇ.
ھېلىقى كىشى:
— سىزنىڭ قېشىڭىزدا دائىم سىزگە
مەدھىيە قىلىپ يۈرگەن پالانى كىشى
سىزنىڭ كەينىڭىزدە دۈشمەن بولۇپ غەيـ
ۋەت قىلدى. مەن ئۇنىڭ غەيۋەت تىلىنى
تۇستۇم. سىزنىڭ تۆسۈپىڭىزنى قىلىپ،
ئۇ غەيۋەتچىنىڭ تىلىنى يىغدۇردۇم، —
دەپتۇ.
— بۇ توغرىدا سېنىڭ گۇۋاھىڭ بارـ
مۇ؟ — دەپ سوراپتۇ ھەججاج.
ئۇ كىشى:
— بار، — دەپتۇ ـ دە، شۇ نۆۋەتتە
ئۆلتۈرۈلمەكچى بولغانلاردىن بىر ئەسىرـ
نى كۆرسىتىپتۇ. بۇ ئەسىر گۇۋاھلىق
بېرىپ:
— بۇ كىشى راست ئېيتىدۇ، شۇ
چاغدا مەن ھازىر ئىدىم، بۇ كىشى بىر
ئادەمنى سىزنىڭ غەيۋىتىڭىزنى قىلىشتىن
توستى، — دەپتۇ.
ھەججاج ئۇ كىشىگە:
— ۋەقە ئۈستىدە سەنمۇ ھازىر تۇرۇپ
نېمە ئۈچۈن غەيۋەتچىنى توسۇشقا مەزـ
كۇرغا ياردەملەشمىدىڭ، — دەپ سوراپتۇ.
ئۇ كىشى:
— مەن سىزنى دۈشمەن تۇتاتتىم،
ئۇنداق ئىكەن مەن ئۇ كىشىنىڭ تىلىنى
توسۇشقا ئەلۋەتتە ياردەم قىلالمايمەن، —
دەپتۇ.
ھەججاج بۇلارنىڭ بىرىنىڭ خىزـ
مەت كۆرسەتكەنلىكىنى ئىسپاتلىغانلىقتىن،
يەنە بىرى راست سۆز قىلغانلىقتىن ھەر
ئىككىلىسىنى ئۆلۈمدىن ئازاد قىپتۇ. شۇنـ
دىن ئېتىبارەن بۇ ۋەقە كىشىلەرنىڭ ئارىـ
سىدا ھېكايە بولۇپ قاپتۇ.

* *

پادىشاھ قۇبادنىڭ زامانىسىدە بىر كىـ
شى كونا ئۆيگە كىرىپ قېلىپ، بۇ ئۆيـ
دە بېشى كېسىلگەن بىر جەسەتنى كۆرۈپ
قالدى. جەسەتنىڭ مەيدىسىدە بىر قان
يۇقى پىچاق تۇراتتى. بۇ ئەھۋالنى كۆـ
رۈپ ئۇ كىشى بىھوش بولۇپ يىقىلىپ
چۈشتى. نەق مەيداننىڭ ئۈستىگە شەـ
ھەر ھاكىمىنىڭ بىر خىزمەتچىسى كېلىپ
قېلىپ، ھېلىقى كىشىنىڭ قوللىرىنى باغـ
لاپ، پىچاقنى بوينىغا ئاستى ـ دە، ھاـ
كىم قېشىغا ئېلىپ كىرىپ، ئەھۋالنى باـ
يان قىلدى. بۇنى كۆرگەن ھاكىم تولـ
مۇ غەزەپلەندى:
— ھەي خۇدادىن قورقماس، نېمە
ئۈچۈن ناھەق قان تۆكتۈڭ؟ — دەپ
سوراق قىلدى.
ئۇ بىچارە:
— ئەي ئەمىر، مەن ئادەم ئۆلتۈرـ
گىنىم يوق، يولدىن ئۆتۈۋېتىپ بۇ
جاينى كۆرۈشكە كىردىم، شۇ يەردىن بۇ
كىشى مېنى باغلاپ ئەكەلدى. مېنىڭ نە
ئۆلگۈچىدىن، نە ئۆلتۈرگۈچىدىن ھېچ خەـ
ۋىرىم يوق، — دېدى. ھاكىم:

— مېنىڭ گۇمانىمچە سەن ئۆلتۈر-
گەنسەن، بۇ يەردە ئانچىكىن يالغان
سۆزلەپ، تېنىۋېلىپلا مېنىڭ سوراق - سو-
ئالىمدىن قۇتۇلۇپ كەتمەكچى بولۇۋاتى-
سەن، — دېدى.

ھېلىقى كىشى:

— ئەي ئەمىر، گۇمان بىلەن ماڭا
غەزەپ قىلمىغىن، چۈنكى تەڭرى ئاگاھ-
لاندۇرۇپ: «ئاساسسىز گۇمان ھەقىقەتتىن
خەۋەر بېرەلمەيدۇ» دېگەن.

ھاكىم ھېلىقى بىچارىنىڭ سۆز-
ىنى رەت قىلىپ ئۇزۇۋەتتى ۋە ئۇنى
دارغا ئېسىشقا ھۆكۈم قىلدى. ئىجراچىلار
ئۇنى دار ئاستىغا ئەكىلىپ، ئاس-
ماق ئۈچۈن بوينىغا ئارغامچا تەييارلىدى.
كۆرگىلى كېلىپ تۇرغانلار ئىچىدىن بىر
ياش چىقىپ جاللاتلارنىڭ قېشىغا كەل-
دى ۋە:

— بىر سائەت تەخىر قىلىپ تۇرۇڭ-
لار. مەن ھاكىمنىڭ قېشىغا بېرىپ ئەھ-
ۋالنى ئەسلى ھەقىقەتتى بىلەن مەلۇم قى-
لىمەن، بۇ كىشى بىگۇناھتۇر. بىگۇناھنىڭ
قېنىنى تۆكمەك ئۇۋال قىلىغانلىقتۇر.
قاتتىق گۇناھتۇر، — دېدى. يىگىت شۇ
سۆزدىن كېيىن ھاكىم قېشىغا يۈگۈرۈپ
كىرىپ، ئۆزىنى مەلۇم قىلدى:

— ئەي ئەمىر، — دېدى ئۇ ھاكىم-
غا، — ئۇ ۋەيرانىلىقتا ئۆلتۈرۈلگەن كى-
شىنىڭ قاتىلى مەن بولىمەن. ئۇنى مەن
ئۆلتۈرگەنىدىم. چۈنكى ئۇ مېنىڭ
دۈشمىنىم ئىدى. پۇرسەت توغرا كەپ
قېلىپ دەرھال ئۆلتۈردۈم. ھازىر دارغا
ھۆكۈم قىلىنغان كىشى بىگۇناھتۇر.

ھاكىم بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ئۇزۇن
ئولتۇرۇپ كەتتى. كۆڭلىدە: «مېنىڭ گۇ-
مان بىلەن كىشىلەرنى جازاغا ھۆكۈم قىلى-
شىم بەكمۇ ئادالەتسىزلىك ئىكەن. بەل-
كىم بۇ يىگىتمۇ ئۇۋاللىق بىلەن قان
تۆكۈشنىڭ ئالدىنى ئېلىش يۈزىسىدىن
ئۆزىنى ئوتتۇرىغا چىقارغان بولۇشى
مۇمكىن» دەپ ئويلىدى. ئاندىن ئۆزىنى
ئوڭشاپ:

— ھەقىقىي ئەھۋال تەپتىش قىلى-
نىپ بولغۇچە، ھەر ئىككىلىسىنى زىن-
دانغا سېلىڭلار، — دەپ بۇيرۇدى. شۇن-
دىن كېيىن ھاكىم بۇ ئەھۋالنى قۇباد
شاھنىڭ ئۆزىگە بىر - بىرلەپ بايان قىل-
دى. پادىشاھ بۇ دەۋانى قانداق بىر تە-
رەپ قىلىش ئۈمىدىدە ئالىم - مەسلىھەت-
چىلەرنى چاقىرىپ مەسلىھەت سورىدى.
ئۇلار ئەھۋالنى ئىنچىكىلەپ مۇلاھىزە
قىلىپ، پادىشاھقا مۇنداق دېيىشتى:

— ئۆزىنى ئۇ دەرىجىدە ئادىل تۇ-
تۇپ، جىنايەتنى بوينىغا ئالىدىغان
كىشى ئەمەلدە ئادەم ئۆلتۈرمەيدۇ. بەل-
كىم ئۇ يىگىت ناھەق قان تۆكۈلۈشكە
تاقەت قىلالماي، ئۆلۈم نۆۋىتىنى كې-
چىكتۈرۈپ، ھاكىمغا يەنىمۇ ئەتراپلىق
ئويلىنىپ كۆرۈش ئۈچۈن پۇرسەت يارات-
ماقچى بولغان بولسا كېرەك. بىزنىڭچە بۇ-
لارنىڭ ھەر ئىككىلىسىگە ئۆلۈم توغرا
ئەمەس، چۈنكى ئۇلارنىڭ بىرى بىگۇناھ-
تۇر. يەنە بىرى بولسا بىر ئادەمنىڭ
ھاياتلىقىغا سەۋەب بولۇپتۇ.

ئالىملارنىڭ مەسلىھەتىدىن كېيىن
قۇباد ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسىنى زىن-
داندىن چىقىرىپ ئازاد قىلىۋەتتى ۋە ئۆز-
رە ئۈچۈن تون كىيگۈزدى. ئاندىن يەنە
كېلەچەكتىكىلەرنىڭ «گۇمان بىلەن قان
تۆكمەسلىكى» گە ئىبرەت قىلىش ئۈچۈن
بۇ ۋەقەنى بايان قىلىپ ۋەسىيەتنامىسىگە
يازدۇرۇپ قويدى.

«ئەخلاقۇل - مۇھسىنىن» ناملىق كىتابتىن تاللاپ نەشرگە تەييارلاندى.

بىر بولارمىز دەپمىدۇق،
ئايرىلارمىز دەپمىدۇق،
سىز ئۇ يەردە، مەن بۇندا،
خار بولارمىز دەپمىدۇق.

بەلبېغىمنىڭ يوقىدىن،
بەلگە باغلىدىم ياغلىق.
مېنى يامان دەپ يۈرۈپ،
تاپقان يارىڭىز چاغلىق.

ئالما بەرسەم ئالامسىز،
كۆڭلەك بەرسەم كىيەمسىز.
مەن سىزگە سالام يازسام،
ئايدا - يىلدا كېلەمسىز.

قىزىلگۈل بولۇپ قاپسىز،
بۇرنۇمغا پۇرارسىزمۇ.
مەن سىزگە كۆيۈپ قالدىم،
خەت يېزىپ تۇرارسىزمۇ.

قەشقەرگە باراي دېسەم،
تاشتا پۇتۇم ئاغرىيدۇ.
بىكار ئۆتكەن ئۆمرۈمگە،
بەكمۇ ئىچىم ئاغرىيدۇ.

قۇرغۇي بولاي دېگەنمۇ،
لاچىن بولاي دېگەنمۇ؟
نەچچە يىلدا بىر كېلىپ،
جاننى ئالاي دېگەنمۇ؟

قوناقلىقتىن ئوت ئالماڭ،
پۈتى ئالا ئۆچكىگە.
ئالدىراپ كۆڭۈل بەرمەڭ،
كۆڭلى قارا ئەسكىگە.

بۇلۇت ئەگىپ ئۆتەلمەس،
تاغ باشىدىكى قاردىن،
كۆتۈر ئەمدى قاسقاننى،
كەچتىم سەندەك دۆت ياردىن.

ئاق پاختىدىن ئاقمىدىڭمىز؟
كۆك كەپتەردىن ساقمىدىڭمىز؟
راست گەپنى ئېيتىپ قوياي،
كۆڭلۈمگە ھېچ ياقمىدىڭمىز.

قارىغاينىڭ يوپۇرمىقى،
قاتمۇ قات بولار ئىكەن.
ئۆز يۇرتىدىن ئايرىلسا،
مۇساپىر بولار ئىكەن.

قىزىلگۈل ئاراسىغا،
تىكەنلەر ئۈنۈپ قاپتۇ.
چاقچاقلار قىلىپ قويسام،
ھال پەيدا بولۇپ قاپتۇ.

ئات مندىم ئىگەر بىلەن،
باشىمغى يۈگەن بىلەن.
مەن سىزگە كۆيۈپ قالدىم،
گەپ قىلماي يۈرگەن بىلەن.

بۇغدايىنى ئالا قىلغان،
ئاق شويلا بىلەن لويلا.
مەن ساڭا نىمە قىلغان،
ئولتۇرۇپ راسا ئويلا.

تاۋار سالدىم قاتار ـ قاتار،
غۇلاچىمنى كەلتۈرۈپ.
بەزىلەر گۇمان قىپتۇ،
نومۇسۇمنى كەلتۈرۈپ.

ئىشىك ئالدى دۆۋە ـ دۆۋە،
پاسامۇ يا سامانمۇ؟
باشقىلارغۇ ئويناپدۇ،
جىم يۈرسەكمۇ يامانمۇ؟

گۈل شىخىدا ئولتۇرۇپ،
باغدا قۇشقاچ سايرايدۇ.
كۆڭلى ياخشى يىگىت دەپ،
قىزلار ماڭا قارايدۇ.

باغىمغا مۇنار سالدىم،
كۆرمەمسەن مۇنارىمنى.
ھىچ يەردىن تاپالمايسەن،
مەندەك بىر مۇلايىمنى.

جەدە قاشقا ئات مندىم،
تاغ يايلاقتا يايلىغان.
سىز يايرىمنىڭ ئوتىغا،
مەنمۇ شۇنداق پايلىغان.

ئىشىك ئالدى تېرەككە،
قۇرغۇي قوندۇرالامسەن؟
ھەپتىدە بىر يەكشەنبە،
بارسام قوندۇرالامسەن؟

باشىڭدىكى دوپپاڭنىڭ،
گۈلى بەكمۇ ئازادە.
كۆڭلۈمنى بېرەي دېسەم،
سەن بەكمۇ ھارامزادە.

ئېگىز ئۆگزىگە چىقىپ،
شىلدىرلاتتىم غازاڭنى.
مەندىن باشقا يار تۇتساڭ،
خۇدا بەرسۇن جاجاڭنى.

ئەجەب ئايدىڭ بولۇپتۇ،
يايرىم كەلسە كۆرگۈدەك.
بوينىغا گىرە سېلىپ،
لەۋلىرىگە سۆيگۈدەك.

قاراڭغۇدىن قورقمايمەن،
ھەردائىم تۇمارىم بار.
خارلىقتا قالار دەمسىز،
يارىتقان خۇدايىم بار.

دوپپىڭىزنى قىستۇرۇپ،
پېتىنى بۇزۇۋەتمەڭ.
ئۆلمىسەك كۆرۈشەرمىز،
ئۈمىدنى ئۈزۈۋەتمەڭ.

بۇ كوچا ئۇزۇن كوچا،
چالما ئاتسا يېتەمدۇ؟
بۇ زاماننىڭ قىزلىرى،
ئۈزلىرىگە يېتەمدۇ؟

ئاشخانىدا ئولتۇرسام،
چىن تەخسىدە ئاش كەلدى.
سىز يايرىمنى ئەسلىسەم،
قارا كۆزگە ياش كەلدى.

ئاق كۆڭلەكنى كىيىپسىز،
بېلىڭىزنى باغلىماي.
ئەسكىنى يار تۇتۇپسىز،
ئۆزىڭىزنى چاغلىماي.

باغىمدا گۈلۈم بولسا،
گۈل قىسىپمۇ چىقاتتىم.
كۆڭلۈمدىكى يار بولسا،
چىرايىمنى ئاچاتتىم.

گۈل قىسىپمۇ چىقمايسەن،
باغىڭدا گۈلۈك يوقمۇ؟
چىرايىڭنى ئاچمايسەن،
كۆڭلۈڭدىكى يار يوقمۇ؟

چاچنى بەلدىن تارايمەن،
بىر ئايغىچە قارايمەن.
بىر ئايغىچە كەلمىسە،
كېچە-كۈندۈز يىغلايمەن.

باغ ئىچىگە گۈل تىرىپ،
غۇنچىسىنى ئۈزمىدىم.
سىنىڭ ئۈچۈن ئارمان يەپ،
گۈل بويۇڭنى كۆرمىدىم.

ئاينىڭ ئايدىڭى سىزگە،
ئاي قاراڭغۇسى بىزگە.
سىز بىزنى يامان دەپسىز،
نېمە قىلدۇق بىز سىزگە.

چىنە-چىنە سۇ ئىچەرمەن،
يۈرىكىم پەسلەيدۇ دەپ.
مەن سىزگە سالام يازدىم،
ئوقۇسا ئەسلەيدۇ دەپ.

بۇلبۇل بولۇپ ئۇچايىن،
دېرىزەڭگە قونايىن.
ئايلىق ئەمەس، يىللىق ئەمەس،
ئۆمۈرلۈك يار بولايىن.

ئىشىكىڭگە مەن كەلدىم،
گۈل زاراڭزا تەرگىلى.
گۈل زاراڭزا باھانىسىدە،
ئاي يۈزۈڭنى كۆرگىلى.

بۇلۇت ئەگمىدۇ كەتمەيدۇ،
تاغ باشىدىكى قاردىن.
ئۆلسەممۇ ئۇنۇتماسمەن،
كۆڭلۈم ئاغرىدى ياردىن.

ئۇچاڭدىكى چەكمەنمۇ،
دولاڭدىكى كەتمەنمۇ؟
نېمە ئۇنچە يىغلايسەن،
سەنمۇ مەندەك دەردمەنمۇ؟

ئىشىك ئالدى قومۇشلۇق،
ئورغاق سېلىپ ئورغان يوق.
سىز ئۈمىدنى ئۈزگەن بىلەن،
بىز ئۈمىدنى ئۈزگەن يوق.

يايرىم مېنىڭ دەردىمگە،
بەرمەمسىز دەرمان.
ئۆلۈپ كەتسەك كۆڭۈلدە،
قالمامدۇ ئارمان.

ئوڭ قولۇمدا ئون ئۈزۈك،
بېغى ساپلا تىللا كۆز.
مېنى سۆيگەن ئاغزىڭدا،
كىمنى سۆيدۈڭ قارا يۈز.

يايرىم بىلەن چاي ئىچتىم،
جوزىدا، پىيالىدا.
ياردىن بىر سوراپ كۆرەي،
مەن بارمۇ خىيالىدا.

بارساڭمۇ بېرىپ تۇرغىن،
ئارقاڭدىن يېتەي يارىم.
ھەربىرىڭ قىزىلگۈلدەك،
قايسىڭدىن كېچەي يارىم.

مەن ئەجەب غېرىب بولدۇم،
چالغىلى راۋاب يوقمۇ؟
نەچچە قېتىم خەت يازدىم،
يازغىلى جاۋاب يوقمۇ؟

كەتمەس بولۇپ كەلدىم مەن،
گۈلشەنىڭنى كۆرگىلى.
گۈلشەنىڭگە گۈل بولۇپ،
باغلىرىڭدا يۈرگىلى.

چىمەندە يۈرسەم سەن بىلەن،
قالماس يۈرەكتە ئارمىنىم.
سېنى بىردەم كۆرمىسەم،
قالمايدۇ تەندە دەرمانىم.

بۇلبۇلۇم قانات قاقتى،
باغدىكى سۆگەتلەرگە.
يار بەرگەن قىزىل ئالما،
داۋا بولدى يۈرەكلەرگە.

ئېتىم ئوتلاقتا ئوتلايدۇ،
تۇتۇپ كېلىدلى ئەمدى.
كۆزۈمگە ئۇيقۇ كەلمەيدۇ،
بىللە كېتىلى ئەمدى.

كىتاب ئوقۇسام تامام بولماس،
خامان تەپسەم سامان بولماس.
سىزدەك بىر قارا كۆزنى،
بىر سۆيسەم يامان بولماس.

كۆڭلىڭىز قىزىلگۈلدۇر،
ئوتىڭىز قىزىل چوغدۇر.
راستىنى ئېيتسام جان دوستۇم،
سىزدىن باشقىسى يوقتۇر.

سايرىسا كاككۇك،
تىڭشارمۇ زەينەپ؟
ئۇچراشساق قاچان،
تۈگەر بۇ ھەسرەت؟

ھاۋارەڭدىن تونلىرى،
چوڭ كوچىدا يوللىرى.
بارمايلىغۇ، كەلمەيلىغۇ،
ئاغرىدىمۇ كۆڭۈللىرى؟

كۆڭۈللىرىنىڭ ئاغرىقى،
ھېچكىمگە مەلۇم ئەمەس.
سىلىدەك ئۈچمە كۆڭۈل،
بىزگىمۇ لازىم ئەمەس.

قىزىلگۈلنىڭ غۇنچىسى،
سىزگە قاراپ ئېگىلدى.
ئۇشبۇ خەتنىڭ مەزمۇنى،
سىزگە قاراپ يېزىلدى.

هەي ئانا، جانىم ئانا،
شەربەت بېرىپ باقتىڭ مېنى.
رازى بول جانىم ئانا،
ئەمدى كۆرەلمەيسەن مېنى.

جان ئانا يادىڭدا بار،
تىنماي ئازاب چەككەنلىرىڭ.
كېچىلەردە ئۇخلىماي،
ئاق سۈت بېرىپ باققانلىرىڭ.

يار كەتتى يىراقلارغا،
ئەمدى مەن كۆرەلمەسمەن.
ئوماق يايىرىم شەرۋانە،
سېنى مەن سۆيەلمەسمەن.

مۇڭلىنىپ مەن ئېيتىمەن،
سەن ئېيتقان شۇ ناخشىنى.
مەن ئۆلسەممۇ سۆيمەيمەن،
سەن يارىمدىن باشقىنى.

سۆيگەن يايىرىم تۇرسۇنئاي،
ئون بەش كۈنلۈك تولۇن ئاي،
مەڭگۈ سېنى كۈتەرمەن،
ۋەدە شۇنداق تۇرسۇنئاي.

چۆل كېزىپ بوستان قويۇپ،
ئالدىم مۇھەببەت جامىنى.
مۇڭ بىلەن سازنى ئۇرۇپ،
لەرزىگە سالدىم تارىنى.

ئۇيانمۇ ئۆتەشىم بار،
بۇيانمۇ ئۆتەشىم بار.
سەن قارىمساڭ يارىم،
قۇرغۇيدەك ئاداشىم بار.

راۋاب چالىمەن ئاستا،
ئۆستەڭ بويىدا سازدا.
كېلىڭ يايىرىم ئوينايلى،
ئويناپ قانايلى يازدا.

هويلاڭدىكى ئۈجمەڭنىڭ،
بىر شاخى قارا شاتۇت.
ئەقلىڭ بولسا چوكانلار،
ئۆز مەللەڭدىن ئاشنا تۇت.

ئاسماندىكى بوز لاچىن،
قۇرغۇي كەلسە قوغلايدۇ.
شۇ كەمنىڭ جۇگانلىرى،
يىگىتلەرنى گوللايدۇ.

كەتكىنىڭگە كۆپ بولدى،
خەت كەلمەيدۇ سېنىڭدىن.
سەن ئۇياقتا، مەن بۇياقتا،
ئاغرىندىڭمۇ مېنىڭدىن.

قايناپ تۇرغان بۇلاققا،
ئەيىنەك سالسام چۆكەرمۇ؟
شۇل يايىرىمنى ياد ئەتسەم،
بىزنى قوبۇل قىلارمۇ؟

شەرىڭگە باراي دەيمەن،
كوچاڭدا ماڭاي دەيمەن.
يار، دەردىڭنى ئويلىسام،
بارمايلا قوياي دەيمەن.

ئاق چىراغىڭ ئۆچكەندە،
كۆك چىراغىڭ يانارمۇ؟
بىزگە ئوخشاش غېرىبقا،
كۆڭلى يۇمشاق بولارمۇ؟

ئورمىنى ئوراي دېسەم،
چېچىلارمىكىن دەيمەن.
شۇ خېنىمنى بىر سۆيسەم،
ئېچىلارمىكىن دەيمەن.

ئۆتۈكىمنىڭ پاشنىسى،
ئۇزۇن يولدا چۈشۈپ قاپتۇ.
شۇ چوكانغا قاش ئاتسام،
مەن غېرىبقا كۆيۈپ قاپتۇ.

بىر ئېتىزدا ئېرىق بولۇر،
بىر ئېتىزدا تېرىق بولۇر.
شۇ بىۋاپا خېنىمنىڭ،
چىرايلىرى سېرىق بولۇر.

سەنمۇ قىلدىڭ بىۋاپالىق،
مېنى قىلماس دېمىگىن.
نېمە كويىدا يۈرۈيسەن،
مېنى بىلمەس دېمىگىن.

نېمە قىلدىم مەن ساڭا،
باغرى تاشلىق قىلمىغىن.
دەردلىرىمگە دەرد قوشۇپ،
يۈرىكىمنى تىلمىغىن.

مەن خوتەندىن چىققاندا،
كارۋان توختىماي ئۆتتى.
پەرھات يىغلىغان بىلەن،
شېرىن يىغلىماي ئۆتتى.

مۇھەببەت شېرىن نەرسە،
ئۆز دوستىنى سۆيگەچكە،
غېرىبلىق يامان نەرسە،
كىشى يۇرتىدا يۈرگەچكە.

مەن سېنى خوي بىلمەن،
كۆڭلۈڭ ماڭا مايىل ئەمەس.
كۈنۈ-تۈن قان يىغلىسام،
سەندىن مۇراد ھاسىل ئەمەس.

ئاپئاق كېچە ماڭا كۈندۈز،
قىلدىم كۆزەت ئۆزۈم يالغۇز.
ئاڭلىدىڭمۇ ناخشامنى سەن،
مېھرىبانىم جان قارا كۆز.

مېھرىبانىم قارا كۆز،
ئاڭلىدىڭمۇ ناخشامنى.
تەڭ ئۆتكۈزسەك نېمە بولۇر،
كۆڭۈللۈك بىر ئاخشامنى.

ياناي دېسەم يول خەتەر،
ماڭسام تېخى باش كېتەر.
قالدىم ئارادا تەڭلىكتە،
قانداق قىلسام ئىش پۈتەر.

ئەگەر سەن ئەكەلسەڭمۇ،
چىغىرتماقنىڭ گۈلىنى.
قانماي، قانماي قانچە رىت،
پۇرار ئىدىم مەن ئۇنى.

بۇ چىنار ئېگىز چىنار،
چىقما خېنىم پۇتۇڭ سۇنار.
ئىككى يار تۇتقان خېنىمنىڭ،
بىر كۈنى بويىنى سۇنار.

ئىچى قانداق بىلمەستىن،
تېشى تۇرسا پارقىراپ.
ھەجايىبغانغا ھەجىيىپ،
دوستۇم دېمە ئالدىراپ.

هۆل پاختا، بۇزۇق چىراغ،
چىگىت چاقفانىنى ئېيتايمۇ.
كىشىنىڭ يۇزتىغا كېلىپ،
غېرىب بولغانىنى ئېيتايمۇ.

سالام ياز دىم قىسقىچە،
كۆندە تاماق پىشقىچە.
ئوقۇپ كۆرسۇن قارا كۆز،
بېرىپ ئېتىز ـ ئىشقىچە.

ئالا ئاتقا مىنگەن بىلەن،
تاغدا كىيىك ئاتالمىدىم.
ئارزۇلاپ تۇتقان يار بىلەن،
ئۆمۈرلۈك ئۆتەلمىدىم.

ئاتلار ئورۇق، يوللار يىراق،
كۆزلەردىن ئۇچتى.
ئاتنى سېمىز ساقلىغانلار،
قۇش بولۇپ ئۇچتى.

سەھەر چىقىپ ئۆستەڭگە،
كۆردۈم سېنى يىراقتىن.
كىملىكىڭنى بىلەي دەپ،
ئەگىپ ئۆتتۈم بۇلاقتىن.

باقسام كەتمەن قولۇڭدا،
سۇ باشلاپسەن ئېتىزغا.
شۇ تۇرقۇڭدا چىمەنگۈل،
ئوخشمايسەن ھېچ قىزغا.

ئوخشمايسەن ھېچ قىزغا،
بارغۇم كەلدى قېشىڭغا.
بىر گەپ قىلغۇم بار ئىدى،
تەگمەي دېدىم چىشىڭغا.

كېپىنەك بوپ ئۇچارسەنمۇ،
گۈللەرگە قونارسەنمۇ.
ۋاقتىڭ يەتكەن چاغلاردا،
ئەسلەپمۇ قويارسەنمۇ.

يىگىرمە ئالتە ياشىمدا،
ئاقاردى مېنىڭ باشىم.
ئۆزۈمگە ئۆزۈم ھەمراھ،
غەملەر بولدى يولداشىم.

تەلكىنىڭ داۋانىغا،
چىققان ئېگىز قارىغاي.
داۋاننى كۆرگەن يىگىتلەر،
بۇلبۇل بولۇپ سايرىغاي.

ئېيتىپ بەرگۈچىلەر ئاقسۇ كونىشەھەر ناھىيە تۇمشۇق يېزىسىدىن: موللا روزى،
ناسىر موللام.

توپلاپ رەتلىگۈچى: ئەنۋەر مەتسەيدى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتى قۇرۇلدى

بىر يېرىم يىل تەييارلىق كۆرۈش ئارقىلىق 12 - ئاينىڭ 16 - كۈنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقات جەمئىيىتى ئۇرۇمچىدە رەسمىي قۇرۇلدى. بۇ ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ قۇرۇلۇشى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزنى تەتقىق قىلىش يولىدىكى بىر قېتىملىق چوڭ ئىش، ياخشى باشلىنىش، شۇنداقلا ئەھمىيىتى ئالاھىدە چوڭ بولغان ئىلمىي پائالىيەت.

بۇ جەمئىيەتنىڭ قۇرۇلۇش يىغىنىغا بۇ جەمئىيەتنى قۇرۇشنى تەشەببۇس قىلغان توققۇز ئورۇننىڭ ۋەكىللىرى، ھەرقايسى داشۆ، شۆيۈەن، ئىجتىمائىي پەن تەتقىقاتى ۋە ئاخبارات - نەشرىيات ئورۇنلىرىنىڭ ۋەكىللىرى، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتى يولىدا ئۇزاقتىن بۇيان ئەجىر سىڭدۈرۈپ كېلىۋاتقان ئالىم، مۇتەخەسسىس، تەتقىقاتچىلار، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنى تەتقىق قىلىشنى ھەۋەس قىلىدىغان بىر قىسىم ياش تەتقىقاتچىلار، پېشقەدەم ئوتتۇرا ياش يازغۇچى، شائىر، ئوبزورچىلار قاتناشتى. بۇ قېتىمقى يىغىن بۇ جەمئىيەتنىڭ تۇنجى ئەزالار چوڭ يىغىنى ھېسابلىنىدۇ. بۇ قېتىمقى يىغىندا، تۆت چوڭ ئىش قارالدى. 1) بۇ جەمئىيەتنى قۇرۇشنىڭ تەييارلىق خىزمەتلىرى ھەققىدىكى دوكلات ئاڭلاپ ئۆتۈلدى. 2) بۇ جەمئىيەتنى قۇرۇش توغرىسىدىكى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ تەستىقى يەتكۈزۈلدى. 3) بۇ جەمئىيەتنىڭ نىزامنامىسى ماقۇللاندى. 4) بۇ جەمئىيەتنىڭ ھەيئەت ئەزالىرى، دائىمىي ھەيئەت ئەزالىرى ۋە رەئىسلىرى سايلاندى.

بۇ يىغىنغا يەنە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىرىدىن زاھىر ساۋدانوپ، ئابدۇرېھىم لېتىپ؛ ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىرىدىن ئىبراھىم روزى، دىيار قۇماش قاتناشتى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى مەھەممەت ئىسمائىل ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىگە ۋەكالىتەن سۆز قىلىپ، بۇ جەمئىيەتنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى قىزغىن قوللايدىغانلىقىنى ۋە ھەر جەھەتتىن ياردەمدە بولىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

مېھرىگۈل تۇرسۇن خەۋىرى

ئىراندا فىردەۋسىنى خاتىرىلەپ خەلقئارا مۇھاكىمە يىغىنى ئېچىلدى

پارس شائىرى فىردەۋسى (940 — 1020) يازغان «شاھنامە» ناملىق داستانغا ھازىر توپتوغرا 1000 يىل بولدى. بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ مائارىپ، پەن-مەدەنىيەت ئورگىنى ئۇلۇغ شائىر فىردەۋسىنى خاتىرىلەش ئۈچۈن 1990-يىلنى فىردەۋسى يىلى قىلىشنى بەلگىلىگەن.

فىردەۋسىنىڭ «شاھنامە» ناملىق داستانى يۈزمىڭ مىسرا ئەتراپىدا بولۇپ، فىردەۋسى ئۇنى 35 يىلدا يېزىپ چىققان. «شاھنامە»دە پارس تارىخىدىكى ھەرقايسى بەگلىك، خان-پادىشاھلىقلارنىڭ گۈللىنىشى، بەربات بولۇشى توغرىسىدىكى رىۋايەتلەر ۋە تارىخىي پاكىتلار بايان قىلىنغان بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە قەدىمدىن ساسانىيلار سۇلالىسى بەربات بولغۇچە ئۆتكەن ئەللىك نەچچە خان، پادىشاھلارنىڭ ھاياتى تەسۋىرلەنگەن، ئۇندىن باشقا 4000 يىلدىن بۇيان ئاۋام خەلق ئارىسىدا تارقىلىپ يۈرگەن ئەپسانىلەر، لەتىپىلەر، چۆچەكلەر ۋە رىۋايەتلەر سۆزلەنگەن. «شاھنامە» پارس تىلىدا يېزىلغان، بۇ ئەسەر مەيلى ئىدىيىۋى مەزمۇن جەھەتتە بولسۇن، مەيلى بەدىئىيلىك جەھەتتە بولسۇن، ئالاھىدە زور ئۇتۇققا ئېرىشكەن. ئۇ يالغۇز ئىران ئەدەبىياتىغىلا ئەمەس، ئوتتۇرا ئاسىيا، غەربىي جەنۇبىي ئاسىيادىكى نۇرغۇن مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىياتىغا ناھايىتى زور تەسىر كۆرسەتكەن.

ئىراندا فىردەۋسىنى خاتىرىلەپ زور داغدۇغىلىق پائالىيەتلەر ئۆتكۈزۈلگەن. 1990-يىلى 12-ئاينىڭ 22-كۈنىدىن 26-كۈنىگىچە تېھراندا ئۆتكۈزۈلگەن خەلقئارالىق فىردەۋسى مۇھاكىمە يىغىنى بۇ پائالىيەتلەرنىڭ بىرى. بۇ يىغىنغا جەمئىي 450 نەپەر ۋەكىل قاتناشقان، بۇنىڭ ئىچىدە چەت ئەللىك ئىلىم ئەھلىلىرى 120 نەپەر بولۇپ، ئۇلار 22 دۆلەتتىن كەلگەن. يىغىن قوبۇل قىلغان 243 پارچە ئىلمىي ماقالىنىڭ 130 پارچىسى يىغىندا ئوقۇپ ئۆتۈلگەن. جۇڭگودىن بەش پارچە ئىلمىي ماقالە ئەۋەتىلگەن.

يىغىنغا ئىران زۇڭتۇڭى، قوشۇمچە مەدەنىيەت ئىنقىلابى ئالىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى راپسانجانى، بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى مائارىپ، پەن-مەدەنىيەت ئورگىنىنىڭ باش كاتىپى فىد كومايور، ئىران تاشقى ئىشلار مىنىستىرى ۋىلايەت قاتارلىق ئىراننىڭ ئالىي ئەمەلدارلىرى قاتناشقان ھەمدە يىغىننىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىدا سۆز قىلغان.

يىغىنغا قاتناشقان جۇڭگولۇق ۋەكىللەردىن پروفېسسور فەن چىڭلىن «قەدىمىي شېئىرىيەت شاھىنشاھى، ئىران مىللىتىنىڭ غۇرۇرى» دېگەن خەتلەر يېزىلغان ئەينەكلىك رامكىنى يىغىنغا تەقدىم قىلغان. ئۇ يەنە جاڭ خۇي، لىشياڭلار بىلەن بىرلىكتە ئۆزلىرى يازغان ۋە تەرجىمە قىلغان پارس تىلى، پارس ئەدەبىياتىغا ئائىت كىتابلىرىنى يىغىنغا تەقدىم قىلغان.

دىلشات سۇلتان تەرجىمىسى

源 泉（布拉克）（维吾尔文）总39期

《MAGAZINE OF BULAK》 (UIGHUR LANGUAGE)QUARTERLY

بۇلاق (ئومۇمي 39 ـ سان) (پەسىللىك ژۇرنال)

新疆人民出版社编辑出版
（乌鲁木齐市建中路54号）
新疆新华印刷厂印刷
乌鲁木齐市邮局发行
中国国际图书贸易总公司国外发行
全国各地邮局订阅

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تۈزدى ۋە نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھرى جيەنجۇڭ كوچىسى 54 №)
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلدى
جۇڭگو خەلقئارا كىتاب سودىسى باش شىركىتى چەت ئەللەرگە تارقىتىدۇ
جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتىرى قوبۇل قىلىدۇ

国内统一刊号： CN65－1063/1
本刊代号：58 108 定价：2.20元
国外代号：Q1118

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى:
ۋەكالەت نومۇرى: 108 _ 58 باھاسى: 2.20 يۈەن
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ۋەكالەت نومۇرى: 1118 Q